

Yaşar Kemal
USTADIR ARI

USTADIR ARI

Yaşar Kemal Asıl adı Kemal Sadık Gökçeli. Van Gölü'ne yakın Ernis (bugün Ünseli) köyünden olan ailesinin Birinci Dünya Savaşı'ndaki Rus işgali yüzünden uzun bir göç süreci sonunda yerleştiği Osmaniye'nin Kadirli ilçesine bağlı Hemite köyünde 1926'da doğdu. Doğum yılı bazı biyografilerde 1923 olarak geçer.

Ortaokulu son sınıf öğrencisiyken terk ettikten sonra ırgat kâtipliği, ırgatbaşılık, öğretmen vekilliği, kütüphane memurluğu, traktör sürücülüğü, çeltik tarlalarında kontrolörlük yaptı. 1940'lı yılların başlarında Pertev Naili Boratav, Abidin Dino ve Arif Dino gibi sol eğilimli sanatçı ve yazarlarla ilişki kurdu; 17 yaşındayken siyasi nedenlerle ilk tutukluluk deneyimini yaşadı. 1943'te bir folklor derlemesi olan ilk kitabı *Ağtılar*'ı yayımladı. Askerliğini yaptıktan sonra 1946'da gittiği İstanbul'da Fransızlara ait Havagazı Şirketi'nde gaz kontrol memuru olarak çalıştı. 1948'de Kadirli'ye döndü, bir süre yine çeltik tarlalarında kontrolörlük, daha sonra arzuhalcilik yaptı. 1950'de Komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla tutuklandı, Kozan cezaevinde yattı. 1951'de salıverildikten sonra İstanbul'a gitti, 1951-63 arasında *Cumhuriyet* gazetesinde Yaşar Kemal imzası ile fıkra ve röportaj yazarı olarak çalıştı. Bu arada 1952'de ilk öykü kitabı *Sarı Sıcak*'ı, 1955'te ise bugüne dek kırktan fazla dile çevrilen romanı *İnce Memed*'i yayımladı. 1962'de girdiği Türkiye İşçi Partisi'nde genel yönetim kurulu üyeliği, merkez yürütme kurulu üyeliği görevlerinde bulundu. Yazıları ve siyasi etkinlikleri dolayısıyla birçok kez kovuşturmayla uğradı. 1967'de haftalık siyasi dergi *Ant*'ın kurucuları arasında yer aldı. 1973'te Türkiye Yazarlar Sendikası'nın kuruluşuna katıldı ve 1974-75 arasında ilk genel başkanlığını üstlendi. 1988'de kurulan PEN Yazarlar Derneği'nin de ilk başkanı oldu. 1995'te *Der Spiegel*'deki bir yazısı nedeniyle İstanbul Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılandı, amlandı. Aynı yıl bu kez *Index on Censorship*'teki yazısı nedeniyle 1 yıl 8 ay hapis cezasına mahkûm edildiyse de cezası ertelendi.

Şaşırtıcı imgelemi, insan ruhunun derinliklerini kavrayışı, anlatımının şiirselliğiyle yalnızca Türk romanının değil dünya edebiyatının da önde gelen isimlerinden biri olan Yaşar Kemal'in yapıtları kırkı aşkın dile çevrilmiştir. Yaşar Kemal, Türkiye'de aldığı çok sayıda ödülün yanı sıra yurtdışında aralarında Uluslararası Cino del Duca ödülü, Légion d'Honneur nişanı Commandeur payesi, Fransız Kültür Bakanlığı Commandeur des Arts et des Lettres nişanı, Premi Internacional Catalunya, Fransa Cumhuriyeti tarafından Légion d'Honneur Grand Officier rütbesi, Alman Kitapçılar Birliği Frankfurt Kitap Fuarı Barış Ödülü'nün de bulunduğu yirmiyi aşkın ödül, ikisi yurtdışında beşi Türkiye'de olmak üzere, yedi fahri doktorluk payesi aldı. En son, 9 Kasım 2013'te Norveç Edebiyat ve İfade Özgürlüğü Akademisi'nin (Bjørnson Akademi) Norveç'in ünlü millî şairi Bjørnstjerne Bjørnson adına verdiği "Bjørnson Ödülü"nü aldı. 28 Şubat 2015 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybetti.

YAŞAR KEMAL

USTADIR ARI

Yazılar - Konuşmalar

Yayına hazırlayan
Alpay Kabacalı

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 1986
Edebiyat - 576

Ustadır Arı / Yaşar Kemal
Yayına hazırlayan: Alpaz Kabacalı

Kitap editörleri: Murat Yalçın – Tamer Erdoğan
Düzeltili: Belgin Sunal

Kapak tasarımı: Yeşim Balaban

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 12026

1. baskı: 1995, Can Yayınları
1995-2003, Can Yayınları, Adam Yayınları
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Ocak 2004
8. baskı: İstanbul, Ocak 2019
ISBN 978-975-08-0742-1

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2014
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Karalar • 11
Gölgesine Basmış • 14
Söyletir Dilsizi • 17
Ayrarı Yok • 20
Farah Diba = Fener-Nice ve Başka Oyunlara Dair • 23
Kilimlere Gün Doğdu • 25
Masal Deyip de Geçmemeli • 28
Tavus Kuşu, Tavus Kuşuyken... • 31
“Her Gece Bir Kitap” • 34
Birleşmek • 37
Niçin Bu Kadar Korkuyorlar? • 40
Öğretmenler, Yiğitlerim • 43
Vatan İhaneti Katmerleşiyor • 46
Türk Milleti, Tarihinin En Büyük İhanetiyle Karşı Karşıya • 49
Dikkat, Karınca Kanatlanıyor • 53
Ekmek Yediği Sofraya Bıçak Atanlar • 56
Memeddeki H Harfi Üstüne • 60
Ellerinizi Çekiniz • 63
Dünya Tarihinin Vietnam Çağı • 66
Yağma • 68
Zilli Kurt Hikayesi • 71
Barbarlık! • 75
Alçakgönüllü Olmak • 78
Doğuş • 81
Bağımsızlık ve Sosyalizm • 84

Amerika ve Camiler • 87
Göz Göre Göre • 90
Halkı Dinlemek • 93
Kel Eşkîyanın Mezarı • 96
Sözlü Edebiyattan Yazılı Edebiyata • 101
Akdenizdeki Kültür Kökeni • 106
Açık Mektup: Siz, Sayın Yöneticiler • 112
Yöneticilere İkinci Mektup: Ulusal Onur Sorunu Üstüne • 119
Ağır Leke! • 123
Ha Desinler Kel Alinin Bağı Var • 125
Turgut Özala Mektup • 131
Bütün Zamanların En Büyük Şairi Homeros
Bir Halk Şairidir, Yunus Emre de... • 135
Folklor Sanata Düşman mı? • 148
Sivil Örgütlenme • 151
Demokrasi Yalanı • 156

KİMLİKLER

İmbikten Çekilmiş Adam, Arif Dino • 165
Theodorakis ya da Akdenizin Sesi • 169
Dünyanın Öbür Ucundaki Adam, Güneş Karabuda • 173
Mutluluğun Resmini Yapan Adam, Abidin Dino • 175
Turhan Selçuk ya da Bir Büyücü • 182
Çiçekten Bal Yapar Ustadır Arı (Onat Kutlar) • 186
İşi Zor Bir Adam, Zülfü Livaneli • 190
Onun Aydınlığında (Mehmet Ali Aybar) • 196

KONUŞMALAR

Yaşar Kemalle Kapalı Oturum
(Adnan Benk-Tahsin Yücel) • 205
Roman ve İnsan Gerçeği Üzerine (Alpay Kabacalı) • 248
Yaşar Kemal Bir Bütündür (Doğan Hızlan) • 263
Ağıtlar Üzerine Söyleşi (M. Sabri Koz) • 268
Yaşar Kemalle Edebiyat ve Politika (Fethi Naci) • 275

Çiçekten bal yapar ustadır arı

KARACAOĞLAN

Karalar

Geri toplumların belli başlı özelliklerinden biri, belki de birincisi, o toplumların içerisinde bulunan, ya da dışardan gelen asalaklarca sömürölmesine uygunluğudur. Toplumlar ilerledikçe asalakları yakasından atar. Attıkça da ilerler.

Geri toplumların ölkücöleri de azdır. Aydınları dönektir. Çıkarından başka şeyi zor düşünürler. Ölkücölükleri ciladır. Halka yutturmadır. Savundukları ilkelerden kendilerine azıcık zarar geldiğini gördüklerinde hemen ters yüz edip onun tam karşıtı bir düşünceyi aynı güçle savunurlar. Onun adını da politika koyarlar. Koyu bir dinsizken dindar, işlerine gelince dindarken dinsiz görünürler. Yani, uzun sözün kısası, ne kadar okumuş olurlarsa olsunlar, Avrupa görüp kitaplar devirsinler, çıkarlarından başkasını düşünemezler. Bunlara ileri toplumların aydınları gibi aydın denemez.

Bizde din kurumunu, çağımızda bir hurafe yığını haline sokmuşlardır. Bütün geriliğimize bu birinci sebeptir. Batıdan ne geldiyse karşı koymuşlardır. Daha da durmadan karşı koyuyorlar. Batıdan gelen yeniliklerin bu kuruma o kadar dokunur yönleri de yoktur. Ama gelen yeniliklerin birtakım kimselere zararı vardır. Bu zararın önüne geçmek için, o yeniliğe karşı koymak için çareler aranır. Geri tabakalarca en çok tutunan kurum nedir, din kurumudur. Ver elini din kurumu. Ve din kurumunu o hale getirirler ki, artık o kurum onun elinde bir araçtır.

Memleketin yüzüne yayılmış şeyhler, hacılar, hocalar var. Bunları tutan ağalar var. Bunların çömezleri mollalar var. Şeyh-

lerin halkı soyabilmeleri, hurafelerle korkutabilmeleri onları kara cahil koymakla olasıdır. Başka hiçbir çıkar yolları yoktur. İlkokulu bitirmiş bir kimse gidip de bu zamanda bir şeyhe tapmıyor. Onların yalanlarına, karalarına inanmıyor. Okumuş aklı başına gelmiş bir kimse gidip de bir ağanın kapısında boğaz tokluğuna çalışmıyor. Hakkını istiyor.

Bizim kasabada bir hoca vardı. Bir ağayla birleşmiş, yıllar yılı çocukların okumamaları için, babaların çocuklarını okula göndermemeleri için öyle bir propagandaya girişmişlerdi ki, bu yüzden çok köyün çocuğu okul yüzü görmedi.

Bir kısım insanların yaşamaları hurafeler yüzündendir. Ağaların, beylerin, hocaların. Yalanla dolanla kandırıyorlar halkı. Birtakım politikacılar da bunlara katılıyorlar, birkaç oy için onlara yüz veriyorlar.

Bizde bir zamanlar Atatürkün sayesinde bu iş uyumuş, yerine çekilmişti. Yaşadığımız günleri fırsat bilen faydacılar hurafe ocaklarını, hatta tekkeleri bile ayağa kaldırdılar. Milletin üstüne bir kara duman gibi çöktüler ki, aman Allah... Her ilde, her köyde eski yazı... Çocuklar kara cahil, görgüsüz mollaların ardında. Ama okullarda öğrenci yok. Bu bir kara felakettir.

Doğuda bir zamanlar gerilik üstüne röportajlar yapmıştım. Çoğunu yazdım, birçoğunu yazamadıyım o zamanlar. Şimdi de onlara benzer birçok olayla karşılaşıyorum İstanbulun göbeğinde.

Bir şeyh, radyo kadar günah bir yaratık olmaz, diyordu. Bir radyoyu bir kere dinleyen kulağına cehennemde yedi yüz bin yıl kurşun akitilacaktır. Radyo sesi sinen su, zehirden kötüdür. İçen bir daha Müslümanım demesin, diyordu.

Aynı şeyh, ağaların, beylerin çalıştırdığı, fakiri fukarayı yerinden, çalıştığı tarladan edip dağlara düşüren traktör için de kutsal bir makinadır diye fetva çıkarmıştı. Çünkü köylüler, kendilerini çalıştığı topraklardan eden makinaları kırıyor, onlara dış biliyorlardı.

Ağaların, beylerin işine gelen her şey iyi, halkı uyandıran her şey kötü.

Şimdilik bizde, bir azınlık dışta bırakılırsa, aydınların, yani okur yazarların çoğu karaların yanında. Efendim hürriyettir

demokrasidir, çoğunluktur... Kötülüklerinin önüne geçmeyeceksin. Okullar kapanacak, medreseler dolacak aldırmayacaksın: Halk soyulup soğana çevrilecek, aldırmayacaksın. Memlekette türeyen yeni şeyhlerin her biri küçük birer Ağa Han rolünde, haberiniz var mı? Buna da aldırmayacaksın. Derebeyler, ağalar saçı bitmedik yetimlerin haklarını yiyorlar. Bir memleket yokluk, cehalet içinde, hurafe içinde kıvranıyor, eziliyor, aldırmayacaksın. Okullar yıkılıyor, yakılıyorsa hakları var, öyle mi?

Hurafe uğruna halkı soyup soğana çeviriyorlar, göz yumacaksın. Bir keçili bir evin tek keçisini de ağa, şeyh alıyor, alsınlar mı? Kendi gönlüyle veriyor, diyeceksiniz, versinler mi?

Radyo sesinin sindiği su bile içilmez oldu, ama bırakalım da memlekete radyo girmesin mi? Köyler yararlanmasınlar mı bu uygarlık aracından?

Hey gidi karalar!..

4 Ekim 1959

Gölgesine Basmış

Bir düğün, davullar zurnalar... Halay çekenler, hora tepenler... Yallah diye zeybek oynayanlar. Kızlar, kadınlar pencere-lerden bakıyor. Seninki çizmeyi çekmiş. Tabancayı da yana takmış. Tabancanın ucu gözüküyor. Gözükmezse olmaz. Kasketini yana eğmiş. Bıyıkları da bir burmuş ki, hançer ucu gibi. Sarı mendili göğsüne sokmuş. Bir ucu işlemeli. Işıltılı saç kasketinin altından fırlamış. Fırlamazsa olmaz. Atı uzaktaki ağaçta bağlı. Eşiniyor. Pancardan, buğdaydan, ya da Çukurovada, Egede pamuktan kazanmış... Orta halli bir ağa oğlu. Bu kadarı olur da seninki kafayı çekmez mi? Kafayı da bir iyice tütsülemiş. Coşkunluğundan ne yapacağını, ne edeceğini bilemiyor. Ona buna sataşılıyor, olmuyor. Gülüyorlar. Ya da bir okşayıp geçiyorlar. Seninki tabancayı çekiyor havaya bir iki el ateş ediyor. Biraz daha coşuyor. Sanıyor ki herkes onunla uğraşılıyor. Bir koca köyün kızı kızanı yalnız ona bakıyor. Birkaç kere daha tabancasını ateşliyor.

Derken efendim yanından bir delikanlı geçiyor, koçlar gibi boynunu kırıp delikanlıya sallanarak bakıyor. Delikanlı aldır-mıyor. Yolunu sapıtıp geçmek istiyor. Öteki önüne geçiyor. Tepede güneş. Bizimkinin gölgesi, hem de kutsal gölgesi yerde serili. Öbür delikanlı istemeyerek kutsal gölgesine basıyor. Parayı kazanmış, cepte. At ötede eşinir. Babası da partinin koda-manlarından. Arkada üç de kardeşi var dayanacak. Dayanılır mı hiç, gölgesine basıyor mendebur. Vay yezit vay! Sen kim oluyorsun kutsal gölgeye basacak? Fırsat bu fırsat, şunu tepele-

meli ki... Şanı gökyüzüne çıkmalı... Çekiyor tabancayı... Bir de nara patlatıyor: "Biz gölgemize bastırmayız."

Bu, her ay, her yıl Karadenizde, güneyde, doğuda, batıda oluyor. Beş el kurşunla gölgeye basıp da kutsallığını bozanı öteki dünyaya gönderiyor. Tanıklar, gördüdü, görmedindi... On sekiz yıl... Ya da bazı hafifletici sebeplerden dolayı, beş yıl... Ya da, yalancı tanık mı yok, kendini savunmuş diye iki yıl...

Hapisten çıktıktan sonra köyde, kasabada bir itibar, bir itibar, deme gitsin... Bir kuruntu. Yanından geçilmez.

Gezilerimde bir güney kasabasına uğramıştım. Kasabada büyük bir telaş, hazırlık göze çarpıyor, iki üç kamyon çiçeklerle, bayraklarla donatılıyor, kasabada bir bayram havası...

"Bu nedir?" diye sordum.

"... karşılaşmaya gidiyor kasabanın gençleri, Gençlik Spor Kulübü... Onun hazırlığını yapıyorlar."

"Kimdir bu adam?"

"O adam mı? O adam on yıldan fazla dağda gezmiş, altı kişinin katili bir yiğittir. Bugün ildeki hapisaneden tahliye edilecek. Gençler şanlı şöhretli onu karşılayacaklar."

Davullar zurnalarla, çiçekler bayraklarla beş altı otobüs, kamyon dolusu Cumhuriyet delikanlısı, katili hapisten aldılar geldiler. Kasabanın içinde de bir iki tur attıktan sonra, düğün dernek evine bıraktılar.

Merak ettim, evine gidip adamı gördüm. Yaşlıca, çökmüş bitmiş bir adam. Dünya umurunda değil ya, delikanlıların da onu karşıladıklarından, alıp böyle düğün dernek evine getirdiklerinden çok kıvançlı. Seviniyor. İşte bunca yıl çektiğimizin ödülünü gördük, der gibi bir hali var. Bu vatan için bunca yıl dağda gezdik, bunca yıl hapis yattıysak da... İşte gençlerimiz karşımda el pençe...

Vaktiyle talan etmeyen, baş kesmeyen çocuklara ad konmazmış... Ta ki... adam öldüre, baş kese... Talan ede. O zaman büyük törenlerle ad koyarlarmış çocuklara. Baş kesenin durumu başka olurmuş çevrede. Ne kadar çok adam öldürürse bir delikanlı, itibarı o kadar çok artarmış. Şimdi de az çok öyle. Anadoluyu yakından bilen, bunu da bilir. Katili kimse lanetlemez, hor görmez. Kahraman sayarlar. Ocak söndürenler yiğit-

lerin yiğididir. Delikanlılar ona hayranlıkla bakarlar. Bu, dedelerimizin yaşadığı aşiret düzenini, derebeylik düzenini daha olduğu gibi yaşıyoruz demektir. O düzenlerden kalma kötü geleneklerdir bunlar. Sürüp gidiyor.

Bizim kültürümüz, tüm bilgilerimiz halktan böyle uzak kaldıkça, yurdu böyle iki ayrı memleket saydıkça, birleştirmeye çalışmadıkça bu iki parçayı, kötülükler, katilin kahraman sayılması, canı sıkılanın nam için adam öldürmesi sürüp gidecektir. Gölgesine bastı diye adam öldürülecektir.

Geleneksel kötülüklerin önüne yalnız ve yalnız halkı okutmakla, iyiyi kötüden ayırdedebilmesini sağlamakla geçilebilir. Gerisi lafı güzaf.

Gene de diyorum ki, Köy Enstitülerini kapatanlar iyi etmediniz.

18 Ekim 1959

Söyletir Dilsizi...

Bin kere de söylerim. Duymayız, asıl çareyi arayıp bulmayız. Bütün mümkünler, çareler kesilmiştir. Bile bile, umutsuzluğumuzun içinde kıvrınarak gene de söylerim.

Bir meseleye temelinden değil, yanından, tersinden yanaşmak büyük alışkanlığımızdır. Doğulu kafaların tek çıkar yolu budur. Meselelerimizin büyüklüğünden korkarız. Meselenin özüne gitmek küçük çıkarlarımıza, kişisel ya da bölüksel faydalarımıza dokunur. Bizim bir piremiz için toplumun yorganını yakarız. Yorganlarını, evlerini...

Hepsini hepsini biliyorum, gene de söylemekte, duyurmakta fayda var, diyorum.

Gene şu orman işi...

Gazeteler yazdı, yurdumuzun en büyük davası, eğitim davasıdır diye. Gerçekten de büyük davamızdır. Her işimizin başıdır. Eğitim olmazsa hiçbir şey yapamayız. Bunu da yazdım. Ama on yıl, on beş yıl, elli yıl sonra bile bu işi halledebiliriz. Bu uyuşukluktan nasıl olsa silkinip çıkabiliriz.

Dahası, bir millet esir olabilir, sömürge olabilir, yüz yıl, yüz elli yıl, iki yüz, beş yüz yıl sonra bile o millet kurtulabilir.

Ama bir toprakta gidip de gelmeyecek şeyler var. Hemen çaresi bulunmazsa elimizden uçacak, kanı çekilecek can damarları var.

Orman giderse geri gelmez. Orman giderse bir memleketin toprakları ölür.

Ama diyeceksiniz ki, bir memleketin bütün meseleleri biri-

birine bağılıdır. Biliyorum bağılıdır. Her şey toptan halledilir. Halledilmeli. Bizimse meselelerimiz o kadar çok ki... Neyi tutsan elinde kalıyor. İlkel bir toplumuz. Hepsi malum. Malum, ama mademki öteki meselelerimize dokunamıyoruz, toptan bir kalkınmaya, ilerlemeye gidemiyoruz, şu orman işini birinciye almak zorundayız.

Her şey böyle düzensizken ormanı kurtaramazsın, diyeceksiniz. O da malum. Ama büyük bir felaket karşısındayız. Kara deve, ölüm devesi geldi kapıya oturdu. Ve kalkmıyor. Burada silkinip kalkalım nolursunuz? Yalnız o oylarından başka dünyayı gözleri görmeyen politikacılara söylemiyorum, millette, halka, aydına, sabanın başındaki köylüye, örsünün başındaki demirciye, esnafa, ayağında topla gece gündüz koşan futbolcuya, belekteki bebelere bile söylüyorum. Uçan kuştan bile imdat diliyorum.

“Söyletir dilsizi, ağlatır körü.”

Ormanlarımızın hali böyle. Vallahi böyle, billahi böyle.

Orman içinde, köylerde yaşayan vatandaşlarımız var. Sayılarını şimdi söyleyemeyeceğim. Bu köylüler geçinmek zorundalar. Keçileri var, beslemek zorundalar. Geçinmek isteyenler ormana girecek yakacaklar. Kaçakçılık yapacaklar, kazanacaklar. Bunun önüne geçemezsin. Keçilerini otlatacak, etinden, kılından yararlanacaklar. Ormanı yakıp ısınacaklar. Hopur edecekler. Hopur, halk arasında yerleşmiş bir orman deyimidir. Kara hopur. Hopur etmek, mahvetmek, ormanı yerle bir etmek, dikili bir çöp bırakmamacasına, ormanı kesip yerini tarla etmek, demektir.

Yangın kuleleri yapılmış. Motorlu ekipler nerede yangın görürlerse, oraya koşup hemen söndüreceklermiş. Orman yolları yapılmış, orman ürünleri bilimsel metotla kesilip işlenecekmiş. Bunlar çok iyi, iyi, ama çare değil.

Bir tek çare var, o da iskan... Orman içindeki köylüyü ne pahasına olursa olsun oradan alacaksın. Bir ormancı hesabını yapıp bana vermişti. Bir yıl yok olan ormanın parasıyla o bölgedeki köylüyü, toprağının, evinin, sabanın parasını ödeyerek başka yere iskan edebiliriz, demişti. Bu da olmazsa, bu da doğru değilse bile, köylüyü ormandan almalıyız. Bizim için al-

tından kalkılmaz, bütçemizin yarısını yiyecek bir yük de olsa bunu yapmalıyız.

Hem ormanlarda öyle köy diyecek bir köy de yok. Her bir evi bir kaya dibinde. Daha önce de yazmıştım. Yüz evlik bir köyün bir ucundan bir ucu yaya altı saat çekiyordu. Bu köyün yeri otuz kilometrelik bir sahayı kaplıyordu.

Şu modern dünyada böyle köy olur mu? Buraya okul yapılabilir mi? Buraya sağlık kurumları getirilebilir mi? Onları bir araya toplamak, geçtik ormanları, bu bakımdan gereklidir.

Bu zor. Köylü yerinden, son çaresi de kesilmeyinceye kadar ayrılmaz. Ayırmak isteyenlere oyunu vermez. Oyunu vermezse de bizim parti kazanamaz. Bakın nasıl iş çatallaşıyor! Biz de çalıyı başından sürümek zorunda kalıyoruz.

Ama iş bir ölüm kalım davası olunca... Bu bir ölüm kalım davasıdır. Kafamıza dank demeli.

Elbirliğiyle... Son kalmış birkaç ağaç da bitince köylü zaten göç edecektir. Etmeye başladılar bile.

Yurdumuzda daha bomboş topraklar var. Öylece duruyor. Ağızını açmış güzelim topraklar adam bekliyor, işleyecek san, kol bekliyor.

Felaket büyük. İşte çaresi de var. Parmağını, parmağını kımlatacak var mı?

8 Kasım 1959

Ayrılmı Yok

Bakmışlar ki, bir Bektaşî babası bir su kıyısında durmuş çamurdan insanlar yapıp yapıp yola diziyor.

“Ne o erenler? Bunlar da ne?” diye şaşkınlıkla soranlara, günlerden beri aç, perişan baba erenler:

“Karnını doyurmadıktan sonra yap yap koy,” diye karşılık vermiş. “Kaç para eder?”

Bu, bizim Bektaşinin öfkesi.

Hükümetler yalnız parti dedikodularıyla vakit geçirmezler. Bazı bazı da olumlu işler görürler. Ne bileyim ben, kırk bin köyünden hemen yarısına yakını okulsuz. Nüfusunun yüzde yetmiş okur yazar değil. Okul yaptırıp milleti okuturlar.

Ormanları yanıyor, toprakları kavruluyor, toprakları her gün geçtikçe biraz daha kaya parçasına kesiyor. Bunun önüne geçerler.

Sağlık kurumları yok denecek kadar az. Beş paralık bir hastalıktan ölen ölene. Memleketi şöyle bir dolaşın, ölen kadınların çoğunluğunu sorun, çocuk üstüne öldü, diyecekler. Anasından sonra kalan çocuklara alkışın bini bir para. Böyle çocuklar üstüne çok ağıt duydum. Verem almış yürümüş. Yatıracak hastane yok. Olanlar da hastane değil, mezbelelik. Oralarda hasta dirilmez, ölür. Ondan da geçtik. Bazı illerde hastaneler var. Bazı ilçelerde dispanserler açılmış. Ama çoğunun yalnız yapısı var, doktoru yok. Doktoru varsa da gereken malzemesi, ilacı, aleti yok. Öyle hastaneler biliyorum ki, buralarını yıllar yılı bir operatör idare eder. Bazan da o operatörü oradan alırlar

hastane de kapanır, kalır. Dünya, halkların sağığına çok önem veriyor. Bunsuz halk olmaz, diyor. Ama diyeceksiniz ki, bu halde bile şu nüfus artışına bakın. Ya bir de sağık kurumları olsa da, millet doğıru dürüst bir yaşasa... Bu topraklar insandan taşar. Daha bir perişan oluruz. Diyecek laf var mı bu güzelim söze! Bunu da geçelim, sağık kurumları yapmak, halkın sağığına önem vermek de hükümetlerin ödevidir.

Haydi doktor var diyelim. Hastane de var. Her şey, her şey var. Kuş uçmaz, kervan geçmez köyünün muhtarının karısı hastalandı. Başkası olsa umurunda değıl ya. Yalnız benim değıl, onların da umurunda değıl. Yatar yatar, sırası gelince ölüverirler. Ölüm Allahın emri, ayrılık olmasaydı. Ama bu muhtar karısı. Muhtarı da dersen askercilikte okur yazar olup ve de çavuşluğına kadar yükselmiştir. Akılı hanyaya konyaya erer. Hastalık nedir, doktor nedir bir iyicene bilir. Karısını mutlak bir doktora ulaştıracaktır. Önüne büyük bir engel dikilir. Yol yok. Köyden kasabaya bir kayalı, çamurlu çiğırden başka yol yok. Kırk bin köyün beş bininin yolu yok. Hele karlık yerler. Kasabalar, iller arası bile kapanır kardan. Ne gelen var, ne de bir giden. Kapan kal! Posta yüzü bile göremezsin. Bu, yol yapım işi de hükümetin ödevlerinden birisi olsa gerek. Ooof, ne de çok işi var şu hükümetlerin!

Daha hepsini saymadım. Daha saysam kaleme gelmez. Çok çok işleri var hükümetlerin. Öyle çok ki... Parti dövüşleri, sövmeler, saymalar bu işlerin yanında solda sıfır kalır. Haşa, parti işleri önemsizdir, demiyorum. Onlarsız demokrasi olur mu? Olmaz ki...

Haa, aklıma bir şey daha düştü. Köyünü bırakıp bırakıp gidenler. Aç, sefil kalıp da canlarını başka yerlere zor atanlar. Bunlarla da uğraşmak hükümetlerin işi. Ciddi söylüyorum, bu da hükümetlerin işidir. Bir değıerli yazarmızın dediğı gibi onlar bu oldukları yerde kendi kaderlerini kendileri tayin edemezler.

Dedim ya, çok çok işi var hükümetlerin. Dert şu hükümetçilik. Çıkılmaz içinden. İyisi mi...

Duydum ki kasabalarımızın çoğı, köylerimizin bir kısmı Ankaraya doluşmuşlar. İlle de bizi il yapacaksınız diye. Hükümet de birçoğına söz vermiş. On yedi tanesini il yapacakmış.

Hiçbir diyeceğimiz yok. Yapmalı. On yedisini değil, hatta yüz, yüz ellisini, beş yüzünü bile yapmalı.

Ama tam teşkilatlı bir hastanesi olmalı. Köylerinde okul, köylerine yol olmalı. Elektriği, suyu olmalı. Yeteri kadar ilkökulu, ortaokulu, lisesi olmalı. Kanalizasyonu olmalı. Caddeleri, sokakları olmalı. Belediyesi olmalı belediyesi! Daha çok şeyleri olmalı. Saymakla bitmez ki. Bunlar varsa, ya da yaparsanız, durmayın önünüze gelen yeri il yapın. Kasabaları, köyleri il yapmak da hükümetlerin ödevlerinden birisidir. Doğru söylüyorum.

Doğuda, Orta Anadolu'da bir il göreniniz var mı? Sözelimi Muşu, Karaköseyi, Yozgatı, Maraş, Muğlayı... Suyu yok çoğunun, kanalizasyonu yok. Belediyesi yok. Kokudan, pislikten giremezsin içlerine. Sözümona elektriği var. Ama yanmaz. Yansa da ipil ipil eder. Ha varlığı, ha yokluğu... Tuncelini gören var mı Tuncelini? Tunceli üstüne sözüm yok. İşte il dediğin böyle olur.

Uzun şakanın kisası, bir yeri il yapmak hükümetlerin ödevidir, ama bu iş planladır. Yapılır yapılmasına, ama sosyal, ekonomik durumları, yeri yordamı ölçülerek yapılır. Doğru, bizdeki mülki taksimat düzensiz. Çoğu Osmanlı'daki gibi duruyor. Osmanlı'nın şartları değişti. Bu bozuk düzeni bir iyice yoluna koymak gerek.

Hani demem o ki, Bektaşî babasının dediği gibi, rızkını vermedikten sonra yap yap koy. Şartını yerine getirmediikten sonra, istediğin kadar il yap, yap. Sıraya koy. Köy koma, kasaba koma il yap!

Bu da bizim öfkemiz.

22 Kasım 1959

Farah Diba = Fener-Nice ve Başka Oyunlara Dair

Aaah şimdi ne yapacağız! Vaaah şimdi ne yapacağız! Giden gider de bir daha gelir mi ki? Hevesimiz kursağımızda kaldı. Biz ne sanmıştık, devran ne getirdi.

Düğün kırk gün, kırk gece sürer demiştik. Gazetelerimiz böyle iki gün içinde boy boy resimsiz mi kalacaktı! Bunca masraf etmiş Tahranlara kadar gazeteciler göndermiştik. En muteber adamlarımızı seferber etmiştik. Böyle mi olacaktı?! Bu da mı gelecekti başımıza!.. İki günlük de bir düğün olur mu? Koskoca Şaha bu kadarlık düğün yakışır mı? Vaah vaaah! Başımıza gelenler!... Pişmiş tavuklar bizden iyisiniz.

Nasıl da sayfalar ayırmıştık. Nasıl da sayfa sayfa, Dibayla Şahın güzelim resimlerini basmıştık. İki gün mü, yedi gün mü sürmeliydi bu! Kırk gün, kırk gece. Yüz kırk gün, yüz kırk gece!.. Şah düğün yapmalı, biz burada oynamalıydık. Olmadı, olmadı işte. Kırmızı başlıklarımızı yas karasına boyayalım...

Ya Fenerbahçenin ettiği! Aaaah Lefter, vaaah Özcan! Adam bu işi başımıza getirir miydi?! Milletçek ne sıkıntılar içinde olduğumuzu görmüyor musunuz? Bakın ormanlarımız gidiyor. Yakında, çok yakında çöl oluyoruz. O milletvekilinin dediğine bakmayın. Çok iyimser bir vatandaş o. Keşke hep onun gibi olsak. Dünya gül gülistanlık olsa, dünya Acem Şahının düğünü olsa. Olmuyor. Yakında çölüz. Borç gırtlakta. İçerde çekişmeler. Biribirimizin boğazına sarılacağız neredeyse. Kırk üç tane gazeteci birden yargılanıyor... Köylü perperişan. Yüzde beşi bile okur yazar değil. 20. yüzyılın şurasında bir okumamış kalabalı-

ğız. Avrupanın yanında. Geçidinde. Saymakla biter mi ki derdü elemimiz? Bir haldeyiz ki, ağzımızı bıçaklar açmıyor. Aaaah çocuklar bunu mu getirecektiniz başımıza?

Bu sıkıntılı günlerde can kurtaran simidi gibi yapışmıştık size. Adam gider de üç günlük düğün yapar mı? Adam gider de böyle yenilir mi? Yüreğimize su serpmiştiniz. Bir sizinle oyalanıyorduk. İşte elimiz böğrümüzde kaldık.

Dünyada kaç tane kral kaldı ki, böyle masal düğünleri yap-sın. Kaç tane Şah kaldı?

Ya sen Fenerbahçe! Canımız ciğerimiz... Bunu kazansay-dın. Bir de Real Madrid vardı karşında. İki maç da onunla... Bir eyyam da o sürerdi. Şimdi size ne yapalım çocuklar? Nasıl ba-kacaksınız yüzümüze?

Gazete demek kamuoyunun aynası demektir. O bizden, yani biz gazetecilerden derdinin dermanını istiyor. Kurtulmak istiyor.

Şimdi başka eğlenceler bulmalıyız. Holivut kızlarının ba-cakları bıkkınlık verdi. Başka, başka eğlenceler bulmalıyız. El-ler uzaya gitmiş, eller Aya varmış. Bize ne? Ayda ne var ki san-ki, ablak suratlı. Ay, bunca zahmete değer mi ki...

Ay üstüne bir röportaj yap, eğer kız bacakları yoksa Ayda, bir tane fazla sürüm yapar mı ki gazete. Ya bir de Ayda kız ba-cakları varsa. Ya bir de orada soyunuyorlarsa kızlar. Değme key-fimize... O zaman yaşasın işte. Aya gidenler, uzaya varanlar...

Evet, hor görmeyin bizi, çok ciddi yükler altındayız. Halk zaten sıkıntılarının içinde. Biz de yazılarımızla sıkarsak onları olur mu? Sıkıntılarını her gün, her gün yüzlerine vurursak olur mu? Başka oyunlar, başka oyunlar icat etmeliyiz.

Yaaaar bana bir eğlence.

27 Aralık 1959

Kilimlere Gün Doğdu

Paristen gelen bir mektupta diyor ki:

“Geçenlerde Mus  de l’Homme takımından, asıl meslekleri fotoğrafçılık olan iki genç tanıdım. Bir sürü diyar gezmişler. Böceklerle, küçük yaratıklara çok meraklı, pirenin gözünün ışığını merak eder cinsten iki kişi: Renkli film çekecekler. Bunun için Türkiyede kilim konusunu seçmişler. Ben de onları bir hoşça tutasın diye sana gönderiyorum. Onlara elinden gelen yardımı yap. Yolunu bulursan onlarla beraber dolaş. Otomobilleri de var. Ulu kilim konusunda bir iş görmüş olursunuz. Bu iş becerilirse, hepimize yarar. Onlara da, bizim Anadoluya da... Anadolu için böyle fırsat bir daha zor düşer. Kilimler aydınlığa, dünyaya çıkacak... Birisinin adı Jacques Six,  tekininki Pierre Jacquet. Eti senin kemiği benim. Haydi gayret. Ulu kilimlere gün doğdu.”

Adamlar geldiler. Tanıştık, konuştuk. İş yapmış insanların alçak g n ll l ğ nde ydi ikisi de.

Dünyanın dört buağından çektikleri fotoğrafları da yanlarında getirmişler. Onları da gösterdiler.

Jacques birçok böcek çekmiş! Böceklerin gözlerini, kanatlarını, kanatlarının yetmiş iki rengini çekmiş. İnsana bir böcek dünyası yaratmış ki, dünya derim ona. Yeni sarılmaya başlamış ipek böceği, daha bir iki tel ancak atabilmiş üstüne. Mavili, kırmızı, yeşilden deli olan tırtıllar... Kaplumbağalar, kaplumbağanın türlü türlüsü... Bir böcek dünyası şahlanmış ki, veryansın ediyor ki fotoğraflarda, değme keyfine.

Pierre Parisi çekmiş. Duvar ormanı (Halikarnas Balıkçısının deyimi bu) Parisin tüm havasını vermiş. Pierre'in bir de renkli kayaları, renkli ağaç kabukları var. Kim demiş fotoğraf sanat değildir diye. Gelsinler de fotoğraf görsünler. Görsünler de sanat nasıl olmuş anlasınlar. Adamlar ışıkla bir oynamışlar ki, zincire vurmuşlar da ışığı istedikleri yöne, renge akıtmışlar.

Ulu kilim hakkında o kadar çok şey bilmiyorlar. Bilmiyorlar, ama bir iki parça görmekle ulu kilime vurulmuşlar. Burada da görünce bir iyice vuruldular. Şimdi hep birlikte senaryosunu düşünüyoruz. Örneğin Jacques'ın böceklerinden, yaşamdan kilimdeki nakışlara gidilecek. Halaylardan, barlardan türkülerden nakışa gidilecek. Her nakışın bir temeli var. Örneğin, kurt izi... Hayat ağacı... Zincirli... El ele... Testiler. Su yolunda testiden hooop kilimdeki nakışa... Vıcır vıcır, rengiyle, böceği, kurdu kuşuyla Anadolu. Bu usta sanatçılar, bu güzel hünerleriyle, onlara bir iyice yardım edebilirsek, bir kilim cenneti götürecekler dünyaya. Dünyanın da şu bizim güzelim Anadolu halkının, gün görmüş insanların ellerinin hünerini, gözlerinin ışığını gördüğünde parmağı ağzında kalacak. Gerçekten kilim dünyası ulu bir dünya, yaşamla birleşmiş soyut, kendi başına buyruk bir dünya. Halkların beğenisini, büyüklüğünü, temelliliğini gösteren ulu bir dünya. Binlerce yılın emeğinin boşa gitmediğini gösteren en güzel belge. Milyonların gözlerinin ışığı, kalem parmaklarının gücü kilimde...

İster istemez kilim de bitiyor. Kilim kendi uygarlığının masalıydı. O uygarlık gidince, ister istemez kilim de çekip gidecekti. Şimdi Anadoluda eski kilim analarından tek tük var. Ağaç kökenlerinden, kabuklardan, yapraklardan, ottan, börtü böcekten has boya çıkaran analar koydular gittiler. Nakış çıkaran "Kilim Anaları" yok şimdi. Ama daha evlerde, köylerde eskiden kalma kilim çok.

Kilim hiçbir zaman satış eşyası olmamıştır. Kilim hediyeliktir. Çeyizdir. Kilim göz ışığı, aşktır da ondan satılmaz. Dara düşmüş bir evin en son satacağı şeyi kilimdir.

Bizler çoktan kilim müzeleri, kilim filmleri, sergileri yapıp dünyayı doldurmalıydık. Yapamadık. Yapamayız da. Dünya çok ilerde, bizler çok gerideyiz. Geriliğin acısında kıvranıyoruz.

İyi malın olsun, alıcısı Bağdattan gelir, derler. İşte Jacques'la Pierre de bizim kilimlere gelmişler. Derim ki onlara, sağ olun, var olun kardeşler. Sizler kilimleri seveceksiniz. Yürekten seveceksiniz. Bizim züppeler gibi moda olsun diye değil.

Şimdi Jacques'la Pierre'i Antalyaya gönderiyorum. Orada kültürlü, derdimizi anlayacak insanlar var. Onlar ellerinden geleni yaparlar. Daha olmazsa onlarla birlikte ben de giderim. Kayseride, Erzurumda, Konyada arkadaşlar var. Onlara da birer selam uçururuz. Olur biter.

Hep birden bu işin üstesinden geleceğiz.

Kilimlere gün doğdu.

10 Nisan 1960

Masal Deyip de Geçmemeli

Masal ayağı yerde, yüzde yüz somuttan soyuta giden sanat eseridir. Uzun yıllar, yüzyıllar, insanların edindiği deneylerden, olaylardan ortaya çıkmıştır. Sanatın doğuşunda masal vardı dersek, yeridir. İnsanoğlu bütün duygularını, çektiklerini, özlemlerini masala koymuştur. Masal, yüzyıllar boyu bütün koşullarda insanların can yoldaşı olmuştur. Toprak gibi, daha doğrusu doğa gibi bir şey. Masalsız, efsanesiz bir insan dünyasını aklımıza bile getiremeyiz. Uzun insanlık tarihinde halkın tek tutunduğu dal masal olmuştur, dersek, o kadar yanılmayız.

İlkin masal vardı. İnsanoğlu doğa karşısında, olaylar karşısında içini dökmek zorundaydı, veryansın etti masala. İnsanoğlu kendine bir dünya yapmak zorundaydı, veryansın etti masala. İnsanoğlu yeni dünyalar özlüyordu, veryansın etti masala. İnsanoğlu kızıyordu, öfkeleniyor, gülüyordu, veryansın etti masala. İnsanoğlu öğüt vermek, kıssadan hisse çıkarmak istiyordu, veryansın etti masala. İnsanoğlu korkuyordu. Derebeyinden korkuyordu, doğadan korkuyordu, ağadan korkuyordu, yıldırımından, hocadan, papazdan korkuyordu, canavardan korkuyordu, haramilerden korkuyordu, veryansın etti masala. Düpedüz, açık açık söyleyemeyeceklerinin hepsini masala dök-tü. Oidipus bir masaldır. Oidipusu bugün bile bir Anadolu masalında bulabilirsiniz.

Demem o ki, yüzyıllardan bu yana masal, halkın her türlü özlemini, derdini, deneyini koyduğu, kolaylıkla koyduğu bir tür olmuştur.

Masal insanların, cümle insanların ortak malı olduğundan, bütün insanlar masal anlatımına karıştığından dolayı, masalda-ki anlatma işi çok ileri gitmiş. Ben, masal bilmeyen, anlatmayan çok az köylüyle karşılaştım. İki söz vardır halk arasında: Masal bilmeyen adam da olur mu? Türkü bilmeyen adam olur mu? Herkes masal anlatır. Herkes kendinden masala bir tat katar. Usta masalcıların elinden geçer masal, öteki usta masalcılara. Halktan usta masalcıya, masalcıdan halka... Yaratıcı masalcıdan halka, halktan yaratıcı masalcıya... Seninki arada öylesine bir mekik dokur ki, öylesine bir tat olur ki, deli divane olmaksızın başka bir şey gelmez elinden. Masal insanlığımızın malıdır. Bu, hiçbir sanata nasip olmamıştır. Köylünün kentlinin, okumuşun okumamışın, herkesin malıdır. Herkesin tadıdır.

Masal ortak malımızdır, demiştim. Destanların, şiirlerin, romanların, piyeslerin kaynağı. Bir ham kaynak mı? Masal ben- ce en olgun meyvedir. Her sanatçı bu dünyadan payını almadan edemez. Pay almamışsa meyvesi güdük olur.

Kişiliği büyük sanatçıların dünyasının bir yerinde bir masal oturur. Kimlerde yok ki... Shakespeare’de, Charlie Chaplin’de bile...

Bir de tüm sırtını masala dayamışlar var. Bunların başında da La Fontaine gelir. La Fontaine, alçakgönüllü adam. Demiştir ki, bu masal dünyası benim hoşuma gidiyor. Aradıklarım burada. Şu masal da öylesine bir miri malı ki, istediğim gibi atımı oynatırım... Almış masalları, yaratmış masalları, insanoğlunun tam gerçeklerini koymuş eserine sanat yoluyla. Masaldan almış koymuş.

Sabahattin Eyuboğlunun deyişiyle, bir de sınırsız dünya bulmuş bu masallarda, bu sınırsızlık içinde bir de dille oynamış ki, deme gitsin. Çağların büyük dil ustaları arasına karışmış. Çağların temel sanatçıları arasına karışmış.

La Fontaine’in önemi, tuttuğu yoldadır. La Fontaine öyle bir yolla, öyle bir gerçeğe varma çabasıyla masal yazmasa da, sanatta başka bir yola gitseydi, gene varacağı yer aynı büyüklüktü. Aynı ustalıktı.

Bütün mesele, insanoğlunun iç ve dış gerçeğine varmak. Yolu, sanatçı yaratılışının gösterdiğini bulmak...

La Fontaine masallardan çok şey öğrenmiş. Masala bu yönden çok şey katmış. Bir bakıma bize Montaigne'in verdiğini veriyor. Sanatçı olarak.

Diyorum ki, çağımızda da La Fontaine üstünde önemle duralım. Ondan öğreneceğimiz bir yol var ki, epeyce önemli. Masallar, insanın gerçeği, sanatçıların göz önünden ırak edemeyecekleri en önemli kültür eserleridir. Bu yazıyı bunun önemini söylemek için yazıyorum.

İnsan meselelerine doğru... İnsan dünyasının içinde, meselelerinin içinde... İnsan soyu gökten inmemiştir. İnsanı yalnız ve yalnız meselelerinin içinde bulabiliriz. İnsan gökten inmediğine göre, insanı görgüleri, düşüncesi yapar. Meseleleri yapar. İnsan soyut bir yaratık değildir.

5 Şubat 1961

Tavus Kuşu, Tavus Kuşuyken...

Aydın demeye dilim varmıyor. Biliyoruz, şu dünyada, aydın dedikleri başka türlü insanlar var. Bunlar, bizimkiler okur yazarlar. Okur yazardan daha artı bir yönleri yok mu? Olmaz olur mu, o da var.

Gidiyorlar okullara, birincisini, ikincisini, sonuncusunu bitiriyorlar. Elllerine kocaman, kapı kadar diplomalarını alıyorlar. İş bitti, diyorlar. Bundan sonra canım cennette diyorlar. Yan gelip yatıyorlar. Bir iş, bir aylık da uyduruyorlar kendilerine. Gel keyfim gel. Doğuda okur yazar az olduğu için, bunlar başımıza çiçek. Bilimden, aydın namusundan bir haberleri var mı, umurumuzda mı, bu kadarı, yaldızlı diplomaları bile cana minnet. İşte bu canımıza minnet dedik diye, onlar da ges ges geriniyorlar.

Bir gayret, seninki Doçent, Profesör de oluyor. Buraya kadar bir gayret de harcıyor. Varacağı yere vardı mı, orada uyuyup kalıyor. Bir adım attığı yok. Kessen bir adım ileri atmıyor.

Bilimin sonu yoktur, demişler. Şu bizimkiler için her şeyin sonu var. Her şeyleri bir yere kadar. Varılacak bir yere varıldı mı, iş rahat. İşte, varılacak yere varıp da orada duran kişiye aydın demezler.

Bu aydınlarımız niçin böyle pısırk? Niçin böyle, bir yere kadar canlı da, oraya varınca, istediğini elde edince ölü? Bu bir ilkel düşünceden, yaşayıştan gelse gerek. Bakın, köylümünün çoğu da bulduyuyla yetiniyor. Bir lokma ekmek, biraz giyecek ver bizim köylünün çoğunluğuna, onunla yetinir, kıpır-

damaz. Çelişmeye düşmüyorum. Köylüye iyi şeyi göster, ardından gider. Pısrıklığını, donmuşluğunu üstünden atar. Bunu çok gördük. Dünya da çok gördü. Deneyleri var. Ama bizim aydınları, yani okur yazarları yerinden kıpırdatamazsın. Tamam, demiş, olduğu yerde kalmış. Vinçle yerinden kaldırmazsın. Neden kalsın, okur yazarlıklarına, palavralarına, belledikleri dört-beş gavurca sözcüğü sıralayışlarına bakarak, insanlar onlara önem veriyorlar. Başlarına geçiriyorlar. Şu hayatımızı bir hale yola sokarsan sen sokarsın, diyorlar. Onlar da böbürleniyorlar babam, böbürleniyorlar. Cakalarından yanlarına varılmıyor.

Bunlar tavus kuşu. Tavus kuşları tüylerine, yaldızlı, güzel, cümbüşlü tüylerine bakıp kabarırlarmış. Tavus kuşlarının ayakları çirkinmiş. Bir de ayaklarına bakarlarmış ki, berbat. Kubarları hemen inermiş.

Bizim aydınları, özür dilerim, okur yazarları ele alalım. Politikacılarının epeysi yalancı. Gözünün içine baka baka yalan söylüyorlar. Yalan söylediklerini bile bile yalan söylüyorlar. Arkadaş, şu senin konuştuğun göz göre göre yalan, dedin mi, o politika, diyorlar.

İnanmış görünüyorlar. Başları dara gelince, inançları yüzünden tekerlerine taş konunca, iğne sokulmuş balona dönüyorlar. İnançları bir yanda kalıyor, kendileri bir yanda kalıyorlar. Başları daha da sıkışınca, tam inançlarının tersini söylüyorlar. Ama hiç de utanmıyorlar.

Çoğu dalkavuk. Ya hükümetin, ya da halkın dalkavuşu. Halkın dalkavuşu daha beter. Halkın görünen çıkarıyla değil de, donmuş, uyusuk yanıyla birlik olup onu her yönüyle sömürüyorlar. Düpedüz halkı kandırıyorlar. Onun donmuş duygularını okşayarak.

Üniversitede profesörü kitap çalıp üstüne adını yazıyor.

Adam kırk yıl profesörlük ediyor, doğru dürüst bir araştırma yapmak değil, kitaba benzer bir ders kitabı bile yazmıyor. Haydi yazmıyor, diyelim, çevirmiyor bile.

Gazetecisi... Bir memleket sorununu alıp da sonuna kadar giden, kendisine iş edinen...

Bir düşünce uğruna, birtakım zorluklara katlanan kaç tane?

Şu okur yazarlarda bir çürüme ki, olmaya gitsin... Daha bir sürü kötü örneklerini gösterebilirim. Ne gereği var, hepsini hepimiz biliyoruz.

Avur zavurlarından yanlarına yaklaşılmıyor, demiştim. Dillerinde gavurca sözcükten geçilmiyor. İşte bunlar, o yukarıda söylediğim tavus kuşunun tüyleri. Ayaklarına gelince, ayakları da, şu sözümona aydınların işleri.

Tavus kuşunun onuru var. Ayaklarını görünce, çirkinliğine bakıp kubartısı geçiyormuş. Aydınların geçmiyor. Yaptıkları işleri görüp de, biz çok az şeyiz, diyemiyorlar. Biz azıcık adam olsak, bu memleket bu halde olmaz, diyemiyorum. Tavus kuşu kadar onurumuz yok. Avurundan zavurundan vazgeçen yok.

İşin belası da bu. Bütün kötü işlerin sorumlusu aydınlar. Utanmamız gerekir. Kimse utanmıyor. Tavus kuşu tüylerimize bakıp kubarıyoruz. Yaptığımız işleri gözümüz görmüyor.

Eeeee, ne yapalım, şu aydınları ortadan kaldıralım mı? Yok, hiçbir şey yapmayalım onlara. Belki bize de iyi, namuslu bir aydın kuşağı gelecek. Dünyadan umut kesilir mi? Yalnız bir şey yapalım, arada bir ayaklarımıza bakalım. Yani işlerimize. Övünüp kubarmayalım. Şu toplumda yerimizi bilelim de, halkın üstünde, kendimizi bir şey sanmayalım.

Halk ve hayat güçlü. Doğa, halk ve hayat bir yerde saplanıp kalmaz. Çürümüşleri atıp yeni yeşerenleri, güçlüleri onun yerine koyar.

Ne kadar direnirsek direnelim, biz çürüğüz, yerimizi halis aydınlar alacak. Bir şey var, şu halka ettiğimiz kötülük yanımıza kar kalacak.

7 Mayıs 1961

“Her Gece Bir Kitap”

Geçenlerde Muhsin Ertuğrulla konuşuyorduk. Üsküdar'daki tiyatro açılmak üzereydi. Muhsin Ertuğrul Üsküdar'daki kütüphaneye adam göndermiş, oraya günde kaç kişinin geldiğini öğrenmek istiyor...

Muhsin Ertuğrul'un bir yanı da (bunu bu konuşmadan öğrendim) eğitimciliği. Yani Tonguç Babalar gibi... O da gönlünü eğitime vermiş. Biri okullarda bunu gerçekleştirmek istiyor, öteki tiyatro sanatıyla.

Bu eğitimciler çok inanmış insanlar. Tonguç Babanın gözü okutmaktan, eğitmekten başka hemen hiçbir şeyi görmezdi. Muhsin Ertuğrul da tiyatrodan başka çok az şeye vaktini veriyor. Bir çalışma fırtınası içinde. Hep yapmak, daha çok, daha çok yapmak. Tonguç Baba da öyleydi. Bir okul daha, bir Köy Enstitüsü daha. Bir daha, bir daha, bir daha... Doymak bilmezdi. Doymak bilmemenin en güzeli de bu olsa gerek.

Böylesi insanların kusurları yok mu? Sürüyle. Ama bu çalışkan insanlar kendi kusurlarının, cümle kusurların üstüne çıkmışlar...

Son yıllarda İstanbul'da bir tiyatro sevgisi aldı yürüdü ki... Bir sürü, irili ufaklı tiyatromuz var. Burada Muhsin Babanın o gani gönlü olmasaydı, bu şehirde böylesine bir tiyatro sevgisi olur muydu? Bunun üstünde durup düşünmek gerek. Her işin delileri var. Gönlünü, canını bir yola koyanlar var. İşte bu insanlar, saygı değer insanlar. Milletlerin hayatında önemi olan insanlar.

Şu Anadoluyu dolaşan görür. Şu Akdeniz kıyılarında her adım başında bir tiyatro. Antik çağdan kalma.

Bu tiyatrolarda her gece insanlar, yüzlerce, binlerce insan, her gece bir kitap okumuşlar.

İstanbuldaki tiyatrolarda da binlerce insan her gece bir kitap okuyor. Hem de nasıl okuyor? Etli canlı, örnekli bir dünya karşılarında. Tiyatro sanatların içinde en etkisi olan sanattır.

Bir gün, bu başlangıçtan sonra, gene yurdumuzda her adım başında bir tiyatromuz olacak belki. O zaman birçok insan, aşağı yukarı, her gece bir kitap okuyacak. Dünyamız daha çok, daha gerçek aydınlanacak. İnsanlar tiyatroyu severler. Ben buna inanıyorum. İnsanlar şiirden, hikaye anlatmaktan nasıl vazgeçemezlerse, tiyatrodan da vazgeçemeyecekler. Halkta, daha yaşayan, kökü insanlığın köküne kadar inen bir tiyatro geleneği var. Hemen her Anadolu düğününde bir temsil görürsünüz.

Noksan tarafı bulunmayan iş olmaz, diyenler var. Belki de olmaz. Ne bileyim ben. Geçenlerde Şehir Tiyatrolarından birkaç sanatçı bir basın toplantısı yaptı. Dertlerini söylediler. Tiyatromuzun bu en güzel, en verimli, en çalışkan çağında böyle şeyler olmamalıydı.

İki gün önce de bu aktörlerden biri bana geldi. Derdini bir açtı döktü ki... İnanılmaz. İki yıldır Şehir Tiyatrosundaymış. İki tane de başrol oynamış. Liseyi bitirdikten sonra da Konservatuvarı bitirmiş. Yani bir tiyatro delisi, gönüllüsü... Her gece hal-kın karşısına çıkıyor. Provaları da caba. Bir ağır işçi kadar güç harcıyor. Bu delikanlının aldığı ücret neymiş, biliyor musunuz, 350 lira!.. Ücret olduğu için yazın bu parayı da alamayacakmış. Gördünüz mü şimdi? Bu delikanlı diyor ki, yazın, beş ay için, insana kim iş verir? İş dediğin şıp diye bulunmuyor ki... Tiyatroya gönül vermiş bu delikanlı yazın beş parasız ne yapacak? Tiyatroya gönül vermişse, günah mı işlemiş bu delikanlı? Bunlar kadroya geçince ellerine iyi bir para geçiyormuş. Bu işi başaramamışsa işine son verirsin. Ama başarmışsa, hele büyük roller oynamışsa, bir hal çaresi bulunmak gerek. Yazık oluyor...

Tiyatromuzda bu delikanlı gibiler bir değil, iki değil. İçlerinde Amerikada tiyatro öğrenimi yapmışlar var. Gerçekten yetenekli kişiler bunlar.

Baki Turanlı diye bir delikanlıyı bir oyunda seyretmiş, hayran kalmıştım. İşte bu Turanlı da 350 lira ücretliymiş.

Tiyatromuzun bu güzel çağında, tiyatroya gönül verenleri kırmayalım. Tiyatro aşkı yüzünden onlara sefalet çekirtmeyelim. Analarından doğduklarına pişman olmasınlar.

Demem o ki, Muhsin Ertuğrulun bu çabasına hepimiz, milletçek yardım edelim. Bu güzel çağ yürüsün.

Çok zor. Paramız az. Bütçemiz de o kadar ahım şahım değil. Hepsini, hepimiz biliyoruz. Ama yetenekli olanları, gönül vermişleri kırmayalım.

Beş on genç için bu yazıyı yazdığımı yerinmiyorum. İçlerinden büyük tiyatro adamlarımız çıkabilir. Çıkmasa da ne hakkımız var bu gençleri sefalete atmaya...

Belediyemiz, Valimiz buna göz kulak olsun. Bunu bekleriz.

Halkımıza her gece bir kitap okutanların üstüne titreyelim.

Her gece on kitap, on beş kitap. Binlerce kişiye...

1961

Birleşmek

Gerçekten çok kötü bir durumdayız. Dönüp de memleketin haline şöyle bir bakmayı insanın içi götürmüyor. Doğru dü-rüst hiçbir şeyi kalmamış. Her yerde bir çözülme, bir dökülme. Anadoludaki bugünkü yoksulluk üstüne bir bilgisi, görgüsü olan var mı? Milletin hali gittikçe gittikçe kötüleşiyor. Birkaç yıl içinde halkımız açlıkla karşı karşıya kalacak. Şimdi aç değil mi, diyeceksiniz. Demem o değil, demem yoksulluk değil. İnsanla-rımız birkaç yıl içinde düpedüz ağızlarına atacak bir lokma ek-mek bulamayacaklar. Daha şimdiden bunun birçok örnekleri gözüküyor.

Türkiyeyi bugünkü durumda olduğu gibi kimler tutmak istiyor? Türkiyenin bugünkü durumda kalması kimin işine ya-rıyor? Türkiye kimlerin yüzünden, kimler için bağımsızlığını yitirdi? Bu düzenin bozulması kimlerin işine gelmez? İnsanı patlatmayın, diye bir söz vardır. İşte her şey apaçık ve kör kör parmağım gözüne. Elli bin dönüm toprağı olan, elli bin dönü-münde en az beş bin kişinin emeğini sömüren kişi düzeninin bozulmasını ister mi? Yılda ithalat ve ihracattan milyonlar ka-zanan, bu düzenin bozulmasını ister mi? Bu düzen bozulmasın diye de elinden geleni ardına komaz. Bu düzen bozulmasın di-ye yapmayacağı kötülük yoktur. Yurt, vatan sözü onlar için bi-rer sömürme aracıdır.

Bu düzen devam etsin. Yalnız devam etmekle kalmayıp daha da koyulaşsın, soluk aldırmasın olsun. Bunun için çok işler döndü bu topraklar üstünde.

Din sömürücüleri, cehalet sömürücüleri, milliyet sömürücüleri, vatan sömürücülerinin safında birleştiler. Ve memleketin bağımsızlığına kastettiler. Sömürücülük bir bütündür. Bir memlekette iç sömürücü varsa, mutlaka o memleket halkı dış sömürücüye peşkeş çekilecektir. Bunun başka türlü olamaz. Bunun aksini tarihler yazmamıştır.

Memleketimizde sömürücüler bütün geri unsurlarla öylesine birleştiler ki, tarifsiz. Gazeteleri, yığın yığın dergileri, türlü türlü dernekleri oldu.

Örneğin ırkçılıkla Müslümanlık taban tabana zıttır. Irçılık bir ırkın öbür ırka üstünlüğü, ayrıcalığıdır. Müslümanlıktaysa, hangi ırktan olursa olsun, bütün Müslümanlar kardeştir. İşte böyle olmasına rağmen din öğrenimi yapan İmam-Hatip okulları kafatasçıların at oynattıkları en uygun alan. Oysa ırkçılığın baş düşmanının İmam-Hatip okullarının olması gerekirdi.

Sömürücülerin canlarını dişlerine takıp böylesine bir meydan savaşına girişmesine karşılık ilericiler, Atatürkçüler ne yaptılar, binbir parçaya ayrıldılar. Atatürkün kurduğu, gericiliğe karşı olması gereken CHP ne yaptı? Hükümette bulunduğu sıralar, alanı gericilere bıraktı. Onlara sonsuz bir hürriyet tanıdı. Sosyalizm, sosyal adalet, toprak reformu sözü ettirmedi. CHP hükümetleri devrinde ilericiler soluk bile alamadılar. Sosyal adalet sözü edenler öylesine takip edildiler ki, kovuşturmaya uğrayan bir ilerici uzun yıllar belini doğrultamadı. İlericilerin en hafif suçu yabancı casusluğuydu. Uzun yıllar ilericileri yabancı bir devletin casusluğuyla suçladılar. Benim başımdan geçti. 1950 yılında, "Halka toprak vermeli. Ağaların binlerce dönüm toprağı var, köylülerin bir mezarlık toprağı yok," dedim, demez olaydım, Rus casusu diye hapse atıldılar. Etmedik zulmü bırakmadılar. Aman zaman köylüye toprak verin demenin casuslukla ne ilişkisi var, dedim. Olmaz sen casussun, dediler. İyi, anlayışlı bir hakim düştüm de beraat ettim. Yoksa daha boynumda yabancı bir memleketin casusluğu damgasıyla sürünüp duracaktım.

Bizim Adana taraflarında portakalı dilim dilim soymazlar da elma gibi soyarlar. Birisi portakalı öyle soyarken kabuk çekece benzemiş. Fikarayı tuttular da içeri atıldılar. Gene Osmaniyede bir köylü delikanlısı da tavla oynarken ben tavlanın kırmızı

pullarıyla oynarım, ben kırmızı rengi severim, demiş. Vay kızıl vay! Sen misin kırmızıyı seven! Almışlar içeri. On dört yaşındaki bu köylü delikanlısını komünist propagandasından altı aya mahkum ettiler. Delikanlı üç ay yattı da çıktı.

Şimdi bu delikanlının akıbeti belli değil. Oysa benim tanıdığım en akıllı, en yetenekli kişilerden birisiydi. Çocuğu mahvetteler. Delikanlı ataktı, zekiydi... Bunun dışında en küçük bir politikayla ilişiğı yoktu.

Böylece yüzlerce örnek verebilirim. CHP Atatürk öldükten sonra yönünü değiştirmiş, bir ilerici celladı kesilmişti. Yani CHP yirmi beş yıl boyunca bindiğı dalı keserek gericilere çok uygun ve rahat bir yer hazırlamıştır. Bütün suçu CHP'ye de yükleyemeyiz. İlerici aydınlar dediğimiz aydınlar da CHP'den kaçıp CHP'yi gerici ellere bırakmışlar, CHP'nin ileri unsurlarını yalnız bırakmışlardır. Bir de gericiler, halkın içine girip onların yolunu çıkarlarına göre değiştirirlerken ilericiler halkın yanına bile uğramamışlardır. Şehirlerde dedikoduyla birbirlerini iyerek tüketmişlerdir.

Taban tabana zıt gerici unsurlar, sömürücüler şimdi birleşmişlerken, memleketi uçuruma sürüklerlerken, memleket bunlar yüzünden bağımsızlığını kaybetmişken, memleketin dış itibarı zedelenmişken gene ilericiler paramparça. Gene ilericiler gerçeklere ve halka uzak...

Yeter artık! Bindiğimiz dalları bırakalım, kesmeyelim. Bir araya gelelim. Güçlerimizi birleştirdim. Yangın bacayı sardı. Geç kalırsak batacağız. Bence Türkler dünyaya gerek bir millettir. Eski, köklü bir kültürümüz, uygarlığımız var. Dünyayı bunsuz bırakırsak yazık olur. Kurtuluş Savaşımızdan önce de durumumuz aşağı yukarı böyleydi. Gene bağımsızlığımızı yitiriyorduk. Gene çıkarıcı, sömürücü güç, gerici güç halkımıza, milletimize karşı birleşmişti. Uygarlığımıza, milli benliğimize, kültürümüze, bağımsızlığımıza kastediyorlardı.

Onu bunu, ufak ayrıcalıkları bir yana atıp gene birleşmeliyiz. Bir birleşirsek, bu ikinci kurtuluş savaşında da halkımız bize yardım eder. Birincisinde olduğu gibi.

25 Eylül 1964

Niçin Bu Kadar Korkuyorlar?

Niçin bu kadar korkuyorlar, niçin böylesine suçluların telaşı içindeler? Niçin, niçin bizi susturmak istiyorlar? Sınıf sözünden, sınıfların mücadelesi sözünden niçin böylesine ürküyorlar?

Hükümet ellerinde, arkalarında milyonlarca insanın oyu var. Meclis kürsüsüne çıkıp bar bar bağırıyorlar, “Bu halk size ne yaparsanız yapın oy vermez,” diye. Peki, öyleyse bu telaşın sebebi ne? Sözlerine davranışları hiç uymuyor.

Demokrasiyse, bunlar azıcık da olsa demokrasinin ne olduğunu bilirler. Hepsi değilse de bir kısmı Anayasayı okuyup anlayabilir. Öyleyse niçin Anayasa sınırlarını aşmak çabasında-lar?

Öğretmenler onlara ne yapıyorlar da tepelerine mih yülü-yorlar (çivi kazıyorlar)? Perperişan ediyorlar. Ekmekleriyle oynayıp zulmediyorlar.

Arkalarında koskocaman Amerika da var. İkili anlaşmaları da var. O Amerika ki, ikili anlaşmalara dayanarak Türkiye’yi yer-le bir edebilir. O Amerika ki, Vietnamdaki vahşetini, dünyanın karşısında gözünü kırpmadan devam ettiriyor. O Amerika ki, elinden gelse Vietnamda bir tek canlı yaratık bırakmayacak. O Amerika ki... Sonuna kadar kendilerine dost! Daha ne korkuyor-lar?

Bir şey olmalı. Korkularına bir sebep olmalı...

Işık görmüş baykuş gibi, demokrasi ışığından niçin böyle-sine yılıyorlar?

Bizim bilmediğimiz, bu ışıklı dünya böyle devam ederse

öğrenebileceğimiz, memlekete yaptıkları bir kötülük olacak. Halkın bilmesini istemedikleri bir kötülükleri olacak.

Halk, her şeye rağmen, uyutulmalara rağmen uyanacak mı? Bunu biliyorlar da ışıklı demokrasi düzenini karanlığa çevirmek için mi bu çabaları?

Sömürüyü... Avrupalı kapitalistlerle ortaklaşa sömürüyü bir gün bu halk da nasıl çıkacak, mı diyorlar. Böyle diyorlar da, ne olursa olsun, halk uyanmadan biz elimizi çabuk tatalım da şu Türk vatanseverlerinin seslerini soluklarını keselim, mi diyorlar.

Korktukları bir şey var. Mutlaka onların ödlerini koparan bir şey var.

Can çıkmayınca huy çıkmaz. Can çıkmayınca umut da çıkmaz. 27 Mayıs'ta canlarının azıcığı çıktı gene huyları çıkmadı. Daha şu dağın arkasında bir umutları var.

Bunlar ne tarih biliyorlar, ne bir şey. Hiçbir şey üstünde de düşünmüyorlar. Gündelik hayatlarını gün be gün yaşıyorlar. Kendi güçlerini, dünya zalimi Amerika ağalarının güçlerini çok büyütüyorlar.

Türkiyedeki Anayasa güçlerinin Anayasaya bu kadar saygıları olmasaydı, Anayasaya bu kadar inanmasaydı onlar, şu bir avuç kapitalist görürdü gününü.

Şu söylediğim söz, soyut, havada bir söz değil. Milletler onurları, istiklalleri tehlikeye girdiği zaman çok güçlü oluyorlar. Ve onları hiç kimse yenemiyor. Dev Amerika karşındaki bir avuç Vietnamlının gücüne bakın. Jetlere, bombalara, tarihin gördüğü en korkunç silahlara karşı bir avuç çıplak adamın yarattığı kahramanlığa bakın. Vietnamlılar bağımsızlıkları için insan tarihinin en büyük destanını yazıyorlar. Onlar insanoğlunun yüz akı, insanlığın şerefidirler.

Kurtuluş Savaşındaki Türk halkı da insanoğlunun yüz akıydı. O da insan tarihinin şerefli destanlarından birini yazdı. Gene de, bugün de yazacaktır.

Onun için, sırtınızı dayadığınız Amerikaya, paranızın gücüne, halkın cahil olmasına güvenmeyin. İş başa düşünce milletlerin neler yaratabileceklerine her gün tanık oluyoruz.

Türkiyedeki kapitalistlerin kendi güçlerini ve millet gücünü çok iyi hesaplayıp öyle davranması gerek.

Onlar bilmeliler ki, bu sefer, yanlış hesap Bağdattan dön-

meyecek. Yanlış hesapları yurdumuzda büyük tahribata yol açar. Biz bunu istemiyoruz. Onlarsa yok olurlar.

Onun için tek çıkar yolları, bizden daha çok, onların Anayasa düzenine sarılmalarıdır. Şu kadarcık olsun Anayasayı zedelememeleri gerek.

Onların Anayasaya karşı çıkmaları, onu işlemez hale getirmeleri bir deliliktir.

Düşünüyorum, düşünüyorum da onlara Anayasayı çiğnetecek kadar akıllarını başlarından alan korkularının sebebini bulamıyorum. Bir türlü bulamıyorum. Gerçekten böylesine, delirecek kadar korkmaları için bir sebep var mı?

Bilen varsa söylesin, duyan varsa söylesin...

28 Mart 1967

Öğretmenler, Yiğitlerim

Sömürgeciler ve onların içerideki uşakları burjuvalar en çok neden korkarlar, millet birliğinden korkarlar. Milleti din din, dil dil, mezhep mezhep, soy soy, kabile kabile bölmeye çalışırlar. Bölerler, millet gücünü zayıflatırlar, emirlerine alırlar, sittin yıl köle gibi kullanırlar. Millet uyanmak için başını kaldırdıkça bölükleri birbirlerine düşürür, geçer şuraya seyrederler. Sonra da sömür ha sömür ederler.

Bir de millet birliğini sağlayacak her şeye düşmandırlar.

Milli kültüre düşmandırlar. Onu yok etmeye, yozlaştırmaya çalışırlar. Millet kültürü, milletin kişiliğidir. Kişiliği olan kişi, kişiliği olan millet hiçbir zaman sömürgecinin ve içerideki sömürgeci uşağı burjuvaların kölesi olmaz. Millet kültürünü öldürmek, yozlaştırmak bir milletin kişiliğini öldürmek, yozlaştırmaktır.

Burjuvalar, birer maymundurlar. Yani geri kalmış memleketlerde oturan burjuvalar... Sömürgeciler onlar için birer örnektir. Sömürgeci burjuvaların her şeylerini, dillerini, dinlerini, geleneklerini, kültürlerini, her şeylerini taklit ederler. Kendi milletlerinin kültürlerini, geleneklerini küçük görürler. Örneğin İstanbul burjuvaları Anadolu halkının dilini, geleneklerini, kültürünü, her şeyini küçük görür. Onunla alay eder. Onun dili bir barbar dili, gelenekleri barbar gelenekleri, kültürü ilkel bir kültürdür. Gözleri, hayran oldukları, taptıkları sömürgecilerin kültüründedir. Sömürgecilerin maymunluğunu kendi insanlarının insanlığına tercih ederler.

Maymun, insan değildir.

Sömürgeciler, onların içindeki maymunları, uşakları Türkiye'de oturan burjuvalar milli olaraktan neyimiz varsa imha etmek zorundadırlar. Milli olan köleliğe başkaldırır. Yozlaşmış olan köleliğe, zulme başkaldırır. İnsani bir yönü azıcık kalmış olan köleliğe, sömürücülüğe başkaldırır. İşte sömürücüler bu nitelikleri yok ederler. Yoksa milletleri sonuna kadar sömüremezler.

Burjuvalar en büyük din düşmanıdır. Evlerinde, aralarında yemedikleri herze kalmaz, dışarıda dindar gözüktürler, eğer dini emirleri altına almışlarsa. Yok, din sömürücülere karşı geliyorsa, burjuvalar en büyük din düşmanı olurlar, onu ortadan kaldırmaya çalışırlar.

Burjuvalar hiçbir mukaddesat tanımazlar. Bakın İstanbul burjuvalarının yaşayışlarına... Bir de proletaryanın yaşayışına bakın. Köylülerin yaşayışlarına bakın. Her şey ayan beyan ortada.

Burjuvalar, hiçbir ahlaki kural tanımazlar. İşte gözlerinizin önünde.

Burjuvalar bir şey tanırlar, o da para... Onların vatanı, milleti paralarıdır. Para için vatanlarını da milletlerini de beş pula satarlar. Yani biz yalan mı söylüyoruz, sizler, her gün bu burjuvaların davranışlarını gözlerinizle görüyor musunuz?

Memleketimizde kendilerine milliyetçi adını yakıştırmış birtakım dünyadan habersiz zavallılar var. Bunların tümü maymun burjuvaların emrinde, onların türkülerini söylüyorlar. Geri kalmış bir memlekette en uzak, en yakın kim burjuvaların sömürücülüğüyle birlikse o milliyetçi olamaz. Çünkü kapitalistler, milli nitelikleri, yukarıda söylediğim gibi, imhaya çalışsan, yaşayışını milli güçlerin yok olmasına bağlamış bir gayrimilli, beynelmil soyguncu şebekesidir.

Milliyetçi olanlar sosyalistlerdir. Sosyalist olmayan milliyetçi olamaz. Yirminci yüzyılın en büyük gerçeğidir bu. Çok söyledim, gene söylüyorum, sosyalistler milletin yüzde seksen, yüzde doksanının çıkarıyla birliktir. Beynelmül kapitalizme karşıdır. Demek ki, milli nitelikleri yok etmeye gelenlere karşıdır. Özelliği budur. Milletse bir coğrafya üstünde oturur. Bir tarihten gelir. Gelenekleri, kültürü vardır. Sosyalist sömürücüyü

yok etmek için, bütün bunlara dayanmak zorundadır. Bir sosyalistin en büyük gücü, millet kişiliğini ayakta tutan milli kültürdür. Milli kültürü yozlaştırılmış bir milleti, milletin sosyalisti bile kurtaramaz. Biz onun için milli kültürümüz, geleneklerimiz, tarihimiz üstüne titreriz.

İşte bundan dolayıdır ki, bu çağda kapitalistlerle en uzak, en yakın ilişkileri olanlar, kendilerine ister milliyetçi, ister mukaddesatçı desinler, ne milliyetçi olabilirler, ne mukaddesatçı. Yalan, yalan, yalan... Yalan değilse, kendilerini aldatıyorlar.

Öğretmenler, yiğitlerim, sizler halkımızın önderlersiniz. Sizler gerçek milliyetçi, vatanseverlersiniz. Sizler hayatın aydınlığından, güzelliğinden gelen aydınlarsınız. Siz milletimizi sömüren, kültürümüzü, topyekun milletimizi yok etmeye karar veren kapitalizme karşısınız. Onların uşakları maymun burjuvaların alçakça oyunlarını görüyorsunuz. Millet düşmanı oldukları halde, milliyetçi göründüklerini, din düşmanı oldukları halde dindar göründüklerini gözlerinizle her gün görüyorsunuz. Ve oyunlarını yutuyorsunuz.

Sizler, Çanakkaledede sömürücülere karşı can vermişlerin, sizler Dumlupınarda dövüşmüşlerin kanından, canından geliyorsunuz. İşte bunun için sizi hor görüyorlar. İşte bunun için size zulmediyorlar. Sizi kahrediyorlar. İşte bunun içindir ki sizi süründürüyorlar. Size iftiralar yağıdırıyor, canınızdan çok sevdiğiniz, hayatınızı yoluna koyduğunuz büyük milletinizin gözünden düşürüyorlar. Bu kadar acılar sebepsiz değil. Ölüm kalem savaşı veren bir millet topluluğunun, gerçeğinin yanında olmak kolay değil.. Bunun ucunda ölüm de var... Ama milletin kurtuluşu uğrunda ölmek ölümün en şerefli, en kutsal, en mutlusudur. Ölümün güzel olduğu yer, bu çağda sömürücülüğe karşı çarpışırken ölenlerin öldüğü yerdir.

Siz sömürücülüğe karşı dövüşen vatansever, milliyetçi öğretmenler, yiğitlerim, sizler insan soyunun onuru, mutluluğu, güzelliğisiniz. Çektikleriniz bu mutluluk yanında hiç kalır. 17 Nisanınızı candan kutlarım.

18 Nisan 1967

Vatan İhaneti Katmerleşiyor

Türkiye tutsak olmuş bir memleket.
Türkiye sömürülen bir memleket.
Türkiye dünyada geride kalmış on memlekettten biri.
Türk milletinin kültürü yozlaştırılıp öldürölüyor.
Türkiyede halkın yüzde yetmiş okur yazar değil.
Türkiyede fakir çocuklarının okuma hakkı yok.
Fakir Türk halkının sağlık hakkı yok. İlaç hakkı yok.
Türk halkı inanılmaz bir yoksulluk içinde.

Türkiyedeki işgal kuvvetleri Amerikalılar, işgallerini en aşağılık, en haysiyet kırıcı bir şekilde yerine getiriyorlar. Onlar Almanyayı da, başka memleketleri de işgal ettiler, ama Türkiyede Türk milletine davrandıkları gibi hiçbir millete davranmadılar. örneğin, Almanyada Amerikan askerleri her Allahın günü Alman bayrağını yırtıp ayaklar altına alamadı.

Türkiyedeki işgal en haysiyet kırıcı bir şekilde devam ediyor.

Türk halkı işgal kuvvetleri tarafından ÖLÜME MAHKUM edildi.

Ne kadar korkunç, ne kadar aşağılık belalar varsa hepsi son on beş, yirmi yıl içinde Türk milletin başına getirildi.

Ve Türk milleti bütün güçleriyle, vatansever, zinde bütün güçleriyle bu korkunç ihanetlerin karşısında sustu.

Bugün değilse de on yıl, elli yıl, yüz yıl sonra işgalden kurtulabiliriz.

Sömürücölüğe karşı savaş başladı.

Kültürümüzü yozlaştırmaya çalışan sömürgecilere ve onların uşakları Türkiyede oturan burjuvalara karşı bütün cephelerde savaş başladı.

Sömürücülük kalktığı günden başlayarak yoksulluk da kalkacak... Ergeç, kültürü sağlam kalmış, yozlaşmamış, gelenekleri kirlenmemiş, tarihi inkar edilmemiş bir millet kendini kurtaracaktır. Belki yarın, belki yarından da yakın.

Ama bir şey var ki, işte o giderse bir milleti artık hiçbir güç kurtaramaz. Bir şey var ki, işte o ölüme mahkum edilirse, ya da öldürülürse o memleketi hiç kimse kurtaramaz. O da o memleketin toprakları... Türkiye toprakları can çekiyor. Ha öldü, ha ölecek. Ben yıllardır söylüyorum... Sağcısına da solcusuna da Türkiyenin karşısında bulunduğu bu korkunç belayı anlatamadım. Hiç kimse gereği kadar bu işi anlamış görünmüyor. Çölde feryat...

Türkiye toprakları can çekiyor... Bu demektir ki Türk halkı on, on beş yıl içinde açlıkla karşı karşıya... Otuz kırk milyonuyla Türk halkı aç. Hindistandaki gibi, eski Çindeki gibi Türk halkı da açlıktan kırılacak. Bunu ben kafamdan uydurmuyorum. Bunu bilim söylüyor. Ölü topraklar üstünde otuz kırk milyonumuzla kıvranıp öleceğiz. Bu mukadder. Bunun önüne bu gidişle de zor geçeceğiz benzeriz. Çünkü bu işin korkunçluğunu en iyi niyetliler de içinde hiç kimse anlamıyor, anlamıyor, anlamıyorlar.

Şimdi, can çekişen topraklara son darbeyi indirip iyice öldürmek için bir kanun tasarısı hazırlandı. Seyrelmiş, yozlaşmış ormanları ağalara, sahiplerine vereceklermiş. Bu iğrenç, bu alçakça bir oyun... Seyrelmiş, yozlaşmış ormanları verecekler ha! Biz Türkiyeyi biliriz. Yozlaşmış ormanı kim tayin edecek? Bilirkişiler değil mi? Biz bilirkişi kurumunun da ne olduğunu yıllardır Türkiyede biliriz. Biz kırk kişiyiz. Bu kurum nasıl işliyor Türkiyede biliriz. Gördük. Bu kanun çıkarsa yarın öbür gün Türkiyedeki bütün ormanlar yozlaşmış orman olur. Seyrelmiş orman olur. Ağalar Türkiyede birkaç yıl içinde bir tek dikili ağaç bırakmazlar. Türkiye ölür. Açlıktan kırılır. Çöl olur. Seller götürür tekmil Türkiyeyi. O zaman işgal güçleri istedikleri kadar kalsınlar, isterse o zaman Türkiyenin üstünde

atom patlasın. İsterse kültürü ölsün. İsteyen istediği kadar sö-
mürsün, vız gelir.

Eğer Türkiyede vatanını seven bir tek insan varsa, bu ka-
nun çıkmayacaktır.

Hani, nerede bir karış toprak için can verimiz, diye palavra
sıkanlar?

Hani, ben adamım, diyenler?

Hani, bu fakir milletin okutup adam ettikleri?

Neredesiniz eli kalem tutanlar?

Türkiyede oturan burjuvalar, Türkiyenin ölüm fermanı
olan bu kanunu çıkarabilecekler mi?

Bu kanunun çıkmaması için elden gelen her şey yapılmalı.

Eğer Türk ilerici güçleri bu kanunun çıkmasının önüne ge-
çemezlerse, Türk halkı Anayasanın kendine tanıdığı direnme
hakkını kullanacaktır.

Şerefli insanlar, gerçek vatanseverler gözlerinin önünde
memleketlerinin, göz göre göre öldürülmesine izin vermeye-
ceklerdir. Türk halkı kendisini boğazlamak isteyenlere karşı di-
renecektir.

16 Mayıs 1967

Türk Milleti, Tarihinin En Büyük İhanetiyle Karşı Karşıya

Bir kişiyi, bir bölüğü, bir sınıfı vatan ihanetiyle damgalamak zor iş. Üstelik bu iş benim yapacağım iş değil. Ben oldum olası insanların iyi niyetine inanmışımdır. Vatan ki hepimizin evidir. Bu evin içinde bulunan herkesin onu sevmesini isterim. Bütün insanların, hele bu topraklar üstünde yaşayan insanların kardeş olmalarını isterim. Bir kişi varsa ihanetine düşmüşse ve bu da ispat edilmişse gene bunu da o insanın ahmaklığına yorarım. Şu dünyada vatan haini insan görmek benim zoruma gider. İnsanlığımı yaralar. İnsanların vatan hainliğini kolay kolay kabul edemem. Edemem, ama gene de vatan hainleri olmuştur. Bunu da kabul etmek zorundayım.

Vatan hainliğinin çeşitleri vardır. Burada hepsini sayıp dökemeyeceğim. Herkes her çeşidini görmüş ve biliyor. Her çağda ihanetin çeşidi, etkisi, yönü değişir. Dün ihanet olan bir davranış, bugün olmayabilir. Bugün ihanet olan bir davranış da yarın olmayabilir. Bunun dışında köklü ihanetler vardır ki, hiç değişmez. Her çağda aynıdır. Örneğin, Mareşal Petain vatan haini miydi değil miydi, hala tartışma konusu. Hiçbir zaman, hiçbir çağda, hiçbir şekilde tartışma konusu yapılamayacak hainlikler vardır.

Bir milleti, hangi yoldan olursa olsun, topyekun ölüme mahkum etmek.

Bir milletin kültürünü ölüme mahkum etmek, yozlaştırmak.

Bir milletin topraklarını ölüme mahkum etmek, yozlaştırmak.

Bir milletin onurunu ölüme mahkum etmek, yozlaştırmak.

Bir milletin geleneklerini, dinini, tarihini ölüme mahkum etmek, yozlaştırmak.

Bir milletin kişiliğini aşağılamak, ölüme mahkum etmek... Bağımsızlığını...

Hainlikler vardır. Türlü türlü. Hainliklerden hainlik beğen. Bütün bunların en alçakçası, en korkuncu, en bağışlanmazı bir milletin topraklarını ölüme mahkum etmektir.

Üstünde oturacak toprağı olduğu müddetçe bir millet bütün belalardan, bütün hainliklerden kurtulabilir. Üç yüz yıldır kültürümüzü yozlaştırmaya çalışıyorlar. Üç yüz yıldır kültürümüz dayanıyor. Bizi atomla ölüme mahkum ettiler, üçüncü bir dünya savaşı hemen patlamazsa bundan da kurtulmanın yolunu bulacağız, işgale uğramış bir memleketimiz var. Bundan daha belalılarından kurtulmuşuzdur.

Ama toprağımız öldürülürse, ki can çekişiyor, kurtulmanın mümkünü yok. Otuz kırk, elli milyonumuzla verimsiz çölleşmiş bir toprak üstünde açlıktan kıvranıp öleceğiz. Bizi ne tarihimiz, ne geleneklerimiz, ne de övündüğümüz kültürümüz kurtarabilir. Batarız, mahvolur, yok oluruz.

Türkiye toprakları, yüzyıllardan bu yana öldürülüyor. Can çekişme zamanına geldik. Bütün gayretimiz onun ölümünün önüne geçmek olmalıydı. Bugünden başlayarak ölü topraklara yediden yetmişe, çocuk, oğlan, uşak durmadan dinlenmeden ağaç dikmeye başlamalıydık. Türkiyede ormanlar yok, Türkiyedeki ormanlar yarı yarıya ölmüş durumda... Türk toprakları belki de yüzde yüz aşınma felaketine uğramış durumda. Biz bu felaketi göremedik, içimizden pek az kimse bu büyük konuya eğilmiş, onları da kimsenin dinlediği yok. Gelen korkunç felaketten kimsenin haberi yok. Bu gelen felaket atomdan da beter. İşgal edilmekten de beter. Silinip gitmekten de beter. Silinip gitmekten beter, çünkü... Dünyanın, insanlığın malı olan topraklardan bir parçasını öldürüyoruz. Biz tarihten silinip gitsek bile, dünya toprağının bir parçasını öldürerek gittiğimiz için insanlığın lanetinden kurtulamayacağız.

Türk toprakları can çekişirken, bu ölümcül hastanın imdadına kimse yetişemezken, bir de, ne görelim! Bir kanun geliyor.

Hışım gibi, zehir gibi... ölüm gibi.. Yozlaşmış ormanları, seyrelemiş ormanları sahiplerine geri vermek... Niçin? O yozlaşmış, seyrelemiş yerleri yeniden orman yapsana be adam. İyi niyetliysen. Yarın bu kanun çıkarsa, ağalar yozlaşmamış, seyrelememiş bir tek orman bırakırlar mı sanıyorsunuz Türkiye'de. Nasıl çıkarırsanız çıkarın bu kanunu, Türkiye'de birkaç yıl içinde bir tek dikili ağaç kalmaz.

Evet, Türk milleti tarihinin en büyük ihanetiyle karşı karşıya... Bunu açık yürekle, namusluca, cesaretle söylemeliyiz.

Bu ihanet, bu ölüm kanunu çıkamamalı.

Türk milleti buna karşı koymalı.

Askerler, öğretmenler, aydınlar, esnaflar, işçiler, köylüler karşı koymalı. Ne pahasına olursa olsun karşı koymalıyız. Göz göre göre toprağımızın öldürülmesine razı olmamalıyız.

Türk vatanseverlerinin hepsi mi Çanakkale'de öldü? Hepsisi mi Dumlupınar'a gömülü? Kimse kalmadı mı?

İsmet İnönü, dünya sömürgeciliğine karşı gelen, onu yenen kumandan. Senin vatanseverliğin tartışma konusu olamaz. Sen yaşarken topraklarımızın ölüm fermanı, milletimizin ölüm fermanı bir kanun çıkamamalı...

Mehmet Ali Aybar, bir emekçi partisini tarihimize ilk örgütleyen, Meclise ilk götüren adam sensin. Bir kavga uğruna çekmediğin kalmadı. Tanıdığım en yiğit, en vatansever, en akıllı adamlardan birisin. Sen yaşarken topraklarımızın ölüm fermanı, milletimizin ölüm fermanı olan bir kanun çıkamamalı...

Nadir Nadi, tanıdığım en saf, en temiz, en gılgışsız adam-sın... Su katılmamış derler ya, öylesin. Vatanını ne kadar çok sevdiğini biliyorum. Sen yaşarken böyle bir kanun çıkamamalı... Üstelik de orman sorununu çok iyi bilensin...

Çetin Altan, kardeşim... Büyük, kutsal dövuşün ateşinde-sin, biliyorsun, üstünde yaşayacak toprağı olmazsa insanla-rın... İptida toprak var idi. Sen yaşarken bu leke alnımıza sür-ülmemeli.

İlhan Selçuk, arkadaşım... Bu var olma ya da yok olma kav-gasında en güzel kavgayı verenlerdensin. Sen yaşarken de...

Refik Erduran, kardeşim, duydum ki bir Anadolu gezisin-deymişsin. Bilmiyorum döndün mü? Memleketin halini gör-

müşsündür. Bin belalar içinde bir memleket. Bir de duydum ki *Milliyette* artık yazmayacakmışsın. Senden de isteğim, şu kanun bir hal oluncaya kadar yerini bırakma. Bu senin ödevindir. Bu, bir milletin ölüm kalımıdır. Halkımızdan yardımını esirgemeyeceğini biliyorum.

Halikarnas Balıkcısı, güzel adam, Sabahattin Eyuboğlu, Turhan Selçuk, Orhan Kemal, Kemal Tahir, Mahmut Makal, Fakir Baykurt, Aziz Nesin, Turgut Uyar, Fethi Naci, Cemal Süreya, Haldun Taner, Türkiyenin ve dünyanın sevdiği, saydığı kişilersiniz. Bu dövüş bizsiz olmamalı. En kötü gününde milletimize elimizden gelen yardımı yapmalıyız. Şairler, romancılar, ressamlar, karikatüristler, profesörler, generaller, biz yaşarken bu kanun çıkamamalı...

Eğer çıkarsa...

Antepli Milli Mücadele kahramanı Şahin ne dedi? Düşman benim ölümün üstünden geçmeden Antebe giremez. Ve dediğini yaptı. Köprübaşında tekbaşına Fransız ordusuna karşı dövüştü ve şehit düştü. İşte ondan sonradır ki, düşman Antebe girdi. Onun ölüsünün üstünden geçerek...

23 Mayıs 1967

Dikkat, Karınca Kanatlanıyor

Türkiyede oturan burjuvalar iyicene meydanı boş buldular. Kendilerini memleketin sahibi sanıyorlar. Biz memlekette her istediğimizi yaparız, kırarız, dökeriz, satarız, diyorlar. Kim ne karışır, diyorlar.

Bu günler Menderesin son günlerinden beter. Alavera dalavera gırla. Millet bir soygunda ki amanallah. Fakir fukaranın beli bükülmüş. Vur abalıya gene. Fakir fukara susuyor. Milletin zinde güçleri susuyor. Sandıktan çıkanların hiçbir şeyden, Anayasadan korkuları yok. Onlar için Anayasa dediğin çiğnenmek içindir. Bir göstermelidir. Hak, hukuk, adalet, eşitlik sözden başka bir şey değildir.

Türkiyedeki burjuvalar soygunları sürüp gitsin diye her şeye, her kötülüğe başvururlar. Bu Türkiyede oturan burjuvalar taklit insanlardır. Kökleri gelenekleri yoktur. Zalimdirler. Vicdansızdırlar. Dünyadaki burjuvalar da öyle ya, onların gene kökleri, gelenekleri, birtakım kuralları vardır. Türkiyede oturan taklit burjuvaların hiçbir ahlaki kuralları olamaz. Olmamıştır. Bir tek kuralları vardır, maymuncasına Avrupadaki ağalarını taklit etmek...

Bu taklit burjuva yeryüzündeki en bencil yaratıktır. Kendisinden başka hiçbir şeyi düşünmez. Bu taklit burjuvanın idealizmi yoktur, olamaz. Vatan, millet onun için sadece ve sadece sömürülecek araçlardır.

Türkiyede oturan burjuvalar kötü bir yerededirler. Bir beşinci kol durumundadırlar.

Bir İtalyan gazetecisiyle sohbet ediyorduk.

“Geri kalmış memleketin burjuvası eski sömürgecilerin Asyadaki Afrikadaki albaylarının yerini almıştır. Öyle albaylar ki, milletlerin onlarla mücadele etmeleri, onların ellerinden kurtulmaları, sömürgecilerin albaylarıyla mücadele etmekten daha zor. Milletlerin onlardan kurtulmaları daha güç.”

İkimiz de bu düşüncede idik.

Fakir fıkara susuyor. Çünkü yeni biçim albaylar onları afyonluyorlar. Onları, ellerindeki güçleri, kendi kendilerine düşman kılıyorlar. Yeni biçim albayların korkunçluğunu millet o kadar anlamıyor. Yeni biçim albay olduklarını kimse kolay kolay çakamıyor.

Adam en Müslüman dindardan daha dindar. Adam en büyük milliyetçiden daha milliyetçi. Bir memlekette kutsal ne kadar kavram varsa, onlardan yana o. Yeni biçim albaya karşı koyan Müslüman, Müslüman değil. Milliyetçi, milliyetçi değil. Yeni biçim albaylara karşı koyanlar vatansever değil. Ellerindeki araçlarla bunu mükemmel beceriyorlar. Vatanseverleri vatan haini, gerçek dindarları dinsiz gösterebiliyorlar.

İşte bu yüzden yeni biçim albaylarla mücadele etmek zor oluyor.

Birtakım iyi niyetli fakir fıkara da onların propagandalarına kapılıp kendilerine karşı koyuyorlar. Birtakım satın aldıkları, besledikleri militanları var.

Memleketin aydınları, zinde güçleri bunu çakmıyorlar mı? Bu yeni biçim albaylık oyunu bu vatanseverlerin gözlerinden kaçıyor mu?

Her şey öylesine ayan beyan ki, her şey öylesine kör kör parmağım gözüne ki... Sömürgecilerin yeni biçim albaylık oyununu herkes biliyor. Peki, öyleyse? İçeride çok büyük güçleri var. Bütün propaganda onların elinde. Bütün ekonomik güç onların elinde. Bu kadarla da kalsa iş kolay. Bir de dışarıdaki büyük sömürgeci güçlere dayamışlar sırtlarını. Eeeh, dört başları mamur.

Niçin kültürleri yok ediyor, yozlaştırıyorlar? Niçin geleneklere saldırıyorlar, onları yıkmaya çalışıyorlar? Niçin bir milletin tarihini küçümsüyorlar? İçinde bulundukları milleti niçin

bağımsız olamayacak kadar küçük görüyorlar? Ve de bunu millete telkin ediyorlar durmadan? Niçin, niçin? Kişiliği olan, kendini adam sayan bir millet ne olursa olsun işi bir gün çıkar da onun için! Onun için milleti millet yapan her kutsal kavramı yozlaştırıyorlar.

Millet, onlar için devam etmesi gerekli olan bir şey değil. Sömürülecek bir köleler yığındır. Sömürebildiği kadar sömürür. Sonra, sonra... Sonrası, isterse yok olsun.

Yeni biçim albayın gözü bir adım ötesini görmez. Şu memleketin varlıklarını koruyayım da daha uzun bir süre sömüreyim, demez. Kaynaklar biterse, ben de kendime başka bir yer ararım, der.

Onun için bir tek ağaç bırakmayacaklar Türkiyede. Satış oraya geldi dayandı. Ama yağma yok. Bu memleketin vatanseverleri birkaç kişi de kalmış olsalar... Çokturlar ya... Ne kadar güçsüz de olsalar... Güçlüdürler ya... Topraklarını öldürtmeyecekler.

Ben birkaç yıl öncesine kadar çok karamsardım. Yeni biçim albaylık oyunuyla başa çıkmayı mümkünsüz sayıyordum. Ama şimdi umutluyum. Millet kurtulacak. Yeni biçim albaylar kendilerini, niyetlerini çok çabuk açığa vurdular.

Meydanı boş buldular. Kendilerini memleketin sahibi sanıyorlar. Onun için böyle pervasızlar... Onun için bu kadar şımarıklar. Onun için bu kadar küstahlar. Onun için, Amerika bu memleketten gitmeye kalkarsa, yalvar yakar olur, yakasından tutar onun gitmesini önlerim, diyebiliyorlar...

Dikkat, karınca kanatlanıyor...

30 Mayıs 1967

Ekmek Yediği Sofraya Bıçak Atanlar

Suçluların  aşkınlığı içindeler.  almakta  ırpmakta değil.  almakta  ırpmakta, hainlikte dehşet bir alışkanlıkları var. Hangi  art içinde olursa olsun bu alışkanlıklarını hiç yitirmiyorlar.

Ama bir Ortadoğu bunalımına gelince ne yapacaklarını, tutumlarının ne olacağını bilemiyorlar, apışıp kalıyorlar. Bütün olaylar karşısında da böyleler. Bu, ki ili i olmayan insandır. Bu, kendi kendine yetmeyen insandır. Bu, yozlaşmış insandır. Bu, bağımlı insandır. Bu, taklit insandır. Bu, yaratıcılığını yitirmiş bir sınıfın insanıdır. Bu, sınıf olarak maymunlaşmış bir insan b l   d r. Bu sınıftan içinde yaşadığı millete, memlekete hiçbir hayır bekleyemezsin. Bu, hastalanmış bir bölüktür.

Yozlaşmış, maymunlaşarak ki ili ini yitirmiş bu insanların hiçbir idealizmi olamaz. Bencildir. Kendi piresi için milletin yorganını da yakar, evini de yakar, topyekun memleketini de yakar. Dikkat buyurulsun, kendi içine yaramaz piresi için. İnadı için, piresinin inadı için memleket yakarı da anlarım. Ona saygı da duyarım. Piresinin çıkarı için, bir pirelik çıkar için memleket yakarı anlamam. Onlara maymundur, hastadır, yozlaşmıştır, derim.

Türkiyede oturan burjuvalar Avrupadaki, Amerikadaki ağalarının maymunudurlar. Hemen hemen her yazımda bir yolunu bulup Türkiyede oturan burjuvalara maymun diyorum.

Ama ne dediğimi biliyorum. İstiyorum ki bunların kişiliği olmadığını, maymun olduklarını, köksüz, zavallı, hasta, yozlaşmış insanlar olduklarını dünya alem bellesin. Çünkü Türkiyede oturan burjuvaların bu memlekette büyük rolleri var. Bir koca milletin ölümüne kalımına karışıyorlar. Onlar ölümde de kalımda da söz sahibi.

Türkiye toprakları ölüyor. Otuz yıldır bilim adamları, yerlisi yabancıyı bağıyor çağırıyor. Hiç duyuyor mu Türkiyede oturan burjuvazi... Üstelik de bir kanun tasarısı hazırlıyorlar ki... Bu ölümün tuzu biberi... Ben diyorum ki Türk topraklarını ancak Türkler kurtarabilir, Türkiyede oturan burjuvalar değil. Yazık ki kendi topraklarını kurtarmak için Türk milletin elinde öyle çok bir şey yok. Tutsak edilmiş, bağımsızlığını yitirmiş bir millet. Hiçbir şey gelmiyor fıkaranın elinden şimdilik. Yakasını komprador burjuvazinin eline bir kaptırmış ki olmaya gitsin. Bu gidişle çok yakında Türkiye aç kalacaktır. İnsansanız bunu duyun. Söylediklerim gerçekse hepimiz suçluyuz. Bir koca milletin topraklarını Türkiyede oturan burjuvalarla bir olup öldürüyoruz. Yarın tarih de insanlar da yakamıza yapışacak, siz birer alçaksınız, diyecek.

Topraklar gidiyor, gitti bile. Bir karış toprak için canlarını vermeye ant içen kahramanlar, nerdesiniz? Toptan Türkiye ölüyor, nerdesiniz yiğitlerim!

Geri kalmış memleketin burjuvazisi, artık iyice biliniyor ki, ekmek yediği sofraya bıçak sokandır. Geri kalmış memleketlerin yüreğine saplanmış bir ihanet hançeridir. Orman taserısını çıkarmasalar da Türkiye toprakları ölüyor zaten... Bu kadar acelelerine sebep ne? Başka satacak bir şey kalmadı mı ola Türkiyede? Herif her istediğini yapar. Bir günde yok da eder. Yalnız doğu bölgesini değil tek mil Türkiyeyi kirletir de. Üçüncü bir dünya savaşı patladığında, hiç sayı suyu yokken, bu masum milleti atom hedefi yapıp altı saat içinde imha edilmek durumuna sokar da... Çünkü bu memleketin sahibi yok. Bu milletin yiğitleri Çanakkalede şehit düştü. Dumlupınarda yatıyor. Biraz umutsuz mu konuşuyorum? Ben de biliyorum, daha onlardan var. Hepsi Çanakkalede ölmedi. Ama neredeler? Neden bir milletin topyekun imhasına karşı çıkmı-

yorlar? Toprakların ve kültürün? Çok ağır mı konuşuyorum? Sanmıyorum.

Bir de kültür politikası var, Türkiyede oturan burjuvaların... Son günlerin somut örneklerini söyleyeyim size. Biliyorsunuz, bir İzmit Kağıt Fabrikası var. Burada gazete ve kitap kağıdı yapılır. Türkiyede çıkan gazetelerin büyük bir kısmı komprador burjuvazinin emrinde. Bir kısmı da baldır bacak basar. Bir kısmı da Türk çocuklarına sömürgeci propagandası yapar. İşte bu gazetelere her gün kırk elli, yüz ton kağıt verilir.

Bir de bu fabrika kağıt tüccarlarına kağıt satar.

Gel gör ki bu fabrika kitapçılara, yayıncılara kağıt vermez. Verse de canını alarak verir. Çünkü kitap namuslu bir iştir. Çünkü kitapların çoğunluğu yozlaşmış burjuvazinin işine gelmez.

Kitapların bir kısmını toplatıyorlar. Toplatamadıklarını da kağıt darlığı yaratarak, yayıncıları karaborsacılara muhtaç ederek önlüyorlar.

Şimdi, şu anda durum şu: İzmit Kağıt Fabrikası kitapçılara, yayıncılara kağıt vermiyor. Yayıncılar aylardır kağıt için para yatırmışlar, bekliyorlar. Kağıt tüccarlarının depoları kağıtla dolu. Yayıncılar sıkıştı. Kağıdı ne fiyatına olursa olsun alacaklar. Ve kağıt fırlıyor. Kağıtçılar devlet aracılığıyla milyonlar vuruyor.

Ya sinema politikası bunların... Ya eğitim politikaları... Bu kadar da olmaz ki... Bir bölük insan bir millete böylesine meydan okuyamaz ki...

Soy soğana çevir, karaborsa yap... Her istediğini yap... Bir milletin ne kadar değeri varsa, açık açık saldır, imha et, imhaya çalış. Bu kadar da pervasızlık!.. Benim bu burjuvaların işine aklım ermiyor. Kendilerini ne sanıyorlar. Bir milleti ne sanıyorlar ola! Pervasız olmakta böyle sürüp gidecek olurlarsa başlarına iş açacaklar. Ziyanı millete de dokunacak. Milletlerin sabrı geç taşar, ama belalı taşar.

Demokratik düzenin birtakım zorunlulukları var. Ne olur şu burjuvalar buna azıcık uysalar. Azıcık anayasaya yaklaşırlar. Kıyamet mi kopar yani. Biraz da karaborsa yapmasalar. Biraz da memleketi satmasalar. Azıcık da Türkiyeyi düşünse-

ler. Adam ekmek yediği sofraya bıçak sokar mı hiç! Onların çoluk çocukları da belki Türkiyede oturacak. Adam bunu düşünmez mi hiç!

Hiç çalışmasınlar, Türkiyede bundan böyle faşizm yapamazlar. Demokratik düzenden başka çareleri yok. Yok, yok, yok... Bunu anlamamak için insanın gerçekten ahmak olması gerek.

13 Haziran 1967

Memeddeki H Harfi Üstüne

Kenarına bak bezini al, anasına bak kızını al. Şu burjuva basınına bakın da Türkiyede oturan burjuvaların ne halde olduklarını bir anlayın. Bir insan bölüğü bir toprak parçası üstünde ve de yirminci yüzyılın dünyasında hangi seviyededir anlayın. Şu Türkiyede oturan burjuvalar bu seviyesizliklerine bir de sunturlu ve de alçakça bir mazeret uydurmuşlar: “Biz ne yapalım,” diyorlar. “Halk bu seviyede de bizim basınıımız onun için böyle. Halk bu seviyede de sinemamız bunun için böyle. Halk bu seviyede de kültürümüz bunun için böyle...”

Bu doğru bir söz değil. Bunu onlar da biliyorlar. Onların yirminci yüzyıldaki bu seviyesizlikleri halk yüzünden değil. Olamaz da. Türkiyede oturan burjuvaların kişiliği yok da onun için. İnsanoğlunun yirminci yüzyıldaki çabasına hiçbir katkıları olmamış.

Basını, kültürü, sineması yapma, taklit. Taklit asıl olamaz. Aslının öğrenilecek kadar kötüsü. Şu basına, şu basının seviyesine bakın. Küfür, bayağılık, en küçük bir düşünce kırıntısının yokluğu... Bu seviyedeki bir basın ancak Türkiyede oturan burjuvaların basını olabilir. Şu kadarcık yaratma gücü kalmış bir insan bölüğünün böyle bir basını olamaz.

Bu basın iftiralar, yalanlar, dolanlar basınıdır. Türk halkının böyle bir seviyesizliği olamaz. Türk halkı seviyesini, kültürünü yüzyıllardan bu yana ispat etmiştir. Tam üç yüz yıl Karacaoğlu, Pir Sultan Abdal kafasında gönlünde, dilinde taşımıştır. Dadaloğlunu, Köroğlunu taşımıştır. Yunus Emre gibi bir

ulu ozanı sevmiş, beslemiş, büyütmüş, yaratmıştır. Nasrettin Hoca inceliğindedir o. Masallar, türküler, kilimler, tahta oymaları, oya gibi işlenen demir, bakır... Türk halkının kültür ve yaratma seviyesi daha Türkiyede oturan burjuvaların bin yılda varamayacağı bir seviyedir. Bu basın ancak bu yozlaşmış bölüğü seviyesi olabilir. Dursunlar durdukları yerde. Türk milletine karşı kırdıkları koz zaten kırkı geçti. Bir de bu kötü iftirayı yapmasınlar.

İnsanlar kendi hayatlarından verilirse örneklerini çok iyi yaparlar. Ben de kendi hayatımdan veriyorum. Şu sağcı basın dedikleri burjuva basını benim için çok iftiralar etti. Bir tanesi şu: “Bu adam bir komünisttir. Neden ki dersen...” Evet, komünistliğimin sebebi nedir ki acep? Ve neden komünistim acaba? Şu sağcı basın benim komünistliğimi kitaplarımdan mı çıkarmış, davranışımı mı? Herhangi bir sözümünden mi? Bütün bunlardan benim komünist olduğumu çıkarabilmek çok doğal bir şey. Bütün dünyada insanlar bir yazarın, bir insanın düşüncesini ya sözlerinden, ya yazılarından, ya da davranışından çıkarırlar. Bizim burjuva sağcı basını ne yapıyor, benim komünistliğimi bir H harfine bağlıyor. Oradan benim komünistliğimi ispat ediyor.

İnce Memed adlı bir romanım var. Orada Mehmet dememişim de *Memed* demişim. İşte bu H harfini düşürmem komünistliğin dik alası imiş! Neden böyle yapmışım, komünist olduğum için. Breh! Breh! Breh! Bakın hele şu sağcı basının aklına ferasetine... Neden bu H harfine bu kadar taktılar aklım ermedi gitti. Herhalde bu H harfinde bir şey var... Komünistliğe ait bir şey var da biz bilmiyoruz. Belki bu H harfinin gizini CIA'dan öğrenmişler de bize söylemiyorlar. Var, var, bu H harfinde bir komünistlik var... Olmalı, bu kadar muteber basın yalan mı söyleyecek!

Türkiyede bu H harfinden dolayı komünist olan yalnız ben miyim sanıyorsunuz... Memeddeki H harfini kullanmayan milyonlarca insan var Türkiyede. Amma da çok komünist ha!.. Bizim Çukurovanın Toros eteği köylükleri Memede *Memmed* derler. H harfi düşer. Gaziantep'li, Muhammedden gelen Memede *Mamo* derler. Doğu Anadolu'da *Memo* diyorlar. İstan-

bullular *Memet* diyorlar. Bizim köylüler *Memed* diyorlar. Gene Antakya, Kilis, Urfa yöreleri *Mehemmet* diyorlar. En komünist olmayanlar bu yöreler olacak. Onlar H harfini büyük bir dikkatle kullanıyorlar. Ben *Mehmet* sözünü yalnız kitaplarda gördüm. Kitaplarda komünistlik olmadığı için bu sözcüğü doğru dürüst, sağcıların istediği gibi kitaplar kullanıyor. İşte sağcı basının seviyesi bu.

Hani benim kitaplarım birkaç dile çevrildi ya... Onun için de bir sürü yalan... Yok, beni komünistler tutuyormuş da... Yok beni Kürtler tutuyormuş da... Yok beni Yahudiler tutuyorlarmış da... Yazar olarak hiçbir değerim yokmuş da... Bir de bana Pariste çıkan *Combat* gazetesinde Yazı İşleri Müdürü olan bir kayınbirader uydurdular. İşte bu kayınbirader, üstelik de Yahudi, beni dünyaya tanıtmış da... Bakın size bir şey söyleyeyim de sağcı basın alçaklığı nereye kadar vardırılmış anlayın... Benim hiç mi hiçbir kayınbiraderim yok. Karımın dünyada hiçbir gazetede çalışan hiçbir akrabası da yok. Haaa, karımın bir dayısı vardı. Eski *Yeni İstanbul*un Paris muhabiriydi. O da şimdi çok yaşlı...

Aman Allahaşkına, şunları ciddiye almış da yazılar yazıyorum. Bu seviyedeki bir burjuvanın bu mene bir basını olur. Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş. Böyle başa, böyle tıraş.

Bu seviyedeki bir burjuvayı tek mil millet elbirliği edip de uğraşsa, çalışsa çabalasa gene de içinde tutamaz. Hele iktidarda... Bir de bu gidişle! Öyle mi sanıyorsunuz? İsmet Paşa mı? O, Menderesi bile kurtaramadı...

27 Haziran 1967

Ellerinizi Çekiniz

Bir haftadır kafamda evirip çevirip bir yazı düşünüyordum. Başlığı da şuydu: *Çirkef denizinde yüzmenin mutsuzluğu*. İnsan soyunun en seviyesiz, haysiyetsiz kişileriyle mücadele etmenin ne kadar ağır, yıpratıcı, onur kırıcı olduğunu anlatacaktım. Diyecektim ki, ölmek bir şey değil, ölmeye kurban olayım, öldürülmekse hiçbir şey değil... Ama şu insanları karşına alıp mücadele etmek, beter, diyecektim. Diyecektim ki, bu mücadele benim kişisel mücadelem olsa, ne pahasına olursa olsun, ben bu seviyeyle, bu alçaklıkla mücadele etmez, meydanı boş bırakır, yenilgiyi kabul eder, arkamı döner giderdim. Ama bu mücadelenin ucunda koskoca bir milletin mutluluğu, var olup yok olması var, diyecektim. Olmadı.

İnsan kederleniyor, kahroluyor. Karşındaki insan can bir düşmanın da olsa şöyle insana benzer insan, onurlu bir insan olmalı ki, sen de küçülmemelisin. Bunlarla mücadele insanı küçültüyor, yaralıyor. Bu sebeptendir ki, dünyada hiçbir vatansever takımı bizim kadar ağır bir mücadele vermemiştir.

Karınca kanatlanıyor lafını boşuna söylemedim. Bu sözü boşuna dilime pelesenk etmedim. Karıncanın kanatlandığına dair çok alametler belirdi. Bunlar Türkiyede tahrir edilmedik hiçbir kurum bırakmayacaklar.

Önce bağımsızlığımızı elimizden aldılar. Dünya yüzünde uydu bir millet olmanın yükünü sırtımızda taşıyoruz. Çok ağır bir yük.

Dünyanın en geri, en yoksul on milleti arasına soktular bizi. Zengin Anadolu topraklarını kastılar kavurdular, öldürdüler. Ormanlar yok oldu. Kültürümüzü kemiriyorlar şimdi de...

Şimdi de geleneklerimize, milletimizi millet eden güçlere saldırıyorlar.

Milletimizi millet eden güçlerden biri de Türk adaletidir. Türk adaletinin büyük bir geleneği var. Onun üstünde koskocaman, dünyanın en büyük imparatorluklarından biri yatıyor. Onun üstünde koskocaman Hititten, eski Yunandan, Selçuklardan gelen bir Anadolu uygarlığı yatıyor. Adalet geleneği bir toprak geleneğidir. Milletlerin uygarlık seviyeleridir.

Şimdiki Türkiyede oturan burjuvalar Türk adaletini milletin değil de kendilerinin adına çalıştırmak istiyorlar. Türk adaleti, Türk topraklarının geleneğidir. Yunusu, Sinanı, Mustafa Kemali, Nasrettin Hocayı yetiştirmiş büyük bir milletin insanı seviyesidir. İnsanlığıdır. Büyük ve onurlu bir sorumluluk taşır. Bir milleti var eden, ya da yok edecek olan odur. Bir milletin en büyük gücü, geleneksel gücü, varlığı, bir sınıfın bekciliğini yapmaz. Yaptırmazlar.

Türk hakimi bu memlekette teminatsız da iş gördü. O zaman bile, kendi vicdanının sesini dinledi. Hakimlik fedakarlık mesleğidir. Belki de mesleklerin en kutsalı, en şerefli sidir. Hakimlik mesleğindeki adamlar, kendi mesleklerinin kutsallığını ve şerefini hayatları pahasına da olsa korumuşlardır. Türk adaletini hiçbir kimse, hiçbir sınıf emri altına alamaz. Çünkü bu adaletin yüzlerce yıllık bir geleneği var, biliyoruz.

Türkiyede oturan burjuvalar, isterseniz hakimler kanununu çıkarın, çıkarın da hakimleri dama taşı gibi oradan oraya savurun, bakın bakalım ne değişecek. Bakın bakalım, size bekçi köpekliği yapacak bir tek hakim bulabilecek misiniz?

Benim size burada bir öğüdüm var: işinize gelmiyor diye, o beş paralık yazarlarınızı sövdürtmeyin Türk hakimlerine. Yazıktır. Siz söz dinlemezsiniz, biliyorum. Siz cami duvarlarının önünden ayrılmıyorsunuz, biliyorum. Ama, size söylüyorum, milleti millet eden değerlere ulu orta saldırmayın, sizin için çok çok kötü olur. Sizi düşünmüyorum, ne olursanız olun. Başınızı hangi belalara sokarsanız sokun, benim derdim,

milletimi millet yapan bir kutsal ışığın sizin kirli ellerinizle lekelenmemesi.

Türk hakimleri, Türk milleti adına iş görür. Türkiyede oturan burjuvalar bu büyük, bu geleneksel gerçeği unutmayın.

Kirli kalemlerinizi ve kirli ellerinizi Türk hakimlerinin vicdanından çekin!

8 Ağustos 1967

Dünya Tarihinin Vietnam Çağı

Bağımsızlığını yitirmiş insan, aşağılanmış insandır. Eğer o insan, o millet bağımsızlığı için mücadele etmiyorsa bu aşağılanmayı kabul ediyor demektir ve o insan, o millet onursuz bir insan ve bir millettir. Vietnam Fransızların işgaline uğramış bir memleketti. Bağımsızlığı için Fransızlarla dövüştü ve onları yendi. Sömürücülük el değiştirmiş, Avrupadan Amerikaya geçmiş, yeni bir yüzle dünyanın karşısına çıkmıştı. Bu yeni sömürücü düzenin liderliğini de Amerika üstüne almıştı. Fransızlar Vietnamdan çıkarılınca onun yerini hemen Amerika aldı. Vietnam dünyada yeni sömürgecilik düzenine ilk başkaldıran halktır, millettir. Birinci sömürgecilik düzenine ilk karşı koymuş, sömürgecilerle dövüşüp onları yenmiş ilk millet nasıl Türk milletiye, ikinci sömürgeciliğe karşı da ilk dövüşen millet Vietnam millettir. Ve Vietnam milleti de Türk milleti gibi sömürgeciliği denize dökecektir.

Aybarın basın toplantısındaayım. İnsanlığımdan utandım. Johnson görse, dinlese insanlığından utanırdı. Bütün caniler görse insanlığından utanırdı. Mitlerin cellatları görse insanlıklarından utanırlardı. İçlerinde azıcık azıcık insanlık kalmış bütün caniler insanlıklarından utanırlardı. Bu insanlığın yüz karası işlemleri halklar yapamaz. Hele Amerikan halkı gibi hürriyet savaşı vermiş, sömürgecilerle dövüşmüş bir halk hiç yapamaz. Bu cinayeti Amerikan milleti adına işleyenler, bir avuçtur. Bunları Vietnam halkıyla birlikte Amerika halkı da yenecektir.

Aybar dedi ki, Vietnam halkı, tüm mazlum milletler için dövüşüyor. Mazlum ya da mazlum olmayan bütün milletler için dövüşüyor Vietnam halkı, Amerikan milleti için dövüşüyor. Vietnam halkı Johnson'ı yendiği zaman, bu Amerikan halkının da zaferi olacaktır.

Yirminci yüzyılın korkunç medeniyetine karşı insanlık değerleri dövüşüyor. Napalm bombasına, fosfor bombasına, bilyalı bombalara karşı insanlık değerleri dövüşüyor. Vietnam halkı yense de yenilse de hiçbir şey değişmiş olmaz, bu savaş insanlığın zaferidir. Vietnam halkı, insanlığı, insanlığın ölmüş sayılan değerlerini kurtarmıştır. Yenmesi, yenilmesi mesele değildir. Sadece böyle bir savaşın olabilmesi, sürebilmesi yeter de artar bile, insanlığın şerefli yaşayabilmesi için...

İnsan Tarihinin Vietnam Çağı demeliler bu çağa... Vietnam halkı insanlığın şerefini bu çağda kurtardı. İnsan değerleri bütün kötülöklere bu çağda karşı geldi. Bir gün kuşaklar çağımızı ne kadar lanetleyeceklerse, o kadar da kutsayacaklar. Salt Vietnamdan dolayı bu çağa İNSANLIĞIN KAHRAMAN ÇAĞI diyecekler.

İnsanlık, yaptığı bu iyilikten dolayı, sonuna kadar Vietnam halkına minnettar kalacaktır.

Vietnam halkı ispatlamıştır ki, insan soyu hastalanmaz, yozlaşmaz, yenilmez, ölümsüzdür ve şerefli bir soydur.

Dünyada her kim ki Vietnam halkından yana değilse, o yozlaşmış, hastalanmış, insanlığını yitirmiş bir kimsedir. Türk halkı, insanlığın şerefini kurtaran, dünyada onun verdiği savaşın ikincisini yapan büyük Vietnam halkıyla birliktir.

5 Eylül 1967

Yağma

Türkiye topyekun bir imha politikası karşısında yıllardan bu yana. Bunu aydınlar, bu memleketin sahipleri emekçiler, su-baylar, öğretmenler görmüyorlar mı? Görüyorlar, görüyoruz, ama neylersin ki...

1- Kültürü imha ediyor. Sömürgeciler bunu isterler. Bir milletin kültürünü yozlaştırarak o milletin kişiliğini yok etmek isterler. Kişiliği olmayan kimseler köleliğe daha uygundurlar. Yılda iki yüz elli film çevrilen film piyasasına bakın: En iğrenç Amerikan filmlerinin kopyaları. Çocuk yayınlarına, radyo yayınlarına, gazetelere bakın... Eğitim düzenine bakın... Özel sektörlü bir eğitim. Sömürge eğitimi. Sömürge radyosu, sömürge sineması...

2- Çağımızda en çok sömürülmeye uygun olan topraktır, toprak sahipsiz kalırsa. Türkiye toprakları sahipsiz kalmış, öldürülmüş bir toprak parçasıdır. Ormanı gitmiş. Bir milletin, hele iklimi Türkiye gibi ormanlarına bağlı bir memleketin, hele ormanları bu kadar azalmış bir toprak parçasının insanları ormanlarına gözleri gibi bakmalıdırlar. Suları başıboş. Akar suları başıboş, el dokundurulmamış... Toprak yüzde yüz erozyona uğramış... Nüfus da gittikçe artıyor. Toprak gittikçe ölüyor, nüfus da durmadan artıyor. Türkiye önümüzdeki yıllarda açlıkla karşı karşıya kalacaktır. Ve bu açlık sürüp gidecektir. Bu gidişle Türkiye topraklarını kurtaramayacak kimse, kimse şu yazdıklarımın ne kadar önemli olduğunu bilmiyor. Orman Fakültesin-

deki birkaç bilim adamından başka. Bu yağma düzeni sürüp gittikçe ne kültürümüzü, ne topraklarımızı, hiçbir şeyimizi ölümden kurtaramayacağız.

Bu düzen öyle bir yağma düzeni ki, bu yağmadan hiç, hiçbir şeyi kurtarılamıyor Türkiyenin. Dini imanı bile yağma ediliyor. Toprak altı, toprak üstü tekml servetleri yağma ediliyor. Anadolu bir eski eserler hazinesidir, bu eski eserler bile yıllardan bu yana yağma Hasanın böreği. Anadoluyu soymak için dünya çapında şebekeler kurulmuş. Bunu biz biliyoruz, dünya da biliyor.

Bu memleket bir yağma memleketi oldu. Kim ona elini uzatsa yağma için uzatıyor. Türkiyede oturan burjuvası soyuyor, yabancı soyuyor, dostu, düşmanı soyuyor. Önüne gelen, önüne geldiği yerden soyuyor. İler tutar yeri kalmamış soygundan.

Bu düzen kompradorluk düzenidir. Bu düzen işbirlikçi imha düzenidir. Yeni bir şeydir. Gözünün yaşına bakmadan talan, imha, yakıp yıkma düzenidir. İşbirlikçi kompradorların istilasına uğramış milletlerin sonu karanlıktır. Ölmekten, yok olmaktan zor kurtulabileceklerdir. Bu düzen bir yağma, bir imha düzenidir. İlkel, yabanıl, korkunç, gününü gün eden, yakıp yıkarak soymak şişmek düzenidir. Bu düzenden sıyrılmadıkça, hem de tez günde, milletin hiçbir şekilde kurtuluşu yoktur. İnsanı sömürülerek bu hale getirilmiş bir toprağın, emekçisi bu halde, yarı aç, yarı tok, eğitimsiz, evsiz barksız, yoksul, hastanesiz, ilaçsız kalmış bir memleketin bu sömürüden kurtulması zor. Toprağı da öldürülür, kültürü de...

Milliyetçilere dehşet, ama namuslu, zor, ama cesur bir iş düşüyor. Bu düzeni iyi tanımak, bu düzeni memleketin asıl sahiplerine, halka iyi tanıtmak gerek. Bu düzen yüzünden bir dış politikanın da tutsağı olduğumuzu, altı saat içinde başka bir millet uğruna imhaya tabi tutulduğumuzu bildirmek gerek.

Bu düzenin ne kadar korkunç bir düzen olduğunu halka, halka bildirmek gerek, bu talanı, bu yağmayı bu ölüm fırtınasını...

Halk, işin aslını öğrenirse, bu düzenin ne olduğunu bilirse her şey kolaylıkla halledilir ve bu düzen değişir.

Anayasa sınırları içinde bu düzene dur demek mümkündür. Anayasayı zedelemeyen, üstelik de Anayasanın bize verdiği imkanlardan faydalanarak bu imha düzenine dur diyebiliriz. İşin anhası minhası, bu düzeni halka anlatabilmenin yollarını bulmalıyız.

2 Ocak 1968

Zilli Kurt Hikayesi

Halk Partisi, yani çoğunluğuyla sürüp gelen Osmanlı bürokrasisi, her zaman ileriden ve ilericilerden korkmuştur. Türk solcularının Halk Partisi devrinde çektiğini belki de dünyada çok az solcu çekmiştir. Halk Partisi solcuları öldürmüş, hapsedmiş, aç koymuştur. Bir kere yazdım ya, bir daha yazayım, ben Kadirlide gençliğimde bana gelen mektupları postaneden değil gider de candarmadan alırdım. Postane mektuplarımı doğru-
dan doğruya candarmaya gönderir, candarma da açar okur, sonra mektuplarımı açık olarak bana verirdi. Bu böyle bir iki yıl sürdü. Kadirlide bu olayı bilenler çok şükür ki daha sağdır. Sonra Demokrat Parti geldi, demokrasi sözünden mi utandılar nedir, mektuplarımı onlar da açtılar, açtılar ama işlerini gizli yapmaya çalıştılar.

Bir de zilli kurt işi var: Doğu Anadolu'da kurtlar bir beladır. Şöyle ki: Bir kurt bir koyun sürüsüne dalar. Koyunun sürüsüne dalan kurt bir tek koyunu yaralamakla, paralamakla yetinmez, bir koyun sürüsüne dalan kurt, bütün sürüyü parçalar. Kurt dalmış sürüden artık hayır yoktur. Ve koyundan da başka geçimi olmayan Doğu Anadolu halkı, sürüsüne kurt girmişse çöker biter, açlıkla karşı karşıya kalır. Bazı yıllarda tek mil bir köyün sürüsünü kurdun parçaladığı da olur. Bu durumda köylü kurttan öcünü almak ister. Ne yapar köylüler bu zamanlarda? Atlanırlar, köpeklerini, iplerini alırlar. Kurt avına çıkarlar. Kurtları diri yakalamaktır en büyük amaçları. Usulünü bilirler, kurtları diri yakalarlar. Kin bağladıkları, öç almak istedikleri

kurda bir fiske bile vurmazlar. Kurdu hiç incitmezler. İncinmesin diye okşamazlar bile. Yalnız sağlam bir telle, bir kopmaz zincirle ya da kırıla kurdu boğazına bir zil takarlar ve kurdu olduğu gibi salıverirler. Ve böylelikle de kurttan öçlerin en büyüğünü, en zalimini almış olurlar. Boğazı zilli kurt, boğazındaki zil yüzünden hiçbir canlıya yaklaşamaz. Bir köye, bir sürüye, bir hayvana, hiçbir canlıya yaklaşamaz. Boğazında zil, bozkırlar boyunca, dağlar boyunca koşar durur ve bir gün açlıktan ölür. Bu insan aklına gelen işkencelerin, zulümlerin en korkunçlarından biridir.

İşte Halk Partisi, devrindeki solcuları öldürdükten, hapsettikten başka bir de zilli kurt eyledi. Onların yakalarına bir 'Komünist' zilini asıp salıverdi. Artık o işsizdir, bir işe girse hemen polis haber alır çıkartır. En küçük bir iş bulamaz. Kimseye, hiçbir canlıya, anasına, babasına bile yaklaşamaz. Halk Partisi devrinde beş yıl ben böyle yaşadım. Girdiğim her işten, ark kasma işinden bile çıkartıldım. Batoz ırgatlığından bile kovalandım. O devrin her sosyalistinin başından bu geçmiştir. Eğer adımı değiştirmemiş olsaydım, belki de bugün yazar olarak karşınızda bulunamazdım. Halk Partisi devrini yaşayan solcular insanlığa yakışmaz bu hikayelerin zulümleriyle doludurlar.

Solcuların başına bu işleri getiren Halk Partisi irticaya karşı öyle mi davranmıştır? Çoğumuz, daha şiddetli davranmıştır diye düşünürüz. Değildir, irticaya Halk Partisi bazı bazı sert davranmıştır, ama Doğuda Şeyh Sait Şeriat bayrağını çekip canına kasdettiği zaman. Menemende Kubilayı öldürdüğü zaman. On dan sonra her zaman gericileri serbest bırakmıştır. 1946'dan sonra da Halk Partisi oy kaygısıyla Demokrat Partiyle bir irticaya yol verme yarışına girmiştir. Bu yarışta tabii hiçbir zaman Demokrat Partiye ulaşamamış, her zaman yaya kalmıştır. Solculara "Zulümlerden zulüm beğen" yapan Halk Partisi irticayı neden serbest bırakmıştır? Çünkü irtica onun kadrosunu hiçbir zaman bölemezdi. Onun kadrosunu yalnız ilericiler bölebilirdi. O, yedi yüz yıllık yönetici güçtü. İrticaya karşı savaş vermiş, hepsinde de başarılı çıkmıştı. Yine de çıkacağını umuyordu. Onun başına bela olabilecekler solculardı. Onun için solcuların gözlerinin yaşına bakmadı, onun için irticaya aldırmadı. Fakat

Halk Partisinin son zamanlarda aklı başına gelir gibi oldu. İrtica güçleri komprador, vatan satıcısı güçlerle birleşince kendi de sollarla işbirliği zorunluluğunu duydu. Ama nasıl bir solla işbirliği yapmak istedi, gerçek bir solla değil.... Kendisine kul köle bir solla. Kendi kanadı altında bir solla. Gerçek bir solu olduğu gibi kabul edip onunla işbirliği yapması Halk Partisi için zordur. Gerçek sol Halk Partisi için korkulu bir düşüdür. Son yıllarda uydurma bir sol yaratıp kanadı altına alması onun başlıca çabası olmuştur.

Osmaniye olayları, son yıllarda başını almış giden şeriatçılık, birçok akılları başlara getirdi, ama hiçbir çare bulamadılar. Bulamayacaklar.

Komprador burjuvası bir yolsuzluk makinasıdır. Bu burjuvanın elinin dokunduğu yer kurur, çöl olur. Bu soyguncu şebekesi bir memleketi kurutur, perperişan eyler. Komprador burjuvasının boy attığı bir memlekette o hızla yoksulluk boy atar, büyür. Yoksulluk da hurafeleri geliştirir. Başka sarılacak dalları olmayan fakir fıkara lar hurafelere sarılırlar. Bir daha tekrar edeyim: Kompradorluk, vatan satıcısı burjuvalık geliştikçe bir memlekette yoksulluk artar. Yoksulluk gırtlığa çıktıkça da çaresiz, umutsuz halk din adına hurafelere sarılır. Bu bir bilimsel gerçektir. Bir de kompradorlar ayakta kalabilmek için hurafeciliği örgütlerler. Onlara para yardımında bulunurlar. Bir de din kisvesi altındaki gerici propagandayı desteklerler, büyütür, geliştirir, vatanseverlerin karşısına, emeğin karşısına dikerler. Halkın yoksulluğunu, umutsuzluğunu örgütleyip halkın karşısına dikerler.

Din örgütlerinin bir kısmı, halkın umutsuzluğu, çaresizliği kompradorların eline geçmiştir. Komprador burjuvası bunları istediği gibi kullanıyor. Burjuva bunların üstüne binmiş doludizgin istediği yere gidiyor. İsterse Koreye gönderip Türk gençlerini öldürtüyor, azıcık çıkarı uğruna. İsterse montaj sanayisinde kullanıyor. Yeraltı, yerüstü varlığımızı satmakta kullanıyor. Tutsak olmamızda kullanıyor: Bir atom savaşında altı saat gibi kısa bir sürede yok olmamızda kullanıyor. İstanbul barlarında su gibi akıttığı viskide kullanıyor. Amerikalıların konyuna giren Türk kızlarının iffet satıcılığında kullanıyor. Cadde-

lerimizde bayraklarımızın yırtılmasını, bu cinayeti örtmekte kullanıyor. Kullanıyor oğlu kullanıyor.

Bu durumda hurafe, irtica başını alır gider. Hiçbir baskı bunun önüne geçemez. Baskılar da, zulümler de irticanın gelişmesine büyük ölçüde yardım eder. Bir iki adamı almış hapsetmişsin ne çıkar. Üstelik de bu hapsedilenler halkın gözbebeği olurlar. Kahraman olurlar. Halkın umutsuzluğuna, çaresizliğine baskı, şiddet çare değildir.

Suyu gözünden kesmeyince hiçbir şey düzelmez. Halkın umutsuzluğu, çaresizliği komprador burjuvasının varlığıdır. Umutsuzluğu yaratıyor, irticayı örgütüyor, besliyor. Bütün mesele şu kökü dışarıda komprador burjvasından memleketi kurtarmaktır. Bu, var olmak ya da olmamaktır.

20 Şubat 1968

Barbarlık!

Artık iktidarın kırıldığı koz kırkı geçti. Dünyanın her yanında sol muhalefet vardı. Bir memlekette kapitalistlerin konuşmaya ne kadar hakları varsa, proleterlerin de, halkın da o kadar konuşmaya, hatta Morisson firması mümessillerinden bin kere daha konuşmaya hakları vardır.

Eğer bütün Adalet Partisinin burjuva iktidarı ayaktaysa bu yalnız kendilerinin gücüyle değildir. Bu bir denge sorunudur. Bu, demokrasiyi ayakta tutmak isteyen büyük güçlerin yüzü suyu hürmetinedir. Eğer Adalet Partisi iktidarı sınıf dik-tasında devam ederse, ki bu Anayasaya tamamen aykırıdır, kendisini ortada çırılçıplak yalnız, kaderiyle ve bilinen akıbetiyle baş başa bulacaktır. Bunun da önüne hiç kimse geçemeyecektir. O, güvenip bel bağladıkları, dünyanın, hele hele küçük milletlerin katili, Ali kiran baş keseni Amerika bile geçemeyecektir. Eğer Türkiyenin iç işlerine daha fazla karışacak olursa Amerika, Vietnamda yediği tokadın daha belasını Türk milletinden yiyecektir.

1- Geceyarısı Meclis basmak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aykırıdır. Ve de insanlığa aykırıdır.

2- Mecliste muhaliflerini linç etmeye kalkmak, kaba kuvvet haline gelmek, demokrasiye ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aykırıdır. Ve de insanlığa aykırıdır.

3- Bir muhalefet partisine her gün her gün iftiralar yağdırmak, o muhalefet partisine kurulduğu günden bu yana taşlarla sopalarla, ateşli ya da ateşsiz silahlarla saldırmak demokrasiye

ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aykırıdır. Ve de insanlığa aykırıdır.

4- Vatandaşların dini duygularını sömürerek onları ayaklandırmak, demokrasinin, Anayasanın karşısına dikmek, muhaliflerini bu kaba güçle tehdit etmek ve bunları mitinglerde, Allahın kutsal evlerinde, “İnönü sehpayı, Aybar sehpayı, Çetin sehpayı,” diye bağtırtmak ve Allahın kutsal evlerini, camileri politika bezirganlarının politika kürsüleri haline getirmek, dinci gazetelerin halkı kan banyosuna, halkı katliama çağırın yazılarına katılmak, bizzat o yazıları yazmak, yazdırmak demokrasiye, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aykırıdır. Ve de insanlığa aykırıdır.

5- Yirminci yüzyılda bir piyesi yasaklamak bir insanlık suçudur önce. Mahkeme kararı olmadan, ham hum şaralop edip minareye kılıf hazırlayarak bir piyesi yasaklamak demokrasiye ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına aykırıdır. Ve de insanlığa aykırıdır.

6- Demokrasiye, insanlığa, Anayasaya aykırı olan ve de korkunç olan bir şey daha var.

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde, yirminci yüzyılda bütün dünyada ilk olarak, Fransız düşünürü Babeuf’un eseri toplatıldı. Bu, millete yapılacak kötülüğün en kötüsüydu. Bir millete bundan daha büyük bir hakaret edilemezdi.

Çok kitap toplatıldı son günlerde Türkiyede.

Örneğin dünyanın en büyük şairlerinden birinin, Nâzım Hikmetin kitapları toplatılıyor. Efendiler, biliyor musunuz Franko İspanyasında, Salazar Portekizinde, Johnson’un Amerikasında Nâzım Hikmet harıl harıl basılıyor ve kitapları kapışılıyor.

Yasaklanan, toplatılan kitapların yabancı dillerde yayınlanmışları harıl harıl Türkiyede de yıllardan bu yana satılıyor. Dünyayı dil bilenler öğrenecekler, bilmeyenler öğrenmeyecekler. Yani burjuvalar her şeyi bilecekler, halk hiçbir şeyi bilmeyecek. Kitap toplatmanın bundan başka bir anlamı var mı? Bir insan bu korkunç haksızlığı ancak kölesine reva görür. Türk halkı sizin azat kabul etmez köleniz mi? Sonra yazık değil mi Türk milletine? Onu dünyaya, kitap toplatın bir millet, yani barbar

bir millet diye tanıtmaya kimin hakkı var? Bir millet ekonomik olarak geride kalmışsa, ölmüş değil ya; onu küçültmeye kimin hakkı var? Lenini topla, Marx'ı topla, Che Guevara'yı topla, topla babam topla, sonra da geç insanlığın karşısına, "Ben Türk milletiyim," diye gerin. Sonra dilinin en büyük şairinin şiirlerini topla...

Kitap toplamak demokrasiye de, Anayasaya da, insanlığı da, insanlarda ne kadar kutsal duygu varsa hepsine de karşı işlenmiş büyük bir suçtur. Ve kitap toplatmak barbarlıktır.

Bu bir oyuncak demokrasidir. Yoksa yukarıdaki saydıklarımın hiçbiri gerçek bir demokraside olamaz. Bu bir gizli faşizmdir. Güçsüz bir burjuvazinin el altından diktasıdır.

26 Mart 1968

Alçakgönüllü Olmak

Ne oldum delisi olmak ilkel, çiğ insanların işidir. Kişi olgunlaştıkça alçakgönüllü olur. Bu bir orantıdır. Kişi ne kadar başarılı olursa olsun şu dünyada, gene bir karanlıktadır, gene bir imkanın ucundadır. Gene bir sonsuzluğun küçük bir parçasındadır. Alçakgönüllü olmak başkadır, alçakgönüllü görünmek başkadır. Dünyada, daha da çok Doğuda dalkavukluğa kadar varıp dayanan bir alçakgönüllü görünmek geleneği kurulmuştur. Alçakgönüllü olmadan alçakgönüllü görünmek, salt geleneğe uymak için, ne oldum delisi olmaktan daha kötüdür. Alçakgönüllü olmak geleneği Doğuda öylesine yürümüş ki, bir çeşit övünme, bir çeşit kendini gösterme olmuştur.

Bir yere varan insan, kamil insan kendi olan insandır. Bir kişi eğer kendisi değilse, kendi kafası, kendi yüreği değilse o hiçbir şeydir. Yaratıcılık, sanatta olsun, politikada olsun, insanın kendisi olmakla başlar. Kişilikle başlar.

Bir düşüncenin, bir kavganın ulu kişilerine bakalım, hep kendileri olmuşlardır. Kimseye öykünmemişler, kafalarının doğrusuna gitmişlerdir. Gönüllerinin doğrusuna. Ve hiçbir zaman ne oldum delisi olmamışlardır. Yaratıcı kişiler, bulundukları yerden nereye varırlarsa varsınlar ne oldum delisi olmazlar. Önce defterden sildikleri ben benleridir. Kişi olgunlaştıkça kirlerini, ben benlerini döker, yunur arınır. Bizim aydınımız hiçbir zaman alçakgönüllü olamadı. Birkaçı bu oyunun dışında. Çoğu küçücük dağları yarattı. Küçücük dağları yaratanlar

hiçbir şey yaratamayanlardır. Eğer bir kişi bir şey yaratıyorsa, mümkünü yok küçükçük dağları yaratamaz.

Dünyadaki her şey gibi sosyalist kavga da bir sonsuzdandır. Bizim dünyamız bu işin daha başlangıcında bile değil. İnsan mutluluğunun, kardeşliğinin bir sınırı yoktur. İyiliğin, güzelliğin sınırı yoktur. Her doğan gün bize yeni bir güzellik, yeni iyi bir dünya getirecektir. Her doğan gün bize gene bir eksiklik getirecektir. Her doğan günde kavga yeniden başlayacaktır. Bizim günümüzdeki kavgamız, çabamız sonsuz değildir. Eskiyecektir. Ama insan mutluluğu günündeki eksikliği ta can evinden duymak ve dövüşe girmektir. Burada baş olmuşsun, er olmuşsun hiçbir farkı yoktur. Dövüşte bir başkumandan olmak, bir er olmaya birdir. Belki bir er, bir başkumandandan daha yararlı, daha mutlu olabilir. Sorun bütün bir yürekle savaşa girmektir. Kavganın büyüklüğü karşısında insan şöyle bir düşünürse kendi kişiliğinin çok küçük kaldığını hemen anlar. Büyük olan, güzel olan kavgadır. Bizi yücelten bu büyük kavganın bir üyesi olmaktır. Bizi insanlar içinde mutlu kılan bu büyük kavganın adamı olmaktan başka bir şey olmamalıdır. Övüneceğimiz tek şey bu olmalıdır.

Uzun yıllardan bu yana çok insanla karşılaştım. Sosyalist kavganın adamıyım diyen çok kişiyi gördüm. Kavganın karşısında kendini bir hiç sayanları da, küçük dağları ben yarattım, hep ben ben, diyenleri de tanıdım. Bu kavga hep ben ben diyenlerden çıktı. Ben benlerine iş gelip dayanınca, ben benleri azıcık fedakarlık isteyince ne kavganın kaldığını, ne bir şeyin kaldığını gördüm. Aslanın azıcık beni zedelenince savaşı ayaklar altına alıp karşı tarafın en büyük dostu olduğunu gördüm. Çünkü hiçbir zaman onun kavgası olmamış, onun beni olmuştu.

Geri kalmış memleketin geri kalmış aydını ben bendir. Onu bir kavganın eri yapamazsın. O kadar alçakgönüllü yapamazsın. O kavgadan da üstündür, bütün varlıklardan da üstündür. Dünya öküzün boynuzunda değil, onun kulaklarının üstünde duruyordur. Bütün yeryüzündeki küçük dağlar onundur. Büyükleri de dedesinden kalmıştır.

Türkiyede uzun bir süredir iyi kötü bir sosyalist kavga verilir. Birçok insan bu kavgaya canını, gönlünü koymuştur.

Büyük acılara katlanmıştır kavga uğruna ya da birçokları öyle tanınır.

Sosyalist kavga memleketimizde bütün yoğunluğuyla İşçi Partisinin kurulmasıyla başladı. İşte bundan sonradır ki, ak koyun kara koyun geçitte belli oldu. Bir parti içinde, onun bütün gereklerini yerine getirerek çalışmak elbette zor. Başiboş, başıbozuk olarak dövüşe katıldığını sanmak, benini doyurmak elbette daha kolay... Ve bu kavgada küçük dağları yaratanlar, ben benler döküldüler... Büyük kavgada kendi yerlerini iyi ayarlayanlar, kavga karşısında kendilerini silenler savaşa devam ediyorlar. Bu bütün dünyada böyle olmuştur. Kavganın karşısına kendi körolası benini koyanlar kavganın, bir daha doğrulamayaşıya tokadını yemişlerdir. Alçakgönüllü olmak, er olmak kavganın kanunudur. İnsan olmanın da kanunudur.

Bizde sosyalist kavga yeni olduğu için, daha kişilerin davranışlarıyla uğraşılmıyor. Kavga adamlarının kantara vurulacakları günler yaklaşıyor.

Birinci dökülme İşçi Partisinin kurulmasıyla oldu. İkinci dökülme savaşımın halk kütlelerine inmesiyle, daha da yoğunlaşmasıyla olacaktır.

Ve bundan sonra kavga adamları, ister istemez kendi benlerini silecekler, alçakgönüllü olacaklar. Hayat ve kavganın kutsallığı karşısında bir er olmanın mutluluğundan başka mutluluk tanımayacaklardır.

Bizim kuşaktan sonra gelen genç kuşaklar bizden daha alçakgönüllü... Bu da bir kuramdır.

7 Mayıs 1968

Doğuş

Bu uyuşukluğun sebebini araştırmalı. Her dalda, her yönde bir uyuşukluk. Sanatta, bilimde uyuşukluk. Kimse bir şey yapmak için parmağını bile oynatmıyor. Politikamız büyük bir ahmaklık, büyük bir keşmekeş içinde bulunuyor da bize hareketliymiş gibi geliyor. Bu bir politika değil bir dalaşma düzeni. Uyuşukluğun beteri burada. İyiye doğru hiçbir yaratma yok. Kötüde, aşağılık olanda canını dişine takıp direnme... Bu çıkarıcı, bu imansız, yalancı, geleneksiz, göreneksiz, bütün insani değerlerini yitirmiş, yozlaşmış komprador burjuva sınıfı bütün güçsüzlüğüne karşın Türkiye'ye damgasını vurmak üzere. Bir sınıfın, bir düzenin kokuşmuşluğu, çürüklüğü bir milletin yaşayışında bu kadar etkili olabilir mi, onu bütün iyi niteliklerinden sıyrıp alabilecek kadar?

Bir iki örnek vermeliyim ki iş bir iyice anlaşılsın... Türkiye otuz milyon. Bu otuz milyonun yüzde yirmi beşi okur yazar. Türkiye Avrupanın kıyıcığında. Türkiye Nâzım Hikmeti, Tevfik Fikreti, Sait Faiki, Abidin Dino'yu yetiştirmiş bir memleket. Bu demektir ki, Türkiye'de sanat ortamı, evrensel sanatçılar yetiştirebilir. Bir Nâzım Hikmet çağımızın en büyük şairi sayılıyor. Abidin Dino çağımızın büyük ressamı arasında. Bir Saik Faik için yüzyılımızın büyük hikayecisi diyorlar. Melih Cevdet, Orhan Kemal var, Fazıl Hüsnü Dağlarca var... Bir milletin de, dünyanın da yüzünü ağartabilir bunların her biri. Ama gelin görün ki, bütün kapılar burada çat deyip kapanıyor. Fakir Baykurt'tan sonra bir tek romancı adı gösterebilir miyiz, iyi ya da

kötü? Cemal Süreyya, Turgut Uyara haksızlık etmek istemiyorum, iyi şairler, has şairler, yanları yöreleri de var. Böylesine büyük, sağlam bir şiir geleneği olan bir millet için bir çağda bu kadar az sayıda iyi şairi olması bir talihsizlik değil mi?

Türk sinemasını ele alalım. Yirmi yıldan bu yana, geldi Lütfi Akad, gitti Lütfi Akad... Çırpınan birkaç isim daha... Sonra, sonrası malum.

Son yirmi yılda dünya bilimine en küçük bir katkıda bulunan bir Türk bilim adamı geliyor mu aklınıza? Bir iki deneme yapanı saymıyorum... Bir iki deneme yapıp da Einstein teorisini çürüten bilim adamımızı saymıyorum... Gazetelerin çarşaf çarşaf yazdıklarını...

Nereden bakarsan bak, ne yönden görürsen gör, sanat, bilim, düşünce hayatımızda bir durma, bir yorgunluk, bir yarata-mama var. Tek kişiler söz konusu değil. O her yerde bulunur. Sorun çalışan, yaratan bir sanat, bir bilim ortamının bulunma-yışı. Derdimiz kişiler değil, bir ortamdır.

Son yıllarda, belki de cumhuriyetten bu yana Anadolu-da birtakım yeni insan bölükleri, yeni yeni insan tipleri çıktı orta-ya. Bunlar Türkiyenin hayatına yüzde yüz etkide bulunuyorlar. Bu tipler Büyük Millet Meclisine kadar girdiler ve Türkiyenin hayatında en etken bir insan bölümü oldular. Türkiyenin eko-nomisini yüzde elli ellerine geçirmeye çalışıyorlar.

Yüzdeci, tefeci bir bölüm insan çıktı Türkiyenin başına. Türkiyenin kan damarları aşağı yukarı bu insanlar elinde. Karade-nizde fındıkçılara, Egede tütüncülere, pamukçulara, Çukurova-da pamukçulara, Doğuda yüncülere, koyunculara bunlar kredi veriyorlar. Örneğin pamuğun kilosu üç liradır, Adanada diye-lim. Bunlar yazın çapada sıkışmış köylüye kilosu bir liradan para veriyorlar. Sonbaharda kilosu üç liraya çıkacak pamuğu kapatıyorlar. Bir yılda milyon vuranlar var Anadolu-da. Bu adamlar gözüpek, bileğine güçlü, eli silahlı insanlardır. Bunla-rın yanlarında parayla tuttukları gözüpek adamları da vardır. Verdikleri parayı, herhangi bir sebepten köylülerden alamaz-larsa yandı o köylüler. Mahkemeye mi giderler sanıyorsunuz? Olmaz öyle şey. Bunların özel kanunları, özel mahkemeleri iş-ler. Direten köylüler vurulurlar, kızları kaçırılır, evleri yakılır,

daha yüzlerce gayri insani davranışla karşı karşıya kalırlar. Kasaba tefecileri, faizcileri devlet içinde silahlı, ayrı bir zorba devletidir. Silahlı, özel çeteleri olan... Bunlar öylesine bir çıkarıcı çetedir ki... başa çıkmak zor... Bunlardan birkaçını yakından tanıyorum. Çocuklukları yoksulluk, açlık içinde geçmişti. Sonra gözleri açıldı. Yoksulluktan, açlıktan kurtulmayı bileklerinin gücüyle elde ettiler. Bu çıkarıcı çeteciler bütün Türkiye'yi ağ gibi kuşatmıştır. Türk halkının üstünde bir zulüm rüzgarı gibi esmekte, ona soluk aldırmamaktadır. Bu eli paralı, eli silahlı çete Türkiye'de her yönüyle hükümfermadır. Partilerin bir kısmını onlar yönetirler, partilere onlar yön verirler. Hiçbir insani, hiçbir ahlaki kurala bağlı değildir. Din, iman, Allah, milliyet, her şey, her şey onlar için bir çıkar, bir sömürme aracıdır. Çağımızın yetiştirdiği bir canavar tiptir bu.

Şimdi bu tipi çıkıp da bir romancı yazmadı. Bir şair bu tipe dokunmadı. Piyas yazarları neredeler? Ya bilim adamları? Sosyologlar, economiciler neredeler? Bu gelişip büyüyen çete bölüğünden acaba haberleri var mı? Bu tipi görmeden, anlamadan, bilmeden Türkiye'nin sorunlarına bir karşılık bulmanın mümkünü var mı? Bir insan bölüğü ki, bir memlekete gün geçtikçe damgasını vuruyor, bir memleketi çürütüyor, yozlaştırıyor, sömürüyor, parçalıyor, yok ediyor, zulmediyor, kokuşturuyor ve memleketin başına bela... Dış sömürücülerle de birleşmiş. Sırtını da onlara dayamış. Ve Türkiye'yi sömürgeleştiren başlıca güç...

Memleketin hayatını yüzde yüz etkisine alan, yeni bir insan bölüğü doğmuş, kimsenin bundan haberi yok. Ne sanatçısının, ne bilim adamının, ne gazetecisinin. Bu bölüğün damgası hepimizin üstünde. Korkusu hepimizin yüreğinde.

"Aslında bizim olan üniversiteye el koyduk," diyen gençler birtakım küçük kazançlara elbette aldanmayacaklardır. Onların ödevi Türkiye'yi tepeden tırnağa değiştirmek olacaktır. Sömürge olmuş bir memleketin gençliğinin, çürümekte olan, en belalı bir çetenin kötü damgasını yemiş, yozlaşmakta, kokuşmakta olan bir memleketin gençliğinin başka bir ödevi yoktur.

2 Temmuz 1968

Bağımsızlık ve Sosyalizm

Sosyalist düşüncenin temelinde iptida bağımsızlık yatar. Sosyalizmin savaşı insan bağımsızlığı içindir. Başka hiçbir şey için değildir. Ekonomik eşitlik sağlanmışsa bir yerde, o insanoğlu ekonomik eşitliğe, bağımsızlığa gelmişse, politik eşitlik, politik bağımsızlık da onun yanındadır. Eğer, bir memlekette ekonomik eşitliğin sağlandığı söyleniyorsa, biz önce o memlekette politik eşitlik var mıdır yok mudur ona bakmalıyız. Sosyalist düzen, her yönüyle çağımızın düzenidir. Bilimsel sosyalizm doğduğundan bu yana yalnız insan bağımsızlığı için savaştı. Nasıl çağımızın bilimi insanı doğaya karşı bağımsızlaştırmak için büyük bir çaba harcıyorsa, çağımızın düzeni sosyalizm de insanın insana karşı bağımsızlığını sağlamak için büyük çabalar harcıyor. Zaten bilimle bilimsel sosyalizmi böyle iki kanada ayırmamıza imkan da yok. Dünyamızda bu iki güç birbirini tamamlıyor, insan bağımsızlığında bir bütüne varıyor.

Dünyada milletlerin bağımsızlık savaşlarını yiğitçe başlatan, geliştiren, sonuca vardırان sosyalistlerdir. Destekleyen sosyalistlerdir. Avrupadan Asyaya, Güney Amerikadan Afrikaya kadar bütün dünyada bu kavgayı yapan sosyalist düşüncedir, sosyalistlerdir. Bağımsızlığın bayrağı sosyalistlerin elindedir. Sosyalistler dünyayı insanlaştırmak yoluna, büyük bağımsızlık ilkelerinden başlayarak çıkmışlardır. İnsan bağımsızlığını zedelemek, millet, parti bağımsızlığını zedelemek sosyalizme taban tabana zıttır.

Buradan yola çıkarak Çekoslovakya olaylarına gelebiliriz. Sovyet ve öteki Halk Cumhuriyetlerinin orduları Çekoslovakya'ya girdiler. Gerekçeleri de Çek sorumlularının onları Çekoslovakya'ya çağırmasıydı. Ama Çekoslovakya Radyosu sonuna kadar bunun aksini söyledi.

Varşova Paktı ordularının, Sovyetler Birliğinin Çekoslovakya'ya girmesinin türlü sebepleri olabilir. Üstelik, bu sebeplerin bir kısmı Sovyetler Birliğine hak da verdirebilir. Bütün bunlara karşın Varşova Paktı orduları Çekoslovakya'ya girmemeliydi. Dünyadaki bütün bağımsızlık savaşlarını destekleyen, bunun önderliğini yapan ve bundan dolayı da büyük bir prestij sağlayan Sovyetler Birliği hiçbir gerekçe için, hatta hiçbir haklı sebep için bindiği dalı kesmemeliydi. Çekoslovakya kendi sosyalist dünyasında bir liberalleşmeye gidiyordu. Dünya bunu böyle biliyordu. İleri dünya da bunu böyle biliyordu. Sovyetlerin bunun önüne geçmesini artık dünya kamuoyu kınayacaktır.

Sovyetlerin bu hareketinin sömürgeciliğin pençesinde inleyen, bağımsızlık savaşı veren ülkelere de zararı olmuştur. İnsanlık Sovyetler Birliğini bir sömürgeci Amerikanın yanına koyamaz, ama gelin görün ki, büyük devlet olmanın sonucu Sovyetler Birliğini de Amerikanın yanına düşürüyor.

Sovyetler Birliği, bütün dünyada bağımsızlık için çarpışan, sosyalist düzen için savaşan ilerici güçleri bu hareketinin karşısında bulacaktır.

Sovyetler Birliği, büyük prestijini, dünya kamuoyu önünde bir anda yıkma yanlışını yapamaz. Dünya ilericilerinin isteği, Sovyetler Birliğinin bu korkunç hatasından geri dönmesidir. Nasıl bulacaksa bir yolunu bulup da bu büyük hatasını tamir etmesidir. Hem de tez günde.

Çekoslovakyanın karşı cepheye geçmesinin, sömürgecilerle birlik olmasının getireceği zarardan, Çekoslovakyanın işgali sosyalist dünya için daha zararlıdır. Çünkü Çekoslovakyanın işgali, sosyalizmi temelinden sarsıyor, zedeliyor, yaralıyor. Nereden gelirse gelsin, dünyanın bütün inanmış sosyalistleri tepeden inmenin karşısında olacaktır. Milletlerin içişlerine karışanlar, kim olurlarsa olsunlar, sosyalizm kavgası yapanları, bağımsızlık savaşı verenleri karşılarında bulacaklardır. Sosyalistler,

Çekoslovak olayları gibi olumsuz olayların karşısında birleşmezler, böyle hatalara göz yumarlarsa çağımızda sosyalizmin zaferi o kadar kolay gerçekleşemez.

Sömürgecilere karşı birinci büyük kurtuluş savaşını başlarıyla vermiş olan, ikinci sömürgeciliğe karşı da savaşıma başlamış bulunan Türk halkı, Türk ilericileri, Türk sosyalistleri Çekoslovak halkının yanındadır. Ve Sovyetler Birliğini bu olumsuz davranışından dolayı kınar. Dünyanın, insanlığın umudunu kırmanın bahası yoktur. Bir Çekoslovakya bunu ödemez.

Bir millete zorla hiçbir şeyi, hiçbir kimse kabul ettiremez. Milletlerin, ne kadar yıpranırlarsa yıpransınlar, zora karşı deşet bir dayanma güçleri vardır. Sovyetler Birliğinin, ordularını Çekoslovakya'ya göndermeden önce Vietnam halkının sonsuz direnişi, insanca, büyük dövüşü üstünde uzun uzun düşünmesi gerekti.

Bugün perşembe. Dünya karmakarış. Ben bu yazıyı yazıyorum. Radyolar Çekoslovakya'da yer yer çarpışmalar olduğunu söylüyor. Bu çok kötü. Sovyetler Birliğinin düştüğü bu kötü durumdan kurtulmasını bütün yüreğimizle diliyoruz.

Sosyalist düşüncenin temelinde iptida bağımsızlık yatar. Ve sosyalistler yalnız bunun gerçekleşmesi için savaşmışlardır, savaşıyorlar. Ve sosyalist düşünce, sosyalist dünya tarihin gördüğü en büyük güçtür. Hiçbir olumsuzluk onun karşısında duramaz. Hiçbir kaba güç...

27 Ağustos 1968

Amerika ve Camiler

Türk milleti kötü bir oyunla karşı karşıya. Yalnız önceden söyleyim ki, böylesi kötü oyunlara karşı Türk milleti, yüz, yüz elli yıldan bu yana afsunludur. Hangi sömürgeci güç Türkiye'ye gözünü dikmişse, mutlaka önce dinci yobazları yanına almaya çalışmıştır. Ve bunda da bazı kereler başarıya ulaşmışlardır. Türkiye'nin bugünkü durumunun sebeplerinden birisi de dinin çağlar boyunca halkın aleyhine yozlaştırılmış olmasıdır. Müslümanlığı bizim memlekette her zaman Müslümanların çıkarlarına karşı kullanmışlardır. Nedense Müslümanlar sömürgecilerin ağına çok çabuk düşmüşlerdir.

Şimdi Amerikalı sömürgeci Türkiye'deki yobazlarla el ele dir. Milli Kurtuluş Savaşında onların sömürgeciye yaptıkları hizmetleri unutmamıştır. Onları bağımsızlık taraftarı Müslümanlara ve Türklere karşı pekala kullanabilir. Bu mümkündür.

AP, iktidara geçtiğinden bu yana koyu bir din propagandası yapar. Dinci militanlar yetiştirmek için AP büyük çabalar harcamıştır. Başbakanından tutun da, en küçük militanına kadar bütün AP teşkilatı sırtını yobaz güçlere dayanmış, ondan imdat beklemektedir. AP iktidara geçtiğinden bu yana Türk tarihinin bu en tehlikeli ateşiyle oynamaktadır.

Türkiyede diri, sömürüye karşı büyük bir güç vardır. Bu diri güç köklüdür, sağlamdır. Çağımızın bilimiyle baş başa gidebilmeyi elinden geldiğince başarmaya çalışır. Olumsuz yönleri, olumlu yönleri olmuştur. Ama bu, Türkiye'deki diri güçtür,

iyi kötü Türkiye'yi bu güç idare edegelmiştir. Gelenekleri vardır. Sömürünün ve sömürücülerin temsilcileri, bu büyük güce karşı yıllardan bu yana bir denge kurmaya çalışırlar. Bunu dengeleyecek gücü de hiçbir zaman ortaya çıkaramamıştır. İktidarın başı bu diri güce karşı iki yüz bin kişilik milis rüyası bile görmüştür. İki yüz bin kişilik milis gücünü kurmaya güçleri yetmemiştir.

Bundan sonra Amerika onları öğütlemiştir. Camilere el atın diye. Bu gücün karşısına ancak camiyle çıkabilirsiniz, diye. AP'liler cami gücünün Türkiye'de büyük güç olmadığını bilirler. Ya da bilmeleri gerek. Yobaz gücü Türkiye'de diri güçlerce tarih boyunca yenilmiştir. Amerika da, AP'liler de belki bunu bilirler. Bilirler, ama belki de başka çareleri yoktur. Belki de yeni yetiştirdikleri militan yobazlara güveniyorlardır. Çünkü bu yobazlar yeni tip birer cengaver insanlardır. Ve komprador burjuvasının emrine dini vermek isteyenlerdir. Böyle, bunun için yetiştirilmişlerdir. Bunlar her ileri harekete, bağımsızlığa, bilime, barışa, toprak reformuna karşıdır. Ve onlara, yüz binlerce camide, yüz binlerce kere konuşsunlar diye birtakım sloganlar öğretilmiştir. Türkiye'deki camiler artık her cuma birer siyaset meydanıdır.

Ve orada halka:

"1) Bağımsızlık diye bir şey yoktur. Yalandır. Bağımsızlık sözü komünistlerin uydurdukları bir sözdür. Sırf bizi Amerikalılardan ayırıp Rusların kucağına atmak için uydurulmuştur. Yoksa hiçbir küçük millet bağımsız olarak yaşayamaz.

2) Türkiye'de ahlaksızlık, sömürü almış yürümüştür. (Evet, sömürü... Türkleri sömürenler Masonlar, Yahudiler, azınlıklardır. Hem de Müslümanları...) Amerikalılar, Türk asıllı zenginler Türkleri, Müslümanları hiç sömürürler mi ki... Toprak reformu, eşitlik sözleri dine, insanlığa aykırıdır. Beş parmağın beşi de bir değildir. Allah her insanı ayrı ayrı yaratmıştır.

3) Mini etek, çıplak kadınlar hep komünistlerin eseridir.

4) Komünistler bütün Müslümanları keseceklerdir. Karılarını da alıp Rusyaya göndereceklerdir.

5) Komünistler ihtilale hazırlanıyorlar. Ey Müslümanlar siz de hazırlanın.

6) Büyük cihada hazırlanın. Ey Müslümanlar siz de hazırlanın. Gün gelecek bir sabah, Endonezyada olduğu gibi, komünistleri doğrayacaksınız.

7) Bu komünistler, TİP'liler, CHP'liler, askerler, üniversitelilerdir," diyorlar.

Bütün bunlar her gün gündelik gazetelerde yazılıyor. Yıllardan bu yana, hükümetin maaşlı vaizleri de bunu yüzlerce camide söylüyorlar. Dinci gazeteler her gün kan içinde çıkıyor. Her gün bir boğazlama başlığı, makalesi, haberi, fıkrasıyla. Ve AP iktidarı bunu destekliyor, organize ediyor, besliyor. Türkiye Endonezya değildir, bunu bilmiyor. Cami tahrikçiliği çok iktidarın, çok insanın başını yemiştir, bunu bilmiyor. Ya da bu Anayasa dışı davranışlara sarılmaktan başka çaresi yok. Yok mu acaba? AP iktidarının hiçbir çaresi kalmadı mı? Kalmadı da denize mi düştü? AP iktidarının başını da başta TİP hastalığı, 141 ve 142'nci maddeler, bir de bu politika meydanı camiler yiyecek. Ne diyelim, yolları açık olsun.

Camiler çıkar yol değildir. Camiler kompradoru kurtarmaz. Türk halkının bağımsızlık isteğinin de önüne geçemez. Camileri istismarı AP'yi Türk tarihinin görmediği çok kötü durumlara düşürecektir. AP'nin tek kurtuluş çaresi, herkesten daha çok Anayasaya sıkı sıkıya sarılmasıdır. AP'nin tek kurtuluş yolu budur. Söyleye söyleye dilimizde tüy bitti. Adamlar anlamıyorlar ki... Hiç anlamıyorlar.

24 Eylül 1968

Göz Göre Göre

Göz göre göre Türkiye kötü durumlara, iflah olmaz durumlara doğru götürülüyor. Hem de çok planlı bir şekilde. İktidar yüzde yüz komprador burjuvasının borusunu öttürüyor. Bütün gerçekleri ters yüz etmek en geçerli bir politika haline geldi. Kim gerçekleri en iyi bir şekilde yalanla dolanla örtebilirse, en iyi politikacı da o, en iyi adam da, en muteber kişi de o... Yalan, sömürü hükmünü uzun bir süre yürütsün diye, bu memleketin dibi oyuluyor. Besleme gazeteler, besleme din adamları komprador kafirinin emrinde. Elli bin caminin birçoğunda din adamı kılığı altında sömürgeci ajanları Türkiye'nin kişiliğini, direnme gücünü her gün, her gün yıkma, yozlaştırma çabasında. Bütün bu yalan dolan, kandırmaca içinde Türkiye iştah açıcı bir yalan sofrası. Mantar gibi milyonerler doğuyor. Tefeciler, toprak ağaları, derebeyler, softalar, kompradorlar hepsi bir araya gelmişler, insafsızca Türkiye'yi soyup soğana çeviriyorlar. Bir yağma ki, görülmüş değil.. Bu talanda yağmada da asıl yok edilen, gayet bilinçli olarak yok edilen, Türkiye'nin kişiliği, kültürü, toprağı...

Demokrasi dedikleri artık bir oyuncak. Bu korkunç talanın bir paravanası. Demokrasi namına Türk halkını aldattıkları gibi dünyanın da gözlerini boyuyorlar. İspanyanın yıllanmış faşistinin bile toplatmadığı, yasaklatmadığı kitapları Türkiye'nin Morisson biçimi demokrasisi yasaklıyor. Sonra da gerine gerine bu ikiyüzlü komprador diktasının adına demokrasi diyorlar.

Gece sabaha karşı bazı polisler bir üniversitenin yatakhane-sine giriyor, kan uykularındaki delikanlıları dayaktan geçiyor, ortalık ana-baba günü, ortalık kan revan... Sonra bu polisler bir delikanlıyı öldürüyorlar. Delikanlı Vedatın katilleri ellerini kollarını sallaya sallaya, Türkiye'deki adalet duygusunun üstüne basa basa, çiğneye çiğneye ortalıkta dolaşüyor, basacak yeni üniversite, öldürecek yeni Vedatlar arıyorlar... Bu cinayetin karşısında üniversiteler susuyor, basın susuyor, aydınlar susuyor, sendikalar, partiler, yazarlar susuyorlar. Herkes sus pus... Bu polisler, üniversite bastıkları, kan uykularında delikanlıları dövdükleri yetmiyormuş gibi bir de onları tutuklatıyorlar. Pijamalarla yargıç karşısına çıkarılan, yara içindeki gençlerin kanlı bedenleri hiç gözümün önünden gitmiyor; bir millet vicdanının somut örnekleriydi bu bedenler. Bütün bu demokrasi adına yapılanlar en korkunç bir diktatörlükte bile olmayacak gayriinsani davranışlardır. Bir milletin adalet duygusunun böylesine çiğnenmesi, açık açık, meydan okurcasına çiğnenmesi görülmüş değildir. Bir milletin tarihine, sanatına, bütün kutsal değerlerine meydan okuma, bütün kutsal saydığı değerleri çiğnemedir bu...

Bir bölüm insan camilerde, gazetelerde, kürsülerde durmadan, bağımsızlık dedikleri şey bir yalandır, küçük milletler himayesiz yaşayamazlar, komünistler bizi Amerikadan ayırıp Rusyanın emrine sokmak için bu bağımsızlık sözünü uydurmuşlardır, diye bas bas bağıryorlar... Bunu da bilinçli olarak, bir milletin bağımsızlık, insanlık duygusunu, kişiliğini yok etmek için, hayasızca, her gün, her gün tekrarlıyorlar. Bunun da adı özgürlük... Buna da demokrasi diyorlar. Vay, yerin dibine batsın böyle demokrasi...

Bütün bu imha hareketinin karşısında, gerçekten büyük güç olan Türk diri güçleri ne yapıyorlar? Susuyorlar. Cinayetlerin, haksızlıkların, yozlaşmaların karşısında Türk diri güçleri ellerini kollarını bağlamışlar, susuyorlar. Osmanağa Camisinde bir cenazeye giden yaşlı Kübalı ayağa kalkıp bağıryor da bizim ilericilerimiz, diri güçlerimiz azıcık parmaklarını kıpırdatıyorlar.

Türkiye bilinçli olarak her yönüyle ölüme götürülüyor. Bu bilimsel bir gerçektir. Komprador ekonomisi bir milletin kan

damarlarını usul usul kesme, kurutma ekonomisidir. Yurdun bütün yeraltı, yerüstü servetlerinin kompradorlarca, onların eliyle de dış sömürücülerce yağmalanmasıdır. Komprador ekonomisi yalnız ve yalnız bir sağma, hiçbir değer yaratmama ekonomisidir. Böyle bir düzen her yönüyle bir milleti öldürür, yok eder, haritadan siler. Bundan kurtulmanın on tane yolu yoktur. Bir tektir. O da sosyalist düzene geçmek.

1 Ekim 1968

Halkı Dinlemek

Bu ne birincisi, ne de sonuncusudur. Aydın dedikleri kişiler halka çoğu zaman oyun etmiştir, edecektir. Ortada bir telaş, bir telaş... Ferman okunmuyor tozdan dumandan. Herkes birbirine soruyor: Ne olacak, ne olacak? Bundan sonra ne olacak? Ne için yaptılar bunu? Sırası mı? Tam bu sıralarda, yeni gelişen bir partiye bu yapılır mıydı? Çok kötü, çok kötü... Acaba kim haklı? Canım olur mu? Bu adamlar deli mi? Niçin yaptılar?*

Bir dedikodu rüzgarı Ankara, İstanbul şehirlerinin üstünde... Amanın bre! Yer yerinden oynuyor. Kıyamet kopuyor. Herkes sonsuz bir laf şehvetinde. Konuşuyorlar, konuşuyorlar, yakınıyorlar...

Ne oluyor, ne oluyor? Hiçbir şey olmuyor kardeşler. Ama hiçbir şey olmuyor kardeşler. Size bir şey söyleyim mi, Türk aydınında gene laf şehveti nöbeti başladı. Bu zamanlar, Türk halkının dönemeci döndüğü andır. İşte onun için laf şehvetine vurduk... Yakında ortalık durulacak ve ortada fol ve yumurta olmadığı anlaşılacak.

Bu hastalığımız, bencillik hastalığımız, halkın en kutsal, insan soyunun en kutsal davası üstünde oynadığımız sözümona aydın havası oyunu ne zaman bitecek? Halk, ağzımıza şamarı çekip durun bre dediği, diyebildiği an bitecek. Bana öyle geliyor ki, İşçi Partisi Büyük Kongresinde bunu gördüm, halkın bu sözü söyleyebileceği zaman çok uzak değil. Bana öyle geliyor ki, çok yakın bir zamanda halk, oturun yerinize ve hizaya gelin

* Söz konusu edilen, Türkiye İşçi Partisi içindeki çalkantılardır.

efendiler, diyecek. Belki de bu son telaş ondandır. Halkın dirliğinden, işe el koymasından geliyordur. Bu telaşımız, bu büyük kaynaşmamız belki de bundandır. Büyük bir oyunu yitirmemizin telaşıdır.

Az gelişmiş memleketin az gelişmiş aydını insan gibi insan değildir, insandan ayrı, yarı tanrı bir yaratıktır. Yani bunlar kendini yarı tanrı sayan yaratıklardır. Ben bunu böylece gördüm. Korkaktır, bencildir, yarı tanrıdır. Halkın üstündedir, memleketin, davanın üstündedir. Onun kutsal varlığı olmazsa hiçbir şey olmaz. Bu alçakgönüllü olmayan yarı tanrı aydını halk yerine oturtacaktır. Bundan şüphemiz olmasın.

Az gelişmiş aydınlara bu kötülüğü kitap etmiyor. Bizim aydınımız neden yaratıcı değil? Çok kitap okuduğu için değil. Birincisi çok kitap okuyamadığı için... Az kitap okuyup çok ezberlediği, çok az düşündüğü için. Elbette kitabın, iyi okunmuş kitabın insanın kafasını yapmakta, kişiliğini geliştirmekte büyük bir payı var. Ama insanın kişiliğini hayat geliştirir. Halkın büyük yaratıcılığı geliştirir. Hayatı, halkı iyi bilen, hayatla halkla birlikte yaratan kişiler bir bakın ne kadar alçakgönüllü insanlardır. Hayat bütün yaratmasını alçakgönüllü, olağan yapar. Yağdan kıl çekercesine yapar.

Bir gençlik gördüm. Bir kısmı ezberci aydınlara benziyordu. Oysa gözlerinin önünde vakur ve alçakgönüllü, çifte kavrulmuş, bilge Anadolu insanı kaynaşıyordu. Çaresizliğini, sınırlılığını bilen. Hakkını arama imkanı verildiği zaman hiç aldanmayan... Bu genç kafalar kitabın sınırlılığından, hayatın, halkın sonsuz yaratıcılığına varma yolunu bulmak için bütün imkanlara sahiptirler. Ama gelin görün ki...

Bir şeyi hiç sevmiyorum... Bir kısım kendini aydın sayan çürümüş alçak iftira ediyor. Sanki biz onlara kitap okumayın diyormuşuz gibi... Akli başında hangi insan kitap okumayın der... Bir de, en çok da yalan karıştırıyor ortalığı... İyi kitapları iyi okuyarak hayatın ve halkın sonsuz yaratıcılığına... Klişecilikten, tıpatıpçılıktan, dogmacılıktan domuzdan korkar gibi korkmak. Ezbercilikten ejderhadan kaçır gibi kaçmak... Genç adamın, genç aydının bizden daha büyük bir talihi var, onlar bizden daha çok halkın ve hayatın içindeler. Bunun kadrini bil-

diklerinde kendilerini kurtarırlar. Kimseye bir şey olmaz. Bu insanoğlunun en büyük kavgasına hiçbir şey olmaz. Yıkan kendisini yıkar. Halka hiçbir şey olmaz. Genç aydın, genç adam her şeyden daha çok halkın ve hayatın sesini dinlesin. Gözü dönmüş tıpatıpçılığın sesini değil. O zaman insanoğlunun bu en büyük kavgasına daha büyük yardım yapabilir. Daha mutlu olur. Çürümüş aydın kuşağından, yaratıcılığını yitirmiş az gelişmiş kafadan daha çabuk kopar.

Daha çok sözüm var, genç adam üstüne söylenecek. Çürümüş bir aydın kuşağı üstüne söylenecek. Şimdilik genç arkadaşlarımdan bir şey istiyorum: Türkiye İşçi Partisi Üçüncü Büyük Kongresini unutmayalım. O, silkinip ayağa kalkmış halkın bize küçücük bir tokadıydı. Üçüncü Büyük Kongreyi yaşayan gençler bu kongrenin üstünde durup inceden inceye düşünmeli. İleride, bu kavganın sağlığı için bize çok gerekliliği olacak. Belki de çok insanın sağlıklı yolunu çizecek.

Ne oluyor, ne oluyor? Hiç üzülmeysin, hiçbir şey olmuyor. Oluyorsa da çok güzel şeyler oluyor. Üzülmeysin canım. Halk kendi davasına sahip çıkıyor.

26 Kasım 1968

Kel Eşkîyanın Mezarı

Şimdi yılını iyice anımsayamıyorum, 1930 ya da 1931 yılında olacaktı... Belki bahardı, belki de yazın ucuydu. Olduğu gibi aklımda, o günlerde hep yağmur yağıyordu. Ben bir akrabamda kalıyordum, akrabam bir arabacıydı. Çok güzel atlar koşuyordu arabasına, bir çift güzel al atı, bütün kasabada ünlüydü. Ben, dayı diyordum ona. Daha evlenmemişti. Ona, bana evde kim bakıyordu, hangi kadın, onu da unutmuşum. Belki anam gelmişti köyden benimle birlikte Kadirliye. Kadirli çok hoşuma gidiyordu. Bizim köyden daha çok arı vardı bu kasabada. Bir de çok çok nar ağaçları vardı, eski, yaşlı, açtığına şıkırdım gibi al çiçeklerle donanan nar ağaçları... Bir de çok eski incir ağaçları, dut ağaçları vardı bahçelerde, Ermenilerden kalma... Biz, yeni yapılmış bir huğda oturuyorduk. Huğ, Kırıntı Mahallesi dedikleri eski Ermeni Mahallesinin ucundaydı. Eskiden bu kasabanın yaridan çoğu Ermeniymiş, sonra evlerini barklarını bırakmış gitmişler. Eski bahçeler, kuyular, görkemli evler... Bu evlerden birisi de benim oturduğum taş yapı, Kendirliyanın konağıydı. O zamandan kalma evlerin çoğunun tepesinde leylek yuvası gibi bir odacık bulunurdu. Bunlardan da en güzeli Memidik Ağanın konağıydı. Bu kasabada uzun yıllar yaşadım, hiçbir kimsenin Ermenilerden bir tek sözcükle bile konuştuğuna tanık olmadım. Oysaki bunlar yıllar yılı bu çarşıda, bu bahçelerde, bu mahallelerde Ermenilerle iç içe yaşamışlardı. Bir ke-recik de olsa arzuhalcilik ortağım Ali Çavuş söz etti Ermenilerden, sonra o da sustu. Ne kadar kurcaladıysam da bir daha söz

etmedi. Ben bundan bir şey anlamıyordum, şimdiye kadar da bir şey anlamış değilim. Yalnız, arada bir halktan kişiler zenginlerin ele geçirdikleri Ermeni çiftliklerinden söz ediyorlardı.

İşte o yağmurlu günler sürüp giderken, bir gün dağlardan bir haber geldi, eşkıyalardan... Safiye Memed Çetesini çevirmişler, Tuğarasında... Safiye Memed Çetesinin düşmanı olan çeteler ya da candarmalar... Şimdi onu da iyice anımsamıyorum, çeteler mi, candarmalar mı? Bütün kasaba soluğunu tutmuş, sonucu bekliyorduk. Güzel atları olan genç, yakışıklı ak-rabam da dehşet bir merakta sonucu bekliyordu, teknil kasabayla birlikte. Safiye Memed bir dul karının oğluydu, türlü yoksulluklar çekmiş, kasaba yoksullarının bir çeşit kahramanı olmuştu. Onun yakalanmasını, öldürülmesini kimse istemiyordu. Birkaç gün içinde yağmur durdu, gökyüzü uzak, mavi açtı. Çukurovada yağmur sonları gökyüzü bir başka mavi, yumuş arınmış, pırıl pırıl olur, her yerdekinden başka... Öyle bir günde geldi kara haber. Kara haberi köylü kadınlar getirdiler. Ağıtlar yakarak dağlardan kasabaya iniyorlardı. Orada, yukarı değirmenin üstbaşındaki iri sakızlık ağacının altında birikiyor, uzun ağıtlar söylüyor hep bir ağızdan, ağacın gövdesini çevreleyerek, sonra kalkıp gene usul usul ağıtlar söyleyerek, sonra da uzun çığlıklar atarak kasabaya yürüyor, geliyor Candarma Komutanlığının hemen önündeki taş duvarın önüne sessiz, yumulmuş diziliyorlardı, kuşlar gibi, çığlıklarının, ağıtlarının üstüne kapanıyorlar, taş olmuş bir sabırla bekliyorlardı. Candarma Komutanlığının avlusu bomboştu, bir iki candarma gidiyor geliyor, ak, nakışlı, bir adam uzunluğundaki eski Yunan taşı orada ağarıp yatıyordu. Candarma Komutanlığı yapısının dış tahta merdivenleri candarmaların her ayak atışında gıcırıyor, çürük tahtaların gıcirtısı da buradan duyuluyordu. Derken sıralanmış köylü kadınların yöresini şehirli kadınlar, çocuklar aldı. Onların arkasından kasaba çarşısının dükkanları büyük gürültülerle kapanmaya başladı. Üst üste kapanan kepenkler kasabayı olağanüstü bir gürültüye boğuyordu. Dükkanını kapatan Candarma Komutanlığının önüne geliyordu. Herkes susuyordu. Suskun köylü kadınlar, kasabalı kadınlar, çocuklar, yaşlı, delikanlı erkekler, çember sakallı yaşlılar herkes susuyordu.

Aşağıdan gelenler de, gelip sessizce bu suskunluğa katılıyorlardı. Kimse en küçük bir çıt çıkarmıyor, bekliyorlardı. Bense her şeyi daha önceden biliyordum. Dayım söylemişti, büyük bir keder içinde. Olanı biteni de bana olduğu gibi anlatmıştı. Ama gene de ne olacağını bilemiyordum. Safiye Memed Çetesini Tuğarasında çevirmişler, yani kuşatmışlar, iki gün iki gece yağın yağmur altında kuşatma sürmüş, candarmalar Safiye Memed Çetesine düşman, öteki çetelerle birleşip kuşattıkları çeteden dokuzunu öldürmüşler, Safiye Memed de yaralı kaçmış.

Bugün de kasabaya eşkıyaların ölüleri getiriliyormuş, ölüler yoldaymışlar.

Kuşluk vaktiydi, çocuklar Yukarıdeğirmene doğru koşuşmaya başladılar, ben de aralarına katıldım, kuru dereyi geçince tam karşı karşıya geldik, gürültüyle patırtıyla koşuşan çocukların sesleri kırıp diye kesildi. Karşıdan da bu anda çıplak bir atın sırtına yüzükoyun atılmış, elleri ayakları da toprağa kadar sarkmış bir eşkıya ölüsü göründü. Ölünün giyiti üstüne yapışmıştı, ıslak gibi görünüyordu. Atı bir candarma yedekliyor, iki üç candarma da ardından geliyordu. Bütün çocuklar, biz de atın ardına düştük, Candarma Komutanlığının önüne geldik. Biz çıt bile çıkarmıyorduk, kimsecikler de çıt çıkarmıyordu. Kalabalık donmuş gibiydi. Ölüyü iki candarma attan alıp yere yatırdılar, yukarıdan Candarma Komutanı Yüzbaşı koşarak merdivenleri indi, ölünün başına geldi durdu, upuzundu boyu, gençti, bir şeyler söyledi candarmalara, candarmalar ölüyü kaldırıp sırtını ak taşaya dayadılar, ölü sırtı taşaya dayalı, boynu bükülüp göğsüne düşmüş orada oturdu kaldı. Bıyıkları uzundu, biribirine karışmış sarkmıştı. Biraz sonra da aşağı caddeden biribiri ardına tirkenmiş atlarla başka ölüler geldiler. Yalnız sonuncu atta iki eşkıya atılıydı, birisinin başı keldi, ayağı da cırılcıplak yalındı. Onları da getirip uzun taşaya sırtlarını verip oturtular. Bir kadını anımsıyorum, birdenbire korkunç bir çığlıkla avlu duvarına atladığını, varıp eşkıyalardan birine sarıldığını anımsıyorum. Kadın çığlığının arasında, "Gözleri açık kalmış, gözleri açık kalmış," diye bağııyordu durmadan. Candarmalar uzun bir süre kadını ölüden ayıramadılar. Kadın ince uzun, kara uzun belikliydi, yüzü de kara sarıydı. Gözleri de kocamandı...

Akşama kadar çocuklar, kadınlar, yaşlılar, bir gidip bir gelerek, büyük bir kalabalık, orada kaldık... Bu kalabalık azalarak, çoğalarak üç gün orada kaldık... Eşkıyalar üç gün öyle sırtları ak taşla dayalı orada kaldılar. Kadınlar çılgık attılar, caminin avlusunda ağıtlar yaktılar. O genç kadın durmadan bağırırdı, "Gözleri açık kalmış, kurbanınız olayım, gözleri açık kalmış, amanın gözleri açık..."

Eşkıyaların bıyıklarını, saçlarını taradıklarını, fişekliklerini kuşatıp tüfeklerini ellerine verdiklerini de anımsıyorum. Böylece fotoğraf çektirdiklerini... Önce topluca, eşkıyaları duvarın dibine dizerek, sonra teker teker, iki üç candarma ölüleri ayakta durdurmaya çalışarak... Sonra bu fotoğrafların çarşıda elden ele dolaştığını... Kel Eşkıyanın fotoğrafının bile... Sarkık bıyıkları, kel kafası... Yana yıkılmış fesi, keli görünsün diye... Onun fotoğrafını görünce herkes gülüyordu.

Bir gün baktık ki eşkıya ölüleri komutanlığın avlusunda yok. Bizim çocukların bu eğlencesi de burada bitti.

Kasabanın kuzeyindeki kuru, derin dereyi geçince öbür yanda cilpirti çalıları vardır. Bir de iri sakızlık ağaçları, şimdi yok onlar. Bir de çok iri zeytin ağaçları vardı, yabancılamış. Zeytin ağaçlarını da kesmişler şimdi. Bir de murt çalıları, zıncarlar, böğürtlenler... Düzlükten bir tepe yükselir, işte o tepenin yamacında kireç kuyuları vardı o zamanlar, sıra sıra... Kel Beyramın kireç kuyusu son yıllara kadar duruyordu. Çocuklar, orada kuş avlardık. Beş on çocuk kuş avında birlikte gezerdik.

Öteki uçtaki kayalığın dibindeki kuyudan köpek hırıltıları geliyordu. Orada büyük sazlıklar vardı. Bir de çok iri bir kırıncı ağacı. Kayalık yılan doluydu da onun için biz oralara gidemiyorduk. En iricemiz Remziydi, belki on bir yaşındaydı. Kuş avlamakta, gözüpeklikte, yılan öldürmekte birinciydi. Altı çocuktuk, bir atmaya Tahsin taşla vurmuştu. Kanadı kırık atmaya hiçbir şey olmamış gibi düşük kanadıyla, gözleri fıldır fıldır.

En uçtaki kireç kuyusunun oradan köpeklerin olduğu yerden can havliyle Remzi bağırırdı:

"Gelin, gelin çocuklar..."

Koşarak gittik, gittik ki, Remzi orada yüzü allak bullak, gözlerini kireç kuyusunun dibine dikmiş kalmış... Kıpırdaya-

mıyor. Kireç kuyusunun dibinde, Kel Eşkayanın parçalanmış, et, giyit, toz, toprak, kan birbirine karışmış bedeni ve üç köpek ve her birinin ağzında Kel Eşkayanın bir parçası, köpeklerin ağzı kan içinde... Çekiştirip duruyorlar.

Gerisini hiç anımsamıyorum. Sonra bir kadın geliyor gözlerimin önüne, ak başörtüsü hep rüzgarda... Kadının ölüyü bir çuvala koyduğu da gözlerimin önünde... Köpekler de bizi izliyorlardı, üç kocaman köpek, bu da aklımda...

Evden kazma kürek aldık, Remzi, ben, Tahsin, ötekiler, mezarlığa geldik. Şimdi orası mahalle oldu, mezarlığın ortasında çok yaşlı, dalları belki iki evlek yeri örten bir çınar ağacı vardı, onun altına geldik, çocuklar birkaç gün çalışa çalışa derin bir mezar kazdık Kel Eşkaya. Bu arada çuvalın içindeki ölü parçalarını nerede sakladık, kadın ne yaptı, kadın kimdi, hiç aklımda kalmamış. Ölüyü mezara indirdiğimizi, üstünü mersin dallarıyla kokulu örttüğümüzü, Kel Eşkaya dualar okuduğumuzu iyice anımsıyorum. Bir de kocaman, yeşil damarlı su taşı dikmiştik Kel Eşkayanın başucuna.

"Kel Eşkayanın kimsesi yokmuş da, candarmalar onun ölüsünü kireç kuyusuna atmışlar, orada ölüyü köpekler yemiş birtirmişler," diye konuşuluyordu kasabada.

28 Kasım 1977

*Sözlü Edebiyattan Yazılı Edebiyata**

Sözlü edebiyat, hikaye etme, anlatma, şiir, belki de sözle birlikte başlamıştır. İnsan gerçekten merak ediyor, ilk sözlü ürünler nelerdi acaba, diye. Hiçbir zaman, belki de ilk sözlü edebiyatı düşleyemeyeceğiz bile; nasıl olduğunu, neler dediğini bilemeyeceğiz. Bugün dünyamızda yaşayan en ilkel topluluğun edebiyatı bile, artık o ilk başladığımız edebiyat değildir, olamaz da... Bugün, artık biliyoruz ki, insanlığın kültür düzeyi dünyamızın her yerinde, beş aşağı beş yukarı, benzer düzeydedir. Asyada sözlü sanatlar ileri gitmişse, Afrikada da heykel erişilmez bir düzeye varmıştır. İlkel insan deyimini kabul etmek, artık bugün, bence biraz zor olsa gerek.

Sözlü edebiyatın, anlatım sanatının insanlık kadar eski bir geçmişi vardır. Onun yanında yazılı edebiyatın geçmişi daha dün kalır. Bugün elimizde bulunan yazıya geçmiş ilk mükemmel edebiyat ürünü *Gılgamış Destanı*dır, diyebiliriz. Sonra eski Mısır yazıtları, Hititlerin *Humarbi Efsanesi*, *İlyada*, *Odysseia*... Sözlü edebiyata bakarsak, yazılı edebiyatın geçmişine, daha dündür, dedirtir bize. Üstelik de *Gılgamış*, *Humarbi*, Mısır şiirleri, *İlyada*, *Odysseia* da sözlüden yazılıya geçirilmişlerdir, yoksa doğrudan doğruya yazılmış edebiyat ürünleri değildirler. Yazının tarihi ne kadarcıktır ki, yazılı edebiyatın tarihi ne kadar olsun.

Şunu demek istiyorum ki, yazılı edebiyatın tarihi çok çok yenidir. Sözlü edebiyatsa hiçbir zaman bitmemiş, günümüze kadar gelmiştir. O kadar gelmiştir ki, daha günümüzde halk-

* Yaşar Kemal'in Avusturya Kültür Ofisi'nde yaptığı konuşma.

lardan büyük destanlar, masallar, türküler, şiirler derleyebiliyoruz. Kırgız destancılarından, yani Manasçılardan derlenen *Manas Destanı* iki milyon dizeyi çoktan geçti. Hindistandan, Türkiyeden, öteki Asya, Afrika ülkelerinden daha masallar, türküler, hikayeler, destanlar derlenip duruyor ve bunlar yaşıyor.

Günümüzde modern şehirlerde de sözlü edebiyat sürüp gidiyor. İnsanlar tekerlemeler, hikayeler, ne bileyim ben, birçok yeni biçimlerle yeni bir şeyler anlatıp duruyorlar. Her insan biraz da bir anlatıcı değil midir? İşi bu kadar ileri götürmesek bile, sözlü edebiyat bundan önce olduğu gibi bundan sonra da yazılı edebiyata birçok yönden kaynaklık edecektir. Anlatma sanatı var oldukça, yazılı edebiyat sözden ayrılmadıkça, sözü, sözcüğü toptan yadsımadıkça, ondan her zaman faydalananacak, daha doğrusu onunla hiçbir zaman, hiçbir biçimde ilişkisini koparamayacaktır.

Bizim çağımız edebiyatına gelince, ona, bir yazılı edebiyattan daha çok bir sözlü edebiyat diyebiliriz. Çağların büyük romancıları birer büyük anlatıcıdır. Onların yapıtları sözlü edebiyatın birçok ögesini, hem de apaçık taşır. Özellikle büyük Rus edebiyatının hikayeleri, romanları sözlü edebiyatla iç içedir. Onların her yapıtına biraz da yazıya geçmiş sözlü edebiyat, diyebiliriz. Gogolu ele alalım, onun *Ölü Canlarının İlyadayla* büyük bir yakınlığı, akrabalığı, akrabalıktan da daha ileri bir iç içeliği yok mu? Tiplerin çizilişi, anlatış, romanın yürüyüşü *İlyada*ya çok benzemiyor mu? Konular biribirine ne kadar aykırı olsa da... Benden önce bu yakınlığı birçok eleştirmen görmüş ve söylemiştir. Gogolle, sözlü edebiyatın arasındaki farkı kıl payıdır dersek, çok fazla yanılmayız sanırım. Dostoyevskiye okurken onun bir eski zaman masalcısı olduğunu hemen anlayıveririz; çağımızın bu en modern romancısını bir eski zaman masalcısından çok az şey ayırıyor. Öyle ki, Gogole olsun, Dostoyevskiye olsun, sözlü anlatım öylesine etki yapmış ki, onlarda anlatım sanatlarının, sözden gelen, yazıda olmaması gereken birtakım öğelerini tıpkı bulabiliyoruz.

Sözlü anlatımın birçok olanakları vardır. Bir kere anlatıcı, anlatırken bir topluluk karşısındadır. Anlatıcıyla dinleyici he-

men o anda bütünleşir. Anlatıcıyla dinleyici, anlatılanı birlikte yaratmaya başlarlar. İkincisi, anlatıcıya, elleri kolları, bütün bedeni, anlattığı yöre, çevre, elindeki herhangi alet de yardım eder. Sözlü sanatlarla uğraşmışlar gene bilirler ki, her anlatıcı, anlattığı kadim hikayeyi, her anlattığında bir kere yaratır. Dinleyicinin o hikayeye yakınlığına uzaklığına göre, yörenin durumuna göre, çağına göre, hikayecinin yeteneğine göre, anlatılana az ya da çok yeni öğeler, yeni biçimler girer. Hikayeyi, anlatımı birçok yeni öğeler zenginleştirir. Aynı hikaye dağ başında bir yerde söyleniyorsa ona, içinde yoksa bile, dağ üstüne öğeler girer. Deniz kıyısındaysa anlatı denizden öğeler, bu yüzden de yeni biçimler kazanır. Bu yüzden sözlü anlatının büyük bir zenginliği olmuştur. İnandırılmaz zenginlikte, güzellikte dillerde biçimler gelişmiştir. Çok yazıktır ki, bu biçimlerin birçoğu günümüze gelememiştir. Gılgamış çağından işte birkaç *Gılgamış*, işte bir tek *Humarbi*, işte *İlyada*, *Odyseia*, *Manas*, Tibetten *Gezar*, Moğoldan *Cangar*, *Kalevala*... Büyük insanlık için ne kadar da az... Ama gene de büyük bir kaynağımız var, ne kadar az olsa da...

Yazılı edebiyat, sözlünün bir devamı, bir sonucudur. Modern, en modern edebiyatın dibini kazıyacak olursak yalnız Tolstoyların Flaubert'lerin değil, Joyce'ların, Kafka'ların, Camus'lerin azıcık dibini kazacak olursak onların altında da eski destanları, masalları buluruz. Kafka'nın *Şatosu*, altında eğer binlerce yıllık masal anlatımını taşımasaydı tez günde kağıttan şatolar gibi yıkılırdı. Birçok araştırmacıların Joyce'ta eski mitleri, eski anlatım öğelerini bulmaları bir rastlantı değildir.

Çağımızda *Don Kişotlar* da var, hem de çok. Çağımıza *Don Kişotlar* çok görmemeliyiz. Çağımızda, bütün çağlardan daha çok *Don Kişotlara* gereksinme var. Edebiyat *Don Kişotlar* da yazılı edebiyatı, toptan sözlüden koparmaya çalışıyorlar. Buna niçin gerek duyuyorlarsa... Onların çabalarını saygıyla karşılamak gerek. Belki de bir gereksinme duyuyorlar anlatımı sözlüden koparmaya. Bana öyle geliyor ki, anlatımı sözlüden, anlatıdan koparmaya çalıştıkça, sözlü anlatımın, daha da çok anlatımın kucağına düşmüş olmasınlar, hem de bir iyice düşmüş olmasınlar. Yinelemek zorundayım, sözlüden kopmak çabasında

olanların çabalarını saygıyla karşılamamak olanaksız benim için... Ondan sonra belki edebiyat daha ilginç bir yere gidebilir. Ama şimdilik çabaları biraz su üstüne yazılmışa benziyor. Böyle bir şeyin olanaksızlığını vurgulamak için söylemiyorum sözlerimi, ama bugün için bunun içinden çıkmak pek kolay olmasa gerek. Dünyamızdaki dört milyar insandan belki de üç buçuk milyarı daha sözlü anlatımı yaşıyor, sanat gereksinmelerini sözlüyle gideriyorlar. Bunu önemsemeyebiliriz. Bugün yazılı edebiyatın vardığı düzeyi öne sürebiliriz. Ama bugün dünyamız insanı için de sözlü edebiyat bir gerçek. Bütün bu söylediklerimle, bugün sözlü edebiyata dönelim, demiyorum. Bu, çok aykırı olur. Artık dünyamız yazılı edebiyata girmiştir, buradan geriye dönüş görünmüyor bu yıllarda. Demek istiyorum ki, yazılı edebiyat, modern roman babaları, on dokuzuncu yüzyılın büyük romancıları sözlü edebiyattan çok yararlanmışlardır. Yeni romancılar da, daha çok Kafka soylular, yeni bir masal biçimi getirmişlerdir yazılı edebiyata. Edebiyat tarihçileri, yazılı, sözlü edebiyat ilişkilerini derinlemesine araştırırlarsa çok ilginç sonuçlara varabilirler. Hiç akla gelmedik bir yerde sözlü edebiyatın katkısı, umulmadık bir biçimde karşımıza çıkabilir. Araştırmacılar, Joyce'un da eski mitlerden, anlatımdan gelen geleneği hiç kesmediği, bunları sürdüren bir anlatıcı olduğu üstünde duruyorlar. Çok ilginç değil mi?

Gogolde, Dostoyevskide, Çehovda, Kafka'da, Faulkner'da sözlü geleneğin büyük etkisini kolaylıkla görebiliyoruz da, Joyce doğrusu bizi şaşırtıyor.

Ülkemiz edebiyatına gelince, bizim bugünkü edebiyatımız, Nâzım Hikmetinden, Fakir Baykurtuna, Ahmed Arifine, Can Yüceline kadar sözlü edebiyattan yoğunlukla faydalanmış bir edebiyattır. Yunusun, Karacaoğlanın, Dadaloğlunun, Dede Korkutun anlatımından, biçiminden yararlanmamış, hemen hemen hiçbir edebiyatçımız yoktur. Orhan Veli, birçok şiirleriyle Fazıl Hüsni Dağlarca, birer halk ozanı gibidirler. Sait Faikin anlatımı sözlü edebiyatın bir devamı gibidir. Hele son hikayeleri, "Alemdağda Var Bir Yılan"a hikaye demek bile fazladır, birer halk masalıdır. Daha dün İstanbulun bir kıyı mahallesinden derlenmişçesine... Bütün öykünmelere, bütün çabalara

karşın bizim sağlıklı edebiyatımız kendi birikimine, yani sözlü kaynağa yabancılaştırılmıyor.

Bütün bunları söylerken, yanlış anlaşılmaktan çekiniyorum. Sorun sözlü edebiyata dönmek, ona öykünmek değil, yeni bir edebiyat kurarken sözlü edebiyatın olanaklarından sonuna kadar yararlanmak. Yukarıdan beri söylemek istiyorum ki, büyük geleneğinden, birikiminden dolayı sözlünün sonsuz olanakları var. Çağımızda da, öteki çağlarda da, bu birikime sırt dönmek, edebiyat nereye giderse gitsin, ne biçim zengin olanaklara kavuşursa kavuşsun, olanak dışıdır. Bu birikime bizim bugünkü halkçı edebiyatımız yabancılaşmadı, bundan sonra da yabancılaşıp kendi bindiği dalı da kesemez. Bizde de bu edebiyata sırt çevirenler olmadı diyemem, zaman zaman, bu birikimi hiçe saymak isteyen bazı kişiler çıkıyor. Çıkıyorlar, ama uzun sürmüyorlar. Kökü dışarıda kalmış ağaçlar, otlar, haydi çiçekler de diyelim, çiçekler gibi hemencecik kuruyuveriyorlar. Yüzyılımız edebiyatını yapanların hemen hepsi, bilinçli olaraktan sonsuz bir zenginlik olan, yaşam kadar, doğa kadar, yaratma kadar büyük bir zenginlik olan insanlığın birikimi sözlü anlatıma başvurmuşlar, yeni, güçlü edebiyatı böyle yapmışlar, geliştirmişlerdir.

Dostoyevski, Sait Faik, Faulkner, Nâzım Hikmet, Kafka, Gogol, Ahmed Arif, Garcia Lorca, Gabriel Marquez kökleri Homerosta, Yunusta olan kişiler değil mi? Romanın babası Cervantes, çağların en büyük masal anlatıcısı değil mi? Gene bir soru sormaktan kendimi alamıyorum, acaba bir gün sözlü geleceğin, anlatımın etkisinden, haydi isterseniz eski zincirinden, kurtulmuş bir yazılı edebiyat olacak mı, olabilecek mi?

Haziran 1981

Akdenizdeki Kültür Kökeni

1953 yılında birkaç arkadaşım ile birlikte Türkiye Halk Oyunları Bayramını düzenliyordum. Türkiye'yi bölge bölge dolaşarak İstanbul'daki bayrama katılacak halk oyunları takımlarını seçmekti işim. Böyle bir bayram Türkiye'de ilk olaraktan yapılıyordu. Ben, takımları kendim seçmektense oranın halkına bırakmayı yeğledim. Kendi takımını o bölgenin halkı seçsin istiyordum. Mersin ili de kendi takımı olaraktan Silifke ilçesinin takımını seçip İstanbul'a gönderdi.

Oyuncular ortaya kendi bölgelerinin kılıklarıyla çıkıyorlardı. Anadolu'da aşağı yukarı her bölgenin kendine has bir kılığı vardır. Bölgeler az da olsa bu kılıklarını daha koruyorlar. Kimi bölgelerin kılıkları, ta eskilere kadar gidiyor. Örneğin Maraşlıların kılıkları, Hitit heykellerindeki kılıklara çok benziyor. Kırmızı postalları bir Hitit heykelinin ayağından alınmış sanki. Başlıkları da öyle. Silifkelilerin de kılıkları böylesi eski kılıklardan.

Silifke takımı ortaya çıkar çıkmaz, daha oyun başlamadan, çok uzaklara, yükseklere, göklere çıkan, uzanan bir türkü doludur ortalığı. Sanki başoyuncu dağın taa doruğundaki bir arkadaşına sesleniyordu. Bozulmamış, yüzyılların olgunlaştırdığı, işlediği bir ses. Sesin arkasından sazlar başladı ve takımdaki oyuncular keklik gibi öterek sekmeye başladılar. Bir yandan keklik gibi sekerek, halka yaparak dönüyorlar, bir yandan da türkülerini keklik sesinin ritmine uyduruyorlardı. Belki on beş, yirmi dakika, ölçülü biçili, ne birazcık fazla, ne şu kadarlık az, yerli yerince bir oyun çıkardılar. Oyun birdenbire bitti ve so-

nunda gene o dağın doruğuna söylenen türkü duyuldu. Anadolu'da böyle temsili birçok oyun vardır ve kökleri çok eski ayinlere dayanır. Kültür tarihiyle uğraşmış bir göz, bu oyunların kökenini kolaylıkla bulabilir. Biliyoruz ki, Silifke keklik oyununun da temeli çok eskidir. Keklik ayininin buradan kalkıp Girite gittiğini de biliyoruz. Tarihçiler, mitolojiyle uğraşanlar Anadolu'da böyle bir ayinin olduğunu, oradan Girite, Girit'ten de dünyanın değişik bölgelerine yayıldığını, İngiltere'deki, İrlandadaki, İskandinav'daki labirentlerin Giritten çıkıp oralara gittiğini de saptamışlardır.

1954 yılının mayıs ayında da bir dizi röportaj yapmak için çıktığım Doğu Anadolu'da, Siirt ilinde kökü çok eskilerde olan bir gelenekle karşılaştım. Bir geceydi, gördüm ki şehrin sokaklarında, caddelerinde, alanlarında, toprak damların üstlerinde top top ateşler yanıyor. Bunun ne olduğunu sordum, Hıdırellez, dediler. Bu gece biri batıdan, biri de doğudan gelen iki yıldız gökte birleşecekti. Bu göğün ortasında birleşen yıldızları kim görürse, o anda da içinde tuttuğu dileğini söylerse, istediği olacak, dileğine mutlaka kavuşacaktı. O gece şehrin bütün halkıyla sabaha kadar gözlerimiz gökte, çakışacak yıldızları bekledik. Yıldızların gökte birleştiği an, eski dünya toptan ölüyor, yeni dünya uyanıyor, varoluyordu. O varoluşla birlikte de insan bütün dileklerine kavuşuyordu. Böyle bir geleneğin Toroslarda da yaşadığını biliyordum. Orada yıldızları değil de, beş mayısı altı mayısa bağlayan gece, suları bekliyordlardı. Akarsular, pınarlar, dereler, çeşmeler ne zaman birdenbire akmalarını durdururlarsa işte tam bu anda kim bir dilekte bulunursa dileği yerine gelecekti. Bu suların durduğu anda karaların evliyası İlyasla denizlerin evliyası Hızır buluşacaklardı. Onların buluştukları anda da ölen dünya, yeniden taptaze doğacaktı. Ve bahar uyanacaktı. Eğer dünya ölüp de dirilmeseydi, yani gökyüzünde yıldızlar çakışıp akarsular durmasa, durup da yeniden başlamasaydı, dünya bitmiş olacaktı. Bugün bu gelenekler Asyanın birçok ülkesinde, Akdeniz kıyılarında yaşıyor. Hitit yazıtlarında da böyle bir bahar efsanesini buluyoruz. Dünyanın ölüp her baharda da yeni doğduğu inancı, buna benzer, ya da daha uzak biçimde bütün dünyada vardır.

Boğa kültünün de Toroslardan çıkarak Suriyeye, Mezopotamya, Mısır, oradan da dünyanın başka yerlerine yayıldığını, son arkeolojik kazılar gösteriyor. Bugün insanlığın kültür birliğini tanıklamak için elimizde birçok gösterge var. Araştırmalar genişleyip derinleştikçe bu birliğin ne kadar köklü olduğunu şaşkınlık içinde göreceğiz. Özellikle Akdeniz kültür bölgesinin bütünlüğünü daha iyi, açık bir biçimde anlayacağız. Ve kültürlerin birbirlerini etkilemelerinin insanlığımızı yaptığının bilincinde birleşeceğiz. Akdeniz kültür bütünlüğü derken gerçekdışı bir şey söylediğimi hiç sanmıyorum. Sümer, Mısır, Grek, Hitit kültürlerindeki müştereklik bugün kabul ettiğimiz bir olgudur. Sümerde bulduğumuz boğa, Urartuda, Hititte, Mısırdaki bulduğumuz boğanın tıpkısıdır. İşlevleri de aynıdır. Aynı kökenden kaynaklanıyor bütün boğalar.

Dünyadaki bu kültür bütünlüğü, Akdenizdeki bu kültür birleşimi nereden geliyor? Aynı iklim, aynı ekonomik koşullar bu birleşikliği yapıyor, diyebiliriz. Bu düşünce bugün yadsınacak bir düşünce değil. Ama insanlığın müşterekliğinde başka şeyleri de aramamız gerekiyor. Yeni bulgular, bize tarih boyunca insanların büyük bir iletişim içinde olduğunu da gösteriyor. Gene öğrenmiş bulunuyoruz ki, insanlardaki ulaşım ve iletişim bizim sandığımızdan da daha geniş çaplı olmuştur. Burada doğan bir olgu, bir süre sonra bütün dünyayı her zaman dolaşıp sarabilmiştir. Boğa kültü, doğanın ölüp yeniden dirilme inancı, dünyanın en uzak, en kuytu köşelerinde karşımıza çıkan kültür olgularıdır. Daha böyle yüzlerce kültür olgusunu dünyanın birçok yerinde bulabiliriz. İnsan kültürünün kökenleri, müşterekliği üstüne araştırmalar çoğaldıkça birçok ters inançların birer birer yıkıldığını da göreceğiz. İnsanlığın ve kültürün sandığımız kadar sınırları olmadığını bir iyice anladığımızda da düşünce temellerimizde kökten bir sarsıntı olacaktır. İşte o zaman üstün kültürler olduğunu kabul edemeyeceğiz. Yukarıda söylediğim gibi kültür bölgeleri var, kültür renkleri de var, kültür ayrıcalığı, kültür üstünlüğü yok. Mısır uygarlığının kökeninde Sümeri bulduğumuz gibi, Grek kültürünün kökeninde de Hititi, Asuru, Urartuyu, öteki Asya bölgelerinin kültürlerini bulmamız olasıdır. Öyle sanıyorum ki, Amerikadaki kültürde de As-

ya kültürlerinin etkilerini her zaman bulabiliriz. Kültür bölgelerine çok dikkat etmemiz gerekiyor.

Bugünkü Avrupa uygarlığının temelini oluşturan Akdeniz kültürü bölgesi üstünde insanlığın önemle durması gerekiyor. Bu bölgede tarih boyunca niçin bir kültür patlaması olmuştur, bunu derinlemesine araştırmak bize sanıldığından da çok şey kazandırır. Akdenizin coğrafyası, iklimi üstünde durmak araştırmalarımızda bize çok şey kazandıracak. İlk tarımın, ilk yerleşmelerin, ilk uygarlıkların burada doğması bu bölge üstünde epeyce düşünmemizi gerektiriyor. Yumuşak bir iklim, büyük küçük birçok akarsuyun getirerek yarattığı bir toprak, sonra ulaşımı, iletişimi kolaylaştıran deniz... Bu topraklar Asyanın, Afrikanın insanlarını kendine çekmiştir. Avcılıkta insanoğlu avları ardında Akdenize gelmişler, avlarıyla birlikte, bir bölüklerini bu verimli yerlerde bırakarak geriye dönmüşlerdir. İnsanlar yer değiştirirlerken belki de son durakları Akdeniz olmuştur. Dünyanın başka bölgelerinde hayvancılık başladıktan, otlaklar kurutulduktan sonra, göçler başladığında da insanları gene verimli, yumuşak Akdeniz kendine çekmiştir. Akdeniz, nüfus artışı göçlerinin de durağı olmuştur. Ve durmadan insanlar büyük akarsular gibi Akdenize akmışlardır. Akdenizdeki insan karmaşıklığı, bu bölgenin nüfusunun her zaman öbür bölgelerden daha çok oluşu, nüfus taşmalarında insanlığı Akdenizin çektiği düşüncesini bizde güçlendiriyor. Tarih boyunca bu bölgeye akan insanlar kendi kültürlerini de elbette birlikte taşımışlardır. Bir Hitit tanrısının kökeninde bir Hint tanrısını bulursak şaşmamalıyız. Mısırdaki da zenciye bulmak olasıdır. Kültürler, belki de bütün dünya kültürleri Akdenizde düğümlemiş, burada birbirlerini etkileyip geliştirmiş, kültürler daha gelişmek, kişiliklerini bulmak olanağını bulmuşlardır. Avrupa uygarlığının temelini bu kültüre dayaması, yani insanlığın bir kültür bileşiminin bir sonucu olması doğaldır.

Ülkeler sınırlanınca kültürleri de sınırlamaya kalktı günümüzün insanları, üstün kültür, üstün insan bu yanılmadan doğdu. Kültürlerin temelinde bütün insanlık kültürünün olduğunu akıl edemedik. Dünyada birbirini etkilememiş sanırım ki hiçbir kültür yoktur. Kültürlerin sağlıklı gelişmesi biri-

birlerini etkilemesiyle, birbirlerini aşılamayla olmuştur. Başka kültürlerden aşılınmayan kültürler ergeç cılızlaşmışlardır. Akdenizde kültürlerin gelişmesi, Avrupa uygarlığını yaratması burada dünya kültürlerinin birbirlerini aşılamaları olanağı bulmalarından doğmuştur. Birçok kültürün bir araya gelmesi olanağı, Akdenizde iletişim kolaylığı dünyamızı bugünkü haline getirmiştir. Gene tekrar etmek zorundayım, kültürlerin birbirlerini aşılamaları, etkilemeleri bittiği gün kültürler de suyu kesilmiş tarlalar gibi yavaş yavaş güçlerini, renklerini yitirmeye yüz tutarlar.

Çağımızda birtakım güçler, insanlar, ulusal sınırlar olduğu gibi, kültür sınırları da var sayıyorlar, en azından kültürlerin de sınırlandığına, ya da sınırlanabileceğine inanıyorlar. Elbette, yukarıdan beri söylediğimiz gibi bölge kültür özellikleri, kişilikleri, ulusal kültür özellikleri, kişilikleri var. Dün kültür sınırları, kapalı kültür bölgeleri olmadığı gibi, ne kadar gayret edilirse edilsin, bugün de olmayacaktır. Olmamalıdır. Kimi batılı yazarların, düşünürlerin endişelerine de katılmamak olanaksız. Diyolar ki, Avrupa kültürü yavaş yavaş bir kısır döngü içerisine giriyor, yaratıcılığını yitiriyor. Buna da türlü sebepler buluyorlar. Sebeplerden birisi de az gelişmiş, ya da gelişmekte olan ülkelerin kültürlerinden, kültür geleneklerinden artık bugün Avuranın yararlanmayışdır. Az gelişmiş ülkelerin gelişmiş Avrupa ülkelerinin kültürlerini taklit ettikleri bir gerçek. Bu taklit olayına örnek olarak kendi ülkemi göstermek isterim. Türkiye, Osmanlı imparatorluğunun sonunda, onun bir kalıntısı olarak doğmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun kültür temeli Arap ve Pers kültürüne dayanmıştır. Bu temelde Bizansın varlığını da yadsıyamayız. Osmanlı kültürü kendine has bir kültürdü. Ama son iki yüzyılda Avrupa kültürüne dönüş çabası, bizi tam bir batı kültürü taklitçisi yaptı. Bu, kültürlerin birbirlerini etkilemelerinden, aşılamalarından başka bir şeydi. Kültürlerin birbirlerinden yararlanmaları, birbirlerinden aşı almaları kültürlerin oluşmasına, kişiliklerinin sağlamlaşmasına yarlıyordu. Ama taklit, kültürlerin yaratıcılığını yok ediyordu. Kendi kültürünü hiçe sayan, aşağı gören, varsa da yoksa da batı kültürü diyen insanlara, batı kültürü maymun olma olanağın-

dan başka olanak tanıyamazdı. Onun için bizde kişiliği olan, yaratıcı, çok az düşünce ve sanat adamı çıkabildi. Cumhuriyetten sonra kendi kültür kökenimize bir dönüş oldu, Osmanlı kültürüne değil de, halkın kültürüne döndük. 13. yüzyılda yaşamış büyük şairimiz Yunus Emrenin, 16. yüzyılın büyük başkaldırı şairi Pir Sultan Abdalın, gene büyük bir ayaklanmanın şairi Dadaloğlunun, halkın öbür sanat ürünlerinin, renkli, sağlam kültürlerinin yeni farkına vardık. Bu yaşayan kültürü, daha yeni yeni kendimize ana kaynak yapıyoruz. Böyle bir kaynaktan gelişen kültürler, çağımız kültüründe yeni renkler olacaklar, dünya kültürünü de etkileyeceklerdir.

Bizim ülkemizden buna en büyük örnek Nâzım Hikmettir. O, Osmanlı ve batı kültüründen gelen bir ailenin çocuğudur. Ama büyük şiirini halk kültürümüzün kaynaklarından aşılanaarak yarattı ve yeni Türk edebiyatının babası, Yunus Emreden, Pir Sultan Abdaldan, Dadaloğlundan gelen büyük Türk halk şiirinin son halkası oldu. Çağımız şiirinde Nâzım Hikmet yeni bir sestir. Bu yeni sesin elbette dünya şiirine bir katkısı olacaktır. Eğer az gelişmiş ülkelerin her biri bir Nâzım Hikmet vermiş olsalardı, batı kültür dünyasındaki “kısır döngü” endişelerine bir gerek kalmazdı.

Akdeniz Birliği düşüncesini ortaya atanların başında gelen François Mitterrand ve arkadaşlarına bu birliğin sağlanması ve bunun sürüp gitmesi için Batılılar ve Doğulular, özellikle tek-mil Akdenizliler elimizden gelen her yardımı yapmalıyız. Akdeniz diyalogu geliştirildiğinde göreceğiz ki, Akdeniz yöresindeki birçok bölgede etkilenmeye, aşağılanmaya, yaratmaya, dahası etkilemeye hazır, on binlerce yıldır müşterek kökenli bir kültürün tazeliğini koruduğuna tanık olacağız. Akdenizdeki kültür etkileşimi daha da çok halklardan halklara olmuştur. İnsanlığımızın bu temel zenginliğine, halklardan halklara kültür alışverişine geçebilmek olanağımız bugün her zamandan daha kolaydır.

Açık Mektup: Siz, Sayın Yöneticiler

Sayın yöneticiler,

Ben bu mektubu size yalnız hapisanelerimizin bu kadar kötü durumu için yazmıyorum. Ben bu mektubu yalnız hapisanelerde açlık grevine başlamış, birçoğu ölümle karşı karşıya kalmış kişilerin canının kurtulması için de yazmıyorum. Ben bu mektubu bir ülkenin onuru için, çağımızda alınına sürülen kara leke için de yazmıyorum. Biz içeride ne yaparsak yapalım, kol kırılır yen içinde de demiyorum. Dünya artık küçüldü. Kırk günlük yerde yaprak kıpırdasa artık bütün dünyanın haberi oluyor. Elbette kendi demokratik savaşımımızı kendimiz vereceğiz. Ama bize bu işte dünya kamuoyu da yardım edecek. Hepimiz biliyoruz ki, Vietnamda büyük Amerikan ordusunu yalnız Vietnamlılar yenmedi. Biraz da dünya kamuoyu, biraz da Amerikan halkının vicdanı yendi. Şimdi Afganistandaki Sovyet ordusunu Afgan mücahitleri çıkarmıyor Afganistandan.

Dünya kamuoyunun da burada büyük payı var. İnsanlar, ülkelerdeki demokratikleşmede birbirlerine, eskisinden daha çok yardım ediyorlar. Bizler ki, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ve İşkenceye Karşı Avrupa Sözleşmesini imzalamış bir ülkeyiz. Türkiyenin görüntüsü, bu bakımdan dünyada pek iç açıcı değil. Dünya basınının bizim için yazdıklarını, uzun yıllardan bu yana, insan yüzü kızarmadan okuyamaz.

Dünya basınına izlemek sizin başlıca ödeviniz. Dünya basınında Türkiye üstüne çıkan yazılardan dolayı çok mu mutlusunuz? 2 Aralık 1988 günü *Cumhuriyet* gazetesinden şu parçayı

üzölerek, utanarak alıyorum: Edip Emil Öymen bildiriyor. BBC, 10 Aralıkta kutlanacak olan İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 40. yılı için bir program hazırlamış. Konusu da, birtakım ülkelerde insan haklarının ihlalleri.

Programda Türkiye üstüne örneklerle şöyle konuşulacak: “Programda, anlatıcı Glenda Jackson’ın ‘çok cesur bir kadın’ diye tanımladığı Köprü’nün, tecavüz iddiasının soruşturulmadığı vurgulanıyor. Seviye Köprü ve kendisiyle birlikte tutuklananlar serbest bırakıldı. Kendisi ise TKP üyesi olmadığını söylüyor. Kendisine kimin tecavüz ettiğini de tarif ediyor. Bu yüzden soruşturma yapılmıyor. İşkence ve tecavüz şeklindeki iddialar 1980 askeri müdahalesinden bu yana her gün duyuluyor. 1980 darbesinden bu yana gözaltına alınan hemen bütün kadınlara tecavüz edilmiştir.”

Bu BBC kimin televizyonu, benden iyi biliyorsunuz. NATO’daki ortağımız İngilterenin. Bunlar, bütün dünya hep bizim aleyhimize, diyeceksiniz. Durmadan, Türkiyeyi yıkmak isteyenlerle işbirliği yaparak, bizi yıkmak için yalanlar uyduruyor, komplolar tezgahlıyorlar, diyeceksiniz. Dünya basınının yıllardan beri bizim için yazdıkları bu kadar da değil. Yıllardan bu yana Türkiyenin görüntüsü kapkaranlık. Türkiye bugün dünya insanlığı için kapkaranlık bir ülke. Biz, istediğimiz kadar bağıralım, biz demokratik bir ülkeyiz, biz insan haklarına saygılıyız, dünyada itibarımız her geçen gün artıyor, diye. Bunu belki birtakım çıkarıcı politikacılar, tüccarlara anlatabilirsiniz, dünya halklarına asla. O halklar ki, faşizmden çok çekmişler, baskılar altında inlemişler, sonra bir kısmı özgürlüğe zar zor kavuşabilmiş... Dünya kamuoyu özgürlükler, insan hakları üstüne titriyor.

Gene hepimiz biliyoruz ki, Hitler’e Alman halkı yol verdi. Hangi sebeple olursa olsun. Avrupa halkları arasında Hitler’den en çok çeken, zulüm gören, ölen belki de Alman halkıdır. Buna karşın insanlık, Hitler’den en çok çeken Alman halkını bir türlü bağışlamıyor. İnsanlık da, salt Hitler’e yol verdi diye, onu hiçbir zaman bağışlayamayacak. Hitler sonrası Alman edebiyatına bakacak olursak halkı da kendisini bağışlamıyor. Hitler kara lekesi Alman halkının alnında bir kara leke olarak, ne yapar-

sa yapsın, kalacak. Bir halkın, sonuna kadar kendini suçlaması, dünya insanlarınca da suçlanması, o kadar içaçıcı olmasa gerek. Utanç lekesi bir ülke insanların alnından çıkmayacak en kahredici lekedir.

Şimdiye kadar Türkiye hapisanelerinde ölenlerin sayısı on ikiymiş. Hiçbir şey gizli kalamaz, bugünkü dünyada. Bunun gerçek sayısı er geç öğrenilecek.

İşkence insanlık suçudur. İnsanoğlunca, insanlık suçları belirlenmiştir, insanoğlu hoşgörülü ve bağışlayıcıdır. Ama bir suçlu bağışlayamıyor, o da insanlık suçu diye adlandırdığı suçları. Bunun da birincisi her biçim işkencedir.

Türk hapisaneleri her zaman, yumuşak ya da sert, birer işkence evleri de olabilmiştir. Bu, ekonomik sebeplerden de olabilir. Ama daha çok politik sebeplerdendir.

Ben, Pariste bir arkadaşımınla *Geceyarısı Ekspresini* seyretmeye gittim, filmin yarısına gelmişim ki, dayanamadım, canımı dışarıya zor attım. Ülkemin böylesine aşağılanmasına, hangi sebepten olursa olsun, bunda bizim ülkemizin hiç suçu yoktu, razı olamazdım. Film çok abartılı geldi bana. Ama onda gerçek payı yok muydu? 1980'den sonra olanlar, 1971'de olanlar pek mi iç açıcıydı?

Şimdi, bizim eskiden beri durumu iyi olmayan, birer işkence evi durumuna düşürülmüş hapisanelerimizin üstüne bir de tuz biber ekildi. Bizim hapisanelerimizin üstüne tuz biber ekilmese, bardak da taşmasa durum hiç böyle olmazdı. Biz, bugün bu utanç verecek hale düşmezdik. Yüzlerce insan, dayanabilecek halde olsalar, kendilerini can pazarına atmazlar, açıklıkla, ömür boyu sürececek sakatlıklarla, ölümle karşı karşıya kalmazlar, sakatlığı, ölümü seçmezlerdi.

Sayın yöneticiler, demokrasi savaşımı verdiklerini söyleyenler, siz, şu savaşımı verdiğiniz demokrasi için hiç hapse düştünüz mü? Niçin düşelim, diyeceksiniz. Türkiyede demokrasi savaşımı veren yazarlar, politikacılar hep hapse düştüler de... Bakın ben, gençliğimde az da olsa hapse girdim. Jandarma karakolunda işkenceden başka, hapisanede özel kötü bir davranışla karşılaşmadım. Yalnız o hapisaneyi şimdi size anlatacak olursam, her insanın böyle durumlardan etkileneceğini bildi-

ğim için, sizin de üzüleceğinizi biliyorum. Anlatılması güç, insanı aşağılayıcı, dayanılmaz bir yerdi benim hapisanem. Bütün Türkiye hapisanelerinin de benim hapisanemden farklı olmadığını, gazetecilik yaptığım günlerde öğrendim.

Durumları hiç değişmeyen, insana yakışmayan, utanç verici durumlarda olan hapisanelerimiz bir de siyasi tutuklu ve mahkumlar için birer cehennem haline getiriliyor. Bugün, Türkiye hapisaneleri birer toplama kampı durumuna düşürülmüş. Bütün dünya Hitlerin toplama kamplarının ne olduğunu ıçığına cıçığına kadar öğrendi. Biz de biliyoruz. O tüyler ürpertici toplama kamplarına, kendi demokratik ülkemin hapisanelerini benzetirken, inanın bana, çok acı çekiyorum. Hiç bilmez olur muyum, bizim hapisanelerimizde fırınlar yok. İnsan derisinden eldiven yapanlar da yok. Gene de bizim hapisanelerimizle birlikte toplama kamplarını bir arada anarken, bir çağrışıma sebep olurken utanç duyuyorum. Siz, ne diyorsunuz sayın yöneticiler? Siz inadınızdıan vazgeçmiyorsunuz, çok demokratik, demokratik düşünceleriniz uğruna. Ama bizim acımalı, haksever, ezilmiş, yumuşak huylu halkımız buna layık değildir.

Bakin hapistekiler ne istiyorlar. Bunlar, insanca cezalarını çekmek için, niçin canlarını pazara sürmüşler? İnsanca ceza da olur mu, diyeceksiniz, insanoğlu cezalara da kurallar, sınırlar koymuş. Ona da insanca ceza diyebilmiş. Bu sınırların dışına çıkmak da işkence, zulüm sayılmış. Bu kuralların dışına çıkan cezalandırmaları da insan haklarına aykırı bulmuş. Ceza üstüne ceza koymayı da, yani kat kat cezaları da insanlık suçu saymış. Yani bu cezaları da insanlığın bağışlayamayacağı suç saymış.

Bir Ağustos Genelgesi, suç üstüne suç koyan bir genelgedir. Tek tip elbisenin uygulanması siyasi mahkumlar için değildir. Bütün dünya hapisanelerinde siyasi mahkumların bir ayrıcalığı vardır. Demokratik ülkelerde siyasi, düşünce mahkumlarını, tutukluluklarını kimsenin aklı da almıyor ya... Bunları bu mektupta sizinle tartışacak değilim. Onları mahkum eden askeri mahkemelerin de durumunu burada sizinle tartışacak değilim. Demokrasiye gitmek için uğraşan bir ülkede askeri mahkemelerin mahkum ettikleri siyasilerin bulunmasını insanlığın

kolay kolay kabul edeceğini de pek anlamıyorum ya, burası onun da tartışılacağı yer değil. Bu mektubun derdi başka. Örneğin yeni bir cezaevi tüzüğü hazırlanıyor. Bu tüzüğün İnsan Hakları Evrensel Beyannameyle İşkenceye Karşı Avrupa Sözleşmesi çerçevesinde olması gerek. Biz bu iki sözleşmeye de imza koymadık mı? Yoksa bu imzalar birer göstermelik mi? Bir de sevk zincirleri var. Tutuklular, mahkumlar mahkemelere, yargıç önlerine götürülürken birbirlerine zincirlerle bağlanıyorlar, ortaçağ kürek mahkumları gibi. Bu tutum insanları aşağılayan bir tutum değil mi? Bizim icadımız bir işkence biçimi değil mi? Ya hapisanelerdeki cezalar? İnfaz yakmalar. Verilen disiplin cezaları... Ve geceyarıları hapisanelerden alınan, işkence yapıldıktan sonra geriye getirilen mahkumlar... Hücre cezaları... Bütün bu cezalar, işkenceler ülkemizde bile ayyuka çıkmadı mı? Aynı davadan yargılananlara görüşme yasağı. Bunlar durumlarını birbirlerine anlatmadan sağlıklı bir yargılama olur mu? Özel durumlarda, hastalıklarda, ölümlerde telefonla mahpusların aileleriyle görüşmelerinin kime ne zararı var? Mahpusların durmadan, hiçbir sebep yokken yer değiştirilmeleri, hapisane hapisane dolaştırılmaları, bu değiştirmelerde mahpuslara olmadık işkenceler yapılması, koşuşların arama bahanesiyle talan edilmesi, hapislerin birçok eşyalarının ellerinden alınması, bir daha geri verilmemesi, havalandırma, havalandırmanın yetersizliği, avukatlarıyla baş başa görüştürülmemeleri, görüşlerde aileleriyle gereğince görüştürülmemeleleri... Radyo, teyp verilmemesi, daktilolarının ellerinden alınması... Kitap verilmemesi... Türkiyede satılan kitapların birçoğu mahpuslara verilmiyor, neden? Gazeteler bile bazı haberleri kesilerek veriliyor, neden? Mahpusane kantinleri, dışarıdaki fiyatın çok üstünde satıyor malları, neden? Aileleri yeterince para veremiyorlar içeridekilere, verilen para mahpusun bir günlük sigara parası bile değil, neden? Açlık grevi yapanları da, niçin açlık grevi yapıyorlar diye dövüyorlar, neden?

Bütün bunlara karşın, salt ülkemizin onuru adına, bu insanlar açlık grevlerinde ölmesin, diye, biz birkaç yazar çizer arkadaş, bu delikanlılar açlık grevlerini sürdürmesinler diye girişimlerde bulunmak istedik, başaramadık. Parti liderleriyle gö-

rüşmek istedik. Sayın Süleyman Demirelden başka kimse görüşme isteğimize cevap vermedi. Onlarla görüşüp ülkemizin alınına sürülmek istenen bu kara lekenin önüne geçmek, mahpusların haklı isteklerini onlara ulaştırmak istiyorduk.

Türkiye bir darboğazdan geçiyor. Demokratik kıpırdanışlar var. Eğer siz ülkede demokrasi istiyorsanız, bu iş işkencenin üstüne yürünmesiyle başlar. Bir ülkede siyasi düşünce mahkumluğunun bitmesiyle başlar. İşkenceler, insan haklarını ihlaller sürüp giderken bir ülkede demokrasiden söz etmek, sizlerin deyimiyle abesle iştigal değil de nedir? Özellikle muhalefet partilerine, mezar taşları gibi, bu antidemokratik olay karşısında niçin susuyorsunuz, diyecektik.

Bazı gazetecilerimiz, ellerinde belgeler olduğunu, bu açlık grevlerini örgütlerin yönettiğini, çıkardığını söylüyorlar. İnsaf arkadaşlar, insaf. Hangi insan canını örgüt emriyle kanlı bir tepsi üstünde ortaya sürer? Hapisaneler insan haklarına saygılı hapisaneler olsun, görün bakalım, oralardan çıt çıkıyor mu? Bakın bakalım, onları can pazarına itmeye örgütlerin gücü yetiyor mu?

Bir de açlık grevlerinin şiddet olduğu, bir biçim terör olduğu ortaya sürüldü. Bunların içinde aklına, namusuna, insanlığına güvendiğim kişiler de var. Açlık grevleri şiddet ve terör olayları değildir. Tam aksine en masum direnme biçimidir. Bunun içindir ki, insanlık açlık grevlerinde ölenleri kutsallaştırmış, onları birer kahraman mertebesine yükseltmiş, insanlığın onur duyduğu kişiler yapmıştır.

Pasif direnmenin yeryüzündeki yaratıcısı, eylem denebilir-se, eylemcisi büyük Gandinin ömrü açlık grevleriyle geçti. O Gandhi ki, bizim Mustafa Kemalimizin yaptığı, Türkiye'yi, kültürünü, insanlığını kurtardığı Kurtuluş Savaşına bile izin vermedi. Ama açlık grevlerine başvurdu ve İngiliz İmparatorluğunu açlık grevleriyle salladı. O, büyüklüğünü, biraz da canını pazarda sürmesiyle kanıtladı. Yalnız Hindistanın değil, insanlığın bir kahramanı oldu.

Sayın yöneticiler, yukarıda dilimin döndüğü kadar, olanı biteni sizlere anlatmaya çalıştım. Siz Sayın Özalsınız, siz Adalet Bakanı Sayın Topaçsınız, siz Dışişleri Bakanı Mesut Yılmazsı-

nız, siz Devlet Bakanı Adnan Kahvecisiniz, siz büyük sorumluluk altındasınız. Siz Büyük Millet Meclisindeki milletvekilleri büyük sorumluluk altındasınız. Siz, açlık grevinin şiddet olduğunu sanan Sayın Erdal İnönü, siz de Türkiye'nin demokratikleşmesine yardım etmek zorunda olan kişilerden birisiniz, büyük sorumluluk altındasınız. Siz Sayın Süleyman Demirel, bu büyük sorumluluğu duyduğunuzu biliyorum. Sizin de sorumluluğunuz büyük.

Sayın yöneticiler, sizden dilediğim, kuşaklar boyunca sürececek, insanlık suçu olan şu işkence suçundan, şu utançtan ulusumuzu arıtalım. Yukarıda da söyledim, bizim ulusumuz, şu insanlık içinde böyle suçlara layık bir ulus değildir.

En içten dileklerle.

4 Aralık 1988

Yöneticilere İkinci Mektup: Ulusal Onur Sorunu Üstüne

Sayın yöneticiler, size bundan aylarca önce açlık grevine yatanlar üstüne bir açık mektup yazmıştım. O günlerde de gencecik insanlar ölümle karşı karşıya kalmışlardı. O günlerde de Türkiye'nin yurtseverleri, sizleri bir kınama kampanyasına girişmişlerdi. Dünyada da Türkiye üstüne alışılmadık kınama kampanyaları açılmıştı. Televizyonlar, radyolar, gazeteler, Türkiye'de işlenen insanlık suçunu dünyanın bütün halklarına duyurmuşlardı. Siz ki Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğu savındaydınız. Türkiye'deki bu uydurma demokrasinin bir göz boyamadan başka bir şey olmadığını, bir sürü demokrasi dışı, insanlık dışı uygulamalarınızdan ve eylemlerinizi dolayısıyla bütün dünya biliyordu. Siz, çağın en sıkı anayasalarından biri olan, demokrasilerde, böyle bir anayasanın olamayacağı bir anayasa ile Türkiye'yi yönetiyor, bu dar anayasanın bile dışına taşıyordunuz.

Demokrasi yalnız seçimle işbaşına gelmek değildir. Demokrasi, demokrasinin bütün kurallarını uygulamak demektir. Siz ki, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Anlaşmasına imza koymuş, sözümona, demokrasiyle yönetilen bir ülkeyi yönetiyordunuz. Generaller size, halk oyuyla yönetime geçebilesiniz diye izin vermişlerdi. Siz de halkın karşısına geçip ondan oy aldınız. İki seçimdir de, Türkiye'yi kör topal yönetiyorsunuz. Burada ben, sizin Türkiye'yi ne biçim yönettiğiniz, Türk halkını ne hale getirdiğiniz, Türkiye'nin geleceğini kararttığınız üstünde

durmayacağım. İzinli bir parti olsanız da, gene de seçimle işbaşına gelmiş bir partiydiniz, ben, altlarına imza attığımız insan hakları anlaşmalarının üstünde duracağım. Ne kadar seçimle gelirsiniz gelin eğer demokrasinin kurallarını uygulamıyor, tam aksini yapıyorsanız, ne kadar seçimle işbaşına gelirsiniz gelin, o ülke demokrasiyle yönetiliyor demek değildir. Unutmayalım ki, Hitler de seçimle işbaşına gelmişti. Ve siz, sayın yöneticiler, hapisaneleri, o, seçimle işbaşına gelen Nazilerin toplama kamplarına çevirdiniz: Hem hapisaneleri Hitler'in Nazi toplama kamplarına benzetin, hem de bir Hitler tavrıyla ölümlerin kemikleri üstünde halay çekin. Birtakım sebepler uydurarak, cinayetleri örtmeye çalışın. Niçin böylesine bir cinayet? Bunu Türkiye'de de, dünyada da anlayabilecek bir kişinin bulabileceğini sanmıyorum. Türk halkı gerçekten bir demokrasi istiyor. Üç kere askeri darbe yapıldı, üçünde de ulusumuz demokrasiye sahip çıktı. Daha da sahip çıkmaya çalışıyor. Öyleyse ulusun bu büyük isteğine karşı ülkemizde demokrasiyi hangi güçler uygulatmıyor?

Hangi çıkar çevrelerinin ulusumuzu demokrasiye layık görmediğini Mısır'daki Sağır Sultan da biliyor. Türk ulusunun demokrasiye layık olmadığını söylemek, bu ulusu aşağılamak demektir. Bir ülkenin çağdaşlığa, insan haklarına, insanlığa layık olmadığını söylemek, o ülke insanlığını çağdaş uygarlığın dışına atmak demektir. Eğer uygar dünyada insanca yaşamaya niyetimiz varsa, insanlığın şimdiye kadar getirdiği, saygı duyduğu kurallara uymamız gerekiyor. O da gerçek bir demokrasinin tüm kurallarını uygulamak... Eğer bir ülkenin kendisine, kendi insanlığına saygısı varsa, o ülkede Türkiye hapisanelerinde uygulanan insanlık dışı İŞKENCELER yapılamaz. Öyle işkenceler ki, tarihin en büyük zalimlerinin bile aklına gelmemiş.

Bir ülkenin çağdaş olması, demokrasiye saygısı, insan haklarına saygısı, onun ulusal onuru sorunudur. Bir ülke, ulusal onurun bilinçlendiği bir ülke, hapisanelerini Nazilerin toplama kampı yapamaz. Böylesi insanlık dışı durumlar yalnız ülke insanlarının vicdanlarını değil, bütün insanlığın vicdanını kanattır. Bugünlerde, ölüm oruçlarının ayyuka çıktığı bir dünyada,

Türkiye ne durumdadır biliyor musunuz? Türkiye böylesi durumlara düşmeye layık bir ülke değildir. O, Yunus Emrenin, Koca Sinanın, Mustafa Kemalın, Nâzım Hikmetin ülkesidir. Bu ülke, büyük bir kültürün toprağıdır. Bu ülkeyi insan haklarından yoksun kılarak, bu ülkeyi bir barbarlar ülkesi olarak göstermeye, kimsenin hakkı yoktur. Küçültmeye, onu aşağılamaya kimsenin hakkı yoktur. Ulusumuz gibi insanlık tarihine azımsanmayacak katkıları olmuş bir ulusu küçümser, onu aşağılarsak, o ulus bizden erinde geçinde öcünü alır. Böylesi köklü uluslar birçok kötülükleri bağışlayabilirler, ama aşağılanmayı asla. İnsanların tarihlerine bakacak olursak uluslar, aşağılandıkları, küçültüldükleri zaman sonunda onlara karşı bu suçu işleyenlerden öğlerini almışlardır.

Kimilerinin sandıkları gibi uluslar hiç de unutkan değildir. Hitler'in, Mussolini'nin, öteki diktatörlerin, demokrasıcılık oynayanların, Marcos'ların sonunu bir düşünelim... Bir de bizim tarihimize bakalım, Mustafa Kemal Paşa, aşağılanmış bir insanlığın bağışlamaz öfkesidir. Bugünlerde ulusumuzu demokrasiye, insan haklarına layık görmeyenleri de bağışlamayacaktır. Ulusal onuru kırılmış bir ulusun, kendini korumak için yapamayacağı şey yoktur.

Sayın yöneticiler, sizi korkutmaya çalışmıyorum. Ulusal onuru kırılmış bir halk, bana inanın, çok çok tehlikelidir. Ulusal onuru ayaklar altına alınmış bir ulus, böylesine kendisine layık görülmüş onursuzluğu yutarsa zaten, bu çağda ayakta kalamaz. Bir ülkenin ulusal onuruyla oynamak ateşle değil, yıldırım ile oynamaktan daha beterdir. Türkiye bir gün demokrasiye erişecektir. Hem de insanlığın hayran kalacağı gerçek bir demokrasiye... Ulusumuz, inatla, bir yıl, beş yıl değil, seksen yıldır demokratik savaşımını onurla veriyor. Bunun önüne kimse geçemez. Sayın yöneticiler, siz Sayın Özal, siz Sayın Sungurlu, Türkiye hapisanelerini Nazi toplama kampı olmaktan çıkarınız. O kadar zor değil. Hapisanelerin böyle olması insanlık suçudur. Sayın Erdal İnönü, Sayın Süleyman Demirel sizlerin de sorumluluğı, en azından Özalınki kadar büyüktür. Bu büyük suçun bir yönetimin, insanlık karşısında yüz karası olacak uygulamasının önüne geçmek için gereken çabayı göstermiyorsa-

nuz. Adalet Divanına gideceksiniz demiyorum. Yalnız, ulusumuz sizi de bağışlamayabilir. Bir politikacı için de ulusunca bağışlanmaması Adalet Divanına gidip mahkum olmaktan da bin beter olabilir.

Sayın yöneticiler, bu insanlık dışı uygulamalarınızı sürdürerek, ulusumuzu insanlığın yüzüne bakamayacak hale getirmeyin. Ulusal onur sorunu şudur: Örneğin, Türkiye gibi bir ülke, ırkçılık yapamaz. Jenoside başvuramaz. Bütün uluslara da yakışmaz ya. Bu kötülöklere ulusunu layık görmüş yönetimler var, hem de böylesi bir çağda. Güney Afrika gibi. Ve insanlığın laneti onların üstündedir. Türkiye gibi bir ülke, işkence yapamaz. Bu, ulusal bir onur sorunudur. Çağımızda kendi vatandaşlarına işkence yapan uluslar var. Onlar kendilerini, uluslarını insanlık karşısında küçük görenler, küçültenlerdir. Ve insanlık laneti, tarih boyunca onların üstündedir. Türkiye gibi bir ülke, ben Avrupa Topluluğuna girerim derken, açlık grevindeki, ölüm orucundaki çocuklarını gardiyan değnekleriyle öldürmez. Hapisanelerini yeryüzü cehennemi yapamaz. Bu, bir ulusal onur sorunudur. Türkiye gibi bir ülke, vatandaşlarına zorla pislik yedirtemez, böyle, insanlığın bağışlayamayacağı, insanlığı aşağılayan bir suç işleyemez. Bu, bir ulusal onur sorunudur. Ve bütün ulusun, insanlığın laneti suçluların üstündedir. Türkiye gibi bir ülke...

Saymakla bitmez. Toptan söyleyeyim, insanlığa yakışmayan, insanlığı küçülten davranışlarda bulunamaz... Bu, bir insanlık suçu, sorunu olduğu gibi, bir de ulusal onur sorunudur. Ve bütün ülkenin laneti onların üstündedir. Bütün insanlığın laneti...

20 Ağustos 1989

*Ağır Leke!**

Bu ağır lekeyi de ulusumuzun alnına sürdüler sonunda. En sonunda, kim yakarsa yaksın, hangi katil bu onursuz işi işlemişse işlesin, en sonunda alanlarımızda kitap da yakıldı.

Bana öyle geliyor ki, iflah olmaz bir çöküntünün içindeyiz. Hiçbir ulusu, bugünkü düşünce, öbüründen küçük görmez. Yüzyılımızın vardığı en insanca düşüncedir bu.

Ama kaldırımlarında, alanlarında, caddelerinde kitap yakılan bir ülkeyi hiç kimse bağışlayamaz. Bu ülkeyi küçük görmekten kimse kendini alamaz. Böyle bir sonuca varacağımız daha başından belliydi. Yargıçlar karşısına suç aracı olarak götürülen kitap, ev aramalarında suçlular gibi kelepçeye vurulan, toplatılıp zindanlara atılan, devlet eliyle yakılan, SEKA'ya hamurluğa gönderilen kitap... Kitap korkusu, insan korkusu, kültür korkusu. Sonunda da kitap yakma cinayeti işleyen caniler! Bir ulusun onurunun, insanlığın canileri.

Kitap jenosidi, insan jenosidi kadar beterdir.

İstedüğimiz kadar övünelim, Orta Asyanın görkemli atları üstünde geldik. Kılıcımızdan şorul şorul kanlar akıtan bizleriz. Atlarımızın nalları altında ezildi, Avrupa toprakları... Arkasından da kitap yakarız. Bizde düşünce suçtur. Düşünceyi yok ederiz. Düşünceyi kül ederiz. Ulus olarak yaktığımız kitapla yanar, hapsettiğimiz kitapla birlikte çürür, öldürdüğümüz düşüncenin ardından da biz toptan ölürüz. İşte yüzyıllardır farkında olmadığımız olay budur.

* Cumhuriyet Kitap Kulübü'nün Beyoğlu, Zambak Sokak'da açtığı sergideki kitapların yakılması olayı üzerine.

Bakın arkadaşlar, ulusdaşlar, ulusçular, bakın milliyetçiler, bakın ey vatandaşlar, iki yol var karşımızda; birisi bütün insanlık gibi kitabı, düşünceyi kutsallaştıracamız, böylelikle de bugünkü dünya toplumları içinde onurlu yerimizi alacağız, ya da kitap yakacağız, ya da kitabı hapsedeceğiz, ya da hamur edeceğiz, ya da yakacağız, ya da yakacağız. İşte o zaman da, insanlıktan silinip gideceğiz. Şu yeryüzünde imimiz timimiz kalmayacak.

Kendimizi aldatmayalım, bizi bu gidişle Yunus Emre, Koca Sinan, Mustafa Kemal Atatürk, Nâzım Hikmet de kurtaramaz. Tarih, büyük yanlışlardan dolayı tükenmiş ulusların mezarlarıyla dolu...

Kitap yakanlar bulunmalı ve ulusumuzun laneti onların üstüne, onların suratlarına gökten tükürükler halinde yağmalı... Bu ulus katillerinin... Bu bir ulusun onurunun katillerinin üstüne!..

27 Ağustos 1989

Ha Desinler Kel Alinin Bağı Var

Ben bu yazıyı yazmayı aylardır düşünüyordum. Basınımızın bugünkü hali içime dokunuyordu. Türkiye gibi 57 milyonluk bir ülkenin basını böyle olmamalıydı. Uzun yıllardan bu yana basınımızın tirajı hep olduğu yerde sayıyor. Yıllardır ne uzuyor, ne de kısalıyor. Boyuna nüfus artıyor, okuyanların sayısı çoğalıyor, ne yazık ki basınımız yerinde sayıyor. Bunun bir sebebi olmalıydı. Böylesine bir ülkenin yazgısında büyük etkisi olan kuruluşların perişanlığının bir tek sebebi olamaz. Bunun birçok sebebi vardır. Türkiyede her şey, beş aşağı beş yukarı, eleştiriliyor. Okuyucudan başka, o da sessiz bir okuyucudan başka, o da davranışlarıyla, basını kimse eleştirmiyor. Basın da kendisini eleştirmiyor. Bizde basından gereğinden fazla korkuluyor. Basın da kendisinden korkuyor. O da kendi kendini eleştiremiyor.

Şimdi, herkes basından korkuyor da yalnız ben miyim alemin yiğidi, yüreklisi, yok yok, bu yazımda ben de basını eleştirmiyorum, bazı uygunsuzluklara şöyle bir dokunup geçiyorum. Benim ne haddime basını eleştirmek. Hem o kadar da basına çatacak kadar yürekli bir kişi değilim.

Yukarıda aylardır bu yazıyı yazmayı düşünüyordum, dedim. *Hürriyet*in başıma açtığı iş olmasa, gene de, belki birkaç ay daha bu yazıyı savsaklardım.

Gelelim benimle *Hürriyet* gazetesinin haber macerasına.

*Hürriyet*in 7 Mayıs 1991 günlü sayısının birinci sayfasında üç sütun üstüne, *sanat ve siyaset dünyasını karıştıran söylenti, Yaşar Kemale ANAP çengeli.*

Bu başlığı okuyunca gerçekten büyük şaşkınlığa uğradım. Bu ne biçim çengel ola ki... Yazıyı okudum ki, neler de neler! Hasta yatağımda, hastaneye beni yoklamaya, geçmiş olsuna gelen Sayın Semra Özal, bana ANAP'a girme önerisinde bulunmuş, ben de... 17 Mayıs'ta da ben ANAP'a törenle girecektim. ANAP Teşkilat Başkan Yardımcısı Vuralhan da benim Mayıs ayı sonunda ANAP'a gireceğimi söylemiş. Bir de Bakan, onu doğrulamış. Ben de böylece ANAP'lı olma onuruna kavuşuyordum.

Bir de Semra Hanımla gülerek el sıkıştığımız bir fotoğraf. Bundan doğru haber olur mu? Hem fotoğraf, hem de gülüşürken, hem de bir Bakan söylemişken, hem de Teşkilat Başkan Yardımcısı mührünü basmışken... Yaz haberi, bas gazeteye parmak kadar harflerle... O kadar da değil, o gazetede yüksek bir yönetici olan eski arkadaşım Doğan Hızlanın aklına bana telefon etmek gelmiş, şu adama soralım bakalım, acaba onun düşüncesi ne?

Telefonda önce çok yürekten, bir kahkaha kopardım, "Yahu Doğan," dedim, "böyle bir soruyu bana nasıl sorarsın, bana böyle bir soruyu sormak ayıp değil mi, şaka mı ediyorsun?"

Doğan Hızlan, "Yok," dedi, "bizim gazetenin var ya istihbaratı çok sağlam. Ankaradan öyle sağlam yerlerden senin ANAP'a gireceğini öğrendik ki, mümkünü yok, sen ANAP'a gireceksin." Derken, bu minval üzere, benim ANAP'a girip girmeyeceğimle sağlam bir gırgır geçtik. Sonunda da, "Böyle bir şeyin olamayacağını, benim değil ANAP'a, hiçbir sağ partiye girmeyeceğimi beni tanıyan herkes bilir," dedim. "Senin gibi eski bir tanıdığımın da bana bu soruyu ciddi ciddi sormasına da darıldım."

Arkasından da telefonu kapadım. Bu iş de burada bitti sandım. Ben ne bileyim, meğer büyük gazete *Hürriyet*'in istihbaratı çok yaman çalışıyormuş ve benim ANAP'a, gireceğimi kesinlikle saptamış ve hem de yayınlamış. Sabahleyin gazeteyi alınca beynimden vurulmuşa döndüm. Ve bu uydurma haber benim bütün yaşamımda gördüğüm en büyük hakarettir. Ben tam elli yıldır sosyalistim. Düşüncemin namusunu korumak

için, şu demokratik ülkemde, işkencelerden işkence, hapislerden hapis, zulümlerden zulüm, yoksulluklardan yoksulluk beğen, başıma gelmeyen kalmadı. Ben bütün bunları düşüncemin selameti uğruna gık demeden çektim. Sonuna kadar da çekmeye razıyım. *Hürriyete* gönderdiğim açıklamada, ben sosyalist düşüncemi elli yıldır yaşamla karşılaştırdım, yaşamla ölçtüm, düşüncelerim doğru çıktı, dedim.

Bundan sonra, 67 yaşındayım, inandıklarım daha çok inanıyorum. İnsanlığın en büyük yapıtı, bütün tarih boyunca geliştirdiği en büyük yapıtı sosyalizmin uygulanması olacaktır.

Niçin bir küçücük, niçin böyle uyduruk bir haberin üstünde bu kadar duruyorum? Türkiyede benim milyonları aşan okuyucularım var. Onlara karşı düşünce namusu sorumluluğum var. İstiyorum ki, onların yüreğinde lekesiz, pırl pırl kalayım. Okuyucularıma ve halkımıza çok şey borçluyum. İstiyorum ki, küçük bir süre için de olsa, bana karşı onların yürekleri kararmasın. Bir anlık bile umutları incinmesin.

Bir de başka bir şey var. Ülkemizde, dünyada, Sovyetler Birliğinin ayağının sürçmesinden dolayı çok dönmeler oldu. Çağımız biraz da bu dönemler yüzünden bir utanç çağı oldu. Birçok insan *Hürriyetin* bu yalanına, bu utanç verici davranışlardan dolayı inandı. Bana gelince, Sovyetler Birliğinin ayağının sürçmesi bana çok dokunmadı. Bizim düşüncemiz her zaman belliydi. Sosyalist tavrımızı parti olarak, Türkiye İşçi Partisi, kişi olarak koymuş, savaşımımızı kendi çizgimizde sürdürmüştük. Benim tavrımın somut deliline gelince, 1971'de Abdi İpekçinin benimle yaptığı, bir gazete sayfasını geçen söyleşisi,* yazdığım 33 kitap ve bütün yaşamımdır. Ülkemizde birçok döneme alışıldığı için, benim dönebileceğimi de insanlar akıllarına getirebilirler. Onun için ne pahasına olursa olsun buna izin vermeyeceğim. Gerekirse her şeye başvurarak *Hürriyetin* bu haberinin yalanlığını en uçtaki okuyucuma kadar duyuracağım. Biliyorum, bataklıktan geçen çamura bulaşır. Ben o çamuru yıkamanın yolunu ne pahasına olursa olsun bulacağım.

* *Baldaki Tuz* içinde. YKY, İst., 2004.

Basınımızda, yani bir kısım basında, bütün basını suçlamak doğru olmaz haberin, gazeteyi gazete yapan öğelerin artık pek değeri kalmadı. Yazı mı boş ver. Haber mi, at, tutturursan tutturursun, doğru olmasa da olur, ne çıkar. Röportaj mı, onu da kim okuyacak. Fotoğraf mı, en iyisi çıplak kadın resmi. Üstelik de üstsüz olacak. İftira mı, daniskası. Yatak odaları mı, ne duruyoruz, girelim... İstediğiniz kadar sayalım.

Bu biraz da bir çürüme değil mi?

Düşünün ki, 57 milyonluk bir ülkenin en ciddi gazetelelerinde, hem de büyük gazetelerinde bir kültür, bir sanat sayfası yok. Neymiş, halk böyle gazeteleri almıyormuş. Ciddi gazeteleri halk hiç tutmuyormuş. Bir sürü de ciddi gazete deneyi yapılmış. Eğitim durumumuz buna izin vermiyormuş. Bu halkı kim bu hale getirdi? Niçin bu soruyu hiç kendi kendimize sormuyoruz? Bu halka, biraz daha çağla başa baş gitsin diye ne yaptık? Bas boyalı resmi, çevir gazeteyi deli kızın donuna... Uydur haberleri. Başkaca da dişe dokunur hiçbir şey verme.

Gazete, okuyucusunu kendi yetiştirir. Politikayı bile bir dedikodu arenasına çevir. Gece gündüz aynı kişilerin aynı tür sözlerini, dedikodularını yaz ha yaz. Milleti canından bıktır. Gazetecilik adına hiçbir yenilik getirme. Gazeteciliğin de bir yaratıcılık olduğunu aklından bile geçirme. Sonra gazete yerine piyango ver halka... Piyangona da cıncık boncuk koy. Otomobil, lüks katlar, pırpır uçakları, kahve paketçikleri, bilezikler koy. Halk seninle, cıncık boncuklarıyla nasıl dalga geçiyor, kulaklarını tıka. Hani halkın gözü, kulağı, burnuydun... Seninle dalga geçenlerin üstüne gelen dalgasından bile haberin olmasın...

Ülkemiz dünyada "Hayali İhracat"ı belki dünyada ilk yaratan ülkedir. Belki de yanlışım var. Gazete mutfağından ayrıralı epeyi oldu. Belki bizden önce de, hayali ihracata başvuranlar olmuştur dünyada.

Hayali gazeteye doğru mu? Gazeteciliğe ne gerek var. Biraz küfür, biraz politik dedikodu, biraz üstsüz, çok çok ilan. Çok çok cıncık boncuk, al sana gazete. Hani memleketin üst üste yığılan dertleri. Açlıklar, yokluklar, eşitsizlikler. İşçilerin,

köylülerin, dar gelirlilerin çektikleri... Daha doğrusu gazetele-
rin ülkenin yaşamının tümüyle ilgilenmesi. Bir ülke, hele Tür-
kiye gibi bir ülke çok zengin, çok ilginç bir ülkedir. Gazetelerle
ülke insanların etle kemik gibi birbirleriyle kaynaşması... Ga-
zetecilik zor iştir, zor. Incik cıncık vermekse kolay.

Veriyorlar otomobili, veriyorlar katı, veriyorlar incik bon-
cuğu... Veriyorlar... Vermeyi kesince de tirajlar eskisinden beter
hale geliyor. Gene döküyorlar milyarları... Televizyon reklam-
ları, reklamları... Kesince gene tirajlar yerinde... Bir tür Sisyp-
hus Efsanesi... Be Allanın kulları biraz da başka bir yol dene-
mek yok mu? Biraz da dünya gazeteciliğinin gittiği yolları... İn-
gilterenin cıncık boncuğunu örnek göstermesin kimse...

Gazeteci arkadaşlar artık kendi kendimizi eleştirsek iyi ola-
cak. En çıkar yol denenmiş olan yoldur. Cıncık boncuk, yalan
dolan yolu doğru yol değildir. Unutmayalım ki, çağımızı ku-
şaklar ince eleyip sık dokuyacaklar. İnsanın insanlığı, insanın
doğallığı, unutmayalım ki, benden sonra tufandır, dememesiy-
le başlar.

Hayali ihracatı yeryüzünde biz icat ettik. Övünmeliyiz.

Hayali gazete mi? Yol yakınken dönsek iyi ederiz.

Hayali ekonomi mi? Halk yokluktan inliyor. Hayali pazar
ekonomisi mi?

Hayali üniversite değil mi? Daha otuz tane hayali üniversi-
te mi? Aman Allah! Kaç kişi özgün bir araştırma yapma olanağı
buldu da çağın bilim kervanına katıldı?

Hayali hastaneler... Bu dünyanın en büyük perişanlığını
anlatsa ya gazetecilerimiz. Bu korkunçluğu, bu çağdışılığı.

Hayali, öykünmeci, ulusal kimliğinden yoksun bir kültüre
doğru hızla gidiş...

Hayali, hayali, hayali...

Eeeey, bu ülkeyi sevenler, yurttaşlık bilincine erenler, nere-
lerdesiniz, hangi köşelere saklandınız?

Yirmi birinci yüzyılda insanoğlu belki de hayali bir Türki-
yeyle karşı karşıya kalabilir. Bu gidişle belki de daha önce...

EK: *Yıllar önce röportaj yapmaya gittiğim Sivasta duymuş-
tum: Kel Ali Sivasın belki de en fakir kişisi. Ne üstte üst, ne başta*

baş. Ne ev bark, ne çoluk çocuk. İpipullah, sivri külâh bir adam. Bir gün Ali, bir yol kıyısındaki kıraç, ot bitmez, bomboz topraklı tepenin yamacına üzüüm çubukları dikmiş, yolun kıyısına da çardağını kurmuş oturmuş. Gelen geçen de soruyormuş, "Ne o Ali, ne bekliyorsun burada?" Ali karşılık veriyormuş, "Bağ diktim." Yolcular şaşkınlık içinde, "Ali bu kıraç, bu hiçbir yeşilliğe can vermeyen yerde bağ olur mu?" Ali karşılık vermiyor susuyormuş. Her gün, her gün bu soruyla karşılaşan Ali sonunda patlamış: "Ha desinler Kel Ali'nin bağı var."

12 Mayıs 1991

Turgut Özala Mektup

1- Kürt sorunu Türkiyenin demokratikleşmesi sorunudur. Kürtleri insan haklarından yoksun kılmakla dünyanın hiçbir yerinde demokrasi gerçekleşemez. Sen ülkedeki on beş milyona yakın bir kitleyi, bütün insan haklarından yoksun kılacaksın, sonra da dünyanın karşısına çıkıp ben ülkemde demokrasiyi gerçekleştirdim diyeceksin. Üstelik de bu korkunç yalanını, bu çağda, insanoğluna yutturacaksın. İnsanlık, unutmayalım ki, bizim demokrasimizin adını çoktan koydu. Buna ÖRTÜLÜ FAŞİZM diyorlar. Ha, bir de Asya Tipi Demokrasi, diyorlar. Böylesi bir demokrasiyi dünyaya yutturmak, ahmakça bir ham hayalden başka bir şey değildi.

Türkiye Güney Afrika değildir. Türkiye İdi Amin'in Ugandası da değildir. Türkiye artık hemen hemen gelişmiş bir ülkedir. Türkiye Avrupa Konseyinin bir üyesidir. AT'a da girmek çabasındadır. Türkiyenin iddiası büyüktür, ben uygar ülkeler topluluğunun üyesiyim, diyor. Uygar ülkeler topluluğuna bir ülkenin üye olabilmesi, bir tek yerden geçer, yalnız ve yalnız demokrasiden geçer. Demokrasi günümüzde uygar ülkelerin onurudur. Yakında insanlık belki de bir söz icat edecektir, demokrasinin kadar onurlusun. Demokrasinin gerçekleşmediği bir ülke insanlık onurundan söz edemez. Türkiye gibi büyük insani geleceği olan bir ülke, örtülü faşizm onursuzluğunu kabul edemez.

İnsan hakları bir bütündür. Türkiyede bu haklardan yoksun büyük bir kitle hangisidir? On beş milyona yakın Kürtlerdir. Kürtler ki, bin yıldır bu topraklarda birlikte yaşıyoruz. Da-

ha yakın zamanda, Birinci Dünya Savaşında, özellikle doğu cephesinde Türk kanı kadar, Kürt kanı da dökülmedi mi? Çanakkalede, Sakaryada, Dumlupınarda, Türklerle Kürtler yan yana çarpışmadılar mı? Kürtler o dar günlerde Koçgiri Kürt İsyanını Türk askerleriyle birlik olup bastırmadılar mı? O dar günlerde Kürtler tümüyle ağırlıklarını Koçgiri başkaldırmasına koysalardı, Kurtuluş Savaşının sonucu bu olur muydu? Belki de olurdu diyeceksiniz ya, ama böylesine kolay olur muydu? Türk-Kürt kardeşliği üstüne binlerce sayfa kitap yazılabilir. Bu iki ulus etle tırnak gibidir. Biribirleriyle kaynaşmışlardır.

Sonra sen gel kardeşini cumhuriyet kurulduğundan bu yana asimile etmeye çalış. Ona yetmiş yıl, ikinci sınıf vatandaş muamelesi yap. İşkence et, toptan sürgünlerde süründür, yapmadığını bırakma. Asimile etmeye gücün yetmediği bu büyük insan kişiliğini dilinden, kültüründen, insanlığından yoksun kıl, bu kardeşliğin de...

Sonra da hep bir ağızdan bağırıyoruz, bu Kürtler ne istiyor. Kardeşlerince gaspedilmiş insanlığını istiyor. İnsanlığının da en asgarisini istiyor. İnsanlığının en asgarisi de olur mu, diyeceksiniz. Olur olur. Bakın o istemeye yüreklilik gösterdikleri o en asgariyi aşağıya sıralayacağım:

A) Dilini hiç kimse karışmadan konuşmak istiyor. Bu verildi, diyeceksiniz. Dil özgürlüğü bizim Asya Tipi Demokrasinin verdiği gibi verilmez. Bir dil okur yazarlıkla, sağlam bir yazılı edebiyatla zenginleşir. Başkası mümkün değildir. Dünyadaki bütün dil bilginleri dilin salt yazılı edebiyatla zenginleştiğinde birleşmişlerdir. Kürt dili, öyle Türk kardeşlerinin yaydıkları gibi beş yüz sözcüklük bir dil değildir. Kürtçe çok gelişmiş bir destanlar, türküler, masallar dilidir de. Kürtçe 12'nci yüzyıldan bu yana yazılı edebiyatında dünya çapında büyük şairlerini yetiştirmiştir. Eğer yetmiş yıldır bu dilin önüne geçilmeseydi, Kürt dili de büyük romancılarını, şairlerini yetiştirebilirdi. Ve bu aykırı dilden gelen kültür, Türk kültürünü besler, Türk kültürü de bu kültürü besler, ortaya bir Anadolu kültürü zenginliği çıkardı. İşte örtülü faşizm bu erişilmez zenginliğin ve kardeşliğin önüne geçti.

B) Kürtler iletişim araçlarından faydalanmak istiyorlar. TV'den, radyodan, her iletişim aracından. Yüzyılımızda bu is-

tekler, insanların başlıca haklarındandır. Bilmem ki, bizim bir kısım basınımız ne istiyor, niçin televizyonda Kürtçe olmasın, bunun Türk ulusuna ne zararı var? Şu bizim milliyetçi sayın yazarlarımız, şu zararı da söyleseler, söyleseler de rahatlasak. Bir de desek ki, şu Kürtçeyi yasaklattılar da, televizyonları ona açmadılar da Türk ulusunu başına gelecek en büyük belalardan, yıkımlardan kurtardılar. Bu sevgili, saygılı büyük kalemler, biliyor musunuz, hani televizyonda gördüğünüz Bitlis, Diyarbakır, Van, Urfa, Malatya, Erzincan, Kars, Ağrı halaylarının yüzde doksanı Kürt halaylarıdır. İsterseniz size Kürt halaylarının adını sizin için Türkçeye çevireyim. Ya televizyondaki, radyodaki türküler, yüzde bilmem kaç düpedüz Kürt türküleridir. Türkçeye çevrilmiştir, yasalar korkusundan. Bu çağda böyle bir tutum insanlığa reva mı? Şunun adını koyuverin gitsin. Kürt halaylarına, Kürt türkülerine, Türk halayı, Türk türküsü demek ayıp değil mi? Sanki Türk halkının Kürt halkından eksik kalır yeri varmış gibi. Kürt halkının kültürünü Türklere mal etmek, Türk halkını küçümsemek, onu aşağılamak değil mi? Bu iki kültür birbiriyle sağlıklı olarak kaynaşsaydı, bugün Türkiyenin görüntüsü insanlık içinde çok başka olurdu. Bakınsana birkaç Yahudiyi ülkemize kabul ettik diye, beş yüzyıl sonra dünyada kıyamet kopuyor. Biz de böbür böbür böbürleniyoruz, ne demokrat kişilermişiz, diye. Böylece beş yüzyıl öncesiyle böbürlen ha böbürlen, sonra gel, bin yıldır birlikte yaşadığın kardeşlerinin kültürünü, dilini elinden almaya, insanlığını, kimliğini yıllar yılı elinden almaya çalış. Yetmiş yıldır her şeyini yadsı, bunu da sürdürmek için her şeyi yap.

2) Kürtlere kimliğini niçin vermiyoruz? Kültürüne niçin el koyuyoruz. Allahaşkına söyleyin Kürtlerin kültürlerine kavuşmasının, onu zenginleştirmesinin kime ne zararı var? Ne zararı, sayılamayacak faydası. Bu faydayı anlayabilmek için insanın faşist kafayla değil, insani, bilgiyi, dünyayı, demokrasiyi, insan haklarının ne mene bir şey olduğu nu anlayacak kültürlü bir kafayla düşünebilmesi gerek.

3) Gene diyorlar ki, biz bunlara bu hakları verirsek onlar bağımsızlık isterler. Bunu nereden çıkardıklarını anlamak mümkün değil. Kürtlere kültürel haklarını vermeden, eğer isteyecekse, o

gene hakkını ister, üstelik de insanlık karşısında haklı çıkar. Sayın milliyetçi, vatancı yazar arkadaşlarımız, Kürtler insani, kültürel haklarını kazanırlarsa onlar istedikleri kadar haklarını istesinler, insanlık şimdikinin yarısı kadar bile yardımcı olamaz, olmaz.

4) Sayın Demirel ve milliyetçi birtakım yazar ve gazeteci arkadaşlar, terör durmadan, Kürtlere düşünce, dil, insanca yaşama, kültür özgürlüğü verilemez, diyorlar. Allahaşkına terörle insan haklarının ne ilgisi var? Birini veririm, ötekini alırım, böyle bir mantığı insanlık duydu, gördü mü? Dünyanın her yanında terör var. Terör dünyadan kaldırılmadan demokrasi olmaz. Bunu bir başbakan ve ötekiler nasıl düşünürler.

5) Türkiye'nin gerçek demokrasiye ulaşması, gerçek demokraside Kürt kimliğinin tanınmasından, Kürtlerin insan haklarına kavuşmasından geçer. On beş milyona yakın bir kitleyi, sen ülkende her şeyden mahrum kıl, ondan sonra ben demokratım de. Kürtler başbakan, cumhurbaşkanı, milletvekili, general, büyük bürokrat oluyor, benim gibi yazar bile oluyor, daha ne istiyor bu Kürtler? Dilini istiyor, kültürünü, kimliğini istiyor. Bu yüzyılda dilini, insanlığını zenginleştirmek istiyor. Cumhurbaşkanlığı, generallik, her şeyi veriyorsun da arkadaş sen bu adamlara niçin dilini, kültürünü vermiyorsun? Kart-Kurdu dilinize pelesenk etmişsiniz, beş sözcükle konuşuyor, diyorsunuz. Bir de onu dağ Türkü diye niteliyorsunuz. Adam ben dağ Türkü değilim, benim kimliğim, insanlık içinde de kültür zenginliğim var, diyor. Madem bu kadar cömertsin, eşitlikçisin, ver adamın kültürünü, ver adamın insanlığını, ver adamın kimliğini. Kürtler belki de o terör denilen şeyle, senden daha iyi dövüşür. Böyle bir olasılık yok mu? Terörün arkasındaki iyi niyetli insanlık da ister istemez çekilir?

Türkiye'nin bu demokrasi dışı tutumu sürdükçe, insanlık yoğunlaşarak karşısına geçecektir. Apoyla savaşmak, dahası da onu ortalıktan silkip atmak belki de kolay, on beş milyona yakın Kürdün inadını, direnişini yenmek belki de kolay, ama insan hakları üstünde gittikçe yoğunlaşan insanlığı yenmek sanırım o kadar kolay olmayacak, yöneticilerimizce. Daha vakit varken, yol yakınken...

(Aydınlık, 1993)

*Bütün Zamanların En Büyük Şairi Homeros
Bir Halk Şairidir, Yunus Emre de...*

Çağımızda halk sanat ürünlerinin üstünde gereğince durulmaması, üstelik bu ürünlere karşı bir tutum takınılması, halkın sanat yapıtlarına gereken değerin verilmemesi, folklorun salt bir bilim dalı sanılmasının çağımız kültürüne epeyce zararı olmuştur. Hele Türkiye gibi ülkelerde halk ürünlerine karşı olmak epeyce abartılmıştır. Bunun da sebebi var, cumhuriyet çağında Osmanlı kültüründen koparak Anadolu diline, kültürüne dönülmesi, Anadolu'nun ülkenin temeli yapılması, kültür etkinliklerinde aşırı gidilmesi... Örneğin şiiri ele alalım, köklü bir halk şiirimiz var. Bu halk şiiri büyük şairler de yetiştirmiştir. Yüzlerce, binlerce de diyebiliriz, şairler içinden Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlu, Dadaloğlu gibi bütün çağların büyük şairleri de çıkmıştır. Anonim şiirler içinde başeser sayabileceğimiz yapıtlar da bol bol var. Türküler, ağıtlar birer dil zenginliğidir. Dil zenginliğini, konuşulan dilin büyük tadını destanlarda, masallarda da bulabiliriz. Bizim ülkemizde büyük halk sanat ürünlerine karşı çıkılması, daha doğrusu ona sırtımızı dönmemiz, bu ürünlere bir kısmımızın abartılı yaklaşımı da olmuştur. Halk şiirini bir kaynak sayacağımız yerde ona bir kısmımız öykündü. Öylesine öykündüler ki bu şiire, ortaya bir sürü kötü şair çıktı. Destanlardaki dile de öykündük, onu bir kaynak yapacağımız yerde, birtakım hikayeler, romanlar yazdık ki, yapay, hiçbir şeye benzemez bir dil, birtakım kaba yapıtlar çıktı ortaya.

Birtakım aydınlarımız, Anadolu dilinin, şiirinin, dil, anlam zenginliğinden yararlanma gerekliliğini duymadı. Halk şiirine öykünme modası, halk ürünlerini baş tacı etme birtakım aydınlarımızda, yazarlarımızda tepkiyle karşılandı. Evlere kilim serme, duvarlara nakışlı çorap asma, heybe, çam bardak, demir işleri birer alay konusu oldu. Halk müziği dinlemek de bir alay konusuydu. Sabahattin Eyuboğlu, Bedri Rahbi Eyuboğlu, Abidin Dino, Ruhi Su gibi halk kültürüne dönük kişilerin çabaları bile bu yarı aydın, dünyadan habersiz kişilere halk kültürünün ne mene bir şey olduğunu anlatamadı. Dünya kültürü bir birikimin, birikimlerin sonucudur. Bunu anlamamakta direndiler. Halkımızın büyük kültür birikiminden yararlanmalıydık. İnsanlık buradan gelmiş geçmişti. Picasso'nun, öteki çağımız usta ressamlarının, düşünürlerinin zenci heykellerine hayranlıkları, büyük müzikçilerin halk müziğine yönelişleri, bütün müzik tarihinde büyük ustaların halk temalarından yararlanmaları, başyapıtlarını bu temalar üstüne kurmaları bizim yarım aydınlarımıza hiçbir şey söylemedi. Onlar bu ana kültür kaynağına boş verdiler. Öykünücülerle sırt dönenler aynı olumsuz kavşakta buluştular.

Ne idi bu zenci heykelleri? Zenci heykellerinin bunca güzelliği, birçoğunun başyapıt olmasının gizi neydi? Bunlar üstüne birçok düşünce üretildi. Aşağı yukarı bu düşüncelerin çoğu da gerçeği yansıtıyordu. Bunların, zenci heykellerinin bir başyapıt olması, bir birikimin sonucudur. Ben bu düşünceye inanıyorum. Bilim adamlarının, büyük sanatçıların öteki düşüncelerine de açığım. Diyelim ki, Afrikada bir köyde bundan yüzyıllarca önce bir usta, kabilenin tanrısının bir heykelini yaptı. Belki tanrının yaratıldığı yıl yapıldı o yontu. Belki de tanrı yaratıldıktan on yıl, elli yıl sonraydı... Ondan sonra, yıllar geçtikçe o tanrıyı başka ustalar, başka ustalar, başka ustalar yaptılar. Belki bir zenci heykelini, çağlar boyunca bin, beş, on bin, kırk bin usta işledi. Ustaların içinden, her usta değilse de yüz ustada bir usta o yontuya bir şey katmadı mı? Katmaması olanaksız. Artık biliyoruz, her ustalaşmış kişi değil, her insan bir yaratıcıdır. Onun için ustaların yeniden yaptığı aynı yapıta yeni olanaklar getirmemesi olanaksız. Bizim kilimlerimiz de öyle. Kilimlerimi-

zi, çoğunlukla kadınlar dokur. Türkmende her kadın bir kilim ustasıdır diyemeyeceğim, ama her kadının, her topluluğun bir kilim ustası kadını da vardır. Bunlar, bu ustalar biçim yaratan yaratıcı kadınlardır. Kimi özgün kilimler yıllar boyunca onların adlarıyla da anılır, Eşe Hatunun, Fatma Hatunun, Zala Hatunun kilimi gibi. Kilimler obaların, boyların adlarıyla da anılır, Avşar kilimi, Zili kilimi. Köylerin adlarıyla da anılır, Cıgıcık kilimi gibi. Obaların, boyların, köylerin adlarını taşıyan kilimlerin öteki, geleneksel kilimlerden bir başkalığı olur kesinlikle. Renk başkalığı, renk uyumu başkalığı, nakış başkalığı. Bir ustanın kilimlerinin de, geleneksel diyelim, geleneksel kilimlere kesinlikle bir katkısı olmuştur ki, o kilimler o adlarla anılır. Gelenekselin hiçbir kişiden katkı almamış olması olanaksızdır. Böyle bir şeyi söylemek değil, düşünmek bile isteyemem, bu insanoglunun yaratıcılığına kara sürmek olur. Herkes, herkes demeyeyim, düşünmeyi unutmuş bazı kişiler, halkın yaratılarının hep birbirine benzediğini sanıyorlar. Türküler hep birbirine benziyor, kilimler, yontular, şiirler, halaylar... Böyle düşünenler doğru düşünmüyorlar. Halkın yaratısını birbirine benzetmekle, ondan ne kadar uzak olduklarını belli ediyorlar. Halkın yaratılarının çeşitliliği inanılmaz bir zenginliktedir Her bölgenin, her coğrafi başkalığın ayrı bir rengi, bir biçimi vardır. Her türkünün, her halayın da öyle. Toprak ve tarih, tarih ve devinim halkın yaratılarına damgasını vuruyor.

Güneş Karabudanın göçmen Afgan Türkmenlerini çektiği *Turkuaz* adlı filmi televizyonda gördüm. Türkmenlerin başlıca uğraşları halı dokumaktır. Bu Afgan sürgünleri savaştaydılar. Sürgünlükleri de bu yüzdendi. Ama uğraşlarını sürdürüyorlar, halılarını dokuyorlardı. Güneş Karabuda onların geleneksel motifli halılarını çektiği gibi, yeni yaratılarını da çekmişti. Halılarda artık çiçek, kuş motifleri kalmamıştı. Onların yerini mitralyöz, tüfek, tabanca motifleri almıştı. Çocukluğumda da Avşar Ağıdı adlı bir kilim görmüştüm. Kilimin ağacının yerinde, boynunu bükmüş bir yeşil dal vardı. Sarıkamış Savaşına gidip de dönmeyen bir delikanlıyı simgeliyordu. Bu yüzden de bu kilime, Avşar Ağıdı demişlerdi. O yıllarda başka başka Avşar Ağıdı kilimleri de gördüm. Boynu bükük dal her köyde, her

obada, her bölgede başka renkler, başka biçimler, başka nakışlar almış, yalnız dalın boynu büküklüğü hep öyle kalmıştı.

Destanlara gelince, destanlar da yaratıldığı çağlardaki, yıllardaki, günlerdeki gibi kalmıyor. Aylar, yıllar, yüzyıllar geçtikçe değişiyor. Her çağ, her bölge onlara damgasını vuruyor. Destanlar için, her destan kırk bin yıl su altında kalmış, düzleşmiş, cilalanmış bir çakıltaşıdır, demişler. Bu doğrudur. Aynı destanı, diyelim ki Orta Anadolu'da dinledik, aynı destanı aynı günlerde Çukurova'da da dinledik, her iki yerde söylenen aynı destan, başka başkadır. Ben gençliğimde Köroğlunu Osmaniye'nin Gebeli köyünde Murtazadan dinlemiş, birkaç gün sonra da o köye otuz kilometre uzaklıkta olan Kazmaca köyünde Güdüm Ahmetten dinlemiştim. İki Köroğlu arasında değişiklik şaşılacak kadardı. Bir başka deneyim daha oldu. Birkaç yıl sonra, Murtazayı Mayıs ayının başlarında dinlemiş, Mayıs ayının sonunda da aynı Köroğlunu, Murtaza'nın köylüsü küçük Memetten duymuştum. Murtaza ince, uzun yapıydı ve yaşlıydı. Küçük Memet kısacık ve gençti. Küçük Memet utangaç, içine dönük bir kişiydi, Murtaza sert, kabadayı tavırlı biriydi. İki destancı aynı köydendi. İkisinin de ustası aynı kişiydi. Ama söyledikleri Köroğlu başka başkaydı.

Sonra başka anlatıcılarla da karşılaştım. Bir anlatıcı kalabalıklar karşısında başka söylüyordu, başka öğeler katıyordu destana, yalnız söylediği zamanlarda da destan bambaşka bir şey oluyordu.

1940 yılında Andırın'ın Akifiye köyünde, o köye yakın bir köyden olan Ali Kıvraktan çok uzun bir masal başı tekerleme dinlemiştim. Hani şu ünlü tekerleme. *Var varanın, sür sürenin, destursuz bağa girenin zopa yemesi çoğumuş...* İşte bu tekerlemede ceviz ağacının üstüne bir kesek atılır. Ceviz ağacının üstünde bu kesek koskocaman uçsuz bucaksız bir tarla olur. Bu tarlayı ekerler. Biçmek için bir çare düşünülürken, bir tilki çıkar ortaya. Adam öfkeyle orağı tilkiye atar, orak tilkinin götüne kaçar. Tilki koşar, orak biçer, tilki kaçar, orak biçer... Neyse, bütün ekin biçilir... Yıllar sonra, 1952 yılında trenle Erzuruma giderken aynı tekerlemeyi İğdırlı bir kişiden duydum. Adam bu sefer keseği Ağrıdağın üstüne atıyordu. Orada koskocaman ve-

rimli ova oluşuyordu. Gene tilki kaçıyor, orak biçiyordu. Sonra, aynı tekerlemeyi Mersin köylüklerinde derledim. Bu sefer de adam keseği denize atıyordu, denizin ortasında bir ova oluşuyor, tilki koşuyor, orak biçiyordu...

Bütün halk ürünleri, türküler olsun, efsaneler, destanlar, masallar, kilimler, yontular olsun, çağa göre, coğrafyaya, kültürlerle göre değişiyordu.

Destan, türkü, masalın kesinlikle bir yaratıcısı vardır. Elbette her topluluğun bir sanat ürününü yaratma olanağı yoktur. Kimi ülkelerde otuz bin, kırk bin kişilik korolar olduğunu biliyoruz. O başka.

İlyada ve *Odyseia* üstünde kırk bin kitap yazıldığı söyleniyor. Doğru olabilir. *İlyada*nın, *Odyseia*nın insan soyunun yarattığı en büyük başyapıt olduğunu da herkes biliyor. Bu başyapıt nasıl yaratılmış, kim yaratmış, işte bu tartışmalı. Homeros kimdi, nasıl söylüyordu, nerede söylüyordu destanını, bu çok iyi bilinmiyor. Birtakım olasılıklar üstünde duruluyor. Başkaca da olanak yok. Yalnız, bugünkü yaratıcılardan yola çıkarsak belki Homeros'un kimliğine birazcık yaklaşabiliriz. Biz bugün Karacaoğlan, Pir Sultan Abdal, Yunus Emre, Dadaloğlu hakkında da çok az şey biliyoruz. Çok az şey biliyoruz dedimse de, sözünü ettiğim kişiler üstüne birtakım bilgiler var elimizde. Daha doğrusu ipuçları var.

Yunusun bir ocaktan, tekkeden yetiştiğini biliyoruz. Yunus Ocağı da var, diyenler var. Yunus Emrenin, Yunus Ocağından geldiğine tanıklar bulabilirsek, bilim dünyamız çok şey kazanabilir. Homeros'un da bir Homeros Ocağından geldiğini varsayabiliriz. Varsayabilmek bile Homeros karanlığına azıcık da olsa bir ışık kaynağıdır.

Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan üstüne bildiklerimiz epeyce sağlamdır. Bir varsayımdan da ötedir. Önce Karacaoğlanı ele alayım, benim gençliğimde, Çukurovada, birçok Karacaoğlan vardı. Bir ikisiyle de tanıştım: Kadırlinin Şabablı köyünden Karacaoğlan. Bu Karacaoğlan benim onu tanıdığımda yirmi yaşlarındaydı. Karacaoğlan gibi türküler söylüyordu ve sesi çok güzeldi. Yazık ki, o zamanlar çok gençtim ve folklor derlemeleri yapmıyordum. Sonra öldü. Öteki Karacaoğlan Toroslardandı,

Çukurovaya çeltik biçmeye gelmişti. Yaşlı, sakallı bir adamdı. Bütün Toros köylüleri ona çok saygılıydılar. Ona bir ermişe bakar gibi bakıyorlardı. Ünlü halk şairi Aşık Hüseyin çok yerlerde şiirini, Karacaoğlanın şiirleri, diye söylüyordu. Kul Halil, Torosların en ünlü aşıklarından biriydi. Yaşadığı çağı kimse bilmiyor. Bana kalırsa Aşık Halil on dokuzuncu yüzyıl şairidir. Onun şiirlerini ben Karacaoğlanın diye derledim Çukurovada, sonra Maraşa gittim ki, ne göreyim, benim Karacaoğlan diye derlediğim şiirler Kul Halilinmiş. Derdiçok diye bir şair var, Maraşın Afşin ilçesinden. Bin dokuz yüz kırklara kadar yaşadığını biliyorum. Derdiçok bir imamdır. Daha yaşarken birçok şiiri Çukurovada Karacaoğlanın oldu. Gavur dağlı Aşık Hacı'nın, o Hatayın Kırıkhan ilçesinin Ceylanlı köyündendir, çok ünlü bir şiirini Osmaniyenin Bahçe köyünde Karacaoğlanın şiiridir, diye derledim. Daha o zamanlar Aşık Hacı sağdı. Köylüler ona Karacaoğlan kadar önem veriyorlardı. Gene de en güzel şiirlerinden birkaçını Karacaoğlana vermişlerdi.

Karacaoğlan büyük bir kişiliktir. Bir çığır açıcıdır. Bu kişiliği halk benimsemiş, gönlünce bulmuş, onunla bütünleşmiş, onu yüzyıllar boyunca bellekten belleğe geliştirerek, kendinden, yaratıcılığından güzellikler, yenilikler katarak çağımıza taşımıştır. Akan büyük bir ırmak gibi her pınarı, her dereyi, her çayı ona bağlamıştır. Pir Sultan Abdal da büyük bir kişiliktir. Ona da Orta Anadolu'da birçok Karacaoğlan şiiri verilmiştir. Birçok Yunus Emrenin oluşu, her yerde bir Yunus mezarı bulunuşu, her dağda bir Köroğlu kalesi, bir Çamlıbeli görmemiz, yabana atılacak bir gerçek değildir. Demem o ki, büyük kişilikleri, büyük ustaları, çığır açıcıları halk yüzyıllar boyunca kendi yaratıcılığıyla beslemiş, onları çağlar boyunca, yeniden yeniden yaratmıştır. *İlyada*, *Odyseianın* yazıya geçmeden önce, yani yüz, iki, üç yüz yıl önce, nasıl olduklarını bilmiyoruz. Bu yapıtların *Gilgamiş* gibi tabletlerini bulabilseydik, bu destanların tanınmayacak kadar değiştiğini görecektik. Elbetteki bugün elimizde bulunan yapıtların çok daha güzel olduğuna tanıklık edecektik.

Araştırmalar Yunusun bir Şairler Ocağından geldiğini bize gösterirse, bu bir olasılık bile olsa, Homerosun böyle bir ocak-

tan geldiği üstüne düşünebilir, araştırmaları sağlıklı olarak bu yöne çevirebiliriz. İsterseniz biraz daha yürekli olup Homeros bir taşıyıcı, bir anlatıcıdır, diyebiliriz. İlk yaratıcıların yapıtları, kim olurlarsa olsunlar, bunu destanlar için söyleyebiliriz yalnız, *İlyada*, *Odyseia* gibi başeserler olamazlar. *Odyseia*ya bakarsak, bu yapıt birçok masal ögesi de taşıyor. Bu masal öğeleri de Hintten Arabistana, Çine, Orta Asyaya kadar daha dillerde sürüp geliyor. Belki Homeros en büyük anlatıcıdır. Bin dokuz yüzlerden büyük bir destan anlatıcısını biliyoruz, Kürtlerin büyük destancısı Abdalé Zeyniki. Bugün bile Doğu Anadolu'da eski birçok destan Abdalé Zeynikinin destanı diye söyleniyor. Örneğin Memo Alan, Siy Ahmedî Silivî, Salihe Serte... Çünkü büyük anlatıcı Abdalé Zeyniki o destanlara kendi damgasını vurmuştu. Çocukluğumda bizim eve gelen Abdal Musa, onu bin dokuz yüz kırk altıya kadar dinledim, destana başlamadan önce sorardı, size Abdalé Zeynikinin Memo Alan'ını mı söyleyeyim, yoksa ötekini mi? Anımsadığımca, herkes Zeynikinin Memo Alan'ını isterdi. Homerosun da böyle, Abdalé Zeyniki gibi bir destancı olduğunu söyleyemez miyiz?

Demek istiyorum ki, yaratıldığı günden Homeros'a gelinceye kadar *İlyada*, *Odyseia* yüzlerce yıl su altında kalmış, cıllanmış, yeniden yeniden halkça, ustalarca yaratılarak bu duruma gelmiş olamaz mı? Başka türlüünü düşünmek bana olası gelmiyor. Gene yineleyeyim, bu iki başyapıt, günümüze kadar, ya da yazıya geçtiği güne kadar Homeros adını taşımışsa, demektir ki, bu destana Homerosun büyük katkısı olmuş, o, kendinin de, çağının da yaratıcılığını destana eklemiştir. Destanın üstünden akan sulardan birisi de çağı ve kendisi olmuştur.

Halkın birer başyapıt olan ürünleri, kilimleri, destanları, yontuları, şiirleri, türküleri büyük kişiliklerin ürünleri olduğu kadar halkların da yapıtlarıdır. Her birinin başyapıt olması bu özelliğinden geliyor.

Örneğin bir melodiyi ele alalım, o melodi ortaya çıktığından bu yana kaç milyon ses, saz onu, kırk bin yıl su altında kalmış çakıtaşı gibi cıllanmıştır? Halkın melodileri kaç büyük ustaya kaynaklık etmiştir? Çağımızda bunun bilincine varılıyor ve büyük ustaların yapıtlarında yüzyılların sesleri aranıyor.

Bir de destanlarda, şiirlerde doğa betimlemeleri var. Örneğin Homerosun doğa betimlemeleri... Olacak iş değil. Bir kişi böylesine, böyle derinlemesine doğanın gizine nasıl varabilir. Uzun uzun, yıllar yılı Homerostaki betimlemeler üstünde düşündüm. Karacaoğlanın, Dadaloğlunun, öteki halk yapıtlarının da üstünde düşündüm, bir sonuca varır gibi oldum. Halk şairleri, halkın doğa karşısında birtakım düşünceleri var, doğayı anlatma biçimleri var, halk bunları da klişe durumuna getirmiş, halk şairleri bu klişeleri alıyor, babasının malı gibi kullanıyor. Bunlara birçok örnek verilebilir: *İncecikten bir kar yağar, / Eğrim eğrim uçan turnalar, / Yanar oylum oylum duman görünür.* Birkaç örnek daha vermek isterim. *Varmış bir kötünün koynuna girmiş / Şu benim öpmeye kıyamadığım.* Bu iki dize Karacaoğlanın. Sonra, birçok türküde, ağıtta buluyoruz öpmeye kıyılama-yanı. Anavarza ağıdından: *Dervişin mendili ala / Bülbül konar daldan dala / Ben öpmeye kıyamazdım / Belemişler kızıl kana.* Koza-noğlu ağıdından: *Karalı yağlık karası / Adana Kozan arası / Ben öpmeye kıyamazdım / Ak döşü süngü yarası.* Böyle çok örnekler bulabiliriz. Halkın sanat ürünleri o halkın insanlık düzeyinin ta kendisidir. Homerosun epopesi, o zamana kadar gelmiş geçmiş Akdeniz insanlığıdır. *Manas* da, *Çangır* da Orta Asya insanlığının... *Dede Korkut*, Türkmenin insanlık macerasının kendisidir.

Başka bir soruya daha karşılık vermek gerek. Büyük ustaların hiç mi kişisel yaratıları yok? Koca bir halk, toplum hâ-bire durmadan yaratıyor da, kişiler yaratmaz olur mu? Homeros'lar, Karacaoğlanlar, Dede Korkutlar, Dadaloğlular... Gene bugünden bu soruya karşılık verebiliriz. Halkın söylemediği, söyleyemediği nice duyguları Karacaoğlanlardan duyabiliriz. Halktan ne kadar öğreniyorsa bir büyük usta, kendi kişisel yaratısından da halka o kadar veriyor. Böylece halkı kişiyi zenginleştirirken, ustalar da halkı zenginleştiriyorlar yaratılarıyla.

Bir sorun üstünde biraz daha durmak isterim. Halkın sanat ürünleri, yaratıları hiç değişmiyor mu? Daha önce bu konu üstünde durmuştum ya, bir örnekle biraz daha durayım. Karacaoğlanın çağını 16. yüzyıl ya da 17. yüzyılın başı saya-

lim. Karacaoğlan konup göçen Türkmenin şairidir. Yazın Toroslar, kışın Çukurova. Bunu Karacaoğlanın şiirlerinde açık görebiliriz. Durağan, dalgasız, kıvançlı bir toplumdur Karacaoğlanın toplumu. Bunu da Karacaoğlanın şiirleri bize söyler. *Üç derdim var birbirinden ayrılmaz / Bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm.* Sonra ölüm kalım, aşk, cinsellik, doğaya hayranlık... Büyük Karacaoğlan ırmağına da onun göçebe halkı, Karacaoğlanın şiirleri gibi şiirler katmış. Karacaoğlan diye derlediğimiz birçok şiir Karacaoğlan biçimine uyuyordu. Sıvasta derlenen başka şiirler de az çok Pir Sultan şiirine uyuyordu. Kimse Pir Sultanın kavga şiirini, yani, *Teber çekip şu mağaradan dışarı / Çıkalım bakalım nicolsa olsun* Karacaoğlan defterine yazmıyordu.

19. yüzyılda Karacaoğlanın şiirinin üstüne başka bir kişilik geldi, Dadaloğlu. Bu şairin sesi, davranışı başkaydı. Çünkü Türkmende koşullar değişmiş, Türkmenin düzeni bozulmuştu. Artık göçebe Türkmen yerleşmeye, dünyasını değiştirmeye zorlanıyordu. Türkmen de buna karşı koyuyordu, başkaldırıyordu padişaha.

1865 yılında Çukurova Türkmenleri başkaldırdı. Dadaloğlu bu başkaldıran Türkmenlerin önderlerinden biriydi. Yerleşmek istemiyorlardı. Osmanlı bu yerleşme istemeyen Türkmenlerin üstüne ordu gönderdi. Ve Dadaloğlu tok sesli bir başkaldırının şiirini söyledi. Artık Türkmende Karacaoğlandan başka bir ses, başka bir olgu vardı. Halkın bütün sanatsal değişimleri, koşulların değişimiyle olmuştur.

Bugün Çukurovada yetişen şairler hep zulmü, topraksızlığı, işkenceyi söylüyorlar.

Ben burada bir sonuca, sonuçlara varmış değilim. Salt ipuçları vermekti çabam. Bu ipuçlarından sağlıklı bir yere varılabilir. Halk ürünlerinin insanlık maceramızda yerlerinin epeyce etkin olduğunu söylemek fazla bir sav değil gibime geliyor. İşte Homeros, işte Yunus, Pir Sultan, Karacaoğlan, işte türküler, işte kilimler, yontular.

Size sevdiğim birkaç halk şiirini de sunmak isterim. Yazımın kimi yerlerine bunları örnek sayabilirsiniz.

Şu yalan dünyaya geldim geleli
Tas tas içtim ağuları sağ iken
Kahpe felek vermez benim muradım
Viran oldum mor sümbüllü bağ iken

Aradılar bir tenhada buldular
Yaslandılar şıvgalarını kırdılar
Yaz bahar ayında bir od verdiler
Yandım gittim ama karlı dağ iken

Farımaz da deli gönüm farımaz
Akar gözlerimin yaşı kurumaz
Şimden geri benim hükmüm yürümez
Azil oldum güzellere bey iken

Karacaoğlan der ki bakın geline
Ömrümün yarısı gitti talana
Sual eylen bizden evvel gelene
Kim var idi biz burada yoğiken

* * *

Çıktım yücesine seyran eyledim
Cebel önü çayır çimen görünür
Bir firkat geldi de coştum ağladım
Al yeşil bahçeli Kaman görünür

Şaştım hey Allahım ben de çok şaştım
Seyrettim Akdağı Bozoka düştüm
Yozgatın üstünde bir ateş seçtim
Yanar oylum oylum duman görünür

Biter Kırşehirin gülleri biter
Ufacık güzeller hep yeni yeter
Çığırışır dalında bülbüller öter
Güzelin kaşında keman görünür

Gönül arzuladı Niğdeyi Boru
Gün günden artmakta yiğidin zarı
Çifte bedestenli koca Kayseri
Erciyes karşında yaman görünür

Dadaloğlum der zatıdan zatı
Çekin eyerleyin gökçe kır atı
Göçmek değil bizim elin muradı
Ak yare gitmemiz güman görünür

* * *

Biz dünyadan gider olduk
Kalanlara selam olsun
Bizim için hayır dua
Kılanlara selam olsun

Ecel büke belimizi
Söyletmeye dilimizi
Hasta iken halimizi
Soranlara selam olsun

Tenin ortaya açıla
Yakasız gömlek biçile
Bizi bir asan veçhile
Yuyanlara selam olsun

Sela verdik kastımıza
Gider olduk dostumuza
Namaz için üstümüze
Duranlara selam olsun

Eceli gelenler gider
Hepsi gelmez yola gider
Bizim halimizden haber
Soranlara selam olsun

*Derviş Yunus söyler sözüün
Yaş doldurur iki gözüün
Bilmeyen ne bilsin bizi
Bilenlere selam olsun*

* * *

*Akşam olur mahpusane kitlenir
Kimi kağıt oynar kimi bitlenir
Kiminin Temyizden evrakı gelir*

*Düştüm bir ormana yol belli değil
Yatarım yatarım gün belli değil*

*Mahpusane içinde üç ağaç incir
Kolumda kelepçe boynumda zincir
Zincir sallandıkça her yanım sancır*

*Düştüm bir ormana yol belli değil
Yatarım yatarım gün belli değil*

* * *

*Enginde yüksekte yatan erenler
Yetişin imdada aldı dert beni
Başım alıp hangi yere gideyim
Gittiğim yerlerde buldu dert beni*

*Oturup benimle ibadet kıldı
Yalan söyledi de yüzüme güldü
Yalın kılıç olup üstüme geldi
Çaldı bölük bölük böldü dert beni*

*Üstümüzden geçen boran kış gibi
Seherde sabahta gelen düş gibi
Şahin pençesinde yavru kuş gibi
Çağırta çağırta aldı dert beni*

*Pir Sultan Abdalım gönlüm hastadır
Kimseye diyemem herkes yastadır
Bilmem deli oldu, bilmem ustadır
Böyle bir sevdaya saldı dert beni*

* * *

*Kara çadır is mi tutar
Martin tüfek pas mı tutar
Ağlayalım anam bacım
Elin kızı yas mı tutar*

*Basma fistan kirlenirse
Başta püskül fırlanırsa
Ya kimlere baba desin
Senin bebek dillenirse*

3-5 Mayıs 1992

Folklor Sanata Düşman mı?

Bir zamanlar yazarlarımız, özellikle şairlerimiz folklorla düşman kesilmişlerdi. Bir folklor düşmanlığıydı almış yürümüştü. Kimse bu folklor dedikleri neydi, neyin nesiydi, diye düşünmüyordu bile. Birçokları kendilerini bu havaya kaptırmışlar başlarını almış gitmişlerdi.

O zamanlar niçin folklor, yani halk bilgisi, yani halk kültürü üstünde böylesine az durmuş, ya da hiç durmamış düşünmemiştik. Biz, Osmanlıcadan Türkçeye geçtiğimizde yazı dilimiz çok fakir kalmıştı. Bu dille doğru dürüst bir edebiyat yapılamazdı. Oysa bütün dil zenginliğimiz halktaydı. Anadolu Türkçesi çoban dili değildi. Yüzyıllardan bu yana öylesine işlenmişti ki, büyük şairler yaratmış, büyük destanlara damgasını vurmuştu. Öylesine anlatımlar yaratılmıştır ki, bu kadar türlü anlatımlara insan şaşmaktan başka bir şey yapamazdı. Bu zenginlik yeni, terütaze bir yazı dili yaratmaya gebeydi. Bu dil, öylesine zengin bir kaynaktı ki, bizim edebiyatçıların işi, eğer bu kaynağa bilinçli olarak başvurursak, çok kolaylaşmıştı.

İlk olarak Nâzım Hikmet bu dile, bu anlatım biçimi zenginliklerine başvurdu ve çok başarılı oldu. Bu halkı, bu halkın yaşam biçimini, doğayla içli dışlı oluşunu, maceralarını dehşet bir tanıklıkla yazdı. Dile, anlatım biçimlerine öykünmedi. Bu büyük kaynağı özümsemi, halkın yaratış biçimlerini de özümsemi. Doğayla, insanla yüzyıllardır işlenmiş, zenginleşmiş bir dille zenginleşti, kendi zenginliğini, anlatım biçimini yarattı, insanlığa da böylesine büyük bir sanat armağan eyledi. Çok özgün bir

şiiir verdi. Ve bu şiiir de, uzmanların söylediklerine göre, birçok ülkenin şiiirini etkiledi. Ve Nâzım Hikmetin ardından genç bir kuşak ortaya çıktı. Başta Orhan Veli, Nâzımın yürüdüğü yoldan yürüdü. Halk şiiirini, halkın zengin dilini kendine kaynak yaptı, anlatımlarını kavradı. O da Nâzım gibi özlü, özgün büyük şiiirini yarattı. Fazıl Hüsnü Dağlarca, ilk şiiirleriyle Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat bu kaynağa boş veremediler. Bunlar da ne dile, ne anlatımlara öykündüler, bu kaynaktan yararlanmanın yollarını aradılar, özgün, zengin şiiirlerini yarattılar. Ahmed Arif bu büyük şiiirin son halkalarından biriydi.

O zaman bu halk kültürü düşmanlığı nereden çıktı, niçin folklor şiiire düşman, dediler. Gerçeğı şu, ki, birtakım insanlar folkloru şiiire düşman kılmışlardı. Halk kültürünü, halk anlatımını, yani masallardaki, destanlardaki anlatımı, halk şiiirini, öteki halk ürünlerini özümsemek yerine onlara öykündüler. Bu dehşet bir moda oldu, ortalığı kasti kavurdu. Bu öykünüler ulusal edebiyat, ulusal kültür oldu. Oysa hemen hiçbir değeri olmayan öykünülerdi bunlar. O zengin dilden anlatımlardan hiçbir şey yoktu bu öykünülerde. Devlet de bunları destekliyordu. Yıllarca birtakım şairler Karacaoğlan, Yunus, Dadaloğlu gibi yazmaya özendiler. Öykünü onların, yetenekleri varsa bile, yeteneklerini yedi. Bunları da gören başka şairler, bu öykünülerini şiiir, hikaye, masal saymayan yazın erleri kabahati folklorla yüklediler. Ve folklor şiiirin düşmanıdır, diyebildiler. Yani halk kültürü edebiyatın düşmanıdır demeye getirdiler. Hakları var mıydı, yok muydu bu bir araştırma konusudur. O günün havasının sorunuudur.

Yalnız arkadaşlarımız bu yok sayma seline kendilerini kaptırmamalı, kabaca da olsa o folklor dedikleri halk kültürü üstünde düşünmeliydiler.

Orhan Veli, halkın zenginliğine başvurarak büyük şiiirini yaratmıştı. Birçok kişi daha, ülkemizde, bu işi yapmış, başarıya ulaşmış, özgün sanatını geliştirmiş, büyük şiiire, anlatıma ulaşmıştı.

Bir de dünya sanatı vardı karşımızda. Birçok dünya yazarı, müzikçisi halk masallarından, destanlarından yararlanarak büyük sanatlarını gerçekleştirmişlerdi. Shakespeare'in oyunları-

nın çoğu halk masallarından efsanelerinden yararlanmadır. Şuna iyice dikkat edelim, öykünme değil. *Faustun* ne olduğunu herkes bilir. Beethoven'ın müziğinin temelinde halkın binlerce yıl oluşturduğu melodiler, temalar vardır. Barok müzik öyle değil mi, yüzyılımızın büyükleri Bela Bartok, Haçaturyan, öteki Rus bozkır müzikçilerinin temeli gene halklar değil mi?

Bırakalım Joyce'u. O, uzmanların işi. Dünyanın, insan soyunun yarattığı en büyük şair Homeros bir halk ozanı değil mi? Yunus Emre, Karacaoğlu, Dadaloğlu, Pir Sultan Abdal birer halk ozanı değiller mi? O, dilimizin büyük zenginliği, anlatımın görkemi Dede Korkut bir büyük destancı değil mi?

Ne yapalım, bazı yanlış sebepler çok çok yanlış yanıda getiriyor. En olumlu, en olumsuzu da yanıda getiriyor. Folklor sanatların anası ve en büyük dostudur.

1993

Sivil Örgütlenme

Yirmi birinci yüzyıl insan hakları yüzyılı olacaktır. Bütün gelişmeler bunu gösteriyor. İnsan haklarının sınırları her gün geçtikçe biraz daha genişliyor diyemeyeceğim, baş döndürücü bir hızla genişliyor. Bundan önceleri aklımıza bile gelmeyen haktan sayılmayan birtakım haklar en vazgeçilmez haklar arasına giriyor ve insanoğlu bu yeni haklar için de savaşım vermeye başlıyor. Dünya yeni bir haklar oluşumu içinde, insan haklarıyla birlikte ahlakta da bir değişim, bir gelişme var. Yeni ahlak oluşumlarıyla da karşı karşıyayız.

Dünyamızda bugün iki yüzden fazla devlet var. Devletler de, gittikçe çoğalıyor. Uzun bir süreden bu yana da, dünyada bir demokrasi savaşımı veriliyor. Demokrasiyi yerleştirmede insanlık bugüne kadar başarılı oldu diyemeyiz. Çok belenmiş sözlerle konuşmaktan başka umarımız yok, bunun ekonomik, sosyal, bölgesel birçok sebepleri var. Yüzyılımız da bu sebepleri ezbere biliyor. Yalnız umut verici bir sebep daha var ki, insanlık gerçek demokrasiye ulaşabilmek için canını dişine takmış, gittikçe hızlanan bir savaşım veriyor. Bilim adamları, yazarlar, sanatçılar, gazeteciler, yani halkların dili olanlar, günümüze kadar görülmemiş bir uğraşım içindeler. Gene de bu çabalar yeterli değil. Dünyayı her yönüyle bozduk, iler tutar yerini bırakmadık. Dünyamızı bu hale getiren başlıca sebep yaşamakta olduğumuz egemen düzenlerdir. İçinde yaşadığımız düzen bize bundan daha iyi bir dünya veremezdi. Bir çöküntünün başında, ortasında değiliz, sonuna yaklaşıyoruz.

Dünyamız her yönüyle gittikçe de bozuluyor. Doğanın ölmekte oluşu insanlığın başındaki en büyük bela. Sonra nükleer savaş olasılığı, değerlerin çökmesi, karman çorman olması... İnsanlığın yanlış eğitilmesi... Ve bütün bu sorunların gittikçe de büyümesi, tükenişin başlaması. Yok olmanın eşiğine kadar gelmemiz. İyimser kişiliği var çoğumuzun. Bundan dolayı mı acaba yok olmanın eşiğindeyiz diyoruz?

Bir de küçük küçük savaşlar var günümüzde. Bosna-Hersek Savaşı, Somali, Angola, Doğu Anadolu'daki Türk-Kürt savaşı... Bu Türk-Kürt savaşının adı konmadı. Daha da kimse bu savaşa bir ad koymak istemiyor. İster adı konsun, ister konmasın, bu bir savaştır. Hem de kuraldışı, moraldışı bir savaştır. Onun için kimse de bu savaşa ad koymak yürekliliğini göstermiyor. Burada sivil halk öldürülüyor, işkencelerden geçiriliyor. Yüzlerce "faili meçhul" cinayet... Bu cinayetleri devletin kurduğu cinayet şebekelerinin işlediği her gün gazetelerce yazılıyor, suçlanan devletse ağzını açmıyor. Evler yakılıyor, köyler sürgün ediliyor, kasabalar, iller top ateşlerine tutuluyor, bombardıman ediliyor, bayramlarda çoluk çocuk kurşunlanıyor. Gene kimseden çıt yok. Bütün bu suçları devlet ya şöyle, ya böyle üstlenmiş oluyor. Evet, bu bir savaş değil, savaş morali, bu savaşa göre daha üstün, daha insanca.

Bosna-Hersek de Güneydoğu savaşı gibi insanlık dışı ve insanlığın yüz karası. Somali gözümüzün önünde, onun hakkında fazla konuşmaya gerek yok. Bu bölgesel dediğimiz savaşlar, dünya savaşları kadar insanlıkta yaralar açıyor. Ve bu savaşlara, en korkuncu, insanlık seyirci kalmaktan başka bir şey yapamıyor. Bütün bunların günahı kimin boynunda? Bu çağda insanlık, insanlığından çıktı da vurdumduymaz mı oldu? Böyle bir şey gelmişse insanlığın başına o zaman yapacak hiçbir şey yok mu? Bunca çaba güme mi gidecek? Bütün bunların önüne geçmek için çabalar başlamışsa, insanlığın bir kısmı canını dişine takmış uğraşıyorsa, daha her şey bitmemiş diyemez miyiz?

Hükümetlerin ayrı ayrı çıkarları var. Örneğin bir küçük savaşta kimi hükümetlerin, devletlerin çıkarları var. En namuslu, en demokrat gözüken bir devlete bakıyoruz, çarpışanların en

ırkçısına, haksızına türlü yardımlar ediyor, silah yardımından politik yardımlara kadar. Bundan vatandaşlarının bile, kimi zaman, haberleri olmuyor. Medya da ona göre koşullandırılmaya çalışılıyor. Halklar da koşullandırılıyor.

Kimi devletler Birleşmiş Milletleri bile istediklerinde istedikleri yöne sürükleyebiliyorlar. Dünya şu anda bir çıkar çatışmasında. Kim kimi daha çok sömürebilecek, kim kime daha çok kazık atabilecek, kim kimi daha çok kandırabilecek. Bu küçük savaşlar, büyük çıkarların savaşlarıdır. Bütün bunları söylemekle devletlerden, hükümetlerden vazgeçelim demiyorum. İnsanlık buna şimdilik müsait değil. Bunun için, insanlığın insan olabilmesi, bütün sorunlarının üstesinden gelebilmesi için, gerçek, yalansız dolansız bir demokrasiyle kavuşabilmesi gerek. Dünyamız bu dediğim demokrasiye ulaşabilmiş olsaydı şimdi karşı karşıya kaldığımız belaların hiçbiri başımıza gelmezdi.

Doğa sorununda insanlık yavaş yavaş uyanmaya başladı. Ne kadar az da olsa Yeşillerin çabası dişe dokunur hale geldi. Yeşiller bu yüzyılın başında ortaya çıkmalıydı. Bu işte çok geç kalındı. Yeşiller ortaya çıkıncaya kadar doğa çoktan doğalıktan çıkmıştı. Doğanın ne kadar yıkıma uğradığını daha bilemiyoruz. Bilimsel araştırmalarımız yetersiz. Türkiye'yi örnek alacak olursak, erozyon bu ülkenin topraklarını bitirdi. Bitirmekte demiyorum, bitirdi. Bunu hükümetlerle halk el ele vererek gerçekleştirdi. Şu günlerde Orta Anadolu insansız kalmış, ot bitirmez bir kuru toprak parçası. Dünyanın en bereketli toprak parçalarından biri, Çukurova, artık çölleşmeye yüz tutmuş, yakında çölleşip tuzlanacak bir yer. Bütün Akdeniz ülkeleri de erozyon bakımından Türkiyeden beter. Bir de su ve hava kirlenmesi... Dünyanın felaketi yüzyılın başında başladı. Ama buna karşı insanların son birkaç yıla kadar kılı kıpırdamadı.

Sonra Yeşiller, başka küçük kuruluşlar... Gördük ki, bütün bu kuruluşların bu korkunç yıkıma karşı gücü yetecek gibi değil. Daha çok örgütlenmeler, daha etkin müdahaleler... Daha çok insanı savaşıma kazanmak, daha, daha, daha çok insanı. Doğanın yok edilmesine karşı daha çok örgütün, daha çok katılımın, daha çok demokratlaşmanın gereği var. Doğanın öldü-

rölmesinin önüne halkların büyük katılımları, daha bilinçlenmeleri geçebilir. Bu da daha çok demokratikleşme demektir. Daha çok örgüt, daha çok, daha çok sivil örgüt.

Eğer insan hakları örgütleri daha çok etkili olsalardı, eğer Yeşiller daha örgütlü olsalardı, eğer başka örgütler daha çok etkili olsalardı, eğer başka başka sivil örgütler halka inebilse-lerdi, halklar yan etkilerden, medyanın kıyımından, yıkımından bilinçlenerek kurtulabilseydi, en azından bugünkü Bosna-Hersek Utancı insanlığın suratına kapkara bir çamur lekesi gibi yapışmaz, insanlık onaramayacağı böyle bir yara almazdı. Güneydoğudaki Türk-Kürt savaşı da böyle. Bunlar uluslar ve dünya insanlığı için küçük yaralar değil. Bunlar yavaş yavaş insanlık bedenini cürüten yaralardır. Güneydoğuda pislik yedirilerek aşağılanan halkla birlikte insanlık da aşağılanmıştır, yalnız Türk ve Kürt halkları değil. Bosna-Hersek'te yalnız Bosna çocuklarına kıyılmıyor, tüm insanlığa da... Hitler altı milyon Yahudiyi öldürmedi, insanlığı da onlarla birlikte çöktürdü. Görmüyor muyuz, artık insanlık İkinci Dünya Savaşı öncesindeki insanlık değil.

Dünyada işkence almış başını gidiyor. Bizim ülkemiz Türkiye de başta. İnsanlık da açmış gözünü seyrediyor, yaralandığının, bozulduğunun, yozlaştığının farkında olmadan. Bu işkencelere karşı Dünya Af Örgütü kuruldu. Çok az bir sürede gelişti. Arkasına, gerektiği kadar değilse de, halkların vicdanını aldı. Ve bu kuruluş dünyada o kadar etkili oldu ki, işkenceci devletler ondan korkar oldular. Çünkü bu örgüt, yansız bir örgüttü ve yalnız insanlığın vicdanına söylüyordu ne söylüyorsa.

Bir sıralar barış örgütleri de etkili oldu. Nükleer savaş belasına karşı halkları uyarmaya çalıştılar.

Günümüzde de "Sınır tanımayan muhabirler", "Sınır tanımayan doktorlar" var. Başka kuruluşlar var. Örneğin, "Evrensel Kültürler Akademisi". Bunlar şimdilik etkileri sınırlı kuruluşlar ya, gene de seslerini bütün dünyaya duyurdular. İnsanlığın hayranlığını kazandılar. Böylesi örgütler çoğaldıkça, etkinlikleri genişledikçe, özlediğimiz demokrasiye insanlık erinde geçinde kavuşacaktır. Bu örgütler halkın gücünü, devletlerin gücünün üstüne çıkaracaktır. Çünkü halk, her şeyden önce

kendi çıkarını, insanlığın, geleceğimizin çıkarını düşünecektir. Devletler, çıkarıcılar, bu kuruluşlar güçlendikçe insanları daha az etkileyebilecekler, insanlık vicdanını daha az yaralayabileceklerdir.

İnsanlığın kurtuluşu biraz da sivil örgütlenmenin çoğalmasına, bu örgütlerin insanlığı etkilemelerine bağlıdır. Bu örgütler insanlığı doğanın öldürülmesine karşı bilinçlendirebilirler. İşkenceye, savaşa, insanlığın her anlamda aşağılanmasına, kültürlerin erozyona uğratılmasına, yok olmasına karşı insanlığı uyarabilir, bilinçlendirebilir, harekete geçirebilirler. İnsanlık öyle sanıldığı kadar vurdumduymaz olmadı.

Yirmi birinci yüzyıla sivil örgütlenme güçleriyle girersek, yüzyılımız için daha onurlu bir çıkarma olur. Sanıyorum yirmi birinci yüzyıldan daha iyi bir kabul görürüz. Gelecek, yüzyılımızda işlenen suçların hiç olmazsa birazını bağışlayabilir.

Eylül 1993

*Demokrasi Yalanı**

Sevgili arkadaşlar,

Demokrasi Kurultayının açış konuşmasını bana verdikleri için arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Size de hoş geldiniz, diyorum.

Bu kurultaya, Birinci Demokrasi Kurultayı desek nasıl olur. Bu bir öneridir. Bu öneriyi sonradan tartışsak iyi ederiz. Demokrasi Kurultaylarına, bu gidişle çok gereksinmemiz olacak.

Yetmiş yıldır Türkiye halklarının başı belada. Türkiye yetmiş yıldır özgürlük yüzü, rahat yüzü görmedi. Yetmiş yıldır insanca bir yaşama erişemedik. Gerçek bir demokrasiye ulaşmak kolay olmuyormuş. O da, kan ve gözyaşı istiyormuş. O da, akıl ve düşünce çabaları istiyormuş. Demokrasi üstüne böyle baş başa verip tartışmamız, düşünmemiz de gerekmiş. Demokrasi-nin de dikenlerle, uçurumlarla dolu yollarını açmak o kadar kolay bir iş değilmiş.

Gerçek bir demokrasiye ulaşmak bir topluluğun, birkaç topluluğun iyi niyetli çabasıyla gerçekleştirilemiyor. Dışarıdan demokrasi de bir süs olarktan, bir yalan olarktan kalıyor. Demokrasiyi bilinçlenmiş halklar yaratır. Çünkü demokrasiyle yönetilmek en çok onun çıkarıdır. Halk sınıflarının dışındaki sınıfların da işine yarar demokrasi ya, onlar gündelik çıkarlarından başka bir şey görmedikleri için demokrasinin çıkarlarına olduğunu anlayamazlar.

* Yaşar Kemal'in Demokrasi Kurultayı'ndaki konuşması.

Demokrasi düşmanları Türkiyenin insanları bilinçlenmesinler, demokrasiye ulaşmasınlar, haklarını aramasınlar diye ellerinden her geleni yaptılar. Bir tek örnek vereceğim, demokrasi diye diye yönetimi ele geçirenler, insan soyunun bu çağa kadar görebildiği, bundan sonra kolay kolay göremeyeceği en ileri, en insani bir eğitim düzeni olan Köy Enstitülerini kapattılar. Ve bunu da demokrasi adına yaptılar. Şu artık dünyanın kabul ettiği bir gerçek ki, bugün dünyadaki eğitim düzeni yeterli, insanı insan edecek, insanı insan olmasının bilincine vardırabilecek bir eğitim düzeni değildir.

Burada demokrasimizin önündeki engelleri arkadaşlarımız en ince noktalarına kadar inceleyecekler. Yalnız ben bu arada bir şey söylemek isterim, Türkiyenin halkları böylesine ağır, onu aşağılayıcı baskılara layık halklar değildirler. Bizim halklarımız büyük kültür birikimleri olan halklardır. Daha demokrasinin adı bilinmeden, demokrat yönetimlerle ilk yönetilen halklar bu toprakların halklarıydı. Bütün çağların en ileri, en sağlam, en insani eğitim düzenini uygulayan bir ülke, önündeki korkunç engeller, uçurumlar olmasaydı gerçek bir demokrasiyi de yaratabilirdi. Bu güçler vardı. Yazık ki, yöneticiler demokrasi dedikleri ucubeyi yalan duvarlarının arkasına sakladılar. Halka en ağır baskıları yaptılar, ezdiler, kahrettiler, sömürdüler, onları aşağıladılar, bir de, biz demokratız, diye yutturmaya çalıştılar. Daha da halklarına bu korkunç yalanı yutturdıklarını sanıyorlar. Daha kötüsü dünya halklarına yutturdıklarını sanıyorlar.

Bu bizim ikiyüzlü yöneticilerimizin, bu tutumları üstüne Türkiyede ve dünyada kitaplar dolusu incelemeler yapılacaktır. Eğer bir gün yeryüzünde ikiyüzlülük anıtları dikilirse en görkemli anıt bizim yöneticilerimizin anıtı olacaktır.

Hele bugünlerdeki demokrasi adına uygulamalara, insanlık bir ad bulamayıp da bocalayıp duruyor. Geçenlerde birkaç arkadaşla tartışıyorduk da... Ben Nazi kalıntısı, faşist kalıntı, İttihat Terakki kalıntısı, dedim, arkadaşlar bana kızdı. Ben de onlara kızdım, bu korkunç baskı yönetimi hiç baskı yönetimine benzemiyorsa, suç benim mi, dedim. İsterseniz siz demokrasiye benzetin, yürekleri atar mı? Tartıştığım kişiler kültürlü, akıllı, bir de namuslu kişilerdi. Demokrasimize bir ad bulamadık-

ları için üzüldüler. Üzülmeyin arkadaşlar, dedim. Hani şimdiki yöneticilerimiz bizim itibarımız göklere ulaştı dünyada, diyorlar ya, doğru söylemiyorlar. Bizi ülke olarak ciddiye almıyorlar da, azıcık rahatız. O da değil, dünyayı izleme olanağımız yok da, dünyada bizi nasıl görüyorlar bilemiyoruz.

Dünyaya söylediğimiz demokrasi yalanını senin benim gibi herkesler de biliyor.

Ülkemizin bir işkence ülkesi, bir işkence cehennemi olduğunu yeryüzünde bilmeyen yok. Mısır'daki sağır sultan değil, Kaf Dağının ardındaki kara karınca da duydu.

İnsan haklarının çiğnendiği ülkelerin en başında ülkemizin geldiğini bilmeyen bir tek ülke var mı yeryüzünde?

Bir ülke için gerçek bir demokrasiyle yönetilmek ne kadar büyük bir onursa, insan haklarını çiğneyerek zulümle, aşağılanarak yönetilmek de o kadar onursuzluktur. Bu namussuz işte halklarımızın günahı yok. Gene de, bir gün demokrasiyle yönetilmek onuruna kavuşacaksak bu, halklarımızın sağduyusu ve gücü yüzünden olacaktır.

Karpuzu Büyük Hasan Dede ne demiş:

*Halka taneylemek nemiz
Cümle küstahlık bizdedir.*

Uzun yıllardan bu yana, yani demokrasiyle yönetiliyoruz dediğimiz günlerden bu yana, eğer kendimize ve insanlığa katmerli yalanımızı söylemeseydik, Türkiye'deki gelir dağılımı böyle olmazdı. Çalan çaldığıyla kalamazdı. Bilim adamlarının dediklerine göre bu işte dünyadaki şampiyon ülkelerin başında geliyormuşuz. Bu çok utanç verici bir durum. Çünkü olanaklarımız buna izin veremez. Zorla alır, halkın başında ateşler yakarsın... Halklarımız böylesine yoksul olamazdı, eğer demokrasiyi ucundan yakalasaydık. Başımıza gelen kötülükleri bir bir sayacak olursak, hepimizin burada bir hafta oturmamız gerek. Yani arkadaşlar, roman yazacağım demiyorum, işte böyle bir bir anlatacağım, diyorum. Eğer bu korkunç maceranın romanını yazacak olsam benim de, ne kadar genç olursanız olun sizin de ömrünüz yetmez.

Eğer demokrasinin D'siyle yönetilmeye başlasaydık işe başladığımızda, Kürt sorunu da başımıza gelmezdi. Kürtler de, Türkler de insani haklarına kavuşabilirlerdi.

Aranızda şaşırانlar oldu, biliyorum.

Türk halkının durumu, Kürt halkının durumu gibi mi, diye soruyorsunuz, haklısınız, iki halk aynı durumda değil. Örneğin, ne kadar kötü olursa olsun, ne kadar çağdışı eğitim yaparlarsa yapsınlar, Türk halkına Türkçe eğitim veren okullar, üniversiteler yok mu? Var. Eğer Türkiyede gerçek bir demokrasiyle yönetilseydik Kürtlerin de böyle okulları, üniversiteleri olması gerekmez miydi? Bu haklarını Kürtlerin istemelerine hiç gerek yoktu. Kürtler istemese de, demokratik bir devletin bunları, onlara zorla vermesi insanlık ödeviydi.

Demokrasiyle yönetilen yönetimlerin başka insanlık ödevleri var. Demokrasiyle yönetilen yönetimler, hiç bin yıllık kardeşlerinin dillerini keserler miydi? Sen Kürtçe konuşmayacaksın, Türkçe konuşacaksın der miydi? İnsan bin yıllık kardeşini böylesine aşağılar mıydı?

Türkiye şimdiye kadar insanlık dışı bir şekilde yönetilmiyordu öz kardeşini dilinden mahrum edecek kadar aşağılar mıydı? Ona, senin dilin beş yüz sözcüklük bir dildir, konuşma bunu, der miydi? Türkçeye de düşmanlarının beş yüz sözcüklük bir dildir, dediklerini anımsamaz mı? Kürt dil dernekleri açılsaydı, Kürtçe de, Türkçe gibi geliştirilseydi, arkasındaki büyük destanlardan, şiirlerden, şairlerden, yani büyük edebiyat geleneğinden dolayı, o da Nâzım Hikmetler yetiştiremez miydi? Ama hapisanesiz, zulme uğramamış, yaban ellerde ölmeye mahkum edilmemiş Nâzım Hikmetler. Tarih boyunca, emperyalizme gelinceye kadar kültürler birbirlerini yememiş, birbirlerini beslemişlerdir. Bu, insanlığın en olumlu yanıdır. Bir Anadolu kültürü dünyanın parmağını ağzında bırakırmaz mıydı? Dünya edebiyatına, sanatına katkılarda bulunamaz mıydı?

Hem Türk edebiyatını fıkaraştırdık, hem de Kürt edebiyatını yok ettik. Sanki Türk edebiyatını yok edemedik de, çok mu büyük ettik? Çağların büyük kültür toprağının, Yunus Emrelerin, Abdalé Zeynikilerin, Karacaoğlanların, Pir Sultanların

ülkesinin edebiyatı böyle mi olmalıydı? Gene de şükür. Hiç olmazsa Türk hükümetlerinin bahsettiği hapisanelere, baskılara, zulümlere şükür. Bunları burada söylemek zorunda kalırken, ülkemin böylesine zengin olup da, bu kadar fakir oluşuna içim yanıyor.

Gene de çok şükür diyorum. Türkler de, Yunuslar, Karacaoğlanlar, Nâzım Hikmetler, Orhan Kemaller, Sait Faikler yaşıyor... Kürtler de, insanlık da Ahmedi Haniyi, Melle Cizreviyi, Fakiye Teyranı, Abdalé Zeynikiyi unutmayacak.

Bin yıldır birlikte yaşamış, kardeşten daha kardeş, etle tırnak gibi olmuş, insanlığın ilk bağımsızlık savaşını yan yana, kucak kucağa ölerekten birlikte vermiş iki halkın kaderi böyle olmamalıydı. Dünyaya bu iki halkın bugününü dünüyle birlikte anlatırsak bu utanç verici, bu onursuz, bu kirli, bu insanlık dışı duruma kimseyi inandıramazsınız.

Sekiz yüz Kürt köyünün evleri yakılarak sürgüne gönderildiklerine kimseyi inandıramazsınız. Bereket versin, onlar Türk halkının arasına, kardeşlerinin arasına gidiyorlar, orada iyi ya da kötü kabul görüyorlar.

Bu iki kardeş halkın kardeşliğini derinlemesine insanlara anlatırsak, olan bitene, üç bin yıldır kutladıkları Nevruz Bayramında çocuk demeden kimi askerlerin kurşun sıkarak yüze yakın, bayramlıklarını giymiş insanları öldürdüklerine kimsecikler inanmaz. Yakılan köylere, yıkılan şehirlere, faili meçhul yüzlerce ölüye kimsecikler inanmaz. Sürüsünün başındaki on dört yaşındaki, dağların başındaki çobanın öldürülmesine kimsecikler inanmaz. Daha kötü, daha kötü olaylar oluyor doğuda, anlatmaya dilim varmıyor. Doğu Anadolu da Bosna-Hersek cinayetinden daha ağır durumlar yaşanıyor. Sivil halkı, silahsız halkı durup dururken öldürmenin adı jenosittir. Jenosit suçu, en ağır insanlık suçudur. Ülkemizin alınına bu kara leke sürülmesin. Biz çok insansever halklarız. Yöneticiler ülkemize kıymayın. İnsanlıkta saygın, güzel bir yerimiz olabilir.

Yöneticilerimiz dillerine pelesenk etmişler, bangır bangır bangır bağırıyorlar: Bir çakıltaşını alamazlar, bir tek çakıltaşını vermeyiz. Bir gün değil, iki gün değil, çakıltaşı da, çakıltaşı,

bir hikayeyi çakıltaşıdır almış başını gidiyor. Sevgili, akıllı, sayın yöneticiler. Sizlerin çok çok vatansever, hem de dindar olduğunuzu Türkiyede bilmeyen var mı? Bu kadar çakıltaşı, çakıltaşı, diye bağırmaya ne gerek var? Kim çakıltaşı istedi senden arkadaş, kim senden bir avuç toprak istedi? Kim sana ben Türkiyeyi böleceğim, dedi, kim? Söyler misiniz bana kim, ne zaman?

Dilini gasbettiğin kardeşin senden dilini istiyor, dilini. Çakıltaşını değil.

Ben dilini veririm çakıltaşını da ister, diyorsun, biliyorum. Türkiyeyi böler de, yeni vatan da kurar, diyorsun. O kurtuluş savaşı vermeye alışmıştır. Mustafa Kemalın emrinde ölmedi mi, diyorsun.

Eğer Kürtler için bağımsızlık gerekliyse dilini versen de ister, vermesen de.

Eğer Kürtlere insani haklarını, bu düşünceden dolayı vermezsek, dünya kamuoyu Kürtlere büyük destek verir. O destek ki Vietnamda Amerikayı yendi. O desteğin içindeki en büyük destek de Amerika halkından geldi. Afganistandaki Sovyet askerini de... Demokratik bir çözüm bulamazsak bu korkunç savaş sürer. Sonunun da neye varacağını kimsecikler bilemez. Oysa demokratik çözümün sonu bellidir. Bu insanlar deli midir, nedir bilmem, insani haklarını alınca Kürtler Türkiyeden niye ayrılırlar?

Pişmiş aşı su, ama bin yıldır pişmiş aşı su katanlar! Bu işin çözümünü istemeyen, yani demokratik çözümü istemeyen, demokratik çözümden zarar edecek birileri var. Yöneticiler duyunsunlar, savaştan çıkarı olan birilerinin barışı istemediğinin dedikoduları kulaktan kulağa yayılıyor.

Sözümü birkaç sözcükle bitireceğim, durum çok yanlış bir durum. Türkiyenin halklarına bu korkunç, bu kirli, bu insanlık dışı savaş yakışmıyor. Bunun sonu, demokratik çözüm olmazsa kötüye varır. Yalnız ben şuna inanıyorum, halklarımızın kardeşliğine inancım tamdır. Eğer bu insanlık içinde, bu kadar inanılmaz tahrikler altında, bu iki halkın kadim kardeşliği olmasaydı ülkemizde iç savaş çıkar, kan gövdeyi götürürdü.

Sevgili arkadaşlar,

Demokrasi hiç de kötü bir şey değil. İnsanlık bu demokrasi dediklerini epeydir deniyor. Çok fazla zararı görülmüş değil. Yani demem odur ki, bütün baskı yöntemlerinden daha iyidir. İşte gözümüzün önünde biz yetmiş yıldır en ağır baskı yöntemleriyle yönetildik de ne geçti elimize.

Gelin, bu kurultayın adını BİRİNCİ DEMOKRASİ KURULTAYI KOYALIM. Koyalım da sürsün. Belki bir faydası olur.

25 Aralık 1993

KİMLİKLER

İmbikten Çekilmiş Adam, Arif Dino

Arif Dinoyla dostluğumuz on yedi yıl sürdü. Onu tanıdığım da ben on yedi yaşındaydım. Şiirler yazıyor, ağıtlar, tekerlemeler derliyordum. Tanıştığımız gün bana resim dersi vermeye başladı. Adana Halkevinin bahçesindeydik. Çok güneş vardı. Sıcak güneşin altına sereserpe oturmuş, gözlerini kırmış, derin düşüncelere dalmıştı. Gözlükleri de, her zaman olduğu gibi alınındaydı. On yedi dostluk yılında Arif Dinoyla hemen hemen hiç ayrılmadık. Beni de *Cumhuriyet* gazetesine Arif Dino getirdi, Nadir Nadi Beyle konuştu, röportaj yazarı olarak gazeteye girmemi sağladı. Durmadan, on yedi yıldan söz ediyorum, bu on yedi yılda ben Arif Dinonun ellerinin bir kez olsun durduğunu görmedim. Bir kahvede otururken, yürürken bile, yatakta, konuşurken, şiir okurken, onun elleri hep çalışırdı. Sigara kutularına, gazete kağıtlarına, kurşunkalemle, kahve telvesine daldırdığı bir kibrit çöpüyle resimlerini yapardı. Sonra çakıltaşlarından heykeller oymaya başladı. Belki altı ayda bir heykel oyuyordu ya, koca bir dünyayı, Arif Beyin rahlei tedrisinden geçmiş birisi olarak böyle bir benzetme yapmak istemezdim, başka olanağım yok, o heykele sığdırıyordu. Heykellerin en büyüğü bir başparmak kadardı. İlk başladığı zamanlar çok zorluk çekiyor, elindeki aletlerle ancak, o sert çakıltaşlarına ancak derince bir çizgi çekebiliyordu. Sonra İsveçten, canını dişine takarak, ne yaptı ne eyledi de çelik aletler getirtti, işte o zaman dünyalar onun oldu, sevinç içinde üç günde bir heykel yonttu ki, aman Allah... Yonttuğu heykeller

de neydi, diyeceksiniz, insan yüzleri... Şimdi bir küçük heykeli anımsıyorum, bir yüzdü bu, hangi yönden bakarsanız başka bir insan oluyordu. Örneğin yukarıdan bakarsan öfkeleniyor, aşağıdan bakarsan gülümsüyordu... Sağdan alaycı oluyordu yüz, solda yaşlanıyordu. Bu, marifet mi diyeceksiniz, elbette marifet değil, yalnız imbikten geçmiş Arif Dino inceliği işin içine karışınca iş değişiyor, o da Hitit ustalarının, aydınlıkçıların yoluna giriyordu. Sonra bu heykeller yok oldu. Arif Bey, o heykelleri fotoğrafçı bir arkadaşına vermişti. O da, heykellerden bir tekinin fotoğraflarını çekmişti ki... Küçük çocuğu çekmedeki çakıtaşlarını alıp bahçeye fırlatmıştı. Belki de kuş lastiği taşı yapmıştı. Arif Bey, heykellerinin başına geleni duymadı, bilemedi. Bilseydi, kahkahalarla güler, sevincinden okkalı bir kahve söyler, bir de köylü cıgarası tellendirir, bir de çizgileri, renkleri uçan, ele avuca sığmaz resimler döktürürdü eline geçen kağıda. Arif Dino, bu sanat inceliğini, düşünce inceliğini sonuna kadar inceltip kendi kendini imbikten çekmiş adam, o kar kadar lekesiz, yanına yöresine en ufak bir zevksizlik, kabalık buluşmamış adam, sergi açmaktan, çok güvendiği dostları dışında resimlerini göstermekten sakınan bir kişiydi. Çok tuhaf, heykellerini göstermek isterdi, o da, belki de kendine karşın bir devinimdi, bu yolla da heykelleri kurban gitti. Arif Dino, bunu alçakgönüllülüğünden mi yapardı sanırsınız, Arif Dino çapındaki bir sanatçı, alçakgönüllülüğe düşecek kadar yavan olamazdı. Hiçbir büyük sanatçı öyle sanıldığı gibi uydurma alçakgönüllülüklere düşmez, bir büyük sanatçı alçakgönüllüdür, ama doğa gibi alçakgönüllüdür. Arif Dino sonuna kadar mükemmelliği arıyordu. Biliyorum, günde on beş yirmi tane resim çiziyor, sonra da birçoğunu yırtıyordu. Arif Bey, sonsuz bir sanat denizinin içine düşmüş, korkunç dalgalarla boğuşarak arıyordu. Arıyor, buluyor, buldukları kendisine yetmiyordu. O, bir yere, sanatın sonsuz incelendiği, son haddini bulduğu, sınırsız, lekesiz, bulut gibi bir yere varmak istiyordu. O varacağı yeri biliyor, o varacağı yere doğru, günün yirmi dört saatının yirmi dördünde doludizgin, kantarması köpük içinde koşuyordu. Oraya varmadan önce ne resim sergisi, ne heykel sergisi... Kendini dünyanın en ince zevk im-

biğinden çekmiş adama ne kendisini, ne de başkasını beğendirmek kolay olmuyordu. O kendisini doğanın, sanatın imbiğinden çekerek zenginleştirmiş, inceltmiş, olağanüstü bir kişiliğe varmıştı. Örneğin, o arıların, otların, çiçeklerin, pamukların dilinden anlardı. O da, Lokman Hekim gibi bir Çukurovalıydı. Bütün çiçekler, otlar kendi dillerince, Lokman Hekim gibi Arif Bey'e de konuşturlardı.

Arif Bey ilmi simya uzmanıydı. Çukurovada, Anavarzada, ilmi simyaya dayanarak az deneyler yapmadık. Doğanın, insan huyunun, kafasının özüne varmak için ilmi simyayla teşerrüf etmek çok gereklidir. Bir sanatçı incelebilmek için ilmi simyadan mutlaka geçmek, doğanın imbiğinden süzölmek zorundadır. Arif Dino, sanatla, o költür dedikleri, yani kitaplarda yazılı olanlarla, onlardan daha da çok doğayla kaynaşmıştı. Doğayla, insanla zenginleşmişti. Bu zenginlik onu mükemmelin en ince, kılıçtan keskin yoluna sokmuştu. Ve o yolda dolu dizgin... Ondand berisi Arif Beyi hiç ilgilendirmiyordu. İşte bu yüzden çizgiyi yok edecek, rengi yok edecek kadar renge varmıştı. Elimizde kalan birkaç deseni, onun için, bu kendi kendini doğanın imbiğinden ve hem de riyazetten çekmiş kişinin yapıtları, çağımızın en güzel çizgileri, desenleri olmuştur. Resimden anlayan beri gelsin ve hem de Ankaraya gidip Nev Galerideki desenleri görsün. Bir de kitabını basmış Nev Galeri onun, sergiyi göremeyenler ona baksınlar, bu dünyadan bir Arif Dinonun gelip geçmediğini anlayacaklar. Bir de Arif Dinonun renk anlayışı var, ona da tam on yedi yıl tanık oldum. O, renge orospu diyordu. Bulaştırılmış renge.... Ama onun öyle resimleri vardı ki... Hep, ovoidan baktığımız Torosları çizdi... Bir, iki, beş değil... Belki yüz, yüz elli, çok. Sıradağlar, mavisini uçuk, daha da açılarak, perde perde, dünyanın en tatlı mavisinde, en ince bulut inceliğinde, belli belirsiz göğ karışır giderdi. Toroslar her zaman öyle olmazlar. Renkler kabarır çoğu, sertleşir, keskinleşir... Ama kimi zaman da Torosun, Arif Beyin gördüğü gibi, renkleri yumuşar, dünyanın en güzel şiirine bürünür. Arif Dinonun Toroslarından sonra, dünyanın çok yerlerinde büyük ustaların dağlarını gördüm, Arif Dinonun tadı başkaydı. Çünkü o, en mükemmele ulaşmanın yolundaydı,

ondan berisi ona vız geliyordu, yoksa kendisini saklaması, yineliyorum, alçakgönüllülüğünden değildi. Mükemmelin, dünyanın ucundaki en parlak yıldızını o görmüştü. Oraya ulaşabildi mi, sanmıyorum, Arif Beyin dediği olmamıştır biliyorum, ama resimlerine iyi, çok iyi bakalım, belki kendisi de, hiçbiri-miz de farkında olmadan o, istediği yere yaklaşır gibi olmuştur. Arif Dino büyük, bambaşka bir sanat macerasıdır, insanlara Arif Dino sunulmalı, bu kadar değil, Arif Dinodan elimizde kalanlar dünyamızı zenginleştirebilir.

12 Ocak 1986

Theodorakis ya da Akdenizin Sesi

Her çağ büyük sanatçısını, düşünürünü, kahramanını kendi suretinde yaratır. On dokuzuncu yüzyıl büyük oluşumlar çağıdır. Tolstoyu, Marx'ı, Engels'i, Dostoyevskisi, dünyamızı, bizim çağımızı etkileyenlerden kim aklımıza gelirse on dokuzuncu yüzyıllıdır çoğunlukla. Bu çağa tansık yüzyıl diyenler çok. Büyük roman, büyük düşünür, büyük kahramanlar ondadır. Biz, yüzyılımıza böylesi derin, zengin, durmuş oturmuş, büyük, yaratıcı bir yüzyıldan girdik. Bir karmakarışıklığın, yeni bir oluşumun, değerlerin altüstlüğüünün ortasına düştük. Bizim yüzyılımız dünya savaşlarının başladığı yüzyıl oldu. İki dünya savaşı her şeyi, bir anlamda, kökünden söktü attı. Yeni dünyalar kuruldu, yeni düzenler, yeni denemeler... Çağımız biraz da denemeler çağı oldu. Örgütlü ırkçılık, faşizm, Nazizm bizim çağımızın başyapıtlarındandır. Ve çağımız kendisine yakışmayan bir de işkenceler ülkesi oldu. Savaş utançları, Nazizm utançları, sömürü utançları, insanın insanı aşağılaması, ırkçılık utançları gibi utançları yaşadık. En beteri de işkence utançları yaşıyoruz.

Çağımızdaki utançlar saymakla bitmez. Ama bu utanılacak olayların, durumların karşısına olumlu, yiğit, insan onuruna yakışır düşünceler, kütleler çıktı. Dünyamız şu anda bir *meşdan muharebesinin* içinde. Üçüncü dünya savaşının korkunç gölgesi tepemizdeki atomla birlikte üstümüzde. Dünyayı belki on kere, yüz kere yok edebilecek bir güç, küçücük bir düğmeye basılmasını bekliyor. Doğamız yok ediliyor ve insan eğitim kurum-

larınca, iletişim araçlarınca bilinçli bir köleleştirilmede. Irkçılık, işkence, insanın insanı aşağılaması... Bunlar da cabası... Bütün olumsuz güçlere karşı dünyamız da canını dişine takmış dövüşmekte. Ve bizim çağımız da kendi suretinde yaratmakta temsilcilerini. Bizim çağımızın büyük insanlarından birisi de komşumuz Yunanistanın yetiştirdiği büyük usta Theodorakis. Birkaç ay önce ona altın plak verdiğimde, onun için şöyle bir konuşma yapmışım:

“O yalnız müziğin ustası değil, o, kardeşliğin, barışın, sevginin, halktan halka, kişiden kişiye dostluk taşımanın, insan güzelliğinin, arkadaşlıkların da ustasıdır. Kötülülklere, zulme, işkencelere, savaşa, nükleere, ırkçılığa, sömürüye, o ki insana yakışmayan her neyse, bütün bunlara karşı koymanın ustasıdır. Bu niteliğinden dolayı da çağımızın simgesi, yani çağımızın suretinde yaratılmış bir sanatçıdır. Yurdunu Alman Nazileri işgal ettiğinde bu gencecik adamın sesi, türkülleri, halkıyla birlikte en ön saflarda Nazi sürülerine karşı dövüştü. Çağın her namus simgesi gibi onun birçok yılı da hapislerde, sürgünlerde geçti. Nazilerden sonra albaylar cuntası da Yunanistanı işgal eylediğinde gene karşısında Theodorakisi ve onun türküllerini buldu. Hapisler, sürgünlükler ona vız geldi. O, türkülleriyle bütün dünyayı dolaşarak albaylara karşı inanılmaz bir savaş açtı. Ve albayların başına dünyayı dar etti. Işığa tutulmuş baykuş gibi albaylar, dünyanın ortasında yapayalnız kalakaldılar. Theodorakis ve arkadaşlarının türkülerinin ışığında ve demokrasi savaşçılarının özverili yiğitliklerinin ışığında...”

Geçenlerde İstanbulda dinlediğimiz Theodorakis işte böyle çağın simgesi, onuru olmuş bir kahramandı. Ve ben sahne- de onu ilk olarak görüyordum. Konserin yarısına doğru yanı- mızdaki arkadaş kulağıma eğildi, eski Yunan destanlarından çıkıp gelmiş bir tanrıya benziyor bu, dedi, böyle bir insan ola- bilir mi?

Eski Yunan mitolojisinde, benim bildiğim kadarıyla bir kartal tanrı yok. Eski Mısırda horozdan tanrı var da eski Yu- nanda kartaldan tanrı yok. Olsaydı eğer, ben Theodorakisi, sahnedeki duruşu, ötüşü, bütün devinimleriyle bir kartal tanrı- ya benzetirdim. Theodorakis gibi bir sanatçıyı ben ilk kez gör- düm. O, saçının kılının ucundan ayak parmaklarının tırnağına

kadar yönetirken de, türkü söylerken de sese, rengine, sevgiye, barışa, gökyüzüne, buluta, akan suya, düşen yaprağa, uçup giden gölgeye kesiyordu. Bir insanın bir doğayı sırtında, yüreğinde taşıması, doğa oluvermesi...

Onun müziği insanlığın sesiydi. Onun müziğinin temelinde halklar vardı. O müziğini Yunan halkıyla, Anadolu halkıyla, bütün Akdenizin halklarıyla birlikte yaratmıştı. O, müziğini Bizansla, İttriyle, Aşık Veyselle, sazı, buzikiyle yoğurduğu gibi İspanyol, Mısır, Mezopotamya müziğiyle de beslemiştir. Theodorakis Akdenizdir, Akdenizin sesidir.

Çağımız böyle sanatçılar yaratıyor. Nâzım Hikmet de böyleydi. Hem çağların büyük şairi, hem de insanlığın kahramanı. Theodorakis hem çağların büyük müzik adamı, hem de çağın kahramanı. Bizim çağımız böyle sanatçılar istiyor demek ki... Hem büyük sanatçı, hem de kendisine mitoloji tanrısı dedirtcek kadar büyük bir kişilik. Demek ki, bu iki büyük nitelik bir araya gelmeden çağımıza simge olamıyor insanlar. Bizim çağımızın da huyu bu olsa gerek.

Şimdi de kafasına takmış, ille de Türklerle Yunanlılar kardeş kardeş yaşayacak. İki ulusa da yakışmayan durum düşmanlık. O, iki halkın müziğini kendi kişiliğinde yoğurduğu gibi, iki halkın gönlünü de birleştirecek... Onun türküsünün gücüne güvenmeliyiz. Eski Yunan filozoflarından Anadolu'lu bir hemşerimiz *"Bir ülkenin türkülerini yapanlar, yasalarını yapanlardan daha güçlüdür,"* demiş. İstanbul'da Theodorakis'in türküsünün gücünü gördük. Hepimizi büyülemedi mi? Bence o bir büyücü değildi. Sanırım, o her şeyin ustasıydı da büyü'nün ustası değildi. Büyücülükle de hiç uğraşmamıştı. Ama müziği hepimizi büyülerdi. Yıllardır bütün dünyayı büyülüyor. Daha büyüleyecek. Demek ki, ustamız çağın büyük bir büyücüsüdür.

Sözlerimi Ayşecanla bitiriyorum. Ayşecan benim yakın arkadaşlarımın dokuz yaşındaki kızıdır. Cin gibidir: Epey de okur yazardır. Şimdilik onunla ortak hikayeler uyduruyoruz. Anası onu alıp Theodorakis'in konserine götürmüş.

Ayşecan sahnedeki Theodorakise bakmış bakmış, "Bunun boyu da çok uzunmuş," demiş. Anası, "Epeyce," diye karşılık

vermiş. Ayşecan, “Yaşlıymış da,” demiş. Anası, “Altmıştan fazla olacak,” diye karşılık vermiş. Ayşecan, “Bu da ölecek mi?” diye sormuş. Anası, “Herkes gibi,” demiş, “o da...” Ayşecan susmuş. Konser bitmiş, Ayşecan anasının boynuna sarılmış, “Söyle de ona ölmesin, ölmesin,” diye yalvarmış. Sevgi büyücüsü, dostluk, kardeşlik, barış, müzik büyücüsü Theodorakis ölmesin.

5 Aralık 1986

Dünyanın Öbür Ucundaki Adam, Güneş Karabuda

Güneşi kırk yıldır tanırım. Onu önce fotoğrafçı olarak tanıdım, sonra da kameraman... Bu kırk yılda Güneş, şaşırtıcı bir hızla dünyayı dolaştı, filmler yaptı. Endonezyada bir milyon kişi öldürülürken, Güneş oradaydı. Şilide Allende öldürülürken, o oradaydı. Dofar gerillaları Arabistanda çarpışırken, Güneş gene oradaydı. Güneşin maceraları saymakla bitmez. Güneş kırk yıldır dünyanın her yerindeydi. Güneş, Türkiyede doğmuştu. Ülkesini seviyordu. Dünyanın neresine giderse gitsin onun çantasında bir parça Türkiye mutlaka vardı. O, dünyayı, savaşları, yıkımları yaşarken ülkesinden de ayrılmıyordu. Her yıl birkaç kez yurduna uğruyor, Türkiye üstüne bir film yapıyor, ya da Türkiye üstüne bir kitap yazıyordu. Eşi yazar Barbro ile kendilerini ne kadar sanatlarına, işlerine adanmışlarsa, o kadar da Türkiyeye adanmışlardı. Kalıbımı basarım ki, Türkiyenin dünyada tanıtımına onlar kadar çok az kişi yardım etmiştir. Onlar Türkiye için canlarını dışlerine takmış çalışırken, bizimkiler onları yargıyla, hapisanelerle, karakolların kokar gözaltılarıyla ödüllendiriyordu.

Güneş, bu dünyanın her zaman öbür ucundaki adam, savaşların, soykırımların, zulümlerin, işkencelerin ülkelerinde daha olaylar bitmeden, yerden biter gibi bitiyordu. Elinde şimşek gibi kamerası, kalemliyle ve eşikle.

Güneş büyük bir birikimdir. Bir insanlık, bir sevgi, bir dostluk birikimidir. O her koşulda dünyaya ve ülkemize yardım etmiştir. Bir ömre altmış tane, dünyanın türlü olayların-

dan, maceralarından derlenmiş belgesel film nasıl sığarsa! Güneş sığdırmıştır. Bana gelince, Güneşin ve Barbronun dostluğu benim için en değerlidir. Onlardan, benim için uzak dünya üstüne çok şey öğrendim.

Onu, Amazon Ormanlarına giderken ben uğurladım Arlanda Havaalanından. Dönerken de ben karşıladım. Oradan bana Amazon Ormanlarının kırımının insanlık dışı maceralarıyla ağaçların tepelerinde biten, oralarda açan görkemli çiçeklerin maceralarını da getirmişti. Olağandır ki, bir de dünya güzeli bir belgesel getirmişti. Japonlar kağıt yapmak, ne bileyim, başka işlerde kullanmak için Amazon ormanlarını köklerinden söküyorlar, yani "hopur" ediyorlardı. Bunu da gazeteler ballandıra ballandıra yazıyorlardı. Efendim, Japonlar her kökünden söktükleri ağacın yerine bir parmak uzunluğunda bir fide dikeyorlarmış. Amazon Ormanlarının bitimi biraz da dünyanın bitimi olduğundan, Japonlar hiç böyle bir insanlık suçunu işlerler mi, kesilen ağacın yerine parmak kadar bir fidanı dikmezler mi, dikip de doğayı kurtarmazlar mı?

İşte bu doğa trajedisi duyulur duyulmaz Güneşin kamerası omuzundaydı. Bir arkadaşıyla birlikte soluğu Amazon Ormanlarında aldı. İnsanlığa bu hopurun filmini, yani utanç filmini getirdi, bana da o biten ormanların tepelerindeki çiçeklerin güzelliğini...

Güneş ve arkadaşı ormanların üstünde helikopterle gezerken, bakıyorlar ki, ne görsünler, otuz, kırk, elli metrelik ağaçların tepelerinde açmış çiçekler. Ormanların üstleri ulu bir çiçek ovası gibi. İşte Güneşin bana getirdiği çiçek de bu ağaçların tepelerinde biten çiçeklerdi. Aman, bu ağaçları çiçek veren ağaçlar sanmayalım, tepelerde biten çiçekler ağaçların çiçekleri değil, ağaçların tepelerinde başka tohumlardan çıkan çiçekler.

Şimdi de Güneş dünya macerasını yazmaya başladı. Bir bölümünü okudum. Bu hünerli büyük ustanın bir de yazı hünerini göreceksiniz. İnşaallah ağaçların tepelerinde biten çiçekleri de yazar da, bu bozulmuş, bu kirlenmiş, bütün tatlarını yitirmiş dünyadan son tatlardan birini biz de tadarız.

Ekim 1994

Mutluluğun Resmini Yapan Adam, Abidin Dino

Güneyde, Çukurovada, Adana şehrinde biz o zamanlar sanatla, edebiyatla uğraşan bir avuç gençtik. Polisle de başımız beladaydı. Bir gün duyduk ki şair, ressam Arif Dinoyla kardeşi ressam Abidin Dino Adanaya sürgün gelmişler. Bu sürgünlerin gelişine üzüleceğimize seviniyorduk. Çünkü nasıl olsa bu insanlarla ya şöyle ya böyle tanışmanın bir yolunu bulacaktık. En önce benim talihim yaver gitti, ben önce Arif Dinoyla tanıştım. Sonra da Arif Dino beni Abidin Dinoyla tanıştırdı. Hemen o gün dost olduk. Bu dostluk da Dino ölünceye kadar, elli yıldan fazla sürdü. Dostluğumuzun bir temeli vardı. Ben o zamana kadar, sol bir dergi olan S.E.S. dergisinde çıkan Dinonun birçok resmini görmüş, birçok yazısını okumuştum. O dergideki bir yazısına hayran kalmıştım. Yazının başlığı “Cehenneme Ateş Götürmeyi Tavsiye Eden Şair”di. Bu şair 16. yüzyılda yaşamış, ünü bütün Türkiye’ye yayılmış, şiirleri halk arasında dilden dile dolaşan Çukurovalı (Kilikyalı), Toroslu büyük şair Karacaoğlandı. Bir şiirinde diyordu ki: “Cehennem yerinde hiç ateş yoktur / Herkes ateşini burdan götürsün.” Abidin Dinonun bu birkaç sayfalık yazısı olağanüstü bir anlayışla yazılmıştı. Büyük şairi bütün yönleriyle, bu birkaç sayfalık yazısında, derinlemesine anlatıyordu. Ben o zamanlar folklor derlemeleri yapıyor, köylülerden Karacaoğlanın daha derlenmemiş şiirlerini, kadın ağıtlarını, tekerlemeleri, masalları derliyordum. Ona ilk tanıştığımız gün çok uzun bir tekerleme okudum. Abidin Dino bu tekerle-

menin güzelliği, zenginliği karşısında büyük bir şaşkınlığa uğradı, bana o gün üst üste birkaç kez bu tekerlemeyi okuttu. Sonra o hızla birçok tekerleme, ağıt derledim. Bu yapıtlara Dino gibi bir insanın bu kadar önem vermesi, onları sevmesi bu sefer beni inanılmaz bir şaşkınlığa uğratmıştı. Dinonun Adana'da geniş bir çevresi vardı. Çünkü eski Adana valilerinden biri onun dedesi Abidin Paşaydı. Abidin Paşa, Osmanlıda çok ünlü bir paşaydı. Benim *Ağıtlar* kitabını 1943 yılında o yayınlattı.

Edebiyat, resim konuşmalarından sonra ilk işimiz birlikte Adanayı dolaşmak oldu. Sabahlardan akşamlara kadar sokak sokak Adanayı, bir baştan bir başa dolaşıyorduk. Bir an şöyle bir bakıyor, duruyor, en güzel evi, en güzel ağacı, kaktüsü, çiçeği bulup çıkarıyor, bana gösteriyordu. Bütün bulup çıkardığı bu güzelliklere hayran bakıyordu. Bir çiçeği, bir yapıyı beğenmişse bir günde belki on kez, gidip gidip bakıyorduk.

Bir gün Kapalıçarşıya uğradık. Sonra da oraya dadandık. Çok kilim, çok halı, çok yazma, çok tahta işleri vardı. Sıra bana gelmişti, sonradan benim için yazdığı yazıda dediği gibi, çarşıdaki en beğendiğim kilimi getirip önüne koyuyordum. Bu sefer onun şaşkınlığına ben daha çok şaşıyordum. Kilim faslını da kestik bir ara.

Dino bu sıralarda durmadan çiziyor, boyuyordu. Resimlerini bana göstermesini istiyordum.

Bir mayıs ortasıydı. "Haydi," dedi, "seninle tarlalara açılalım."

Tarlaların içinde silme gelincikler açmıştı, gelinciklerin alından toprak, sarı, yeşil hiçbir şey gözüküyordu. O dümdüz ovada ekinler, sapsarı ışıklar gibi, güneşli çok sarı bir deniz gibi esen yelde dalgalanıyordu. İşte, bu yaşa geldim, ne böyle hayran bakan, kendinden geçmiş, güneşe, ışığa bulanmış yürüyen bir insanı gördüm, ne de düşleyebildim. Onun hayran kendinden geçmişliği anlatılamayacak bir şeydi. Ardından Antitorosların tam dibindeki Çardak köyüne gittik. Köyün evleri portakal ağaçlarından gözüküyordu. Köyün yöresi de silme portakaldı. Dallar portakalları götüremiyordu. Üstte ala karlı Antitoroslar dumanlı. Aşağıda silme turuncu. Yer gök turuncuya kesmişti. Dino beni unutmuş, portakal bahçelerinin arasına dal-

muş, başını almış gidiyordu. O gün karanlık kavuşuncaya kadar, kendinden geçmiş, gözleri turuncuya doymamış, yürüdü durdu. Yemek yemeyi, su içmeyi unutmuş gitmişti. Dino, bir tapınmadaydı. Ben böylesine bir tapınma karşısında sesimi çıkaramıyordum. O gece Çardakta kaldık. Köylüler başımıza birikti. Köylülerle de başka bir macera başladı. Bir aşık geldi köy odasına, türküler söyledi. Köylülerle koyu, gene kendinden geçmiş bir sohbete daldı. Ben yorulmuştum, geceyarısından sonra gittim uyudum. Tan yerleri atarken uyandım, bir baktım ki, köylülerin hiçbiri evine gitmemiş, Aşık da sazına asılmış çalıp söylüyor.

Köyden bir türlü ayrılmak istemiyordu. Zar zor onu dönmeye kandırdım. Trende, öylesine bir coşkuyla, ben uyuduğum sıralardaki konuşmaları, türkülerini öylesine anlatmaya başladı ki, beni büyüdüğüm yerlerin dünyasından aldı, başka başka görkemli düş dünyalarına götürdü.

Birkaç yıl Çukurova doğasının taşıyla toprağıyla haşır neşir olduk. Çukurova doğası artık avucumuzun içiydi.

Ardından Kale Kapısı maceraları başladı. Taşköprünün önündeki küçük alan, Taşköprünün üstü, kale duvarlarının dişi, Orta Anadolu'dan, Güneydoğu Anadolu'dan, Doğudan gelmiş ırgatlarla doluydu. Doluydu dediğim öyle abartma falan değil. Yüzlerce, binlerce insanla her gün Kale Kapısı dolup taşıyordu. Kazma zamanı erkekler kadınlar, pamuk toplama zamanı çoluk çocuk bütün aileler, Kale Kapısında idi. İnanılmaz derecede değişik yüzler görüyorduk. Bu insanları tarla sahipleri, çiftlik sahipleri, onların elçileri buradan alıp tarlalara götürüyorlardı. Bu Anadolu'nun dört bir yanından gelen işçiler çapaya gideceklerdi, sonbaharsa pamuk toplamaya gideceklerdi. Orada çok yüzler gördük. Çok gözler gördük. Uzun, acı, sarı, esmer, kızıl saçlı, buruşuk, örümcek ağı gibi kırışık içinde kalmış, hüznü, hep gülen, hep ağlamaklı, sevinç içinde, üstleri başları dökülen, sakallı, sakalsız. Çok güzel gözlü kızlar. Kap-kara saçlılar, kızıl, sarı, güneşe gelince yeşillenen mor belikler...

Sonra da Yeni İstasyonun önündeki büyük alana, alanda büyük okalıptüsler vardı, bütün Anadolu'nun ırgatları işte burada birikişiyorlardı, dadandık. Bir gün Dinodan üç binden daha fazla

yeşil sözünü duymuştum. Belki biz burada yüz binlerce, milyonlarca yüz görüyorduk. Ve Abidin Dino bir gün bu insanları çizmeye başladı. Öylesine bir hızla, yercesine, yutarcasına insan yüzlerini çiziyordu ki Dino, arkasından atlı yetişemez derler ya öyle bir hızla. İnsan yüzleri, insan biçimleri, yerde, ayakta, çömelmiş, bağdaş kurmuş yemek yerken, halay çekerken, ak başörtülü kadınlar, ağlayanlar, gülenler, endişeliler, kuşkulular... Dino bir insan mahşerinin içine dalmış veryansın ediyordu. Kolları sıvamış sabahlardan akşamlara kadar çiziyordu. Akşam olunca da yapıtları topluyor eve yollanıyorduk. Dino bu sefer yaptığı resimleri ayıklamaya başlıyor, birçoğunu yırtıyor, çok azını da değiştiriyordu. Beğendiklerini de ayrı bir yere koyuyordu. Yırtılan desenlere o kadar acıyordum ki, herhalde bu yüzümden belli oluyordu, bir sabah gel, dedi birlikte ayıklayalım. Bir desen üstünde belki saatlerce tartışıyorduk. O olmaz diyordu, ben olur diyordum. O kötü diyordu, ben güzel diyordum. Sanıyorum onun elinden birçok güzel desen kurtardım. Şimdi bende o desenlerden bir tane var. Kimi seferler ben de ona uyuyordum, işte o zaman bir desen yırtımı başlıyordu. Benim de içim gidiyordu. Sonunda bana dedi ki, artık sen seç. Ben de hepsini seçmeye başladım: Hepsi o kadar güzeldi ki... "Yani sen bu resimlerin hepsi güzel mi demek istiyorsun?" dedi. Ben utanıp sıkılarak, "öyle demek istiyorum, peder bey," dedim. Bir tuhaf baktı bana. "Bir insanın yaptığı her şey güzel mi olur, diyorsun?"

"Hayır, öyle demek istemiyorum. Ama bunlarda çok az iyi olmayan resim var."

Kimi insanlara sonuna kadar güvenirdi. Bunları da ne pahasına olursa olsun sever, korurdu.

Bu sıralar renkli resimler de yapıyordu. Daha da çok yağlı boya... Bu resimlerde, o gözlerini faltaşı gibi açmış, kendinden geçerek, bir doğa tapınmasında dolaşan adamın Çukurovasından ne bir renk, ne bir biçim izi vardı. Başka dünyalar, başka renkler, başka biçimlerdi. Çukurova doğası, insanı sanki bütün haşmetiyle Dinonun üstünden, belki de bir fırtına gibi gelip geçmiş, onda en küçük bir iz bırakmamıştı. Bunu anlayamıyordum. Bu binlerce rengin kaynaşmasında, bu binlerce mavinin, morun uçuştığı, perde perde, arka arkaya sıralanmış Toros

Dağlarında bir ressamı etkileyecek hiç mi bir şey yokmuş! Abidin Dinonun bu tutumu beni üzüyor, ben küseğen bir adamım, küserim de kimseye belli etmem, ama yavaş yavaş o insandan uzaklaşırm, bu huyumu da en iyi Abidin Dino bilirdi, Dinoya küsüyordum. Sanki Çukurova babamın malıydı. Sanki bu ülkeyi babam yaratmıştı. Yüz binlerce mavinin uçtuğu Toroslar da sanki bana dedemden kalmıştı.

Bir iki yıl sonra işi çakozlar gibi oldum. Küskünlüğüm geçti. Abidin Dinonun bu resimlerinde Karagözler, Hacivatlar, kesilmiş karpuzlar vardı. Tahta yapılar, Ankara evleri, bomba atan adamlar, ince çizgilerle nonfigüratife benzeyen renkli biçimler. Ben o sıralarda Abidin Dinonun ağabeyi Arif Dinoyla da çok dosttum. Çalışmalara gitmediğim sürece her gün sabah-tan akşamlara kadar onunla birlikteydim. Hep eski Yunanı, piyesleri, Homerosu, Hitit destanı *Humarbiyi*, *Gılgamış* ve durmadan resim konuşuyorduk. Arif Dino da büyük bir ressamdı. Sergi açmıyor, resimlerini de dostlarından başka kimseye göstermiyordu. Türkçe, Fransızca da şiirler yazıyordu. Birlikte de Rimbaud'nun büyük şiiri "Sarhoş Gemi"yi çeviriyorduk. Fransızcası ondan, Türkçesi benden.

Dinodaki renkleri yavaş yavaş anlamaya başlıyordum. Sonradan onun renklerini anlamayan çok kişiye rastladım. İlk yıllarda çok az büyük sanatçı gereğince anlaşılmıştır. Abidin Dinonun bu yıllardaki renkleri çok alçakgönüllüydü ve bambaşka bir denemeydi. Renkler düpedüz biz başka renkleriz, doğadaki renkler değiliz, öbür ressamların renklerine benzemeyiz, diye bağıyorlardı.

Sonra Abidin Dino Çukurovadan, Adanadan, ırgatlarından, bu binbir renkle kaynaşan ovasından ayrıldı Kayseriye gitti. Onu, bir böbreği olmadığı halde asker etmişlerdi. Oysa onu askere almamaları gerekti. Bu da başka türlü bir sürgün ve zulümdü. Abidin Dino hiç şikayet etmeyen bir kişiydi. Dayanma gücü sonsuzdu. Bu da onun erişilmez alçakgönüllülüğünden geliyordu.

Orta Anadolunun uçsuz bucaksız, ot bitmez bozkırının da, Çukurovanın tadını çıkardığı kadar tadını çıkarmasını bildi. Askerliğini yaptığı Kayseri şehrinin tepesinde dünyanın en gü-

zel piramidi ala karlı, dört bin dört yüz metre yüksekliğindeki Erciyes Dağı bütün görkemiyle ışıklar içinde dönüp duruyordu. Ve bu dağ ulu bozkırdan birdenbire çıkıveriyordu. Dino bu dağa aşkını, onu görür görmez ilan ediverdi. Ediş o ediş. Onun resminde Erciyes bir daha güzelleşti, bir kat daha gerçekleşti. Ve görkemi bir kat daha arttı. Onun Erciyes karşısındaki çizgileri artık alçakgönüllü değildi. Neredeyse hızı Van Gogh'un çizgilerinin hızını geçecekti.

Ve bozkırı çizmeye başladı. Bu uçsuz bucaksız, sonsuz bozkır onun resimlerinde ilk olarak başka bir yaşama, başka bir güzelliğe kavuştu, üstündeki görkemli Erciyes Dağıyla. Onun resimlerinde görkemli Erciyes, uçsuz bucaksız alçakgönüllü renkleriyle olgun bozkır, kendini bulmuştu. Demek ki milyonlarca yıldan bu yana yüreği sevgi dolu ustasını bekliyormuş.

Boyuna yinelerim, Dinonun bozkırı gerçekten daha gerçektir, diye. Bozkır gerçeği, doğa ve insan macerası anlatılamayacak kadar gerçek, güzel, yeniden yaratılmış bir gerçektir. Abidin Dinodan sonra ben de iki yıl bozkırı ve Erciyes Dağını yaşadım. Dinoda Erciyes Dağı, bozkır daha bir bozkır, daha bir Erciyesti. Bozkırın düzlüğünden yükselen dağ, Abidin Dinoda başka, yepyeni, yeniden yaratılmış bir dağdı. Bozkırın da gökleri sonsuz bir uzaklıktaydı ve insanlar bu uçsuz bucaksızlıkta karınca gibiydiler.

Abidin Dinonun sanat macerasını kırk yıldan daha çok izledim. O, her gün kendini ve resmini yeniden yaratıyordu. Her gün yeniden doğuyor, zenginleşiyor, her gün resmini zenginleştiriyordu. Bütün soylu, büyük ressamalar gibi durmadan değişiyordu. Antenlerini bütün yeryüzüne germişti. Orda Anadolu, Adana sürgünü en kuytu köylerde, kasabalarda yaşarken bile antenlerini bütün dünyaya tutmuş, kırk günlük yolda yaprak kıpırdasa ondan haberi oluyordu. Ayağı ne kadar Anadolu toprağındaysa, kulakları da yeryüzündeydi. Benim gibi genç bir insan için bu bir tansık insandı. Arif Dinoyla, "Sarhoş Gemi"yi kahve köşelerinde Türkçeye çevirir, eski Yunanı okur; *Don Kışot*u tartışırken, Abidin Dinoyla da Joyce'u, Kafka'yı, Faulkner'ı konuşuyorduk. Halk şiirlerini, Yunusu, Karacaoğlanı, büyük başkaldırı şairleri Dadaloğlunu, Pir Sultanı ezber ediyorduk. Marx'ı, Engels'i de, büyük sosyalist ustaları da ihmal etmiyorduk.

Abidin Dino her yönüyle büyük bir doğa ve insan birikimiydi. Hep şaşıyordum, o birlikte yaşadığımız Çukurova (Kilikya)nın sonsuz renkleri Abidin Dinonun resimlerine niçin yansımamıştı?

Sonra birden Pariste, yıllar sonra, Dinonun çiçeklerini gördüm. İşte 1940'ların Çukurovasının renkleri bu çiçeklerdeydi. Şaşırmadım. Çukurova bu renklerdeydi ve Dino bu çiçeklerin birçoğunda Çukurovasını yeniden yaratmıştı.

Moskovada her gün İlya Ehrenburgla evinde konuşurken, Ehrenburg bana, "Dinoyla tanışıyorum ya, çok resmini görmedim," dedi, "bana onu anlatır mısınız," dedi. Dilimin döndüğünce Dinonun resmini ona anlatmaya çalıştım. Ve Dino için, "O büyük bir atmosfer ressamıdır," diyebildim ancak. Çünkü zamanımız çok kısıydı. Biraz sonra evine Sartre gelecekti. Kapıdan çıkarken Sartre'la karşılaştık ve bizi kapıda tanıştırdı.

Abidin Dinonun resmi böyle birkaç sayfayla anlatılamaz. Kabaca anlatmaya çalıştığım Dino, kişiliğinin zenginliği ve bu zenginliğin onun resmine yansımasıdır. İşte bu zenginliktir ki, onu çağımızın büyük ressamları arasına katmıştır. Ve şuna inanıyorum ki, yıllar geçtikçe Abidin Dino resmi dünyada daha çok anlaşılacak, insanlık Dino gerçeğiyle, büyüklüğüyle kucaklaşacaktır.

Abidine, Paris 1994

Turhan Selçuk ya da Bir Büyücü

Turhan Selçuk yüzyılımızın olağanüstü bir macerasıdır. Bizim ülkemizin aydınları büyük bir sanatçı için böyle konuşabilmeyi, nedense, kim olursa olsun kendilerine yediremiyorlar ya da yakıştıramıyorlar. Ne bileyim ben, belki de büyük bir sanatçının bu ülkede de yetişebileceğini sanmıyorlar. Bir *Memleketimden İnsan Manzaralarını*, bir *Şeyh Bedrettin Destanını* yazmış Nâzım Hikmet gibi bir dünya şairine, çağımızın tansıklarından birine bile, ondan sonra gelmiş şairler bile “hagaragord” deyip geçiyorlardı. Ne zaman ki dünya, onun yüzyılımızın büyük şairleri, hem de en büyükleri arasında olduğunu söyleyince, bu da dünyaya genişlemesine yayılınca, onun büyük şairliğine inandılar. Nâzım Hikmet, bütün dünyanın bildiği gibi, yeryüzü edebiyatının büyük kişilikleri arasındadır. Şiire yeni bir ses, yeni bir biçim, yeni bir düşünce, yeni anlayış getirdiği artık dünya üniversitelerinde okutuluyor. Biz daha bu büyük yaratıcının mezarı Türkiye’ye getirilsin mi, getirilmesin mi diye uğraşıp duruyoruz. Bizim aydınlarımızın dilinde, ne yazık ki yerme var da övme diye bir şey yok. Kusura bakılmasın, övme dedim de, anlamak, hayran kalmak, minnet duymak sözcüklerini kullanmalıydım. İnsanoğlu Neruda’yı, Nâzım Hikmeti, Çehovu, Tolstoyu, Picasso’yu anladıkları, onlara hayran kaldıkları için övüyorlar, başta ediliyorlar. Haklarında yüzlerce kitap yazılıyor, araştırmalar yapılıyor, şehir alanlarına heykelleri dikiliyor, onlar için müzeler kuruluyor. Biz daha Nâzım Hikmetin kemiklerini Türkiye’ye nasıl getireceğiz, diye çabalayıp duruyoruz. Bir ülkeye yeni bir şiir dili, şiir biçimi yaratan kişi için.

Derdim bu değil, dünya şairi Nâzım Hikmetin mezarı dünyanın neresinde olursa olsun, o insanlığın, yüzyılımız insanlığının, gelecek yüzyıllar insanlığının da yüreğindeki şairdir. Ben günümüz Türkiyesinin durumuna acıyorum. Ulus, olarak bu Nâzım Hikmet macerasının altından nasıl kalkacağız? Bir gün uygar bir ulus olmak talihine kavuşursak, gelecek kuşaklar, Türk ve insanlığın kuşaklarına, bugünden söyleyecek bir sözümüz, bir savunmamız olabilecek mi? Çağımız Türkiyesinin insanlarından bizim gelecek kuşaklarımız, insanlığın kuşakları utanç duymayacaklar mı? Türkiyedeki bugünkü anlayışsızlık, çağdışılıktan, bugünkü yapılan zulümden hiç utanç duymayacak mıyız? Hiç olmazsa gelecek kuşaklara, bizi azıcık da olsa bağışlasınlar diye, bir utanç çılgılığı bile gönderemeyecek miyiz?

Ülkemizde hal böyleyken, nasıl olmuş, nasıl oluyorsa Turhan Selçuk gibi dünya sanatçıları da yetişiyor. Turhan Selçuk da artık insanlığın onur listesindedir. O da ülkemiz ve dünya insanlığının yüreğindeki en sıcak yerini almıştır. O, çok şükür daha yüzyılımız insanlığına ürünlerini kendi köşesinden dağıtıyor.

Ona önce bir çizgi ustasıdır, diyebiliriz. Bütün büyük ustalar çizgide olsun, renkte, dilde, sinemada olsun, öbür sanat dallarında olsun ortaya büyük kişilik koyanlardır. Büyük sanatçılar ortaya koydukları sanat kişilikleriyle büyüklüğe ulaşırlar. Ya da onların en önemli nitelikleri koydukları kişiliktir. O büyük kişilikler tektirler. Bu, tek olma işini biraz daha açayım. Örneğin bir Picasso'dan önce bir Picasso yoktu. Elbette onun ustaları vardı. O, ustalarının adını da teker teker sayar, ama ustalarıyla en küçük bir ilişkisi yoktur. Bir Van Gogh, bir Cezanne, bir Matisse, bir Braque bunların Picasso gibi usta bildikleri kişiler olmuştur, ama onlar da tektirler. Edebiyatta da böyledir. Bir Tolstoy kişiliğiyle bir Dostoyevski kişiliği apayrıdır, aynı çağda yaşadıkları halde. Bir Matisse'le bir Abidin kişiliği de bambaşkadır. Abidin Dino ile Picasso çok yakın dost oldukları halde çizgileri, renkleri apayrıdır. Yüz Abidin resmiyle yüz Picasso resmini karmakarış edip bir duvara asalım, resimden çok az anlayan bir kimse bile o resimleri birbirlerinden ayırdebilir.

Turhan Selçuk da büyük kişiliklerden biridir. Yalnız kimi Turhan Selçukları, öteki Turhan Selçuklardan ayırabilirsiniz.

Kimi Turhan Selçuk çizgilerinde şiirsellikler ağır basar. Her yapıt bir yumuşaklık, bir sevecenlik, erişilmez bir insan sıcaklığı taşır. Kimi yapıtında Turhan Selçuk bıyık altından belli belirsiz güler. Siz de ona katılırsınız. İşte büyük sanat budur. Büyük sanat, ister istemez seni içine alıp kendisiyle birlikte gülümseten ve hem de yüreğinin köküne işleyendir.

Ben gençliğimden bu yana Turhan Selçuk macerasına yakından katılma, onun büyütlü sanatını izleme talihine ermiş bir kişiyim. O gülümsüyorsa bir olay karşısında çizgileri de gülümsüyordur. Çizgi de ona göredir. O kızmışsa çizgisi de kızmıştır. O alay ediyorsa, haşa, Turhan Selçuk hemen hemen alay etmez, bu onun çok zengin yüreğine yakışmaz, o sanatında, en kızdıklarına bile zulüm etmez, aşağılamaz o kişiyi, en kötü kişiye karşı bile yüreğinin en kuytu bir köşesinde de olsa bir sevgi vardır, bunu çizgilerinde apaçık görürüz.

İnsan psikolojisinde büyük, usta bir romancı gibi o da derinlere inmiştir. Bir yazımda onu Çehovla kıyaslamış, o da karikatürün Çehovudur demiştim. Bana kimi gazeteciler soruyorlardı, “Ustan kim?” ben de her zaman şu karşılığı veriyordum: Çehovla, Charlie Chaplin... Charlie Chaplin’e çok şaşıryyorlardı. Ben açıklıyordum. Sanatta, hem de yüzyılımızda, insan psikolojisine yeni ufuklar açan insanlardan birisi, belki de birincisi Chaplin’dir, diyordum. Sinema olsun, resim olsun, karikatür olsun ne fark eder ki... İşte Turhan Selçukla Çehov benzetmesini bu yüzden yapmıştım. Turhan Selçuk da psikolojide ufuklar açmıştır. Turhan Selçuktan sonra da insan gerçeğine biraz daha yaklaşmış, insanoğlunu biraz daha tanımışızdır.

Yazıma başlarken, Turhan Selçuk yüzyılımızın büyük bir sanat macerasıdır, demiştim. Turhan Selçuk işe başladığından bu yana hep değişmiştir. Birçok büyük ustada da bu değişiklikler vardır. Örneğin Picasso hep değişir. Belirli ya da belirsiz değişmeyen büyük usta da yoktur. Ne çizgide, ne romanda, ne müzikte. Buna ad bile koymuşlar, sanatçının şu dönemi, bu dönemi, diye. Turhanın bir sürü dönemi vardır. Ama hepsi de Turhan büyüklüğüdür. Onun her dönemi de kendi olarak değişiklik içerir. Turhan Selçukun dönemleri şaşırtıcıdır. Ben bu değişiklikler üstünde çok dururum. Beni gerçekten bu iş çok şaşırtıyor ve bu büyük ustalara hayranlığımı artırıyor. Demek ki,

diyorum, bir çağ, bir dönem büyük bir sanatçıya yetmiyor. Turhan Selçuku yakından tanıdığım için bu korkunç, korkunç olduğu kadar güzel dünyanın maceraları bu insana yetmiyor, diyorum. Belki Picasso, Tolstoy, Çehov, Abidin Dino, Nâzım Hikmet için de bu böyleydi.

Belki çağımızda antenleri bütün yeryüzüne germiş kişi Turhan Selçuktur. İnce Memed türküsü diye bir türkü vardır: *Yüce dağ başında bir koca kartal / Açmış kanadını dünyayı örter*, der. Turhan Selçuk da germiş kanadını dünyayı örtmüş. Dünyanın her şeyiyle, açlığı, yokluğu, sömürüsü, jenosidi, zulmü, işkencesi, barışı, savaşı, sevinci, acısı, gülüşü, ağlayışıyla ilgilidir. Bütün bunlar onun sanatına yansır ve gülüşüne, ağlayışına yansır. Sömürülenlerin, insanı, insanlığı aşağılayanların, zalimlerin, acımasızların korkulu düşüdür o.

Ne mutlu o büyük sanatçıya ki, sanatını, erişilmez ustalığını insanın, gerçeğin, doğruluğun, güzelliğin emrine vermiştir.

Ben, kimi zamanlar boyumdan büyük işlere kalkıyorum, ama olsun, diyorum, yağmazsan da gürlü. Yıllardır Turhan Selçuk üstüne eleştirel bir yazı yazmaya hevesleniyorum. Biliyorum, Turhan Selçuk üstüne dünya üniversitelerinde dersler verilecek, onun üstüne sanatsal ve bilimsel kitaplar yazılacak, onun karikatürleri dünyanın her yerinde kitap olarak yayınlanacak, şimdi yayınlanmıyor mu diyeceksiniz, elbette yayınlanıyor, Turhan Selçuk birçok ülkede en az ülkemizdeki kadar tanınıyor. Ama benim dediğim bu değil. Benim dediğim böyle bir usta Picasso, Daumier gibi insanlığın malı olacaktır.

Her insanın yüreğinde bir aslan yatar derler ya, benim de yüreğimde Turhan Selçukun sanatını uzun uzun anlatacak bir aslan yatıyor, belki de bir kitap.

Turhan Selçukla kırk yılı aşan arkadaşlığımız benim mutluluğumdur. Ha, size bir şey daha söyleyim mi, benim bir mutluluğum daha var: O da benim evimde Turhanın bir karikatürü asılı. Hani, herkesin bildiği o zeytin dalı var ya, yani barışın timsali zeytin dalı. İşte Turhan bu zeytin dalını upuzun resmetmiş, dibine de bir insanı oturtmuş, insancık da, ne yapsın, daldaki zeytini koparmış yiyor. Alın size bir dünya... Binlerce insan macerası...

Güz 1994

Çiçekten Bal Yapar Ustadır Arı

Onat Kutlar, Türkçenin zenginleşmesi, büyük bir şiir dili, büyük bir roman, hikaye dili olması için çabalayanlardan, bunun bilincine varmış kişilerden birisiydi. Ve bu çabası, bilinci onu Türkçenin büyük ustalarından yaptı. Onun yazılarındaki, hikayelerindeki Türkçe, kendine has, eksiksiz güzel bir Türkçeydi. O, Türkçenin derinliklerine, ayrıntılarına girendi.

Yaşam bir Nâzım Hikmet, bir Sait Faik olma talihini ondan esirgedi. Hayat gaillesi onu can evinden vurdu. Hepimizi vurdu ya, Onat bir kelebek kanadı gibi incecikti, ona daha çok dokundu. Bununla, bütün fırtınalara göğüs geremedi demek istemiyorum. Her şeye karşın sanat için, güzellik için, insanoğlunun mutluluğu için elinden geleni de gelmeyen de yaptı.

Onatla bizim bir maceramız var. Macera diyorsam bu tam bir maceraydı. Deniz Gezmişleri astırmamak için büyük bir kampanyaya giriştik. Sanırım yirmi binden fazla aydın imzası topladık. Onat Kutlar, Erdal Öz, Murat Belge, dördümüz. Doğaldır ki, öteki arkadaşlarımız da bize büyük bir özveriyle yardım ediyorlardı. Onat, büyük bir inatla direniyordu. Akli bir türlü, Denizlerin asılmasını almıyordu. Ve onların asılacağına inanamıyordu. Hukuk okumuştı, yasaları hepimizden iyi biliyor, bu bir cinayettir, diyordu. İdam hükmünün mutlaka Büyük Millet Meclisinden döneceğine inanıyordu. Ve buna bizi de inandırırıyordu. Bunun için de veryansın ediyorduk imza toplamaya. Ne topladığımız imzalar, ne de

öteki girişimlerimiz bir işe yaradı. Suçları idamlık değildi. Bunu bütün dünya gibi Türkiye de biliyordu. Ve askeriye'nin emrindeki Büyük Millet Meclisinden, belki de bu insan tarihinin en onursuz idam kararı çıktı. O gün Onatı görmeliydiniz. O ışık gibi gülen umudun adamı küçücük bir çocuk kadar kalmış, yumulmuş gitmiş, sağır dilsiz olmuştu. Hiçbir şey onu teselli etmiyordu. Ne etsek, ne eylesek Onatı kendine getiremiyorduk. O gün arkadaşlara dedim ki, asılacak üç kişi değil dört kişidir, dördüncüsü de Onat Kutlar. Onat Kutları aldım adalara götürdüm. Sabah gidiyor, konuşuyor konuşuyor, gece geriye dönüyorduk. Onatın acısını dindirmek kolay değildi.

Bu imza kampanyasından dolayı başta Erdal Öz birkaç arkadaşımız hapse girdi. Nedense Onatla beni almadılar. Denizler asıldıktan sonra uzun bir süre Onatı görmedim. Yüzüne bakamayacaktım.

Her zaman dingin görünen Onatın yüreği kaynardı. Kendini, sanatın her dalında, başını taştan taşla vururdu. Genç bir yetenek görmesin, ister sinemada, ister edebiyatta ilk kanadını gerenlerden biri Onat olurdu. Bir hikaye, iyi bir roman okumuş, iyi bir film görmüşse çocuklar gibi sevinir, o güzel Türkçesiyle, şiirli diliyle sevdasını döşenirdi.

Sinematik onun tutkusuydu. Festivallerin her zaman başında, en azından yanında hep o olurdu.

Ülkemizde yaratılmış her eser onun için mutluluktı. Ben, Abidin Dino, Nâzım Hikmetten sonra en cömert insan olarak onu gördüm. Bizde kıskançlık, dedikodu bir sanattır. Onat, bu sanattan yoksundu. Belki de bu sanattan yoksun aramızdaki tek kişiydi.

Yaratıcı ve çok yetenekliydi. O hikayelerindeki güzelliği romanlara da aktarabilseydi, o kadar iş arasında buna vakti ol- saydı, şimdi dünyanın hayran kalacağı bir romancımız olurdu. Buna çok inanıyor, onu roman yazmaya zorluyordum. Yakın arkadaşlarımız benim bu çabamı çok yakından bilirler. Ah, keşke bu iş başımıza gelmeseydi, bu aydınlığın türkücüsü, ışık gibi gülen adam bize kendisi gibi o ışıklı Türkçesiyle görkemli romanlar yazabilirdi. Zülfü Livanelinin dediği gibi, onun ölümü

kolumuzu kanadımızı kırdı. Ben bundan sonra daha yazılmamış romanlarımı kime anlatabilirim artık? Kim beni böylesine can kulağıyla dinler de daha yazılmamış romanları kim benimle tartışır artık, diyeceğim ya, çok şükür Doktor İbrahim Kıray, Fethi Naci Usta, Zülfü Livaneli var. İnşallah benden çok yaşarlar da benim daha yayınlanmamış, yazılmamış romanlarımı okurlar, dinlerler.

Onat bugünkü Türkiyenin kurbanıdır. Öfkem yöneticilere giderek büyüyor. Bir yüzyılda Onat özünde, zenginliğinde, ustalığında Türkiye kaç kişi yetiştirebilir ki...

Doğum günü toplantısına gidemedim. İşte bunu yapamadım, yapamazdım. Hiçbir ölüm beni bu kadar etkilemedi. Çünkü, *"Güneşte kurudu petek / Bütün bal arıda kaldı."* On yıl, on yılcık daha yaşasaydı, onun ne yapabileceğini, yaptıklarını görürdük.

Onatın kişiliğini, tatlı gülüşünü, kimseyi kırmamak için gösterdiği çabaları, inceliğini, inadını, düşüncelerinde kaya gibi sertliğini, buna karşın sonsuz hoşgörüsünü, ne kadar yaşarsak yaşayalım hiçbirimiz unutmayacağız. En güzel yıldızımız kaydı gitti. Ülkemiz de her şeyiyle kaymak üzere. Onat sağ olsaydı, *"Korkma Yaşar, üzülme iyi, olacak, iyi olacak,"* derdi inanılmaz iyimserliği, bitip tükenmez umuduyla. Şimdi, bugünlerde karanlık içindeyim. Şimdi o rahat uyusun diye, ben de, *"İyi olacak Onat, iyi olacak üzülme,"* diyorum, Onat rahat uyusun diye.

Onatın çok sevdiği iki dizeyi de yazmak istiyorum bu yazıya. Bu dizeleri ben 1971'de Davutpaşa hapisanesindeyken Sabahattin Eyuboğlu mektubunun içinde göndermişti. Bu dizeler bana değil, Onata yakıştırdı. Şimdi bu dizeleri ona ithaf ediyorum:

*İnsan var karartır ak gündüzü
İnsan var ağartır gecemizi*

İşte böyle maceramız. Karanlık gecemizi ağartmaya gücümüz yetecek mi... Bir bomba... Bir karanlık çağ... Gene de iyi olacak diyelim Onat kardeş, gene de.

Onat Şimdi Gaziantepteki köyde olsaydı, cenazesi en sıcak, en güzel ağıtlarla biterdi. Ben gene yazıyı yukarıdaki iki ağıt dizesiyle bitiriyorum:

Yeryüzünün   ekleri
 ıđrıŐtı da a tımla

Öyle açmıştır Onat Kutlar,  yle, AÇMIŞTIR.

30 Ocak 1995

İşi Zor Bir Adam, Zülfü Livaneli

Böylesine toz duman içinde, sapın samana karıştığı, iyiyle kötünün karman çorman olduğu bu ülkede sağlıklı bir sanat yapmak bir tansıktır. Her çağın kendi özgürlük anlayışı vardır. Her çağın kendine özgü işkencesi, zulmü de vardır. Engizisyonu insan soyu unutulabilir mi?

Çağımızda da bir özgürlük anlayışı gelişmişti. Ama gel gör ki büyüklü küçüklü Hitler'ler yüzyılımızı kararttılar, lekelediler, bir utanç çağı yaptılar. Yüzyılın başından beri ülkemizde de insanlığı utandıracak durumlar yaşandı. Halkımız zulüm gördü. Dünyanın en güzel, insanlığın tepesine, daha da çok zulmedenlerin tepelerine balyoz gibi inen, *"Zulmün artsın, art-sın ki sonun çabuk gelsin"* sözünü yarattı.

İnsanın şöyle düşüneceği geliyor: Acaba büyük sanat yapıtlarını zulümler mi yarattı? Hemen vazgeçtim. Başındaki bu baskılar, bu zulümler olmasaydı; bu savaşlar, bu baskılar, bu kıyımlar olmasaydı, kim bilir insanlık daha neler yaratacak. İnsanlık çürüye çürüye böylesine büyük yapıtlar yaratmışsa, özgür olsaydı kim bilir daha neler yaratabilirdi. Baskılar, zulümler, kıyımlar, kötülükler, sömürüler insan yaratıcılığının kösteğidir. Bunu artık çağımız bir iyice biliyor.

Ülkemizin ne halde olduğunu, ne durumlara düştüğünü, yozlaşmanın son sınırına gelip dayandığını görmeyen, bilmeyen var mı?

İşte bugün ülkemizde, has, yozlaşmaya karşı direnen sanatçının, düşünce adamlarının işi zor. Fransada basılan bir kita-

ba yazdığım yazıda, “Sivasta 37 sanatçının, devletin gözüünün önünde 7 saat kuşatılmış bekledikten sonra yakıldıklarını yaşayan, ülkesinde her gün bir sürü insanın boğazlandığını gören bir sanatçı hangi vicdanla, hangi, hangi gönül dinginliğiyle sanat yapabilir,” demiştim.

Gene de o günlerde bir roman yazıyordum. Yalnız bu olaylar gittikçe öfkemi artırıyor, her şey bir patlama olarak yazıya dökülüyordu. Romanı yazdıkça kıyımlara, ölümlere, zulümlere karşı gittikçe bileniyordum. Ormanın, havanın, suyun, bütünüyle doğanın öldürülmesine, bununla birlikte de insanlığın çürümesine, insanlığın şimdiye kadar yarattığı değerlerin göz göre göre yok olmasına katlanamıyordum, roman gittikçe bir şiddete dönüşüyordu. Hep soğukkanlılığımı korumaya çalışıyor, öfkemi engellemek için elimden geleni yapıyordum. Sanatımın sanat işlevini yerine getirebilmesi için, onu kendimden bile bağımsız kılmalıydim. Bu olanakdışı işi gerçekleştirmeliydim. Sonra baktım ki başa çıkamayacağım, işi oluruna bıraktım. Sonra da şu yargı işi çıktı. Bu durumda yazabilirsen yaz bakalım. Her şeye karşın, iyi ya da kötü, yazmak zorundayım.

Zülfünün durumu da, yakından biliyorum, benim durumundan hiç farklı değil. Ülke insanların durumu ona da büyük acılar veriyor. Bu kadar iş, çaba arasında Zülfü neler yapabilecek, diye çok merak ediyorum, yapsa bile yaptığı nasıl bir iş olacak? Böyle korkunç durumlar, ses duvarını, yani insanlık duvarını aşmış durumlar, bir sanatçıyı da çürütürdü. Bir de gene bir halk sözü vardır, “İnsanın dayandığına dağlar dayanmaz.” Ben bu söze, yani insanın gücüne hep bel bağlamışımdır. En kötü koşullar altında bile yaratıcılığını koruyacağına... Onun içindir ki, her zaman, insanoğlu umutsuzluktan umut yaratan- dır, demişimdir.

Zülfü Livanelinin son kaseti *Neylersin*, bu koşullar altında, bir patlama oldu. Bir ses patlaması, bir öfke patlaması, bir umut patlaması oldu. Bu kaseti dinledikten sonra bir daha inandım ki, insanoğlu umutsuzluktan umut yaratandır. Ve Zülfü bu kasetiyle hem kendi sanatını, hem de müzik sanatını yüceltti.

Müzik sanatı köklü bir sanattır. Büyük bir sanattır, dünyayı saran ışık gibi büyük ustalar yetiştirmiştir. Böyle bir sanatı yüceltmek bir abartı olmaz mı? Bana karşı çıkanlar hep abarttığımı söylüyorlar. Onlar benim gibi Çukurovada bir sabah uyandıklarında dağın taşın, toprağın bir anda baharla patladığını görmemişlerdi ki... Baş döndürücü kokuların bütün havayı sardığını, yıldızların gökyüzünü örttüğünü, gökyüzünde yıldızdan iğne atacak yer kalmadığını, gün burnuna güneşindoğduğu yerde, seher yelleri eserken kuyruk yıldızı dedikleri yıldızın ışıklar fışkırtarak döndüğünü, insanın inanılmaz bir esrikliğe kapılıp dünyanın mutluluğuna karışıp erdiğini yaşamamışlardır ki...

Bu güzelim dünyada insanoğlunun ne acılar çektiğini, bu acılara, zulümlere korkunç dirençlerini bilmemişlerdi ki... Yaratma bir şiddettir; o şiddete ömürlerinde bir kezcik olsun ulaşamamışlardı ki... Bana doğayı ve insan acılarını, ülkemde yaşanan inanılmaz zulmü abartıyorsun diyenleri anlamaya çalışıyorum, ama bağışlamıyorum.

Doğayı yaşamak, başka insanlardan daha çok onların ellerindeydi. İnsana, insan acılarına yabancı kalmamak ellerindeydi. Hep kaçtılar, korktular, sindiler, korkunun üstüne yürümeyi, bu insanın en temelli duygusunu akıllarına bile getirmediler. Bu dünyaya gelmenin, salt dünyaya gelmenin bir mutluluk olduğunu akıllarına bile getirmediler. Korkularından, o üstüne yürüyemedikleri korkularının altından kalkamadılar, doğayla ve insanla zenginleşemediler. Onlara her insancıl şey abartı geliyor. Ben bu insanlara inat hep abartacağım. Onlar korkularından köstebek yuvalarına kaçsınlar. Onlar, sanatçının doğaya, insan güzelliğine hayranlıklarının abartı olmadığını bilmezler. Onlar çıplak gerçeğin abartı olmadığını farkına bile varamazlar.

Bütün büyük sanatçılar, edebiyatta olsun, müzikte olsun, resimde, heykelde olsun sırtlarını hep halk kaynağına dayayarak yaratmışlardır. Dikkat edelim, halka öykünmüşlerdir demiyorum, halk onlara kaynaklık etmiştir, diyorum. Büyük Beethoven'ın halk ezgilerinin etkisinde kaldığı yazılıyor, söyleniyor. Ben bunu söyleyemiyorum. Beethoven için "ezgilerin etkisindedir" dersek yanılırız. Halk ezgileri ona kaynaklık etmiştir, bütün büyük ustalara ettiği gibi. 9. Senfonideki *Sevinç Türkü-*

süinde hiçbir türkünün etkisini göremiyoruz, diyor araştırmacılar. Doğru, bulamayabilirler. Yalnız, onun kökünde halk olmasaydı, o melodiye benzer birçok melodiyi Beethoven özümse-meseydi, kırk bin yıl halk suyunun altında o melodiler çakıltaş-ları gibi düzelip parlamasaydı, Beethoven belki de bu dünya-nın en etkileyici sevinç türküsünü yaratamazdı.

Bach da, Mozart da, Bela Bartok, Haçaturyan da halk kay-naklarını özümseyenlerdendir. Ad saymak istemiyorum, edebi-yatta da bu böyledir. Unutmayalım ki bütün çağların en büyük şairi Homeros, o “halk şairi” dediklerimizdendir. Yunus Emre de bir halk şairidir.

Sözü fazla uzatmadan Zülfü Livaneliye gelelim. Zülfü Li-vaneli son kasetiyle ulaşılmaz halk müziği bilgisiyle halkı özümseyenlerden biridir. O hem kendi özgün müziğini yaratı-yor, hem de hayran olduğu halk müziğinden kimi parçaları ye-niden yoğurarak, yorumlayarak yaratıyor. Her iki dalda da dünyamıza yeni sesler, yeni ölümsüz duygular getiriyor. Gide-rek ülkemizin, Akdenizin, dünyamızın özgün müziğine katkı-larından biri oluyor.

Dünya sanatına katkımız olacaksa Zülfünün ulaştığı teme-le, kaynağa ulaşabilmek çabasından başka umarımız yok. Ken-di özüne erişemeyen başkalarının özünü kucaklama, onlarla sarmış dolaş olma olanağını bulamaz. İnsanın büyük sanat ma-cerası sanatçının büyük yaşam macerasından geçer. İşte Zülfü önümüzde bir örnek. Zülfünün zenginleştiği yerleri avucumu-zun içi gibi biliyoruz. Önce kendi, kendi halkı, halkının müziği.

Her zaman söylediğimi gene söylüyorum, Anadolu bir kültür mozayığı olmuştur bütün çağlarda. Onun için çağların en büyük şiirini Anadolu yaratmıştır. Unutmayalım ki, yukarı-da da söylediğim gibi, Homeros bir Anadolulu halk şairidir. Anadoludaki bütün sanat dalları gibi Anadolunun müziği de çok zengindir. Çerkes, Kürt, Arap, Arnavut, Çeçen, bütün Kaf-kasya, Balkanlar, Arabistan Anadoluda düğümlenmiştir. Ya ge-lip geçmiş sayısız uygarlıklar, ya onların bıraktıkları kalıtlar, birikimler... Nereye elini atsan bir avuç altın çıkarıyorsun. Ye-ter ki, bunun bilincinde olalım ve bu toprağın özüne varalım.

Bu öze varırken kimi büyük ustalar bile yanlışlar yapıyor-lar. Örneğin Haçaturyan. O özgün senfonilerinde bile halk mü-

ziğine bir biçimde öykünüyor. Dehşet güzellikler de yakalıyor. Yalnız bir yerde öykünme o kadar çıkar yol değil. Ne kadar öykünürsen öykün, özü kadar güzel bir şey yapamazsın. Çünkü onu halklar çağlar boyunca işleyerek, her yıl biraz daha ustalar onu güzelleştirerek günümüze kadar getirmişlerdir. O güzelliğe varmak olağandışıdır. Öyleyse yeni müzik, yeni edebiyat, yeni sanat niçin yapalım, diyebiliriz. Sorun o değil, her çağ kendisini açacaktır. Her çağ kendince yeni sanat biçimleri, içerikleri yaratacaktır, kendince.

Demem o ki, yaratıcı temel kaynağını hiçbir zaman unutmayacaktır. Yalnız temel, ana kaynak dediğimle de olmuyor iş. Kendi kaynağımız kadar dünyayı da elimizden geldiğince özümsemek zorundayız. İşte Zülfü Livaneli bu iki kaynaktan da susuzluğunu giderecek kadar içmiştir. Dokuz yıllık gurbetlik ona yaramıştır. Bu dokuz yılda dünya dilleri, dünya kültürüyle tanışmış, onları özümsemiştir. Kendi kaynak müziği dışındaki müziklerin de üstüne eğilmiş, dünyayla da zenginleşerek özgün müziği zenginleştirmiştir. Ve ülkemiz de insanlığa Zülfüyle bir özgün kişilik kazandırmıştır.

Ülkemiz zor, ülkemiz kısırlaştırılmış, her yönüyle fukarlaştırılmış bir ülkedir. İnsanlarımız baskılar altında, kendi öz kültürünü küçümseme, hor görme yüzünden, yozlaşmış medyası, okulluktan çıkmış okulları, tükenmiş üniversiteleriyle yaratıcılığını yitirdi yitirecek. Onun için nasıl, nereden çıkmışsa çıkmış diyelim, Zülfü gibi yaratıcıların işi zor. Zülfü yolundan gideceklerin de işi zor.

Söyle bir göz gezdirelim ortalığa, ferman okunmuyor tozdan dumandan. Ayaklar baş olmuş, başlar ayak. Ne renk kalmış, ne ışık... O kişiliğine toz kondurmayan, bunca yüzyıl Yunus Emreyi, Karacaoğlanı, Pir Sultanı, Dadaloğlunu yüreğinde taşımış halkımız bile kabuk değiştirmekte. Değiştirmesin demiyorum. Değiştirmezse tükenir. Ama yaratıcı gücünü yitirmesin. Onun yaratıcılığını sağlayacak kültür toprağındadır ve bu toprak dünyada esen bütün güzel yellere her zaman açık olmuştur.

Bir tek Zülfü bilinci ve yaratıcılığıyla yaz gelir mi, diyeceksiniz. Gelmez! Ama ben inanıyorum ki, bir Zülfü çıkmışsa, yaratıcılığımız tükenmiş değil demektir, birçok Zülfüler daha çıkacaktır.

Şu anda *Neylersin* kaseti Beyoğlunda, İstanbulun kenar mahallelerinde ortalığı çınlatıyor. Gelen haberlere göre Anadolu da da öyle. Bunca yılın bilge Anadolusu kendini iyi tanıyor. Halkın yanılması mı, o başka bir şey. Halk başına örülen çorapları, önüne kurulan tuzakları öyle çabuk anlamıyor. Bu büyük bir araştırma konusudur. Bilge Anadolu bilmesi gerekeni herkesten iyi biliyor. O şehre inince arabesk oluyor. Bunlar derin araştırma isteyen konular.

TRT *Neylersindeki* en güzel dört türküyü yasaklamış. Ne gam! Bütün Zülfüyü yasaklasa ne olurdu ki, eskiden yasakladığı gibi. Gerçek bir sanatçı yasak kabul etmez. Hiçbir yasağın sanata gücü yetmez.

Sanat insanın daha çok yüreğiyle iş görmüştür. Bunu böyle demekle insanı bölmüyorum. Büyük sanat elbette insanı bütünüyle kavrar. İşte şu son günlerde başıma gelenler: Sevdiğim Onatın ölmesi, insanın böğrünün boş kalması, Onat gibi bir kişiliğin yerinin dolamayacağı bilinci, böylesi acılar içinde insanın ağıt bile yakamaması, sonra başa gelen, küçük de olsa öteki işler, ne de olsa insanı bunalıyor.

İşte tam bu sırada *Neylersin* yetişti imdadıma. Yüreğimin yarasına merhem gibi geldi. Anadolu toprağının acılı türküleri, Onata yakılmış birer ağıttı. Zülfünün kendi besteleri... Geçilmez, birer ışıktan yapılmış direniş duvarıydı. Bayılıyorum şu söze, bu eski Anadolu toprağının yarattığı bu söze. Çok yinedim. Gene de yineleyeceğim. Ömrüm oldukça da yineleyeceğim: Halkların türkülerini yaratanlar, yasalarını yapanlardan daha güçlüdür. Öyle değil mi Zülfü, sevgili arkadaşım?

Bu yazımı senin *Neylersindeki* birkaç dizenle bitireceğim:

*Kaldırın duvarları
Yıkın gitsin hepsini
Ne böyle zulüm olsun
Ne de böyle türküler*

Dünyanın en güzel işi, zor işlerin üstesinden gelmektir. Yıkılacak Çin Seddi de olsa...

10 Mart 1995

Onun Aydınlığında

Aybar üstüne konuşmak hem çok kolay hem de çok zordur. Çok kolay, çünkü Aybar ülkemizde doğmuş kuyruklu yıldızlardan biriydi. Onun parlaklığını görmek, anlatmak kolay bir iştir. Kişiliği birçok insanı etkileyen bir görkemdi. Düşüncelerini kolaylıkla anlatıyor, çok güzel, tutarlı bir Türkçe konuşuyordu.

Aybar, sekiz yıl Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanlığı yaptı. O partinin hem genel başkanı hem öğretmeni hem de her yönüyle bir üyesi kimliğindeydi. Başlangıç yıllarında partide yapmadığı hemen hemen hiçbir iş yoktu. Büyük Millet Meclisinde sekiz yıl kaldı. O devrin milletvekilleri, bakanları hep söylüyorlar, Aybarın Meclisteki varlığı bizim için bir övünç kaynağıydı. O, davranış ve konuşmalarıyla Meclisin düzeyini yükseltmişti. Bu da salt benim kanım değil. Ve bu kuyruklu yıldızın parlaklığını anlatmak çok kolay. Şu Aybarın görkemini anlatmak, eğer işi o yana dökersem, gene yineleyeyim, çok kolaydır. O büyük kişiliğin görkemini kör gözler bile görürdü. Görüyorlardı da.

Yalnız Aybarın en önemli yönü görkemli kişiliği değil. O kişiliğin altında daha büyük bir kişilik, daha büyük bir görkem var. Aybar, derinlemesine düşünen, araştıran, yaratan bir bilim ve düşünce adamıydı. İnandığı düşünceler, yılların birikiminin ürünüydü. Düşünceleri sağlam ve kapsamlıydı. Düşüncenin sağlam ve kapsamlı olması Aybara hiçbir zaman yetmezdi. O sağlam düşünceler ona, en önemlisi, yaratma olanağı veriyordu.

Bir düşünce, bir kavga adamının, kendi düşünceleri ve kavgası üstüne yürümesi dünyanın en zor işlerinden birisidir. Aybar bütün yaşamı boyunca kendi kendinin üstüne yürümüştür. Bu, her babayiğidin üstesinden geleceği bir iş değildir.

André Gide'den Ignazio Silone'ye, Arthur Koestler'e kadar. Bunlar dokuz on Marksist yazardılar. Sovyetler Birliğinin ilk olarak, düşledikleri bilimsel sosyalizmi kuramadığını gördüler, düşüncelerini dünyaya açıkladılar. Bunun üstüne bütün dünyada kıyametler koptu. Bu yazarların ne hainlikleri, ne döneklikleri, ne satılmışlıkları kaldı. Bu yiğit, namuslu insanların paçavralarını çıkardılar.

Bu yazarlar, kendi düşüncelerinin, kendilerinin üstüne yürümüşlerdi, başlarına nelerin geleceğini bile bile. Bu oyun dünyanın gözlerinin önünde oynanıyor, büyük yazarlar insanlığın vicdanında yok edilmeye çalışılıyordu. Bugün bile insanlığın vicdanı olmuş o insanlar, daha bellerini doğrultamadılar. Oysa insan vicdanının timsali olmuş bu kişiler, bunca acı çektirilmiş bu kişiler, insanlığımızın onuru olarak ulu bir ışık gibi her daim üstümüzde patlamalıydılar. İnsanlık onları unuttu. Sosyalistler bile bu büyük dostlarını unuttular gittiler. Ama onlar büyük yazarlar olarak yaşıyorlar, sonuna kadar da yaşayacaklar. Dünya çağımızda Sırat Köprüsünden geçiyor. Mazeretimiz var. Bundan sonra, dünya azıcık durulursa, bu büyük yazarların ışığı çoğalarak insanlığımızı aydınlatacaktır. Onlar bir umuda değil, bir baskı düzenine ilk baltayı vurdular. Ve insan aklının, yüreğinin önderleri oldular.

Ülkemizin başındaki bela, düşünce kısırlığıdır. Her şey bir ezbercilikten geliyor, başka bir ezberciliğe gidiyor. Bir insanoğlu için bir yabancılaşma, bir yozlaşma, bir çürümedir. Yaratıcılık gücünü yitirmiş bir insan soyu tükenmiş demektir. Bir ülkenin bu duruma düşmesi, düşürülmesi, yaşamdan da umudunu kesmesi, mutluluğunu tüketmesidir.

Şu anda ülkemiz çok çok kötü durumda. Allah, düşmanımız olsa da hiçbir ülkeyi bu duruma düşürmesin. Umutlu bir insan olmaya çalıştım her zaman. Ve her şeye karşın da umutlu olmam için birçok sebebim vardı. Şöyle ki: dünyanın en ileri eğitim düzenini temsil eden Köy Enstitülerini ülkemiz insanla-

rı, başta İsmail Hakkı Tonguç, İnönü, Hasan Âli Yücel ve arkadaşları yaratmışlardır. İnsanlık bundan sonra insan gibi savaşırsız, sömürsüz bir dünyada yaşayacaksa Köy Enstitüleri eğitim düzenine geçmek zorundadır. Ve bu düzen, dünyada ilk olarak Türkiye'de yaratılmış ve uygulanmıştır.

Bu büyük yaratıcılardan biri de Aybardır. Aybar, çağımızın en büyükleri gibi kendi üstüne, sosyalizmi dogma gibi gösterenler üstüne yürümüştür. Bu kolay iş değildir. Aybar da sosyalizm üstüne yarattığı sağlam düşüncelerinden dolayı horlanmış, başına olmadık işler açılmış, dahası da küçümsemiştir. Ama Aybar bütün bunlardan hiç yüksünmemiş, karşındaki karanlık duvarının üstüne yürümüş, gerçeğin aydınlığını dağıtmayı sürdürmüştür, taaa ölünceye kadar. Ülkemizdeki sosyalistlerin hemen hemen hepsi dogmatikti. Körün değneğini bellediği gibi birtakım sloganlar bellemişlerdi. Vay karşı koyana; ne hainliği, ne satılmışlığı kalıyordu. Sosyalizmin demokratik ilkelerinden hemen hemen hiçbirimizin haberi yoktu. Aybar, sosyalizmin demokratik ilkeleri düşüncesini ortaya attığında hepimiz apışıp kaldık. Bu da ne ola ki? Aybar durmadan konuştu, durmadan yazdı. Bağımsız sosyalizm düşüncesini ülkemizde ve dünyada ortaya atan ilk kişi de belki Aybardı. Sonra tabuları yıktı. Leninizm, ona göre sosyalizmin demokratik ilkelerini göz ardı etmişti. Yıkılmaya mahkumdu. Aybar, tabuları yıkıyordu. Dokunulmaz Lenine karşı çıkıyordu. Leninizm üstüne bir de kitap yazmıştı. Aybar gittikçe yalnız kalıyordu. Yanı yöresi yavaş yavaş boşalıyordu. O, yalnızlığı, tek başına kalmayı göze almıştı. En yakın kavga arkadaşlarının onu bırakması ona çok acı veriyordu. O, arkadaşlarını, özellikle sosyalist arkadaşlarını çok severdi. Ama düşünceleri uğruna buna da katlanıyordu. Başka hiç mümkünü, çaresi kalmamıştı.

Bir de sosyalist partilerin kuruluş biçimleri yanlıştı. Hiçbir sosyalist parti yukarıdan aşağı kurulmamalıydı. Bir sosyalist parti kurulsaydı kurulsaydı yukarıdan aşağı değil, aşağıdan yukarı kurulmalıydı. Sovyet Sosyalist Partisi yukarıdan aşağı kurulmuş, sonunda da dogmatik bir parti olmuş, kişi diktatoryasına varmış dayanmıştı.

Partide, yani Türkiye işçi Partisinde bir uygulamaya geçildi. Parti yönetiminin yüzde elli biri kol işçilerinden olacaktı. Bunu onunla çok konuştuk. Bence Türkiye gibi bir yerin koşullunda böyle bir uygulama başarılı olamazdı. Çünkü parti içinde işçiler ağırlıklarını koyacak durumda değillerdi. Bu uygulamaya yapay kalıyordu. Ama o inat ediyordu. Bir kıvılcımdı bu uygulama. İşçiler ağırlığını koyduklarında da gerçek bir sosyalizme ulaşabilirdi.

Aybarın bu düşünceleri, o günlerde yalnız Türkiye için değil, dünya için de yeniydi. Şunu demek istemiyorum: Aybar'dan önce bu düşünceleri ortaya atmış hiç kimse yoktur demiyorum. Büyük Marksist savaşıların, düşünürlerin bir kısmı buna benzer düşünceler ortaya atmışlar, tutturamamışlardı. Sovyet düzenini tutanlar ağırlıklarını koymuşlardı. İşte Aybar bu ağırlığa karşı koydu.

Aybarın düşüncelerini böyle birkaç yazıyla anlatmanın olanağı yok. Biliyorum. İşte zorluk burada. Ben yalnız bir iki ipucu vermeye çalıştım burada. Eğer bir gün ülkemiz sağlığına kavuşursa Aybar üstüne çok araştırmalar yapılacak, onun üstüne çok kitaplar yazılacaktır.

Aybar, bundan sonra da yaratmasını sürdürecektir; düşünce tarihimizin en ödünsüz, yiğit, çalışkan, kılı kırk yaran büyük, yaratıcı bir ustası olarak kalacaktır. Aybarın kitapları sağlığında dünya dillerine çevrilseydi, dünya düşüncesine de etkileri olacak, sosyalizm düşüncesi daha sağlıklı bir yola çok önceden girecekti. O, çağımızın büyük Marksist düşünürlerinden biri olarak dünyamızda da her zaman etkisini sürdürecektir. Göreceğiz, ülkemizde ve dünyada Aybarın yalnızlığı, bundan sonra bitecektir. Sanıyorum ki, Aybar, bunun böyle olacağını bilincindeydi. Son aylarına kadar da sosyalizmin demokratik ilkelerini Lenin'in nasıl hiçe saydığı üstünde, Lenin'in kitaplarını didik didik ederek çalışıyor, tüyler ürpertici yazılarını bulup çıkarıyordu.

Aybarla elli yıldan fazla, kesintisiz, sürdü dostluğumuz. Onun kişiliğini sanıyorum ki bu elli yılda birazcık olsun kavrayabildim. Ona ağıtlar yakmayacağım. O, ağıt istemeyecek kadar yaşamayı hak etmiş bir büyük kişiliktir. İnsanın gene de

onun ölümü üstüne yüreği yanıyor. Onunla ilk tanıştığımız günden bu yana ne kadar öğretiler konuşmuşsak, o kadar da edebiyat konuştuk. İki anımı anlatmak isterim.

Gençliğimde yazmakta çok titizleniyordum. Örneğin, ilk hikayelerimden biri olan “Bebek” hikayesini dokuz kez yazdım. Öyle küçük bir hikaye de değil; uzun, otuz sayfalık bir hikaye. Aybar, hikayelerimi, romanlarımı böyle bir çabayla yazdığımı biliyordu. Bir gün *Ortadireki* bitirmiş, ona birkaç bölüm okumuştum. “Bu böyle ama,” dedim, “bu romanı yeniden bir daha yazacağım.” Aybar, bu romana *İnce Memedle* birlikte 1947’de başladığımı biliyordu. Bana dedi ki: “Bunu bir daha yaz, ama bu son olsun, bir daha yazma. Sen böyle gidecek olursan, ömrünün sonuna kadar birkaç hikaye, birkaç roman yazabilirsin ancak.” Aramızdaki tartışma birkaç gün değil, haftalarca sürdü. “Çünkü,” diyordu, “insan yazarak olgunluğa varır. Bir roman üstünde yıllarca çalışarak değil.” Ve benim aklıma bu düşünce yattı. Artık bir roman üstüne, ıncığını cıncığını çıkarak eskisi kadar çalışmadım. Böylece de epeyce romanım oldu. Eskisi gibi gitseydim şimdi elimde ancak üç dört romanım olabilirdi. Hep düşünüyorum, eski huyumu sürdürseydim, romanlarım daha mı güzel olurdu, hiç sanmıyorum.

Bir anımı anlatayım da yazımı bitireyim. Russell Mahkemesi diye bir mahkeme kuruldu. Mahkemenin üyeleri dünyanın büyük bilim adamlarından oluşmuştu. İçlerinde J. P. Sartre gibi büyük yazarlar da vardı. Aybar da bu mahkemeye üye seçilmişti. Aybar mahkemeden iki arkadaşıyla Vietnama gönderilmişti, Amerikanın Vietnamda insanlık dışı uygulamalarını saptamak için.

Vietnam dönüşü, Yeşilköy Havaalanında partili arkadaşlarla büyük bir kalabalık onu karşıladık. Çok heyecanlıydı, bana dedi ki: “Haydi, bizim eve gideceğiz, sana, belki de sabaha kadar, anlatacaklarım var.”

Eve gittik, koltuğuna oturur oturmaz anlatmaya başladı. Bütün geziyi anlattı. Anlattıkları korkunç şeylerdi ve Aybar o kadar üzgündü ki anlatırken, ben ne yapacağımı şaşırdım. Birkaç kez, “Başkan artık geç oldu, gerisini yarın anlatırsın,” dedim. Sözlerimi duymadı bile.

“Kuzeyde, bir cip içinde güneye iniyorduk. Tam yola  ık-
mıştık ki Amerikan uçakları gözüktü. Biz cipi bıraktık, ırmağın
kıyısındaki yolların altına gittik sığındık. Birden ortalık cehen-
neme döndü. Uçaklar gidince baktık ki bizim cipin yerinde yel-
ler esiyor. Güneye kadar    dört kez Amerikan uçaklarının sal-
dırısına uğradık. Sonunda güneyi bulduk. Napalmdan yanmış
hastaları görmek için hastaneleri dolaşıyoruz. Bir küçük kasa-
baya vardık. Sedyeyle bir hasta getirdiler, önümüze koydular.
Bu, yaşlı bir kadındı, yarı  l y d . Doktora sordum, bu kaçıncı
derece yanık? Doktor,    nc  derece, dedi. şu anda sıcak kaç
derece? Kırk dereceden çok, dedi doktor. Nereden getirdiniz
hastayı? On kilometre öteden. Bu sıcakta üçüncü derecede ya-
nık bir yaşlı insan ölür m   lmez mi?  l r, dedi doktor. Birkaç
gün sonra başkumandan Giap’la yemekteydik ve yan yana
oturmuştuk. Olayı anlattım ve dedim ki: Biz yüzlerce kilometre
güneye kadar indik, ölümlerden döndük. On kilometre daha
gidemez miydik? Sustu kumandan. Kendimi tutamadım, sayın
kumandan, dedim, bu yapılanlar hep sosyalizmin zaferi için
değil mi, diye sordum. Kumandan susuyordu.

“Kumandan, dedim, biliyoruz, insan sosyalizm için değıl,
sosyalizm insan içindir.”

21 Temmuz 1995

KONUŞMALAR

*Yaşar Kemalle Kapalı Oturum**

Adnan Benk – Bu konuşmada, genellikle teknik deyip geçiştirdiğimiz, ama bizce temelde yer alan birtakım sorunlar üstünde durmak istiyoruz. İstersen söze *Demirciler Çarşısı Cinayetinin* kurgusunda ilginç bulduğum bir özellikten başlayalım. Alicik olsun, Muharrem olsun, Derviş Beyin babası ya da Yel Veli olsun, bir kişi romana girdikten hemen sonra olay bir süre duraklıyor, o kişinin geçmişi, bu duruma nasıl geldiği anlatılıyor uzun uzun. Bu tarihsel boyutun, bu ve buna benzer saptamaların roman içindeki işlevi ne? Olayın gelişmesini engellemiyor mu?

Tahsin Yücel – Bir de eski romanlarında böyle değil. Bu kadar düzenli bir şekilde değil. Demek bu senin yeni düşünüp yaptığın bir şey oluyor, son romanlarında...

Yaşar Kemal – Daha önce Adnana söylemiştim. Ben niye iki roman, üç roman, yüz roman yazayım hepsi birbirine benzecekse.

A.B. – Ne bakımdan, işleniş bakımından mı?

Y.K. – İşleniş bakımından olsun, içerik bakımından olsun, özellikle biçim bakımından. Elbette bunları hep aynı adam yazıyor, ama mutlaka her romanında insan kendisini yenilemeli, bilinçle yenilemeli. Her biçim kendi içeriğini kendi yaratır. Önce biçim vardır. Ben şunu anlamıyorum, hiçbir zaman da anlamadım. İçerik mi, biçim mi? Bunu tartışmak biraz tuhaf. Biçim

* Kapalı Oturuma Yaşar Kemal, Tahsin Yücel ve Adnan Benk katıldı. Metin içindeki çerçeveli açıklamalar Adnan Benk'indir.

içeriğini yaratır. *Akçasazın Ağalarının* 3. cildi bunlar gibi değil, gittikçe karmaşılaşıyor, gittikçe çatallaşıyor işler. Sanayi toplumuna geldiğimiz zaman işler iyice çatallaşıyor, ilişkiler iyice çatallaşıyor. Bu üçlüyü tasarlarken hep şunu düşündüm: Niye yazıyorum, neyi anlatmak istiyorum? Gözümün önünde bir olay oldu. Belki de dünyada çok az yazara nasip oldu bu. Çukurovada bir Türkmen feodalizmi yahut beylikleri diye bir şey vardır. Feodalizm diyemeyiz bunun adına. Batıda, Avrupada doğmuş, bitmiş feodalizmden ayrı nitelikleri var. Ayrı bir üretim biçimi: Mesela hayvancılıkla geçiniyor, toprağa girmemiş bu beylikler. Toprağa girdiği zaman da elindeki üretim araçları, feodallerin elindeki üretim araçları ile üç aşağı beş yukarı aynı. Tezgah, karasaban, bilmem ne. Fakat bunların bir başkalığı var, bunlar göçebe. Benim doğduğum, büyüdüğüm Çukurovadaki köyde son devre kadar beyi yaşayan tek aşireti tanıdım. Bozdoğan aşireti ve beyi Hasan Bozdoğan. Babaları, oğulları milletvekili oldu bilmem ne oldu... Bir de Doğu Anadoluyu biliyorum. Bu beylikler nasıl bitiyor, nasıl tükeniyor ve nereye gidiyor? Mesela bir kan davasını ele aldım. Bu kan davası gördüğüm bir kan davası, o kan davasının çocuklarından biri de şimdi şu anda yaşıyor. Arif Keskiner diye bir arkadaş, film çeviriyor şimdi burada. Mehmet Keskiner aşağı yukarı faydalandığım adamlardan biridir.

Derviş Bey için de çok insandan faydalandım. Çok büyük bir dostum vardı, son Türkmen beylerinden bir tanesiydi, Eşkiya Remzi. Bir kere ondan faydalandım. Jandarma Mehmet bu Arif Keskinerin amcası, ondan faydalandım.

A.B. – Derviş Beyi, bir de Sultan Ağayı anlatıyorsun başında. Kara gözlü bunlar, kıvrıcık sakallı... Oysa dudakları kabarık, dişleri ve dudakları çocuksu, neden? Sultan Ağada da öyle, Derviş Beyde de öyle. Buna karşılık, Mustafa Beyin bir betimlemesine rastlamadım. Yalnız sakalının kıvrıcık olduğu söyleniyor. Fakat bu özellik, dudakların kabarık ve çocuksu olması ne?..

Y.K. – Sultan Ağa için gözleri yalım karasıydı diyorum. Sultan Ağa aşağıdan, çölden geliyor. Onların özelliği o... Derviş Beyde sanmıyorum böyle bir şey yaptığımı. Elmacık ke-

mikleri çıkıktı diyorum. Özellikle elmacık kemikleri ve geniş alnı üzerinde duruyorum. Bir bölgenin tipini anlatırken, ben bir tip yaratmıyorum, benim insanıma şu uygundur, demiyorum. Özellikle tip yaratırken o bölgedeki tiplerin anlatımına sadık kalıyorum. Örneğin Remzi Beye benziyor, Derviş Beyin tipi. Sultan Ağa tamamen yarattığım bir tip. Mardinde gördüğüm bir adam. Diyarbakırda, Mardinde bir sürü bey gördüm, onlara benziyor... Bu çok ilginç bir nokta, ama ben bir adamı çizerken kişiliğine göre çiziyorum... Çocuksu insanlar çoğu...

A.B. – Bu çocuksuluk bütün roman boyunca adamın karakterinde bir ikilik olarak sürüyor mu? Hem acımasız, hem sert, hem de çocuksu. Çelişki içinde, besbelli. Bunu ne amaçla yapıyorsun?

Y.K. – Romanın tiplerini çizerken sanıyorum durum şu: İnsan yüzünün bir genelleme olarak insan psikolojisini yansıttığına inanmıyorum. Anlık psikolojiyi, öfkeyi, kıskançlığı insan yüzü verebilir. Ama genel olarak, örneğin bir cani tipinin olduğuna inanmıyorum. İnsanın davranışlarının natüralistlerde olduğu gibi bir eksen yöresinde döndüğüne de inanmıyorum. İnsan ne kadar güçlü olursa olsun, koşullara göre değişmek zorundadır. İnsan yüzünün bir genel karakteri, uzun bir tarih boyunca, yani ömür boyunca yansıttığını sanmıyorum.

T.Y. – Bir tip çizerken, yüzünü, dış görünüşünü çizerken, bir model alıyorsun, bu bir. İkincisi bu dış görünüş gene de bir şey belirtiyor, örneğin o yalım gözlü, çölden geliyor.

Y.K. – Çocuksu ağızlı derken, onun ömrü boyunca çocuksu olduğunu söylemek istemiyorum, o anda öyledir. Benim kendi roman kuruluşuma göre büyük bir yanlış olurdu çizilen bir tipin sonuna kadar o psikolojiye sadık kalması. Anlayamayacağım bir şey bu...

A.B. – Zaten bizim de öğrenmek istediğimiz bu. Bunu belli bir amaçla yapıp yapmadığın. O zaman diyorum, bir yüzü anlatırken, ya da bir kişiyi anlatırken, neden ağızını anlatmak gereksinmesini duyuyorsun, eğer öyle bir tasan yoksa? Kulağını anlatsaydın, ya da hiç ağızından söz etmeseydin...

Y.K. – Doğada da, insan fiziğinde de bir sebep bulmak istemem.

A.B. – Ama Yaşar, bulmak istemezsin, ama sen bunu bize gösteriyorsun, yani bir bütünün içinde adamın belirli bir yerini çerçeveselyorsun, bizim önümüze koyuyorsun. Elinde on seçenek varsa, bunlardan yalnız birini seçtiğin zaman bir amacın var demektir. Sen böyle düşünüsen de, düşünmesen de, bize göre, romanla bizim ilişkimiz açısından, bu böyle. Bir şeyi adlandırdın mı, çerçeveledin mi, yabancı kalamayız biz ona, bütün adlandırmadıklarından sıyrılır o, bir soru olarak karşımızdadır artık.

Y.K. – Bir kişinin yüzünü çizerken, fiziğini çizerken birden çizmek istemiyorum, tamamen teknik bir sorun bu. Akılda kalma meselesi, okurun bu adamı görebilmesi. Önce en kaba şeyi çiziyorum, sonra bu adamın örneğin el kıvrılmasını, sallamasını, gözünü kırpmasını vb. parça parça veriyorum. Sonunda bu adam, bütün psikolojik özellikleriyle ortaya çıktığı zaman kişilik olarak da ortaya çıkacaktır. Başka bir şeyin üzerinde durmamız gerek: Mustafa Beyin kişiliğini, yüzünü çizmedim hiç, sadece Derviş Beyin üzerinde durdum. Mustafa Beyi çizmedim, çünkü Mustafa Bey başka türlü de yok. Yok olmuş bir adam benim için... Şimdi senin sorduğun, benim üzerinde durduğum en ilginç nokta başka bir şeydi... Bir romanın kuruluşu nasıl olur?

T.Y. – Evet, onu bıraktık...

A.B. – Evet oradan geldik buraya.

Y.K. – Çok küçük kalıyor benim için, ayrıntı kalıyor bunlar büyük roman kurgusu içinde... Ben öyle sanıyorum ki, böyle yapısı olan geniş bir yapıtı ortaya çıkartmak için her şey yerli yerine konmuştur bir romancı tarafından. Gözden kaçan hiçbir şey olabileceğini sanmıyorum. Yanlış ya da doğru, sebepsiz bir şey yok. Sebep vermiyorsam bile, onun da sebebi vardır.

A.B. – Tabii biz de bunu çözmeye çalışıyoruz.

Y.K. – Ben somuttan gitmeyi tabii isterim: İşim somut zaten, bir sanatçının eğer bir yapıtı ortaya çıkmışsa, o somut bir şeydir. Bir kere niye yazıyorum ben, ne, niçin yazılmıştır? Çukurovada bu Türkmen feodalitesini veya beyliklerini anlatırken

bunların bir kere yerleşme maceralarını anlatıyorum bu roman-
da, uzun uzun, çünkü çok önemli bir şey.

A.B. – Ne bakımdan?

Y.K. – Boyuna şunu tekrar ettim. *Le Mondeda* yayınlanan söyleşide de söyledim. Yılan kavlarken hiç gördünüz mü? Korkunç bir maceradır. Bizim nar bahçesinde çok yılan seyrettim. O yılanları sevişirken bile gördüm. Kimse inanmıyor, kıpkırmızı kesiliyor kara yılanlar sevişirken, sanıyorlar ki ben fantezi yapıyorum. Yaşam aslında fantezi ile dolu, yani uydurmaya bile gerek yok, sonsuz fantezilerle dolu. Neyse, ben o yapı sorunu üstünde duruyorum... Bu Türkmenler gelmiş yerleşmişler, her aşiret suya sahip olmuş. Bizim Savrunun adı niye Savrun diye araştırdım. Neden adı bu olmuş suyun? Ta 16. yüzyılda Çukurovada yaşayan bir göçebe var, adı Savrun Bey. Sonra Divriğinin bir köyünde Savrun adına rastladım. Anadoluda beş altı tane daha Savrun var. Demek ki oraya gelmişler, yerleşmişler. Ardından başka bir aşiret gelmiş. Savrunluları atmış. Son zamanlara kadar Sunbas suyunun kıyılarında Sunbas aşireti oturuyordu. Tarsustan gelen Berdan suyu adını nereden almış diye sordum. Berdan aşireti çıktı. Bizde hâlâ Yüreğir toprağı derler, Çukurova demezler. 1866'da Cevdet Paşanın Çukurovayı bir anlatışı var, inanılmaz bir şey... Kamışlardan, otlardan Kürt süvarilerinin kargıları görünmüyordu, diyor. Turaç sesleriyle yüzlerce ceylandan söz ediyor. Ve çok acayip, vahşiyane yılanlar akıyordu, diyor. Evet, korkunç bir şey Çukurova o devirde. Ben yetiştim o Çukurovaya. Benim yetiştiğim devirde yedi sekiz ceylan kalmıştı Anavarza Ovasında. 1951'de Adanadan ayrıldığım zaman beş tane ceylan kalmıştı. Sayısını biliyorlardı. Kars ağacı diye bir şey vardı, kalmadı. Bu anlattığım doğa parçası içinde doğdum ben... Bir sürü bataklık, göz alabildiğine kamışlık, göz alabildiğine orman, görebileceğin kadar kuş çeşidi, görebileceğin kadar hayvan çeşidi...

T.Y. – Anlaşılan, yeniden o dünyayı canlandırmak için...

Y.K. – Hayır, canlandırmıyorum. Şimdi nasıl kuruluyor bir mimari, onu araştırıyoruz. Çukurovaya sermayenin girmesiyle, yani tarıma kapitalizm girince, 1950, 51'lerde şu oldu, pamuk

birdenbire para etti. Hepsi borçluydu, pamuk para edince MARSHALL yardımıyla traktörler de geldi ve büyük bir para girmeye başladı. Ketenlere paletli traktörleri bir taktılar, elli, altmış, yetmiş santim karaçalıydı, bataklıklara verdiler buldozerleri, ekskavatörleri... Gözümle gördüm bunu. Akçasazın bataklığını örneğin üç ayda bitirdiler, bilmem Ceyhandaki, Kozandaki bataklığı, Osmaniyedeki bataklığı. Çukurova yarıya yakın bataklıkta, bir anda kurudu. Niye bu kadar doğayı anlatıyor bu adam, yani derdi ne bu romancının, niye gece gündüz kuştı, buluttu diye tutturuyor, insan ilişkilerinden çok insan-doğa ilişkileri üstünde duruyor, derdi ne bu adamın? İşte romanın yapısını bu tayin ediyor, bu ilişki tayin ediyor, doğa-insan ilişkisi...

A.B. – Zaten senin romanında başından beri insan ve doğa birbirleriyle kaynaşmışlar.

Y.K. – Ayırmıyorum zaten.

A.B. – Demişsin de...

Y.K. – Ve lafını da söylüyorum, keşke söylemeseydim.

A.B. – Söylemişsin ama...

Y.K. – Yapıda söyleseydim daha iyi olurdu, ben böyle gevezelik yapmak istemezdim, ama herhalde tutamıyorum kendimi. Ben hiçbir zaman romanlarımda açıklama yapmam. Romanın kendisi, kurgusu, olayları, doğa ile insanın ilişkisi, insanla insanın ilişkisi versin psikoloji ya da düşünceyi... Ben söylemem... Kaçıyor işte bazan, eski bir alışkanlık, yani romancı alışkanlığı; bizim ustalardan gelen, yani 19. yüzyılın ustalarından gelen bir alışkanlıkla yapıyorum. Yoksa ben farkında olarak yapmak istemezdim, yahut da bir sebebi vardır, bunu yapmışsam yine de.

A.B. – Mustafa Bey söylüyor zaten bunu.

Y.K. – Evet, ben söylemiyorum demek ki.

A.B. – Mustafa Bey söylüyor.

Y.K. – Sonra 1925-30'larda birdenbire Elbistan'dan, Toroslardan, Andırından, Göksundan, Torosun öbür taraflarından bütün Toros köylüleri akın etmeye başladılar Çukurovaya. Çok yoksuldu bunlar, ne ekecek tarlaları vardır, ne bir şey. Bir tek keçileri vardır, o keçiler de yetmez. Çukurovaya gelip çalışırlar.

Çukurovaya kök sökmeye geldiler bunlar. *Kimsecikte*, yazarım onu, bunlar tümen tümen kök sökmeye geldiler, biraz parayla binlerce güçlü kuvvetli adam geldi, Çukurovada gündeliğine kök söktü. O kökleri söktürüp tarla yaptırıyordu birtakım insanlar ve kendilerinin oluyordu o tarla.

A.B. – Sen bunlardan ne sonuç çıkarıyorsun?

Y.K. – Bir kere, gelen kapitalist düzen doğayı değiştirdi. Tamamen değiştirdi. Başka bir doğa, kendisinin faydalanacağı bir doğa kurdu, yani feodal düzenin, diyelim ki Türkmen derebeylik düzeninin doğasını yok etti bitirdi... İkincisi, bu doğa değişirken o derebeylik düzenini yaşayan halkta da bir değişiklik oldu. Nasıl bir değişiklik? Bunun en büyük örneği kan davalarıdır. Yani kan davası bir bölgede, bu derebeylik düzeninde, en belirgin üstyapı kurumlarından biridir. Bana bir İngiliz gazeteci sordu, Yaşar Kemal anlat bana bir cümleyle, dedi. Yaşar Kemal değişimin romancısıdır, dedim. Bu değişmeyi gözümle gördüm, yaşadım. Öyle bir talihim oldu, yani değişmeyi yaşamak talihim ve bu değişimin üzerinde de düşünmek talihim oldu. Ben bu sıralarda Çukurovada bu en belirgin, gözle görülen üstyapıyı aldım, yani kan davasını. Kanun çıkarılmıştı. Türkiye Cumhuriyetinde, aileler kan davalarını sürdürürlerse uzak yerlere sürüleceklerdi.

A.B. – En az 500 kilometre.

Y.K. – Öyle midir?

A.B. – Öyle. Sayısını da vermişsin, 3236 sayılı kanun diyorsun.

Y.K. – Ben burada mı diyorum?

A.B. – Burada, burada! *Demirciler Çarşısı Cinayetinde...*

Y.K. – Neyse, evet bu üstyapı kurumu, koşullar değiştiği zaman, doğa değiştiği zaman, yani düzen değiştiği zaman feodal düzen biterken ve kapitalist düzen gelirken bu üstyapı kurumu ne oluyor? İnsanoğlu ne oluyor bu geçişte? Sorun, bunu saptamak bir yazar için. Bir kere altüst oluyor, doğası altüst oluyor, doğası altüst olduğu zaman, araçlar değiştiği zaman üstyapı kurumu da bitiyor. Kan davası başlıyor. Kan davasını üstyapı kurumuna en belirgin örnek olarak veriyorum. İki aile alıyorum. İki aile iki yüzyıldır dövüşüyorlar. Sonunda ne olu-

yor? Biri hayalinde öldürüyor artık düşmanı, eylemi bitiyor, öteki de, bitirmiş tükenmiş, öldürmek istemiyor. Sonsuz bir psikolojik değişiklik bu. Mustafa Bey gibi tükenenlerin yanı sıra, Derviş Bey gibi direnenler var; bir çeşit Don Kişot oluyor bunlar, çağın Don Kişotu...

A.B. – Yani onlar da değişiyorlar...

Y.K. – Dünya değiştiği zaman, üretim araçları değiştiği zaman, sistem, düzen değiştiği zaman insanoğlu da değişiyor...

A.B. – Örneğin Derviş Beyin değişmesi... Mustafa Beyi yakaladığı zaman donuna kadar soyuyor adamı, rezil ediyor, fakat öldürmüyor bir türlü, atın üzerine atıyor, anası Karakız Hatuna götürüyor adamı, avluya bırakıyor...

Y.K. – Şimdi değişmeyen bir şey var burada. Kim değişmiyor? Karakız Hatun zaten o koşulların dışına çıkmamış, oğlundan umudunu kestiği an gidiyor Derviş Beyin oğlunu öldürüyor...

A.B. – Şimdi benim sana soracağım bir şey var... Bu anlatıkların senin yaşantın, yaşadığın, içinde bulunduğun, üstünde düşündüğün, öğelerini, çelişkilerini ortaya koyduğun bir ortam. Şimdi bizi ilgilendiren sorun şu: Bu malzeme herhangi bir kimsenin elinde şu veya bu olabilir ve oluyor da. Senin elinde ne oluyor, olanın özelliği ne, bunu arıyoruz biz. Yani sen bundan ne yaptın? Yaşamak bir özür değil biliyorsun, yaşamak ile roman olmuyor, bu malzemeyi sen ne yaptın, bizim asıl sorumuz bu...

Y.K. – Ben bu yapı nasıl ortaya çıkıyor, diyorum...

A.B. – Peki, biraz da teknik üstünde duralım. Bu *Demirciler Çarşısı Cinayetinde* sürekli bir yağmur yağıyor: Her olayın başında, ortasında, sonunda bir yağmur var... Belki bin yağmur var, biri birine benzemeyen, tümü de sarı. Bir de ak bulutlardan tut da ak çarşaflara kadar, büyük bir ak baskısı var. Ele aldığın iki ailenin adlarına bakalım şimdi: biri Sarıoğulları; öbürü Akyollu. Sende bu sarıyla ak, renk olarak romanda çok ağır basmış... Şimdi bu bir rastlantı mı? Nasıl olabilir?

AK İLE SARI

Sarı ile ak, *Demirciler Çarşısı Cinayetinin* çatısını oluşturan karşıtlığı renk düzeyinde simgeliyor. Sarı soysuzlaşmanın, inançsızlığın, hastalığın rengi. “Bunlar hasta insanlar,” diyor Yaşar Kemal konuşmasının bir yerinde. Derviş Bey de, Mustafa Bey de sarıdalar. Ama katıksızlığı, gerçekçiliği, bozulmamışlığı simgeleyen o Türkmen beyleri, onlar ak. Akların en akı da, Derviş Beyin olmak istediği, özendiği, düşünde yaşattığı, ülkü diye bellediği Sultan Ağa; sarı yağmurun sarıya bulayıp yozlaştırmak istediği, Derviş Beyin de sarılıktan arındırıp ak çarşaflara sardığı o ak dişli, ak bulutlu Sultan Ağa hayali.

Sarı ile akın bu çatışmasına başka romancılarda da rastlanıyor. Örneğin H. H. Jahnn’ın *Perrudjasında*, gövde salgılarının yanı sıra yalnızlık, bunalım, bıkınlık simgesi olarak görünüyor sarı, yaşamın acımasızlığına karşın gene de direnen umut ise ak ile simgeleniyor.

A.B.

Y.K. – Sen söylerken düşünüyorum, emin ol, bundan önce niye Sarıoğlu, niye Akyollu koyduğumu düşünmedim. Ben kendi psikolojimi, neyi, nasıl yaptığımı düşünemem, işim de değil. Bu ancak romanlarımdan çıkabilir, ben de romanlarımdan çıkarırım. Çok şeyi bilinçli yapmadım.

A.B. – Sen pek romanlarından çıkamazsın. Hiç değilse insan olarak, vatandaş Yaşar olarak pek çıkamazsın. Seni aradığımız da yok zaten. Bizi romanın kurgusu, yapısı ilgilendiriyor. Bu yapı da sensin, hiç kuşkusuz, ama bu sen, senin bildiğin sen değil, romana dönüşmüş sen, roman olarak sen. Bu sen de burada, bize çok bilinçli geliyor.

Y.K. – Ben, her şeyden önce anlaşılmayı isterim. Ne kadar karmaşık olursam olayım, ben derdimi anlatmak isterim insanlara. İnsanları büyük bir şiir havasına sokmak yerine, güzel bir havaya sokup anlaşılmamak yerine, daha az dünyam olsun, daha az belirli bir dünyam olsun, ama insanlar beni anlasınlar isterim.

Onun için bu *Demirciler Çarşısı Cinayetinin* başını en azından belki yirmi beş defa yazdım. Bir dil müziği yapmak istedim.

A.B. – O kadar belli ki, romanın öbür bölümlerinden hemen ayrılıyor.

Y.K. – Arkadaşlarıma sordum, Yaşar, dediler, nasıl yaptın bunu, dediler. Anlamadık bu Sultan Ağa meselesi nedir, dediler, boyuna leitmotif halinde geliyor. *Demirciler Çarşısı Cinayeti*, “o insanlar o güzel atlara bindiler, çektiler gittiler” diye başlıyor, sonunda çektiler gittiler, diye bitiyor. *Yusufçuk Yusuf* da öyle. *Anavarza* da yine böyle başlayacak, öyle bitecek. Şimdi bu Sultan Ağa nedir, dediler; ben de anlatabildim sanmıştım. Pişmanım anlatamadığıma. Nereden geliyor bu? Urfada yaşlı bir adam bana bir fıkra anlattı. Bir adam Urfaya gelmiş, bilmem kaç yıl önce, yirmi yaşında bir delikanlı, hayran kalmış Urfaya; herkes evine çağırıyor, herkes selam veriyor, herkes kardeş gibi davranıyor, inanılmaz bir güzellik. Sonra bu adamı Urfanın ahırlarına götürmüşler. Dünyanın en güzel atları tabii. Urfa tarihten bu yana çok ünlüdür atlarıyla. Asurlular devrinde her yıl Asurlulara 360 tane at verirmiş Çukurova. Bir ay kaldıktan sonra memleketine dönmüş, sonra 90 yaşına gelmiş, yahu şu dünyada zaten ölüp gideceğiz, demiş, ağzımın tadıyla ayrılalım şu dünyadan demiş, yeniden gitmiş bakmış ki, selam verse kimse yüzüne bakmıyor. Yıkılmış. Bir de atlara bakayım, demiş. Bir sürü at, derisi kemiğine yapışmış, dağlarda yayılıyor. Şaşırmış kalmış adam, keşke gelmeseydim buraya, demiş. Bir hanın önünden geçerken yaşlı bir adam uyukluyormuş, ağzına, yüzüne sinekler dolmuş. Uyandırmış, hele kalk, demiş, yahu, demiş, burada bir zaman çok iyi insanlar, çok güzel atlar vardı, ne oldu, demiş. “O iyi insanlar o güzel atlara bindiler, çektiler, gittiler.” Ben bunu bir türlü unutamadım. Bir yok olmayı anlatıyor. Değişmemiş, ama yok olmuş. Ben bunu aldım. “O iyi insanlar, o güzel atlara binip gittiler”i aldım, bunu bir değişimin timsali olarak verdim. Bunu anlatamadım ben zannediyorum. Şu hikayeyi bir türlü becerememişim romanda, şu anlattığım gibi. İnsanlar romanda anlamıyorlar. Ben o romanda, o 40 sayfada şu andaki anlattığım hikayeyi vermek istedim.

A.B. – Vermişsin.

Y.K. – Veremedim. Hatta romancı arkadaşlarım, benim romancılık ustalığı sandığım bir şeyi de bana karşı kullanmaya çalıştılar. Aynen şöyle anlatıyorum: At geldi durdu, yağmur yağıyordu, Sultan Ağanın çizmelerinden kan damlıyordu ve tozu oyuyordu, diyorum. Hem yağmur yağıyor, hem kan tozu oyuyor. Bu ne biçim iş, diyorlar. Pekala da bir iş işte! Derviş Bey düş görüyordu, Derviş Bey hayalliyordu dememek için, yani o kadar çiğliğe düşmemek için, hayal olduğunu belirtmek için hem yağmur yağdırıyorum, hem de tozu oyduruyorum. İnsan psikolojisinde bu vardır. Yerinde bir şey söylediğime inanıyorum ve bunu bana karşı kullanıyorlar. Yaşar Kemal burada dalga geçmiş, diyorlar. 1300 sayfa yazdım, daha da 1000 sayfa yazacağım, ben nasıl dalga geçerim bu arada.

A.B. – O yağmurda kan damlalarının tozu oyması yanlış gelmiyor bana. Tozu ister yağmur, ister kan oysun, önemli olan gerçekte hangisinin oyduğu ya da oyabileceği değil, bu olayı gören kişinin neyi gördüğü, hangisini gördüğü, hangisinden etkilendiği? Durmamacasına, senin deyimimle ‘biteviye’ yağın, dolayısıyla kanıksanan yağmur mu ilgisini çekecek Derviş Beyin? Haydi canım, niçin çeksin, alıştığı, bildiği şey. Ama kan, onun gibi kan davası da güden biri için kan çok önemli! Hem de kendi düşlediği bir kan! Tozu oyan yağmur da olsa, Derviş Bey oyanı kan olarak görüyorsa, gerçek budur, oyan kandır, Derviş Beyin gerçeği bu, Derviş Beyin açısı. Bir olayın üç kez anlatılması da bu. Önce bir bölüm geliyor, sonra da bu bölüm biraz daha baştan alınıyor, sonra daha baştan.

Y.K. – Evet bu ölçüyü de zaten romanın kendisi getiriyor bir yerden sonra.

A.B. – Şimdi benim gördüğüm kadarıyla bu doğa ile insanların devinimleri hep bir yuvarlanma biçiminde oluyor. Yuvarlak toz direkleri geliyor, on on beş tane diyorsun, geliyorlar hep dönüyorlar, dönüyorlar, toplaşıyorlar sonra, ama ayrıldıkları zaman yok oluyorlar. Bu çok önemli; ayrılınca yok olmak. Doğada da bu, insan ilişkilerinde de. Gelenekten kopunca, yok oluyorlar, toz direkleri gibi. Doğa, insan ilişkilerini yansıtıyor hep. Hele bu ilk bölümde her şey dönüyor, olay üç kere anlatılarak dönüyor, ne bileyim ben, ilk adam üç kere kapıyı çalıyor, ikincisi dört kere çalıyor, üçüncüsü beş kere.

Y.K. – Üç kere, dokuz keredir.

A.B. – Yok, üç kere, dört kere, beş kere, sonuncusu on bir kere çalıyor. Doğayla insanı birbirine iyice bağladın, toz direkleri ne yapıyorsa, atlılar da aynı şeyi yaptılar. Onlar da geliyor, hortumlar gibi Anavarzanın etrafında üç kere dönüyor...

Y.K. – Peki, başka bir şey var: Ağacın gövdesine on altı kurşun sıktı, on altı yerinden şakır şakır, sular akmaya başladı.

A.B. – Adam terliyor, ağaç da terliyor, yağmurun altında hem de. Üstelik bu rüya da değil.

Y.K. – Çukurovayı bilir misin, Tahsin?

T.Y. – Çok az bilirim.

Y.K. – Çukurovada ikinci yeli çıktığı zaman akbulutlar yükselir Akdenizin üstünden. Bunlara yelken bulutları diyorlar. Beyaz, apak bulutlardır. Yelken bulutlarının kalktığını gördüğümüz zaman harman savururduk. O yel cana can katar, korkunç sıcakta toz direkleri (bunlara hamaz derler) böyle dönerek gelir.

A.B. – Hamaz lafı hiç yok sende...

Y.K. – Yok, sevmiyorum, toz direkleri, diyorum. Şimdi, bunlar neyin arkasına düşerse onun rengini alırlar; yani ben uydurmuyorum rengini de. Örneğin bir ormanın arkasına düştüğü zaman, bir okalıptüs ağacına girdiği zaman yemyeşil oluveriyor. Her ağacın yöresinde de döner. Yani doğanın kaderiyle insanın kaderi, doğanın devinimi ile insanın devinimi arasındadır fark olmuyor bir yerde. Dil müziği yaparken bunu insanın ve doğanın devinim düzeyinde yapmaya çalıştım el altından.

A.B. – El altından değil, çok el üstünden.

Y.K. – Ben çok gizli yaptığımı zannediyordum, bu şüphe ettirecek kendimden.

T.Y. – Gizli de yapsan belli oluyor; söylemiyorsun böyle yapıyorum diye, ama belli oluyor.

A.B. – Sonra Anavarza, belki de romanın baş kişisi. O her şeye katılıyor, çatırdıyor, patırdıyor, her olayın başında o var. Bir de sürekli olarak kelebek, karınca, böcekler; her olayın sonunda veya başlangıcında. Sende şaşmaz bir kural gibi bu. *Deniz Küstüde* de gördüm. Zeynel Çelik üç kere örümceğe bakıyor, bir keresinde örümcek tırmanıyor, bir keresinde sarkmış...

Ne anlatmak istiyorsun? Hepsi de sembolik, hiçbirini kendi için anlatılmamış. Örneğin karıncaları birbiriyle tokuşturması, birinin kısılcacını öbürünün boynuna geçirmesi Mustafa Beyin, Derviş Bey'e karşı tutumunu simgeliyor, insan ilişkileri doğa örneğine göre biçimleniyor.

Y.K. – İşte hep şunu vurgulamak istiyorum romanda: Bütün bilincimize karşın, tüm bağımsızlığımıza karşın bizim mutluluğumuz ya da insanlığımız doğanın bir parçası oluşumuzdandır. Ben biraz dövüşen bir adamım, hem politik dövüşen bir adamım, hem de düşünce olarak, yani politikanın dışında bir düşünce olarak. İnsanların mutluluğu nedir, diye aramaya çalışan bir insanım. Benim mücadelem şu: Biz elbette sonuna kadar insan olarak doğadan bağımsızlığımız için dövüşeceğiz.

A.B. – Yalnız, senin romanından, hiç değilse *Demirciler Çarşısı Cinayetinden* bu çıkmıyor: En güzel tümceler en güzel buluşlar, hepsi bu doğadan kopmamış insanlar için. Türkmen Beyleriyle doğa arasındaki ilişkiler son derece şiirli. Buna karşılık kaymakamdan, validen söz etmeye başladın mı, anlatı yavanlaşıyor, hiçbir rengi kalmıyor. Şu halde sen, yani romanın, yabancılaşmadan yana değilsiniz. Belki kişi olarak tersini düşünüyorsun, ama romanın bütün şiirin öbür tarafta olduğunu anlatıyor bize. Bütün ağırlık gelenekten kopmamışlarda, bütün buluşlarını onlara harcamışsın.

Y.K. – Hayır harcamadım. Dikkat edersen Derviş Bey sonunda gittikçe yabancılaşıyor. Derviş Beyin gözündeki doğa da bambaşka. Sonuna doğru Mustafa Beyin evine gidiyor, tekbaşına kalmış ikisi de. O zaman bütün zorlamasına karşın doğası bile bir yerde tükeniyor. Sonunda bir zorlama olarak bağlamaya çalışıyorum. Acaba doğru mu? İnsan psikolojisi böyle midir? On bin yıllık suyuyla beraber bataklık suyu akıp gidiyor, bir de kelebek ölüsü düşmüş suyun üstüne, kelebek ölüsü de akıp gidiyor. Şimdi bütün bunlara dikkat ettiysen, hep boyuna döne döne suyun içine düşer ölümler: Mestan vuruluyor, döne döne bataklığa düşüyor, ölüyor. Mustafa Akyollu gidiyor, artık bitmiş tükenmiş, yürüyor bataklığa doğru, döne döne bataklığa düşüyor. En sonda, yine üç dört kurşunla döne

döne bataklığa düşüyor. Doğanın kaderiyle bir yerde insanın kaderini birleştirmek...

A.B. – Ben değişmenin romancısıyım demiştin, değil mi? Bütün geleneksel törelere bağlı adamları anlatırken döne döne-yi anlatıyorsun, yani yerinde duranı anlatıyorsun, bunu isteyerek mi yapıyorsun?

Y.K. – Hayır, o değişme meselesi değil.

T.Y. – Dönme biraz kapalılığı belirten bir şey.

A.B. – Evet, bu derebeylik gibi...

Y.K. – Ama tükeniyor bu derebeylik... onu...

A.B. – Yani bu bir simge mi, dönmek simgesi mi?

Y.K. – Tabii, doğada yalnız kendi tarafında bir şey yaratılıyor. Örneğin bir halka kendi etrafında dönüyor, dönüyor, yok oluyor, sonra o halkanın küllerinden yepyeni bir dünya doğuyor. Yani her şey bir atlama yapıyor. Doğanın da kendi diyalaktığı içindeki macerası, sanıyorum ki toplumlara benziyor.

A.B. – Evet, zaten bu çok açık olarak görünüyor romanlarında. Bir de şu abartma sorunu var. Örneğin yüz metre sıçradı diyorsun. Derviş Bey, Mustafanın üzerine atlıyor. Mustafa kaçtı, bataklıkta uçtu, diyorsun.

Y.K. – Şimdi bak, ben çok geleneksel bir yazarım. Bende hiçbir zaman bulamazsın bu abartmayı. Bütün eski destanlarda halk bir şeyi anlatabilmek için abartır. Ben yüz metreyi bir adımda atladi demem, hiçbir zaman da rastlayamazsın buna. Yalnız Derviş Bey söylerken, bataklıkta yüz metre atladi dediği zaman, bu artık söz pelesengi olmuştur. Bu da bir gelenektir!

A. B. – Pekala, şu da mı gelenek: Gidiyor, diyorsun, atlı gidiyor, gidiyor, diyorsun, gözden kaybolmuyor da göz önünde olduğu halde hızından görünmez oluyor, diyorsun.

Y.K. – O benim o. Uvunuyordu, diyorum örneğin, uvunuyordu da benim sözüm değil. Örneğin uçağın pervanesinin hızla dönüp görünmez duruma gelmesine uvunma derler, pervane uvundu, derler. Ben uvundu, diyorum onun hızını anlatmak için.

A.B. – Peki bir ayrıntı daha, sonra kurgu işine geliriz. Mur-taza vuruldu, canı çıktıktan sonra da, diyorsun, çardak bir süre yerinde sallandı, sallandı, diyorsun. Birini asıyorlar, o da canı çıktıktan sonra, ipin ucunda uzun bir süre sallanıyor. Bunlarla

neyi sağlamak istiyorsun? Bir yerden bir yere ilmik atarak bir bütünlüğe mi varıyorsun?

Y.K. – Adnan, şimdi doğanın bir uyumu var, romanın da bir uyumu var. Romanın bütününe yapısını sorduğun zaman, bunların hepsi o yapının içinde yer alacak.

T.Y. – Bunun belki müzikle de ilişkisi var; sanki cevap veriyor. Örneğin o sallanma, oradan oraya ses veriyor sürekli.

Y.K. – Tamamen bir uyum bu benimki!

A.B. – Evet, evet, bu uyum bütün ayrıntılarda şaşmaz bir biçimde var.

Y.K. – Doğaya çok bağlı kalmak istiyorum, ama romanıma da bağlı kalmak istiyorum. Benim romanımın da kendi kuralları olsun, bu dünyanın kuralları var, romanlarımın da kuralları olsun istiyorum.

A.B. – Şimdi biraz önceki soruna gelelim: Senin bütün o dönmeyle ilgili, doğanın katılması ile ilgili ve çok şiirli olarak anlattığın olay, senin gözünde mahkum olmuş olan bir olay.

Y.K. – Evet...

A.B. – Çünkü senin adamların da, Kamil ile Ali, o çarpışmada birbirlerine kurşun sıkıyorlar, silahlarını atıyorlar ve “Allah binbir belasını versin bu beylerin,” diyerek gidiyorlar. Senin orada, romancı olarak, bu beylere karşı olduğun ortada. Ne ki, senin önüne geçilmez çelişkin, bütün yaratma gücünü, şiirini o beylerin dünyasında toplamış olman. Bu çelişkiye ne diyorsun?

Y.K. – Yalnız, benim yabancılaşma düşüncelerim meydana. Hep söylüyorum, insanoğlu doğa içindedir ve doğanın bir parçasıdır. Yalnız bildiğim bir tek şey varsa, o da insanoğlunun yabancılaşan bir yaratık olduğu. Demek istiyorum ki, insanlık doğal, psikolojik durumunu koruyabildikçe, insanın içindeki o büyük şiir sürüp gidecek. İnsanoğlu bıçakla kesilir gibi kendisini kökünden kurtaramaz. Elbette insan soyu değişecek, doğa ile birlikte değişecek. Fakat kopmayacak. Ben eğer şiirsiz anlatıyorsam bürokratları, bilmem neleri, benim kanımca onlar kopuk insanlar da ondan. Şimdi İsveç insanını yazsam, örneğin İsveç yazarlarının yaşamını yazsam, o kadar korkunç bir doğa içindeler ki, gerçekten hiçbir şiir bulamayacağım, takır takır bir

yapaylığı yazacağım. Çünkü doğa ile ilişkisini kesmiş insan, insanla da ilişkisini kesmiş ve hasta bir yaratık olmuş. Ama, gene insan olabilir, tüm insani değerleri, sevgiyi, dostluğu yeniden bulur. Yani, nasıl doğa bu insanlardan elini çekmişse, doğa ile birlikte dostluk duygusu da, sevinç duygusu da, sevgi duygusu da, arkadaşlık duygusu da elini çekmiştir. Çok zayıf insanlardır, dönehtir çoğu...

T.Y. – Peki Yaşar o zaman bu kan davasını nasıl koyuyorsun? Kan davası da bir yabancılaşma değil mi?

Y.K. – Evet, iyi bir şey değil, fakat bir yerde o insanlığın getirdiği doğal bir şey gibime geliyor. Onlar için doğal.

A.B. – Doğal gibine geliyor da senin doğanda hiç yumuşak bir yan yok. Ne zaman baksam, kartal cereni öldürüyor, ya da geliyor, düşünde de olsa, adamın gözünü alıyor, koparıyor, götürüyor. Mustafa Bey beş yıldır bir kartal yetiştiriyor, günün birinde gidip Derviş Beyin gözünü çıkarsın diye. Karınca da öyle, bütün derdi kocaman bir böceği çekip çıkarmak. Hain bir doğa...

Y.K. – Ama öyle.

A.B. – O doğa öyle bir doğa ki, yağmur bir yerde çok şiirli yağıyor, fakat kimi yerde kırbaç gibi, bıçak gibi... Kimi yerde de tül gibi...

Y.K. – Kendime acımışım herhalde...

A.B. – Yani çok katı, o derebeylerinin yaşamına, onların onur anlayışına falan uygun, hain bir doğa aslında.

Y.K. – Öyle, ne yapayım yani? Kartalları gördüm, öyleydi. Ondan sonra, Çukurovanın sıcaklığını gördüm, o çatır çatır eden kayaların çatlamasını gördüm. Başka türlü söylesem, yarım söylerim. Roman bir kere doğaya karşı bir şeydir. Eğer bir kişiliği varsa sanat eserinin, romanın bir kişiliği varsa, tamamen doğaya karşı bir hikayedir. Ama doğaya öykünmek değil. Bir bölgeyi anlatışı bir hikayedir. Ama doğaya öykünmek değil. Bir bölgeyi anlatıyorsam, o bölgenin adı konmuşsa, o bölge de yardımcı oluyor benim dünyamı kurmakta, yapı taşını oradan alıyorum, cerenden alıyorum yapı taşını. Şimdi Adnan, başka bir şey anımsatmak isterim sana: *Ölmez Otunda* başından sonuna kadar ovada bir kartal döner, sonra çeker gider, roman da biter... Diyeceğim, roman çok tutucu bir meslek, yani sanatlar

içinde en tutucusu roman. Benim oğlum bina okur, döner döner yine okur. Çok birbirine benziyor romanlar, romanı değiştirmek doğayı, insanı değiştirmekten çok daha zor. Onun için hiçbir Türk bir Fransız romanı yazamaz, onun için hiçbir Fransız bir Türk romanı yazamaz. Hiçbir Türk de Tolstoy olamaz. Amerikada niye hep Çukurovayı yazıyorsunuz, diye sordu biri. Dedim ki, yalnız ben yazmıyorum Çukurovayı, Tolstoy da Çukurovayı yazıyor, Dostoyevski de, Kafka da, Faulkner da Çukurovayı yazıyor, yalnız ben mi yazıyorum zannediyorsunuz, dedim.

A.B. – Herkesin bir Çukurovası vardır diyorsun...

Y.K. – Yani insan soyut bir yaratık değil, insan somut bir yaratık, roman da somut bir yaratık. Yalnız sözcüklerden bir roman yapsan, on bin tane sözcüğü bir torbaya doldursan, sonra gözünü kapatıp arka arkaya sözcükleri dizensen, yine yaşam, yine somut çıkar ortaya.

A.B. – Evet, somut çıkar ortaya, ama sen öyle torbadan çeker gibi çıkarmıyorsun bu somutları. Hücre çoğalması gibi bir şey diyeceğim, ama tam o da değil. Bir pusu olayı süresince yan yana getirilmiş kısa, uzun öyküler görünümünde desem daha uygun belki. Kambur Tellal ile Beyin çarşıda kapışmaları, adamdan bile sayılmamış birinin o korkunç direnme gücü, başlı başına bir öykü bu, kendi kendine yeterli. Güçsüz ile güçlünün kapışması. Ölümü göze aldıktan sonra, her güçsüzün, hatıta bir hiçin, ölümü göze alamayan en güçlüyü bile yenebileceği. Sunuluşu, gerilimin doruğuna varışı, ardından da, güçlü ile güçsüzün yer değiştirmesi, en geleneksel biçimi ile bir oyunun, üç perdelik bir oyunun sahneleri. Murtazanın öldürülmesi, Yel Velinin Tarsusta, Mersinde ölüm korkusuyla çırpınması, daha ne bileyim ben, Sabahat Hatunun su kenarında art arda üç erkekle sevişmesi, bütün bunlar bağımsız gibi romanın içinde. Birkaçını çıkarsan, ya da birkaç tane daha eklesen, öyle de olabilir diyor insan. İstanbul Hatırası diye asker fotoğrafları vardır, ya da nikah resimleri, ya da çalgıcıları Aranın. Öyle duruyorlar yan yana bu senin öykülerin. Yan yana diyorum; birbirlerine bakmıyorlar da bize bakıyorlar. Halk resimlerindeki gibi.

Y.K. – Adnan niye soruyorsun bana? Demek ki öyle!

A.B. – Belki de değil! Böyle mi, değil mi, onu bulmaya çalışıyoruz, ne yaptığını bulmaya çalışıyoruz. Doğru mu, yanlış mı yaptığın işin orasında değiliz. Doğruyu, eğriyi ölçecek bir kalıbımız yok. Öyle olsa, hep bildiğini okur insan, hiçbir yeniliği fark edemez bile. Örneğin bu araya giren sahnelerin bağımsızlığı, araya girmeleri, sonra, romana katılan her kişiyi anlatırken, sözü kesip o adamın geçmişini, soyunu, sopunu araştırman belki de destanlardan gelen bir çeşitleme, bir oyalama, devinimi daha hızlandıracak bir duraklama...

Y.K. – Yani siyah beyaz gibi kurmak, büyük bir hız ve yavaşlama, büyük bir hız ve gene yavaşlama. Örneğin Kambur Tellalı anlatmıştım. Tellal benim en iyi tiplerimden biri. Bir öldürme sahnesi var, benim hayatımda yazdığım en iyi sahnelerden biri bu. Sabahleyin kalkıyor; böcekler, çiçekler. Hep yolda yürüyerek gidiyor, çarşının ortasından gidiyor, bir karış yukarıdan gelinböcekleri geçiyor, böyle yürüyerek karıncayı izliyor ve en küçük ayrıntısına kadar doğanın tozlarını görüyor, bilmem neyi görüyor. Geliyor çınarın altında oturuyor, başını kaldırıyor, tak tak tak vuruyor, öldürüyor. Şimdi Dostoyevskide beni ömrümde en çok etkileyen devinimlerden biri şu: Diyor ki, kurşuna dizilmeden önce hiçbir şey düşünmedim, düşmesine gözümlü dikmişim adamın, en küçük ayrıntısına kadar bakıyordum, diyor. Ben de bu romanda cinayeti işlerken adamın neler duyduğunu, neler yaptığını biliyorum. Çünkü benim de deneylerim var; adam öldürmedim çok şükür, ama öldürecek kadar kızdım. Öldürenleri biliyorum, hapisanede hep sordum adam öldürenlere, nasıl öldürdün, diye. Mesela bu romanda en çok faydalandığım Kara Hasan, Kadırlının Kızıyusuf köyünden Kara Hasandan faydalandım. Üç sahne var ki, olduğu gibi hapisanelerde not ettim, hapisanede not ettiğim şeyi de romana geçirdim. Bu, romanın en iyi yazdığım yeri. Şunu söylemek istiyorum; öldürmenin ölmekten farkı yok psikolojik olarak. Bir adam öldürülmeye giderken nasıl bir psikoloji yaşıyorsa, aşağı yukarı ona benzer öldürenin psikolojisi. Tellalın adam öldürmesinde bunu söylemeye çalıştım ben: Derviş Beyin bataklıkta, gözünü gördüğü adamı öldürememesi; sonra karanlık basınca, karşısındakinin bakışlarını görmeyince tabancayı ateşleyebilmesi...

A.B. – Zaten bu gözünü dikmeleri, bu ayrıntıları bütün roman boyunca kullanmışsın.

Y. K. – Benim ömrümde yazdığım en iyi sayfa şudur: Derviş Bey, Mustafayı Anavarzada yakalar, götürür çırılçıplak soyar, tabancayı da dayar: Öldürecek! İçten yıkılır Akyollu Mustafa, sonra birden, öldürmeyecek diye sevinir, sonra öldüreceğini anlayınca yeniden çöker.

A.B. – Demek, önemli olan bu kişiler için düşmanın yok olması değil, çökmesi, pes etmesi. Bu da çok doğal, aslında. Devir değişmiş, kala kala iki kişi kalmışlar. Biri birini öldürürse ne olacak? Yıllarca alışageldiği bir oyunda hasımsız kalacak, sürdüremeyecek oyunu. Kan davası besbelli soysuzlaşmış, öldürmek olan gerçek amacını yitirmiş. Az önce, niçin dudakları öyle çocuksu? diyorduk. Şimdi anlaşılıyor galiba. Çocuk bunlar, gerçekten kopmuş bir eylemi, bir oyunu sürdürüyorlar. Her çocuk gibi onlar da bir özlem içindeler, büyümek, büyük adam olmak isteği içindeler. Kim bilir, belki de o eski adamlara, o güzel atları alıp giden o güzel insanlara öykünüyorlar.

“Oyunu yönlendiren birtakım isteklerdir, özellikle de ergin olmak, büyük insan olma isteği. Çocuk her zaman büyük - adamlık oynar, oyunlarında büyüklerinden gördüklerine, görebildiklerine öykünür.”

Freud

Çocuğun büyüğü ana babasıysa, bu büyük çocukların büyüğü de o Türkmen beyleri, o gelenek... Bu Sultan Ağa nedir, nenin nesidir? diyorduk. Düşte gelen o kanayan atlı, alınan, bakılan, en önemlisi de geri verilmeyen, belli töreler gereğince geri istenip de belirli töreler gereğince geri verilmeyen, her şeye karşın gene de alıkonulmak istenen o Sultan Ağa ne? Besbelli “çocuk” Derviş Beyin o büyüklük düşü, geçmiş bir çağın, bir feodalliğin simgesi, her şeye karşın sürdürülmek istenen o ge-

leneğin simgesi, düşü... Böyle bakarsak her şey yerli yerine oturuyor romanda, düş gerçek...

Y. K. – Tabii, tabii, aynı şey, insanın gerçeği ve düşü, onu söylemeye çalıştık. Ne kadar gerçeği yaşıyoruz, ne kadar düşü yaşıyoruz, bunu biliyor muyuz? İç içe geçmiş ikisi. Bütün romanlarımda benim ana düşüncem bu. Bu çağın romancılarını gerçekten hiç beğenmiyorum, ama hiç mi hiç beğenmiyorum. Çünkü, ayıp bir şey yapıyorlar, hep açıklıyorlar düşüncelerini. Bizde şimdi bir şey tutturdular, “tanrı romancı” diye. Kim tanrı romancı değil ki? Ne biçim anlatırsan anlat, tanrı romancısın. “Ben,” diyerek yazarken tanrı romancı oluyormuşsun! Sanat zaten yapay bir şeydir, nasıl benzetirsin sanatı yaşama, doğaya? Hiçbir biçimde benzemez! Zaten okuyucu bile bile ladestir tarih boyunca, yazarın onu yaşamadığını bilir, bunun bir yaratma olduğunu bilir. Ben tanrı romancı değilim, diyor bazıları, yok öyle şey!

T.Y. – Tabii de, arada bir yaklaşım farkı olduğu da muhakkak.

Y.K. – Bu düpedüz teknik. Bir yanda tanrı romancı, bir yanda başka romancı... Öyle bir şey yok!

T.Y. – Yani o açıdan alırsan evet, tabii de...

Y.K. – İşte *Tehlikeli Alakalar* örneğin, Laclos da mektuplarla yazmış, herkesten de daha iyi anlatmış. Bütün anlatım biçimleri eskidir.

A.B. – Hayır şimdi tanrı romancı diye bir şey var, ama tanrı olmayanı da var romancının. Ayı ayrı şeyler. İstersen, tanrılıklarında bir fark var, diyelim. Biri her şeyi anlatabiliyor, öbürü birtakım şeyleri anlatamıyor. Eğer sen bir olayı ancak biri gördüğü zaman anlatırsan, yalnız o görenin açısından anlatırsan, senin romancı olarak gördüğün şeyleri –ki istediğini görebilirsin, romandaki hiçbir kişinin göremeyeceği şeyleri de görebilirsin–, anlatmaktan vazgeçmek zorundasın.

GÖRÜŞ AÇISI

Romandan büsbütün çekilip yerini kişilerine mi bırakmalı yazar, yoksa yerini kimseye bırakmadan romanı kendi mi sürdürmeli? Başka bir deyişle, olaylar romandaki kişilerin açısından mı anlatılacak, yazarın açısından mı? Bu sorun –belki daha gerilere de gidilebilir ama–, en azından yüz yıldır çeşitli tartışmalara yol açıyor. Kimine göre, yazarın kendi öznelliğini romana sokuşturması, hem romanın inandırıcılığını yitiriyor, hem de evrenselliğe yönelmesi gereken sanat yapısını bireyselliğin (romancının bireyselliği tabii) sınırları içinde tutuyor. Bu durumda ortaya çıkacak en büyük sakınca romanda bize önerilen dünyanın tutarlılığını yitirmesi. Kimine göreyse, sanatçı elbette “her şeyi bilen”dir, kadir-i mutlak, okuyucuyla doğrudan ilişki içindedir ve onun romandan çekilmesi romanın sonu demektir. Yaşar Kemal ile burada değinilen “tanrı” romancı, “insan” romancı sorunu bu. Yaşar Kemal’in böyle bir sorun olamayacağını söylemesi olsa olsa, her romanın arkasında ya da içinde bir romancı var demeye gelir ki, bu da sorunu ortadan kaldıracabilecek nitelikte bir yanıt değil. Elbette her romancı romanındadır, romanının içindedir. Ama romanının içindeki bu romana anlattığı olaylarla, kişilerle, bir aşama ötesinde de okuyucusuyla ne biçim bir ilişki kurmuş? İşte tartışma bu ilişkinin türü, yani romandaki görüş açısı üstünde oluyor.

Roman anlatımında görüş açısı olayını bir sorun düzeyinde ele alanların belki de ilki İngiliz romancısı Henry James. Belki de ilki diyorum, çünkü Flaubert’in etkisinde kalmış, ama ustasının yer yer uygulamakla yetindiği ilkeleri kuramsal yazılarında çekidüzene sokmuş ve işi sonuna kadar götürerek tutarlı bir biçime kavuşturmuş. Peki, ne diyor Henry James? Çok şey söylüyor ya, özellikle hiçbir olayın, hiçbir serüvenin kendi başına, belirli, kaskatı, olmuş bitmiş, değişmez bir biçimi olamayacağını, yaşayanın, anlatan kişinin durumuna, bakış açısına göre değişik biçimler alabileceğini söylüyor. Romanlarını da, roman kişilerinin açılarını sı-

ralayarak, olayları ancak kişilerin görüş açılarından anlata-
rak kuruyor. Öyle ki, örneğin *What Maisie Knew* gibi bir ro-
manda, küçük bir kızın gördükleri dışında hiçbir ipucu veril-
memiş okuyucuya. Anlatılan dışında, o anlatılanın gerçeklik
derecesini ölçebileceğimiz bir gerçek yok. Burada romancı
romanın içinde, romandaki bir kişinin açısında. J. Joyce, W.
Woolf, yer yer Camus, birçok bakımdan Sartre ve genellikle
bütün çağdaş psikolojik roman yazarları H. James'in yolun-
dalar. İnsan romanı dediğimiz işte bu.

Tanrı romancı ise, ister doğrudan doğruya yazar olarak,
ister kişilerinin ağzından, ister romandaki romancı olarak
her şeyi bilen romancıdır. Bütün kişilerinin iç dünyalarını, en
gizli düşüncelerini, açıklamadıkları tasalarını, hatta iç çama-
şırlarını bile bilir, anlatır. Geleneksel dediğimiz bütün ro-
manlar böyle yazılmıştır. *Moby Dick*deki gibi, roman birinci
kişinin ağzından anlatılsa bile, yazar "ben" in açısında kal-
maz, her şeyi dilediği açıdan görür, gösterir, ya da "göster-
me"yi bile bir yana bırakıp olayları özetleyerek "anlatır".

Gerçekte, yazarlar genellikle, olayları kimi yerde roma-
nın içinden anlatırlar, kimi yerde de romanın dışından. Bu
anlatım yollarını bir bir incelemeden, her yolun da romanın
tümü içindeki işlevi belirtilmeden o roman üstünde sağlıklı
bir görüşe varılamaz.

A.B.

Y.K. – Şimdi örneğin Faulkner, tanrı romancı değil işte Fa-
ulkner, ama döşeginde ölüşünü anlatıyor.

T.Y. – Kendi bakış açısından.

Y.K. – Kendi bakış açısından anlatıyor. Ben çok istediğim
halde, Faulkner'ın tekniğiyle yazamıyorum. Başka türlü benim
teknikim. *İnce Memed*teki teknikim halk türkülerine ve bizim
Köroğlu anlatımına çok yakın. İkinci *İnce Memed* çok daha
uzak, yeni bir anlatım içinde deneyebiliyorum onu. Yalnız ye-
niliği şeyde görmüyorum. 'Ben dedim', 'o dedi', 'bilmem kim
dedi' gibi, onun bunun ağzından anlatmakta, hatta filanın gö-
zünden görmekte aramıyorum yeniliği. Örneğin bir çocuğun

gözünden anlatıyorum her şeyi *Al Gözüüm Seyreyle Salihde, Deniz Küstüde* Zeyneldir, hiç başka adam yok. Şimdi çok belirgin anlattım ben demek istediğimi. Zeynelin kişiliğiyle ilgili bu. Bir şeye yaklaşıyor, yaklaşıyor, dokunurken geri dönüyor, sonuna kadar gitmiyor.

A.B. – Dolayısıyla olacak, korkuya da büyük bir yer veriyorsun romanlarında.

Y.K. – Evet, korku romanı diye yazdığım romanlar vardır. Örneğin *Ortadirek* bir korkunun romanı. *Kimsecik* bir korkunun romanı...

A.B. – *Demirciler Çarşısı Cinayeti* de bir korku romanı. Korkutucu değil de, korkanın romanı. Ama çok etkili anlatıyorsun korkmayı, o kadar ki, korkmaktan korkuyor insan...

Y.K. – Evet, hepimiz korkuyoruz da onun için. Ben doğanın üstünde yeni bir doğa kurmak istemem, insanın üstünde yeni bir insan kurmak istemem. Gerçekten çok korkar insan, bütün insan soyunu korkak görürüm ben. Ödö kopuyor herkesin her şeyden, ölümden korkuyor, insandan korkuyor, doğadan korkuyor, yıldırımdan korkuyor ve tarih boyunca korkmuş insanoglú. İnsan gerçeğine korkuyla da varmak diye bir şey var. Ama korkmayan insan da çok.

T.Y. – Senin betimlemelerinde bir de açđ değiştirme var. Kimi yerde tepeden bakış, kimi yerde yandan, bazan çok uzaktan, bazan çok yakından. Daha önce müzikten söz ettin, acaba göz unsuru da ağır basmıyor mu sende?

Y.K. – Çok rol oynuyor bende göz unsuru Tahsin. Örneğin çok ceylan gördüm, ilaçlama uçağına bindim ve ceylan sürülerinin üstünde gezdim. 1953 yılında ciple bir ceylan sürüsü kovaladım. Fıkraların dehşet bir atlayışı vardı, üç dört metre atlıyordu bir ceylan. Şimdi, bunların etkisiyle olacak romanlarımda doğanın içinde ceylanlar boyuna atlayarak çıkar. Bu bir göz meselesi, yani resimle de birleştirmek müziğı. Sözcüklerin şiiri ve resmin bize verdiğı şiir, bir de, tabii, benim düşüncem. Biz yüzde yüz insan nedir diye düşündüğümüz zaman, niye bu kadar bağılyız ki bu dünyaya? Açlık, yokluk, aşāğılanma... Her insanın hayatında aşāğılanma var, bir duyumsuzluk var en azından, en azından bir sıkıntı var, en azından bir köşeye sıkış-

tırılma var. Hiçbir şey olmazsa kendi kendini sıkıştırıyor insan. Yani kolay değil dünyayı yaşamak, onu demek istiyorum. Ee, bu kadar zor bir dünyada niye bu kadar ödümüz kopuyor ölmekten, yok olmaktan. Nedir içimizdeki? Türkülerde ölüme karşı müthiş bir öfke ve kızgınlık var, karşı koyma var, insan soyunda, en karamsar insanda bir karşı koyma var. Nedir bu? İnsanın kanına işlemiş. Çok ilgilendirdi beni, Stendhal'de *İlyadada*, *Odyseide*, *Koroğlunda*, bütün bunlarda ben bir sevinç duygusu gördüm. "Ulan yaşasın be dünyaya geldik!" diye bir minnettarlık. Homerosta da buna benzer bir cümle var: "İnsan en çok acı çeken yaratıktır, çünkü o öleceğini bilen tek yaratıktır," gibi bir cümle. İnsanın içinde nedir bu vazgeçemediğimiz? İşte romanda onu vermek istiyorum, o vazgeçemediğimiz şeyi. Yani doğanın şiiri, insanın kendi içinin şiiri, insanın insanla ilişkisi. Dostluk diye, özveri diye bir şey var, bundan daha şiirli bir şey olamaz. Sevgi diye bir şey var ki, Allah! Allah!.. Bunların hepsini insanın içinin şiirine bağlıyorum, doğa ile beraber oluşumuza bağlıyorum.

A.B. – Şimdi, bu dediklerinin romanın kuruluşunda, oluşum düzeyinde etkisi ne? Bu soruya gelmeden önce de, senin düşüncenin kurgusu ne, hele onu bir görelim. Bir şeyi vermek istiyorum diyorsun, insanın içinin şiirini, insanın o vazgeçemediği şeyi, o yaşama sevincini, her şeye rağmen o yaşama direncini... Bu bir merkez, bir odak noktası. Bütün düşüncelerin, kaygıların, umutların buna dönük... Ama nasıl bir odak noktası? Ölü, devinimsiz bir nokta mı? Değil tabii. Ama gelişen bir nokta da değil! Gelişse, nokta devinime geçse, besbelli, uzayıp giden bir çizgiye dönüşecek... Olduğu yerde kalakalsa, sen ilgilenmeyeceksin onunla, hiçbir düşüncen hiçbir umudun ona dönük olmayacak. Demek ki bu noktanın kendi ölüsünü de, kendi dirisini de kapsamına alması gerek... Ya öyle bir nokta olacak, ya da hiç olmayacak... Çünkü, bak, bir de şu var; bütün düşüncelerinin bu odak noktasına bağlanması, o noktanın da bütün bu düşüncelere bağlanması demek... Yani hem sen ona dönük olacaksın, hem de o senin kaynağın olacak... Bir dolanma bu, bir çember, bir tekerlek. Az önce konuşuyorduk ya, toz direklerinin, olayların hep döndüğünü söylüyorduk, bu da o

işte... Dünya görüşün kendi yapısına uygun bir biçim bulmuş romanda... Bu dolanma, bu kendi üstünde dönme, romanın da odak noktası. Nasıl kuruyorsun bunu? Geçmiş ile bugünkü ilişkilerine dayanarak. Her biri kendi yerinde kalınca, sorun yok tabii... Ama, geçmiş bugünün yerini almaya yönelince, bugün bugünlüğünü geçmişle bölüşmek durumunda kalınca, odak noktasının temel özelliği olan iç çelişki başlıyor. İç çelişki, daha doğrusu iç gerilim. Her büyük yapıtta, her başarılı yapıtın temelinde bu gerilim var. *Demirciler Çarşısı Cinayetinde* bu gerilim Sultan Ağa ile Derviş Bey arasında... Derviş Bey ile Mustafa Bey arasında değil, öyle görünüyor, ama değil. Sultan Ağa geçmiş derebeylik döneminin en katıksız örneği, Derviş Beyin olabilmeyi kurduğu, hayal ettiği, özendiği, düşünde yarattığı insan... Gerilim, bir bakıma, kendiyle kendi arasında Derviş Beyin... Derviş Beyin bu iç çelişkisini bir olaya, bir görünüme dönüştürebilmek için kullanmışsın Mustafa Beyi, kan davasını kullandığın gibi, kullandığın için... Pusu kuruyorlar birbirlerine, uzun süren bir pusu, uzun süren bir bekleyiş... Odak noktası, gerilim, öyle duruyor, sürüyor... Bunun çevresinde, daha önce sözünü ettiğimiz o kısa öyküler, Sabahat Hatun, Alicik, Yel Veli, vb... Odak noktası, yapısı gereği çözülemez. Romanını odak noktası tekniğine göre kurduğun için, öyküler birbirine bağlanıyor. Öyle de olacak tabii... Ama, nasıl düşüncelerin odak noktasından kaynaklanıyorsa, bunların da oradan, o gerilimden kaynaklanması gerekir gibi geliyor bana...

Y.K. – Benim yapmak istediğim şu. Bir kere karşımızda XIX. yüzyılın romanı var, biliyoruz. Ben ne zincirden kopmak isterim yazar olarak, ne zincire öykünmek isterim. XIX. yüzyılın romanında, Balzac'ta örneğin, bir tip baştan başlıyor, sonda bitiyor. Benim ilk gençliğimde isyan ettiğim şey şuydu: Adamlar kırk sayfa bir doğa veya bir eşyayı anlatıyorlar, sonra gene olaya dönüyorlar. Niye, dedim, niye böyle yapıyorlar bunu? Anlatacaksa doğayı bir işlevi olmalı, değil mi? İnsanla bir ilişkisi olmalı. Ben bunlara karşı çıkarken bir deneyimden geldim. Ben pirinç tarlalarında su bekçiliği yaptım. Yıllarca, haftada iki defa Savrun suyuna indim, geldim. Baktım ki, öbür sulara benzemiyor. Birdenbire kafama dank etti; bir yaprak öbürüne ben-

zemiyor, bir böcek öbürüne benzemiyor, bir karınca öbürüne benzemiyor. Doğanın her parçasının bir kişiliği var. Bu kişiliği aldığım zaman, romanımdaki her şey değişti benim için, yani insan düşüncem değişti. Veli bu koşullar içinde bu dünyayla ilişkisi olan bir adamdı, ama uzak, ama yakın. Benim kurduğum dünya ile esas eksen yöresinde uzak ve yakın ilişkileri olan adamlar var. Hepsi kendi yaşamını yaşıyor, ama hiçbir zaman diyemeyiz ki, Ala Temirin ne işi var bu romanda? Var, ama tiplerden bir tanesi. Mahir Kabakçoğlu, Ala Temir, Tellal, Mustafa Bey hepsinin bunlar kadar var. Ama bunun dışında Sabahat Hatun da var. Yani kendine göre bir hikayesi var, bir yaşamı var ve ilgisi var.

A.B. – Evet, senin esas eksen dediğin, benim odak noktası dediğim, romanı çizgisellikten çıkarıyor, bir çember biçimine getiriyor. Buna ben de inanıyorum. Ama bu çember dönüyor mu, bütün yan olaylar odak noktasından kaynaklanıyor mu, sorun bu...

T.Y. – Romanın yürümediği, her şeyden belli.

A.B. – Bizim anladığımız akılcı biçimde bir olay ötekine bağlanmıyor. Oradan, buradan sapmalarla daire çiziyor.

Y.K. – Ama bütünyle hepsi romanı yapıyor.

A.B. – Ben bunu senin yazışını belirtmek için söylüyorum.

Y.K. – Çok sevinçliyim, anlamaya çalışıyoruz hepimiz bir-den. Ben de anlamaya çalışıyorum.

A.B. – Tabii.

T.Y. – Zaten başında da dedik, biçimsel planda da anlamı var biçimle içeriğin. Çünkü gerçekten ilerlemiyor.

A.B. – İlerlemiyor da ikide bir tarihe döndüğü için üçüncü boyutu da kazanıyor.

Y.K. – Bir şey yapmak istedim. Bu sinema büyük şeyler getirdi yazı sanatına.

T.Y. – Sinema tekniği var biraz.

Y.K. – Malraux en ilkel biçimde yararlandı sinema tekniğinden. Ayrıca da ilk yararlanan romancıdır, *İnsanlığın Durumunda*. Küçük bir roman, çok fazla üzerinde durulacak bir roman değil. Ama romana birtakım olanaklar getirdi ve ilk getirdiği de sinema oldu. Kesip biçme tekniğini getirdi, montajı, de-

kupajı getirdi. Benim düşüncem şu, sinemadan sonra yazan her romancı dekupajda mutlaka sinemadan yararlandı, bu benim özelliğim değil. Hiç kimsenin özelliği değil. XX. yüzyılda, Nathalie Sarraute'dan tutun da bilmem kime kadar hep sinemadır. Sinema romana çok şey verdi. Ben başka bir şey yaptım; mesela bir plan alalım sinemada, bir adam duruyor. Baş planı diyelim, ya da boy planı, bir adam duruyor... Ne kadar gidiyor arkası, biliyor musunuz? Su var, böcek var, güneş var, kuş var, ışık var, ağaç var, yaprak var, meyve var. Binlerce şey var. Şimdi, bir roman yazıldığı zaman doğanın içindeki insan böyle bir yoğunlukta olmalı. Romanda yapmak istediğim şeylerden biri de bu oldu. Fakat çok yürekli davranamadım ben bu işte. *Demirciler Çarşısı Cinayetinde* ve *Yusufçuk Yusuf*ta bu derinlemesine görünümleri de vermek istedim. Niye bunu vermek istiyorum? İnsan yazıda anlattığımız gibi o kadar yalnız değildir. Büyük bir eşya yığını içinde, büyük bir ayrıntının içindedir insan.

A.B. – Bunu çok güzel anlatıyorsun, bu yapmak istediğini. Yalnız seninle sinema arasında bir fark var. Sinema objektifi bir yere kadar gösterir, durur.

Y.K. – Sen ötesini de görüyorsun diyorsun.

A.B. – Ötesini de, berisini de. İkisini de bir arada, aynı netlikte. Objektif yapamaz bunu. Aşırı gerçekçiler gibi, Amerikan hiperrealistleri gibi...

T.Y. – Gözün doymuyor yani.

Y.K. – Tabii doymuyor. İlerledi insan. Romanda mesela *Hamlet* bir aşamadır, Freud'a gelinceye kadar. Ondan önce Cervantes yani *Don Kişot*; insan psikolojisinin çelişkilerini anlatmada o da bir aşama. Belki de insan soyunu destandan koparan, koparan da diyemeyeceğim insana destanı aşan birtakım şeyler ekleyen *Don Kişot*tur. Onun daha bir belalısı, daha eklenmiş *Hamlet*. Sonra Dostoyevski şimdiye kadar ezberlediğimiz insan psikolojisinin sınırlarını yıkıyor, ufuklarını yıkıyor, öteye geçiyor. Bundan sonra Freud geliyor, çok olanaklar kazandırıyor bize. Bir de insanoğlunu ilgilendiren doğanın diyalektiği var. Doğada neler olup bitiyor? O da bizim canımız. Eğer doğruysa onun bizim canımız olduğu, doğanın da bize etkisi bulunduğu, doğanın bir parçası olduğumuzdan, ne kadar yabancılaşırsak yabancılaşalım

doğa ile ilişkilerimiz sürececek ve doğa bizim birtakım devinimlerimizi sağlayacak, etkisi altında bırakacak, ya da devinimlerimizi yönlendirecek. Böyle bir şey mutlaka olacak. Başka türlü de benim için şimdilik olağan görünmüyor. Öyleyse bizi çok ilgilendiren, bizim bir parçamız olan doğanın içindeki diyalektik ne? Görebildik mi? Ben kendim diyorum ki Yaşar Kemal, işte doğanın kişiliği var, dedin, her doğa parçasının kişiliği var, dedin, senin romanlarında bir doğa parçası, bir insan nasıl kişilik kazanıyorsa, üstelik de çizgi değil yuvarlak bir düzendeysen, bu yuvarlak düzen de, halka halka atlayarak gidiyorsa...

A.B. – Toplanıyor, dağılıyor, sürekli olarak...

T.Y. – Toplanıyor, dağılıyor ayrıca...

Y.K. – Atlamalar oluyor, diyorum.

T.Y. – Ayrıca şiddet, sonra birden düşüş...

Y.K. – Benim için diyalektiğe inanmak doğada gördüğümle tay gidiyor mu? Uyuyor mu? Benim düşünce biçimim acaba doğanın devinimlerine uyuyor mu? Bütün meselem bu.

A.B. – Senin düşünce biçimin romanın kurgusuna uyuyor...

Y.K. – Uyuyor.

A.B. – Doğa ile uyuşup uyuşmaması beni o kadar ilgilendirmiyor...

Y.K. – İkincisi de şu: Bütün bu doğada ne yaptık biz? Romanımızda yaşayan, bu içinde binlerce çelişki taşıyan doğada ne yaptık? Elektriği daha yeni bulduk. Kim bilir daha neler var? Sanatçı olarak biz, sanatçı yüreği olarak bu korkunç şeye ne getirdik? Yüzeyden bakmamıza rağmen, benim böyle deme rağmen, roman sanatında yahut resim sanatında bu işi bir adım ileriye götürmeye çalışmamıza rağmen istediğimiz oldu mu? Doğanın da kendi içinde çelişkileri var, diyalektiği var. Bir meyvenin oluşması, bir çiçeğin açması, bir arının çiçeğe konması, yani korkunç zenginlikte bir dünya.

T.Y. – Muhakkak öyle ya, bir de şu var, biçimdeki diyalektiğin yanı sıra, büyük bir yığma da var, tutamıyorsun kendini, her şey çok üst üste. Gözün doymuyor derken onu demek istedim.

Y.K. – Zenginlik diye bir şey de düşünüyorum yani, bu yığmaların sebebi doğanın ve insanın zenginliği...

T.Y. – Bana öyle geliyor ki tam düşündüğün gibi, çok güzel bir dünya kurmak istiyorsun. İstiyorsun ki her şey tam olsun. Ceylanların atlaması, yılanların sevişmesi, şalvarının en ufak ayrıntısına kadar her şey tam olsun? Hatta güzel de olsun istiyorsun. Bu son derece doğal.

Y.K. – Sanatın, romanın yüzde yüz yaratma olduğuna inanıyorum. Yaratmadan hiçbir gerçeğe varılmaz. Biyografi niye yazmıyorsun? diyorlar, ben biyografi yazmam. Biçimsel anlamda biyografi yazamam. Niçin yazamam? Çünkü yaratmalıyım.

A.B. – Görmek zaten yaratmaktır. Anlamak yaratmaktır. Gerçek de yaratıldıgı oranda vardır.

Y.K. – Yani neye sadık kalacağım? Mesela babamı öldürdüler benim. Camideydim bir gün, babamın yanındaydım. Geldi adam vurdu. Bu babamın öldürülmesinin gerçeği değildir. Babamın öldürülmesini anlatacaksam eğer yaratmalıyım. Gagarinin uzaya gidişinden sonra bir konferans vermiştim, müthiş sevinç içindeydim, dedim, şimdi daha iyi yaratacağım romanlarımı. Çünkü Gagarin gitti, dünyamızı uzaktan gördü. Hangisi ise, biri de mavi bir portakala benzediğini söyledi dünyamızın. Bu bizim imgemizi geliştirdi artık. Dünyanın mavi bir portakal gibi göründüğünü belki düşleyebiliriz, ama bunun gerçeğini anladığımızda bunun üstüne dehşet düşler kurabiliriz. Bunda insanoğlunun yaşayarak zenginleşmesi var. Onu da şuradan biliyorum. Savrun suyunun kıyılarında yıllarca su bekçiliği yapmasaydım, böcek böcek, taş taş, kaya kaya, çakıtaşı çakıtaşı, kum kum, eğer elemeseydim, böylesine zenginleşmeseydim, Savrun suyu üzerine düş kuramazdım. Şimdi Savrun suyunu yazacağım ben, ama düşümdeki Savrun suyunu, onun gerçeği benim düşümdeki Savrun suyudur. Yani sanatçı insanları, doğayı, her şeyi dolu dolu yaşamalı. Ancak o zamandır ki büyük düş görebilir. Bana Rimbaud’yu örnek veriyorlar: Denizi hiç görmemiş, gene de “Sarhoş Gemi”yi yazmış. Ben de diyorum ki kitapların deneyinden öğrenmiş denizi, kendisinin de bir deneyi olsaydı, onu biliyor muyuz ne biçim yazabilirdi? Yani şu bir gerçek ki, insanoğlu zenginleştikçe düşleri de zenginleşir. Benim gerçeğim bu.

A.B. – Sana bir örnek vereyim: Bir yerde “bir tül gibi esen / ince yelde dalgalanıyordu” diyorsun; “gibi”den sonra virgül yok, yani, bunun anlamı “esen ince yelde (bir tül gibi) dalgalanıyordu” değil. Durak esenden sonra. İncelik tülün, esmek de yelin özelliği olduğu halde, sende tül esiyor, yel inceliyor. Bu değiş tokuşla iki nesne kenetleniyor birbirine, yeni bir gerçek çıkıyor, bir atlama oluyor. Demek istediğim romanın tüm kur-gusunda, genelinde gördüğümüz anlayış, tutum, en küçük öğede, tümce düzeyinde, tümce bileşkenlerinin ilişkilerinde de görülüyor.

Y.K. – Şimdi dikkat edersen, bu romanda bir düşünce düzeni gidiyor. Çizgiler, halkalar, halkalar ve atlamalar, eğer bunu ele alırsak günlerce konuşmamız gerek. Romanımdaki psikolojik ilişkileri nedir diye konuşursak, çok uzun sürer bu. Bunda da o halkalar var. Romandaki bütün ilişkiler bu halka-larla gider, bu benim yaratmam. Yani ben bu dünyayı böyle kuruyorum. Diyelim ki on sene, yirmi sene sonra beni okur-lar mı? Bilmem, ama okurlarsa, “Bu adam amma da daire çiz-miş,” diyecekler. Ne yapayım yani, benim elimden gelen bu. Hem siz söylediniz bunu, siz attınız bunu ortaya, ben de size katılıyorum. Keşke elime geçirseydim de getirseydim, bu ro-manı yazarken daireler çizdim ben. İçine olayları koydum. Yan yana, dört, beş daire. Bir psikoloji, bu doğa, bu insan iliş-kileri vb. Planlı çalıştım yani. Bütün bunların yanında bir dil bütünlüğü de yapmak istedim. Nasıl dünyayı iyi anlatmak için yaratmak zorundaysak, bir dili de geliştirmek için yarat-mak zorundayız. Nâzım Hikmetle Pariste 1963’te karşılaştığı-mız zaman *Ortadirek* romanımı okuyordu. Birtakım cümleler getiriyordu bana, bunu nasıl yaptın Yaşar Kemal, diyordu. Düşünüyorum, düşünüyorum, valla Nâzım Hikmet, diyo-rum, halktan aldım ben bunu, halk böyle konuşuyor. Yahu kardeş, diyordu, bu halkın yapacağı iş değil, Yaşar Kemal, diyordu. Bunda bir yaratma var, diyordu. Şu senin ince yel gibi bir şeyler getiriyordu. Ve ben inanıyordum Adnan, bü-tün insanlığımı söylüyorum, halkın yaptığına inanıyordum. *Demirciler Çarşısı Cinayetini* yazarken birdenbire anladım ki, hepsini, hepsini ben yapmışım. Ee tabii, bu romanla vardım

bilincine. Ama, kendim yapmış olmamı da gene zenginleşmeye bağlıyorum. Halkın bir olayı anlatırken dehşet bir anlatışı var, gelenekselleşmiş, klişeleşmiş bir anlatışı var. Eğer bir sanatçı sözle bir şey yapacaksa, o anlatımların klişeleşmişine, deftere geçmişine, yani halkın ürünlerine kulak vermesi gerekir. Ancak, bundan sonra başlıyor iş. Örneğin ben Sait Faik Abasıyanıktan çok şey öğrendim. Bence Türkçeyi en iyi yazan iki kişi var; biri Nâzım Hikmet, öbürü Sait Faik. Sait iyi Türkçe bilmez, der bizim edebiyatçılarımız. Türkçeyi nüanslarıyla yazabilen, derinlemesine nüans kullanabilen tek adam bence. Doğayı anlatmak insanı nasıl zenginleştirirse, insana nasıl öğrenme, düş görme, kurma, yeni bir dünya kurma için büyük olanaklar sağlarsa, halkın dilini öğrenmek de büyük olanaklar sağlar.

A.B. – Sözüünü keseceğim, benim gördüğüm kadarıyla senin halkla hiçbir ilişkin yok. Senin halkçılıkla, folklorla falan, böyle şeylerle ilgini görmedim. Son derece yapay bir romancısın. O unsurları yeli kullanır gibi, yahut tülü kullanır gibi kullanmışsın. Başından sonuna kadar, şu okuduğum roman, bir adamın, tek bir adamın kurgusu. Yerel kelime kullansan ne olacak, kullanmasan ne olacak! O öğeden yararlanmışsın, onlardan yararlanmışsın, o tipten de yararlanmışsın. Çukurova'dan da yararlanmışsın. Yani sen oralarda değilsin. Kullandığın nesnelerde değilsin. Şu cümleye bak: "Altındaki al atının sırtından aşağılara doğru altın gibi bir su süzülüyordu." Neresinde halk ağzı bunun? Bu sensin. Neyden, nerelerden yararlanmışsın yararlanmışsın, tek başına değilsin ya dünyada. Sözlerle işe işin, dünyadaki bütün sözlerden, bütün yazılmışlardan da, söylenmişlerden de yararlanacaksın tabii. Halk dili de, Faulkner da, Cervantes de, doğa gibi, deneyimlerin gibi, birer taş. Sen, sen isen, bu taşlardan yararlanarak kurduğun oyunla bunların ötesindesin.

Y.K. – Şunu söylemek istiyorum: Şu bana söylediklerin için, hakikaten ben ömrümün en mutlu anını yaşıyorum. Yani bir insanın anlaşılması kadar büyük mutluluk yok. Şimdi bir meselemi anlatayım size. Gerçekten, bazan çok karamsar oluyorum. Niye yazdım bu kadar, diyorum, niye bu kadar emek?

Ömrümün yirmi dört saatında dil düşünürüm, romanımı düşünürüm. Neydi bu yemeden içmeden bütün ömrümü buna vermek, değer miydi bu kadar, diye düşünürüm çok zaman, başka bir şey yapabileceğimi de bilmeden. Fakat şu benim dilim için söylediklerin müthiş mutlu kıldı beni. Yani değermiş demek, var bu dünyada, bir şeyler var. Şimdi şunu anlatmak isterim, benim faydalandığım dediğim şu; nasıl doğayı yaşayarak insan zenginleşiyorsa, nasıl olayları yaşayarak zenginleşiyorsa, nasıl insan ilişkilerini yaşayarak zenginleşiyorsa demek istiyorum, bütün bu dil yaratımları da, insanı zenginleştiriyor. Yoksa ben oradan faydalanıyorum, demiyorum. Bu benim ana kültürlerimden bir tanesi. Şimdi ben şu anda gelirken ne okuyordum biliyor musun? Yeniden *Binbir Gece Masallarını* okuyordum. Osmanlıcadan bizim bugünkü Türkçemize çevirmişler. Gerçekten bu kadar bilinçli okumadığıma *Binbir Gece Masallarını* (on yıl önce okumuştum) çok üzgünüm. Bir usta insan birikimi, korkunç bir şeymiş meğer. Şimdi bir roman daha yazarsam, ben dilimi buradakinden çok daha geliştireceğim. Bütün bu kültürden sonra. *Binbir Geced*en, Homerostan, Karacaoğlandan, Dadaloğlundan sonra, bir Türk yazarına, Evliya Çelebiyi ezberlemesini söylerim. Bana kızdılar. Çardak köyüne gitmelerini söyledim yazarlarımıza diye. Bizim yazarlarımızın zenginliği yok, dedim. Çardak köyü bizim köy değil, Osmaniyenin bir köyü. O kadar güzel Türkçe konuşuyorlar ki! Ben Türkçeyi taklit etsin demiyorum, folkloru ana dili yapsın demiyorum, esas temel de yapsın demiyorum, ama insanların zenginliğinden, birikiminden yararlansın yazarlar, diyorum. Yani demek istediğim her roman kendi dilini de yaratır. *İnce Memed* çok hareketli romandır, *İnce Memede* baktığın zaman, eğer on kelimelikten fazla bir cümle bulursan kellemi keserim.

A.B. – Hiç kesme, var. Hatta ilk sayfalarında bile, on dört, on beş kelimelik cümleler var. Ama gerçekten çoğunluk kısa cümlelerde. Dediğin doğrudur. Bir sayfalık cümlelerin yer aldığı *Demirciler Çarşısı Cinayeti* gibi değil...

Y.K. – İkinci *İnce Memede* öyle değil, çok daha genişler, yayılır. Bir yapı olarak yayılır. Birinci *İnce Memed* gibi tek çizgi üzerine gitmez. Mimarisi daha bir şişer ortalarda, daha zengin-

leşir, daha çok insan tipi girer romana, dil de ona uyar. Ondan sonra *Binboğalar Efsanesi*, *Ağrı Dağı Efsanesi* geldiği zaman dil büsbütün değişir. *Ağrı Dağı Efsanesi* bütünüyle benim yaratmam. Halk efsanesidir diyenler oldu, halkta öyle bir şey yok. Bazan türkülerin etkisinde kalmışımdır, o kadar. İstanbulda bir arkadaş itiraz ediyordu, “Bir iniyordu bir kalkıyordu Menekşe İstasyonu,” dedim diye. Türkçenin kendi ana abartmasıdır bu, kalabalığı anlatmak için. Ben ondan iyisini anlatamadığım için köyden aldım bu deyişimi, Menekşe İstasyonuna getirdim. Şimdi gerçekten çok bilinçli olarak dili yaratmalıyız. Sen diyorsun ki, *Demirciler Çarşısı Cinayetinde*, bir cümle bir sayfaydı diyorsun. Ne halt edeyim duran bir dağın karşısında? Dağın gölgesini, bulutunu nasıl keseyim ben? Nasıl keseyim de nokta koyayım? Anlattığın şeyin devinimi senin cümleleri de yaratır. Eğer bir usta sanatçıysan, eğer kendi kendini taklit etmiyorsan, klişe yapmıyorsan başka türlü mü mümkün değil. Bir de şu sorun var: Destanlarda doğa anlatımı niye bu kadar mükemmel dilleniyor? Bir örnek vereyim. Çukurovaya gidiyorum tabii, yine ana kaynağıma. Bir söz var, baharı anlatıyor: “Dağa çıktım, dağlar *nennileniyordu*,” diyor. Dehşet bir bahar anlatımıdır bu. Doğanın, baharın bütün görkemini veriyor. Çukurova bilir bunu, bu klişe haline gelmiştir: İlk çıktım dağlara, dağlar *nennileniyordu*... ıgır ıgır, derler üstelik de. Şimdi Karacaoğlana geldik... sonra Yunusa, Dadaloğluna... Halk doğanın her şeyini klişeleştirmiştir, çünkü o milyonlarca yıldan beri doğa karşısında. Doğanın her devinimi hakkında bir düşüncesi, bir davranışı olduğu gibi bir söz de var. Şunu da iddia edebiliriz, ya da savlayabiliriz ki, bir destanı, yaratan kadar değilse de, anlatan da yaratır. Ben şuna tanık oldum. Örneğin *İnce Memedi* anlatan bir adama rastladım. Yemin ediyorum benden iyi anlatıyordu. Benim romanımdan iyi dersin anlattığı. Osman Şahin Çukurovada bir anket yapmıştı. Kime sorsa, İnce Memedi, yaşadı, gördük, bizim evde beraber yemek yedik, demişler... Benim hayali yarattığım adam senin evine nasıl gelir? Ben gelirim de o fıkara gelemez.

A.B. – Bir şey sormak istiyorum. Bu Zeynel Çelikin gördüğü örümceğin, küçük ayrıntılarla üç kez anlatılması, bir noktaya dikkatle bakıldığı zaman o noktanın büyümesi, gözü alması,

ya da silinip yok olması, bunlarda çağdaş Fransız romancılarının, örneğin Alain Robbe-Grillet'nin bir etkisi var mı?

Y.K. – Çağdaşlardan Nathalie Sarraute'ü okudum, bir de Robbe-Grillet'nin bir filmi vardı, *l'Immortelle*, onun senaryosunu okudum. Yani çok bilmiyorum, ama tekniklerini biliyorum tabii. Nasıl yaptıklarını biliyorum. Yeni Romanı nasıl buluyorsun diye sormuşlardı daha önce de, bildiğim kadarıyla dedim bunlar çok şey getirdiler romana, kendi kendilerini yemişlerse bile çok olanaklar getirdiler, anlatım olanakları.

A.B. – Ne gibi örneğin sence, hangileri üstünde durdun?

Y.K. – Örneğin Alain Robbe-Grillet'den bir parça anımsıyorum. Bir su kıyısını anlatıyor, bir dalga geliyor, gidiyor, geliyor, gidiyor. Şimdi, bize kadar, romanda ayrıntılara hiç dikkat etmedik biz, eşyanın ve doğanın müthiş ayrıntılarına kadar gittiler ve korkmadan gittiler. Dilde savurma diyorum buna ben, doğada savurma, diyorum. Yani savurma da elbette kısıtlı bir sınırdadır, ama bunlar iyice savurdular, kendilerinden geçtiler...

A.B. – Yani ayrıntının üstüne üstüne gittiler...

Y.K. – Üstüne üstüne gittiler ve çok şey öğrettiler bize, kendilerini daha akli başında sayan romancılara çok şey öğrettiler. Ben bunun bilincindeyim, fakat benim kaygım başka. Benim romanımın kuruluşunda her olayın psikolojik bir nedeni var. *Deniz Küstü*deki Zeyneli alalım ele. Çocukluğunda öldürmüşler anasını babasını, kan içinde görmüş onları ve kandan kaçıyor çocuk... Çizgiden ne kadar korktuğumu biliyorsun Adnan... Ama ben doğal, normal insanlarda çizgiden korkarım. Hastalıklarda çizgi vardır. Delilik bir çizgidir, anormallik bir çizgidir. Hangi büyük psikoloji kuramına baksak, hepsinde de anormallikler, doğal dışlıklar çizgidir. Zeynel Çelik bir deli değil. Yalnız sakatlanmış bir insan. Kan içinden geliyor, Menekşede balıkçılara çıraklık yapıyor. İlk belası ne? Kan göremiyor, gördüğü zaman sarsılıyor, o da öldürüyor. Zeynel Çelikin öldürdüğü adamı gördüm, kahveye geldi, hepsine ana avrat sövdü, toplu tabancasını ateşledi. Sonra bir film gördüm, geçen gün. Aşağı yukarı aynı. Yani yaşam biraz da kendi kendini tekrar ediyor. Ben bütün bunları gördüm, ama benim söylediğim, hiçbir zaman

kör kör parmağım gözüne şeklinde yazmadım. Hiçbir zaman bu tarafım görülmedi, Batıda bile. Bu senin bulduklarına biraz şaşırdım doğrusu. Açık söyleyeyim sana, kendimi ne dahi zannediyorum, ne de bir şey zannediyorum, sadece birtakım imkanları zorlamış adamım ben. Bu zorladığımın farkında değil kimse. Bu çok acı veriyor bana, yani ne yapayım, veriyor işte. Örneğin bir sahne var *Deniz Küstiude*: Zeynelin arkadaş edindiği küçük çocuk, Zeyneli bulamayınca gidiyor Yeni Caminin önüne, tanımadığı bir çocuğa saldırarak hıncını alıyor. XIX. yüzyılda bir romancı yalnız bu sahneyi yazsaydı bile gene iyi romancı sayılırdı. Ve bu roman benim en kötü romanlarımdan biri olarak karşılandı. Örneğin ömrümün en güzel şeylerinden birini yazdım *Al Gözüüm Seyreyile Salihte*: Bir çocuk, kanadı kolu kırılmış bir martıyı iyileştirmeye çalışıyor. Baytara gidiyor, doktora gidiyor, bütün kasabayı dolaşıyor. En sonunda martı uçuyor, sevincinden çıldıracak çocuk. Gidiyor kendi kendine dönüyor, dönüyor, seviniyor, oynuyor. Ama bir türlü mutlu olamıyor. Martının kanadı iyi oldu ya, kendisinde daha büyük bir değişiklik olmalıydı, örneğin uçmalıydı. Yahut dünya değişmeliydi gibi geliyor ona. Bütün yeryüzü mor olmalıydı. Ne bileyim ben, olağanüstü bir şey olmalıydı. Küsmüş, bir köşede oturuyor. Salih Reis geliyor, “Niye süngün düşmüş bu kadar?” diyor çocuğa. “Martı uçtu,” diyor çocuk. “Ee gelmedi mi?” diyor reis. “İşte geldi, orada duruyor, yürüyor,” diyor. “Ee sevinsene,” diyor reis. Çocuğun cevabı: “Ama hiçbir şey olmadı ki be usta!”

T.Y. – Ben buradan bir soruya geleceğim ya, neyse sen devam et.

Y.K. – Bu kadar söyleyeceğim. Şimdi bu roman üstüne yazı yazıldı Türkiyede. Böyle roman olmaz dediler, ben okuyamadım, ey okuyucu siz de okumayın, dediler. *Demirciler Çarşısı Cinayeti*yle, gelen edebiyat değerinden ben *Deniz Küstiudeki* edebiyat değerini daha fazla buluyorum. Büyük kapsamlı roman, dahası destan gibi bir roman *Demirciler Çarşısı Cinayeti*. Öteki küçük bir insanın şehirdeki macerası, ama yazılış biçimi bakımından, dil bakımından *Deniz Küstüyü* de, *Al Gözüüm Seyreyile Salihi* de, çok daha iyi buluyorum.

A.B. – Ee... senin bir sorun vardı?

T.Y. – Bu psikoloji konusunda ben bir şey diyecektim. Bana öyle geliyor ki, psikolojiye uygun düşmek, psikolojiyi incelemek gibi bir kaygın yok, bunu ben de aramam. Bu verdiği çocuk örneği de onu gösteriyor. Bir psikoloji var ama, bu, psikolojiye edebiyatçının bakışı, psikologun değil.

Y.K. – Umurumda değil psikologun bakışı. Ben psikolojiyi Charlie Chaplin'den öğrenirim. Çehovdan öğrenirim, benim ustalarım onlar. Benim aradığım psikoloji eski Yunan oyunlarının getirdiği psikolojidir. Cervantes'in, Moliere'in, Shakespeare'in, Dostoyevskinin, daha çok Charlie Chaplin'in ve Çehovun. Yani ben böyle anlıyorum. Elbette biz onlar gibi, onların anlattığı biçimde anlatmak zorunda değiliz psikolojiyi. Evet, bu alanda bir Dostoyevski var, ama bir Dostoyevski olmak istemem ben. Ondan öğrenmedim zaten, o başka türlü bir tip, benim dışımda bir tip. Çok daha büyük bir yazar olduğunu seziyorum. Ama ben onun gibi olmak istemedim. Örneğin romanda Çehovun anlatım biçimini, psikolojiyi anlatım biçimini ileri götürmek istedim ki, çalıştığım budur benim. Charlie Chaplin'in anlatım biçimini daha genişletmek isterim, yani romanda, psikolojide tüm psikologların bile düşünemediklerini ortaya koymak, roman yaratmasında kişinin ve toplumun psikolojisini son sınırına kadar denemek ve aşmaya çalışmak.

A.B. – Yani psikolojinin davranışlardan mı çıkmasını istiyorsun?

Y.K. – Ben daha çok dışarıdan içeriye, yani davranışlardan ve insan ilişkilerinden psikolojiye varmak istiyorum. Oturup da Freud gibi psikoloji anlatmaktansa, insan davranışlarından ve insan ilişkilerinden, insanın doğa ile ilişkisinden, insanın insanla ilişkisinden, insanın toplumla ilişkisinden, sanatçının sanatçıyla ilişkisinden, ne bileyim insanın böceklerle ilişkisinden, insanın acıyla ilişkisinden, insanın sevgiyle ilişkisinden, insanın dostlukla ilişkisinden, insanın kendi kendisiyle ilişkisinden yola çıkmak isterim.

A.B. – Bunlar senin romanından çıkıyor da, bazı yerlerde kişi bir iç konuşmaya giriyor kendi kendisiyle, oralarda bu dediklerinden daha başka bir psikoloji görülüyor. Örneğin Yel Velinin kendi kendisiyle konuşması...

YADIRGATICILAR

Yaşar Kemal’de okuyucuyu yadırgatacak sözcüklere sık sık rastlarız. Okuyucunun yadırgaması bu sözcüklerin anlamını kesinlik ve açıklıkla kavrayamamasından kaynaklanır. Kavransa bile, sözcüğün kendi dil alanı dışında kaldığını, başka bir ekin alanından geldiğini hemen sezinler. Ne ki, bu sözcüklerin anlam bulanıklığı tümcenin anlamını kavramayı engellemez. Demek istediğim, hiçbir tümce, herhangi bir düzeydeki yadırgatıcı bir sözcük yüzünden, yazının orta yerinde, çözülemeyecek bir kördüğümüne dönüşmez. Tümcenin akışı, kara sinek gibi duran bir sözcüğün yerine bildik bir eşanlamlı sözcüğü oturtmamıza olanak verecek kıvamdadır. Yazarın ne demek istediğini sözün gelişinden çıkarırız; daha doğrusu, –ki bu daha doğru, ondan önceki daha az doğru ile üst üste binmiştir, ikisi de eşzamanlı olarak bilincimizde yer alır–, bir sözü yadırgıyorsak, o sözün yadırgansın diye oraya konulduğunu biliriz. Bir örnek vereyim: Türkmen atlıları anlatırken “...Üzengileri som gümüş, eyerleri, kantarmaları savatlı, bellemeleri kılaptan işleme...” gibisinden bir tümce, kantarma, belleme, kılaptan işleme gibi yadırgatıcıların yanı sıra, üzengi, eyer, som gümüş gibi “sürükleyiciler” ile beslenmiştir. Bu sürükleyiciler olmasa, anlamını bilmediğimiz öteki sözcükler bir duvar gibi karşımıza dikilir. Demek ki sürükleyicilerin görevi, neden söz edildiğini (burada, atların koşum takımı) belirtmek, çıkaramadığımız sözcüklerin de hangi alana bağlı olduklarını ortaya koymak. Ancak bu alanın sınırları çizilince birtakım sözcükler yadırgatıcılık özelliğini alabilir. Bundan da yadırgatmanın temel ayrıcalığına varabiliriz: yadırgatıcı sözcük, kendi ayırdettirici anlamı belirsiz, buna karşılık kavram alanı belirlenmiş sözcüktür. Bu alan belirlemesi, bilinen ile bilinmeyen arasındaki vazgeçilmez bağ, yadırgatıcıyı bir yabancılaşma olarak değil de bir yadırgatıcı olarak algılamamızın temel koşuludur.

A.B.

Y.K. – İşte ben bunu doldurma sayıyorum, hani sen dolduruyor musun, dedin de hiçbir romancı yani bir ustalığı aşmış bir romancı doldurmaz, diyorum, ama bu Yel Veliyi anlatırken gerçekten müthiş zorluk çektim, orada doldurdum sanıyorum. Yani sanıyorum iç konuşmalar doldurmadır. Daha büyük usta olmadım demek ki, yani şimdi yazsam Yel Veliyi daha başka türlü yazardım.

A.B. – Çünkü o adamın iç konuşmasında söylediği sözlerin hepsini davranışlarında zaten anlatıyorsun. Hiç gereği yok.

Y.K. – İşte, ama ustalık değil.

A.B. – Yürüyüşünden bile adamın psikolojisi belli.

Y.K. – Kitaplarımdan, yani mimari yapımdan, dil yaratımdan hiç olmazsa birazcık ustalığım anlaşılıyor. Fakat bunu da söylediğim zaman hiçbir zaman usta olmadığımı anlıyorum.

A.B. – Şimdi sana teknik bir soru soracağım *Ortadirekten*. “Varıp Uzun Alinin kapısında durdu, değneğini küt küt yere vurdu. Alinin evi ta dededen kalma sıvasız koca koca biçimsiz taşlardan örülmüş basit bir toprak damdı. Şimdi evde Ali yalnız olmalıydı,” diye kendi düşünüyor değil mi? Şimdi “Alinin evi ta dededen kalma sıvasız koca koca biçimsiz taşlardan örülmüş basit bir toprak damdı”yı neden söylüyorsun? Eğer bunu eve varan bu adam söylüyorsa, o köyde yaşayan bir adam bu evi biliyor zaten, burada bunu söylemesine hiç gerek yok.

Y.K. – Hayır ben söylüyorum.

A.B. – Peki neden, yani bu ikide bir senin ortaya çıkman neden?

Y.K. – Evet, şunun için. İyi ki sordun, şimdi Ali kim?

A.B. – Bütün romanda var bu. Sen ikide bir ortaya çıkıyorsun. “Zaten Çukurovada da hep hep böyledir,” diyorsun bir yerde. İkide bir bunu niye yapıyorsun? Niçin rahat bırakmıyorsun bizi?

Y.K. – Ali kim? Ali bu romandan sonra anasını sırtına alacak. Anası da Allanın belası gururlu, binmek istemiyor, yani, bütün ömrü boyunca yürümek istiyor o yolu. Alinin sırtına bindiği zaman Aliye düşman oluyor, dünyaya düşman oluyor. Müthiş bir düşmanlık, yani utanıyor kadın. Şimdi Ali de bir geleceğin adamı, bu evde doğmuş, değişmemiş yani. Bunu mec-

burum söylemeye, bir tipi tamamlamak için, köyü anlatmak zorundayım, tipi tamamlamak için. Yani bu nedir? Bir gidişin romanı ve bir geleneği anlatıyor, çıkamıyor adam geleneğin dışına. Geleneğin dışına iki cilt sonra, romanın sonunda çıkıyor, çıkıyor, anayı evde bırakıyor, tek başına.

A.B. – Ama bunun daha ötesinde senin doğrudan doğruya okuyucuya seslendiğin yerler var. Hiç kişilerle ilgisi yok, olayla da ilgisi yok. Örneğin “Çukurovada bu böyledir,” derken, artık bırakıyorsun romanı filan, okuyucuyu karşına alıyorsun, doğrudan doğruya onunla konuşuyorsun.

Y.K. – Hiç yapmadım, yaptığımı sanmıyorum. Yapıyorsam bunu ben de zaaf olarak kabul ediyorum.

A.B. – Ben zaaf olarak kabul edelim demiyorum, ben bunu başka türlü yorumluyorum. Acaba, diyorum, okuyucu kendini olaya kaptırdı da, sen karşısına çıkıyorsun, dur, ben sana sesleniyorum, karşında ben varım diyerek onu bilinçlendirmek mi istiyorsun?

Y.K. – Hayır, hayır, hayır. Ondan korktuğum kadar hiçbir şeyden korkmuyorum. Gerçekten korkuyorum ondan, çünkü ben açıklamaktan nefret ediyorum, yani gereği yok. Bizim getirdiğimiz roman olanağı hiçbir gereksinme duymuyor açıklamaya.

T.Y. – Göstermek istiyor yani.

Y. K. – Çünkü olaylar ve insan ilişkileri bizim bütün anlatacaklarımızı anlatmalıdır. Daha önce de söyledim, insan psikolojisini anlatmak istemem, gösteririm, onun için doğayı da anlatmak istemem. Eğer doğayı anlatıyorsam insanın ilişkisi ile anlatırım. Bütün halkın, insanlığın yaptığı ürünlerde, örneğin *İlyadada*, örneğin *Koroğlundu*, eğer bir bulut geliyorsa, bunu yağmur yağdırmak için söylüyordur. Yani sebepsiz hiçbir şey söylemez. Bizim romanımızın, dünya romanının vardığı en son aşama da gene bu herhalde.

T.Y. – Ama nedensizlik çeşitli açılardan olabilir. Olay açısından nedensiz olur da kurgunun gereği nedenli olabilir.

Y.K. – Mesela dağı anlatıyorum. Bilmem ne gibiydi diyorum, gölgeleri düşmüştü diyorum. Hiç kimse görmemiştir benim gördüğüm gibi Düldül dağı. Bir bakır rengi gibi tütüyor-

du, diyorum, gölgeleri düşmüştü koyaklara, diyorum. Şimdi bu dağı anlatırken, nasıl insanı anlatıyorsam, yaratıyorsam, doğayı da yaratıyorum. Durup dururken de anlatıyorum, ama bir şeyi açıklamak için değil, bu romanın bütünlüğü içinde onun bir gereksinmesi var diye anlatıyorum. Ama açıklamak sözünü duyunca tüylerim diken diken oluyor. Bir de yoğun roman diye bir şey düşündüm bu romanı yazarken. Yoğun roman nedir? Gerçekten yapamadığımı zannediyorum, ama biraz yaklaştıysam gene mutluyum. Yoğun roman derken bizim eski ustaları alalım, mesela Dostoyevski'yi alalım. Hiç ağaç yok bu adamda. Ben gittim Leningrada, ağaç doluydu. Belki yeni yetiştirdiler, bilmiyorum, ama o bataklık yerin ağacı olmamış olamaz. Çünkü Leningradın yeri bataklıktan kurutulmuştu. Kilisesini, o meşhur kiliseyi, altına tonla odun yığarak yapmışlardı. Ağaç da var şimdi. O zaman bataklıktan kurutulduğu için ağaç olmayabilir. Ama gökyüzü de mi yok yani? Dostoyevski salt insan ilişkilerini vermiş. Ben böyle bir roman anlayışına karşıyım. Ben insanı sadece psikolojik ilişkiler içinde göremem. Onun için yoğun romanı düşünürken insan büyük ayrıntılar içindedir, sonsuz ayrıntılar içindedir. Bu ayrıntılarla birlikte kavramalıyız insan gerçeğini. Eşya ile, doğayla, ayrıntılarla, sonsuz ayrıntılarla iç içeyiz. Yalnız değiliz şu dünyada! Yanılıyor muyum yani bu kadar geniş düşünmekle romanı?

T.Y. – Doğa da, çevre de örneğin Balzac'ta çok vardır.

Y.K. – Yalnız ben doğayı içimde duyuyorum gerçekten. İnsanla doğa macerası çok iç içedir. Balzac'ta bu yok.

T.Y. – *Altın Gözlü Kızın* başını anımsa. Hem Balzac'tan başka romancı mı yok yani? İngilizleri, Almanları düşün, Fransızlardan Giono'yu düşün, Ramuz'yu düşün...

A.B. – Yaşar, sende bu söylediğin anlamda bir doğa da yok. Sende bu doğa hep insanla ilişkisi bakımından var. Kendi başına yok.

Y.K. – İşte onu söylüyorum. Balzac'ta kendi başına var, bende yok diyorum.

A.B. – Şimdi, doğrusunu konuşalım, bu sende böyle, ama Balzac'ta da böyle, Flaubert'de de böyle. Geleneksel dediğimiz roman doğaya da, çevremize de insan psikolojisinin bir uzantı-

sı, bir yansıması diye bakmıştır. Doğa, eşya kendi başına nerede var, biliyor musun? O beğenmediğin Yeni Romancılarda! Doğayı, dış dünyayı, nesneler dünyasını kendi başına, kendi umursamazlığı, insandan kopmuşluğu içinde alan Alain Robbe-Grillet’de! Doğayı insan psikolojisinin sataşmalarından kurtarmak için büyük bir çaba gösterdiklerini biz de biliyoruz, kendileri de kuramsal yazılarında sık sık söylüyorlar. Senin görüşün geleneksel romana uygun. Onlar tam tersine, “Şu dünyada yalnızız!” diyorlar.

Y.K. – Demin boyuna şunu söyledim, her insan yaratır derken, her insanın ayrı bir anlatışı vardır demek istedim. Her romanın ayrı bir dili, her hikayenin ayrı bir dili olmalı, diyorum, yoksa kendini tekrar eden bir yazar ölmüştür. *Kimsecikin* dilinin *İnce Memed*in dili ile ilgisi yok, *Ortadirekin* dilinin *İnce Memed* ile yok, *Demircilerin* dilinin *Ağrı Dağı* ile yok. Açın okuyun, Yaşar Kemal demezsiniz...

T.Y. – Evet, ama hepsinde de Yaşar Kemali tanıyoruz...

Y.K. – Yani demek istediğim dil de bir yaratmadır, durağan değildir. Halkın dili zengindir, sonsuzdur diye öykündüğün zaman neye öykünüyorsun? Zaten var o dil!

A.B. – Folklorun ne kadar kısır bir şey olduğunu anlamak gerek!

Y.K. – Folklor kısır değil, folklor kendi içinde, kendi dünyası var.

A.B. – Hala, folklor ile bir şey yapmaya kalkıyorlar...

Y.K. – O kendine özgü bir dünyadır, onunla bir şey yapamazsın. Kendi içinde halkla yaşayıp kıyamete kadar da gitse, bitmese de, gene bir şey yapamazsın. Sen ayrısın, o ayrı!

A.B. – İşte nitekim folklor müziğine özendiler, hiçbir şey çıkaramadılar! Çıkamaz!

Y.K. – Folklor müziğini milyonlarca insan yaratmış, getirmiş buraya kadar. Batıya öykünme, Batının kültürünü benimsemek nasıl bir tehlikeyse folklorla öykünmek ondan daha büyük bir tehliktir.

A.B. – Nitekim daha bir kişi çıkmadı bunu yapabilen.

Y.K. – Çok tehlikeli bir şey. Halka dönmek, halktan faydalanmak sanatta çok, çok tehlikeli bir şey. Ben ana kültürüm

yapmak isterim bunu, temelim yapmak isterim; ama taklit değil, öykünmek değil... Stendhal mi, Köroğlu mu diye sorsalar ben Stendhal'e daha yakınım.

T.Y. – Bir de şu var. Çok söyleniyor, pek çok insandan işittim, hatta yazılıyor da: bizim eski bir geleneğimiz vardır, dolayısıyla şiir bizde iyidir, ama roman geleneğimiz yoktur, diyorlar. Roman geleneğini de ayrıca burjuva toplumunun gelişmesine bağlıyorlar. Biz daha burjuvalaşmadık, üstelik geleneğimiz de yok, öyleyse Türkiyede iyi roman yazılmaz, dolayısıyla Yaşar Kemal de iyi bir romancı olamaz demeye getiriyorlar.

Y.K. – Hatta bir de Hristiyan olmadan romancı olunamaz dediler. Bizim düşünce düzenimiz, yahut düşüncemizin bir düzeni olmadığı için eleştirimiz olmadı. Bir disiplin işidir eleştiri, müthiş bir çalışma işidir. Bizde disiplin de, işi ciddiye alma da olmadığı için çok yanlışlıklara düşüyor eleştirmenler. Örneğin, az gelişmiş ülkenin edebiyatı olmaz diyorlar. Tolstoylar, Gogoller, Çehovlar, Dostoyevskiler çıktığı zaman çok gelişmiş ülke miydi Rusya? Amerika da *Moby Dick* yazıldığı zaman çok gelişmiş bir ülke miydi? Bu tamamen uydurmadır.

A.B. – Bugün için dünyada gelenek diye bir şey olabilir mi? İşine meraklı bir romancı ötekinin ne yaptığını izler! Nitekim en ileri anlatım tekniğini Latin Amerikalı yazarlar getiriyorlar bugün romana...

Y.K. – Sabahtan beri onu anlatıyorum işte: Bütün destanlar, bizim halk hikayeleri hep roman başlangıcıdır... *Kerem ile Ash* destandan kaynaklanır, destan hep uyaklıdır, şiirdir, manzume gibi söylenir. Bir gevezeliktir Türkiyede roman geleneği yok demek. Türkiyeye baktığın zaman roman fazla geride değil. Kimileri bunu böyle göstermek istiyorlar. Benim için de çok yanlışlar yapılıyor. Yaşar Kemal bir efsanecidir, masalcıdır diyorlar beni kötülemek için. Keşke masalcı olabilsem! Halkın anlattığı o masal değerlerinin yarısına varabilsem, onda birine varabilsem adam olurum, yazar olurum, dünyanın en büyük yazarı olurum. *Ağrı Dağı Efsanesi*, *Üç Anadolu Efsanesi*, *Binboğalar Efsanesi* diyorum, kimse niye bu adam efsane diyor, niçin bu adam bunun üstünde ısrarla duruyor diye merak etmiyor. Efsane ve insan benim romanımın ana temeli. İnsan efsane yara-

tan bir yaratıktır. Bizim bugün yaşıadığımız anda efsaneler ve gerçekler ayırdedilmiş değildir, i ie geçmiştir, etle kemik gibi. Bütün romanlarımı efsane ve insan ilişkisi üstüne kurduğum için birtakım romanlarıma, iyice açığa çıksın diye, efsane dedim. Bizim arkadaşlar da ne romanımı okudukları için, ne roman ve insan üstüne düşündükleri için beni masalcıdır, romancı değildir diye yerdiler. Tahsinin vurguladığı yerler çok ilginç; bu da bizim ölkemizde edebiyat düşüncesinin özellikle aydınlar arasında fazla gelişmediğini gösteriyor... Bir romanım üzerine araştırma çıkmadı şimdiye kadar. Araştırılacak kadar değerli roman mı var dersen, var değerli roman. Söyleyeyim: Orhan Kemalın *Vukuat Var*, *Hanımın iftliği* değerli romanlardır. *Murtazanın* üzerine hiç kitap yazılmadı, bir sürü kitap yazılmalıydı, *Fahim Bey ve Biz* için yazılmalıydı. Sait Faik üzerine ciltlerle kitap yazılmalıydı.

Çağdaş Eleştiri, S. 1, Mart 1982

Roman ve İnsan Gerçeği Üzerine

Alpay Kabacalı

— Adı da konmuş birtakım roman tasarılarınızı biliyoruz: Cennuben Kel Ali Tarlası, Anavarza, Savrun Gözü, Uçurtmalar Adası, vb... Kimi romanlar öne geçiyor, yazılıyor. Kimisi de uzun yıllar belleğinizde, inceleminizde yaşıyor. Bu nasıl bir oluşum? Hangisi, hangi nedenlerle öne geçiyor?

— Biliyorsun ki benim çok roman tasarım var... Bazı arkadaşlarda eskiden şöyle bir hava vardı: Kahveye otururum, teybimi koyarım, sonra bunu alır, roman yazarım. Böyle roman olmaz! Roman, yüzde yüz yaratmadır. İmge yaratmadır. Benim için imge yaratmadan da çok, insanda psikolojik olanaklar bulmaktır. Tarih boyunca yazarların işi de bu oldu. Bizim çağımızda bu iş bitti gibi görünüyor ama, insanlık sürüp gittikçe bitmez. İnsanın en büyük değeri olan psikolojik değeri her zaman yazarların gündemine gelecek ve yaratılan o yönde gelişecek.

Şöyle bir tasarım vardı: İstanbulda geçen beş tane çocukları anlatan roman kurmuştum. Küçük romanlar. Bir tanesi, *Kuş Sütü*. Bu, on bir yaşında bir çocuğun cinayeti. Adı değişebilir. İkincisi, *Yelesi Boncuklu Tay*. O da on bir yaşında bir çocuğun cinayeti. Sebepler aynı... Üçüncüsü yetmiş, seksen yaşında bir yaşlı adamın cinayeti. Adı, *Bağdatta Üç Pencere*. Dördüncüsü, *Zürafa*. Yine bir çocuk, gecekonduya yaşayan, İstanbul dışından gelmiş insanlar... Beşincisi, İstanbul dışında geçiyor. Adı *Kuşu Gölü* ya da *Kuşunun Ölümü*. Bunlardan biri olabilir. Bili-

yorsun, bunlar bale adları. Kuğular üstünde İstanbul avcı zenginlerinin maceraları, sonra çocuklar... Gide, Stendhal üstüne bir yazısında diyor ki...

— *Stendhal, başucu yazarınız.*

— Hayran olduğum yazar... Eskiden, her romanıma başlamadan *Kızıl ile Karayı*, bir de Nâzım Hikmetin şiirlerini okurdum. İki büyük kaynağım vardı. Nedense huy edinmiştim. İki si de çok sağlama giden yaratıcılar. Nâzımın Türkçesi erişilmez bir Türkçe.

— *Öteki roman tasarılarınıza dönersek...*

— Daha on yedi yaşında Abidin Beye anlattığım bir roman konum vardı. Bir suyun yaşamı. *Savrun Gözü*. Önce *Cenuben Kel Ali Tarlasıydı*, son olarak *Güney Savrun Gözesi* koydum. Değişiyor... Elli bir yıl önce gelip Adanada Abidin Beye anlattım bunu. Şöyleydi: Arzuhalciyken bana bir adam geldi. Adı, Ahmet Doğan. Arzuhalini kimse yazmıyordu, ağadan korkuyorlardı. Ona, "Arzuhalini yazacağım, ben korkmam," dedim. "Ne kadar zaman var Yargıtaya?" Bir, bir buçuk ay var... "Gel," dedim, "eve". Bir ay onun anlattıklarını yazdım. Abidin Beye, "İşte bunun romanını yazacağım," dedim. "Bu kendi roman," dedi. "Olduğu gibi yayınla." Hoş bir şey olurdu. Çok yazık ki, her hafta evimde arama yapan polis aldı. Yüz sayfalık uzun bir hikayem vardı, *Kızamık*. Bir de *Demir Çarık* adlı romanım. Onlar da gitti. Alındıktan sonra bir roman olarak kafamda kaldı. Ama hiçbir zaman yazamadım. Araya *İnce Memedler*, başka romanlar girdi.

Sonra, *Bir Ada Hikayesi*. Bir ada düşlüyordum İsveçte. Daha sonra Marmara Adasına gittim, ona yakın bir ada buldum. Çok şaşıyorum insanın düşlemesine. Ne düşlemişsem, neyi yazmak istiyorsam, aynı ada... Birkaç defa gidip adaya, ondan sonra yazmaya başlayacağım.

— *Biraz önce Stendhal'den söz ediyordunuz.*

— Gide diyor ki: "Stendhal, bütün en iyi romanlarını ömrünün sonuna sakladı. Sanki yazarların Tanrıyla sözleşmesi varmış gibi... Yalnız bu romanlardan birini, son büyük şaheserlerinden olan *Parma Manastırını* elli iki günde yazdı. Ondan sonra da yazmadı."

Ben düşündüm: Tanrıyla sözleşmem mi var. Bir anlaşma yapmadım. İnsanın ne zaman öleceği belli değil. Altmış sekiz yaştan sonra düşünüyorum bunları. Diyorum ki, yazmalıyım. Önce *Bir Ada Hikayesine* başlayacağım. Sonra *Akçasazın Ağaları*-nın üçüncü cildi *Anavarzayı*, ardından *Güney Savorun Gözesini* bitirmeye çalışacağım.

Bunların dışında birçok roman taslağı var kafamda: *Deniz Küstü*, *Kuşlar da Gitti*. Bunlar devam etmeli, diye düşünüyorum. Bu şehirdeki insanların yabancılaşması, yozlaşması, değişmesi... Sonra, bir çocuğun psikolojik sağlamlığı: *Al Gözüüm Seyreyle Salih*. Türkiyede anlaşılmayan bir roman, Amerikada anlaşıldı. Şaşılacak bir şey!

Uçurtmalar Adasının konusunu sana çok anlattım. O da kurulmuş bir roman.

Bir tasarım da *Zilli Kurt*. Adı şuradan geliyor: Kurtlar. Anadoluda bir koyun damına girdi mi, bir tanesini yemez, hepsinin boğazını sıkar. Kurdun ağzı değen koyun yaşamaz. Bir gecede bütün bir köyün koyununu yok edebilir. Kurt çeker gider... Köylüler atlara binip kurdun ardından giderler. Silahsız, köpeklerle. Köpekler öldürmesin diye, köpeklerin boynundaki dikenli tohtları çıkarırlar. Kurdu yakaladıkları zaman fiske vurmazlar, boğazına sağlam bir kirişle zil takarlar. Kurt ne koyuna yaklaşabilir, ne köye... Acından ölür. İşte bunu yaşamımla birleştirdim. Çok iş yaptım ben. Otuz kırk kadar... Adanada zilli kurt oldum, sosyalistlikten dolayı. Türkiye, dünyanın en ağır faşizmini yaşadı. Herkes sanıyor ki, iki parti oldu, demokrasi geldi... Benim *Zilli Kurtta*, anlatacağım, hükümete aykırı düşüncede olanların çektikleri. Tam zilli kurt yaşamıydı. O işe giriyorum, on gün sonra polis geliyor, çıkarılıyorum, öteki işe giriyorum, jandarma geliyor, çıkarılıyorum. Bir de insanları öyle şartlıyorlar ki... En korkuncu da o, beni işe almaya korkuyor herkes. Örneğin batosta çalışıyorum, dünyanın en zor işi, on sekiz saat çalışıyor, ben de 57-58 kilo bir vatandaşım... Herif geliyor, o korkunç zordan bile beni atıyorlar. Batos katipliği yapıyorum pirinç tarlalarında, hasat zamanı, gelip beni oradan atıyorlar. Öyle bir kovalama ki benim bu beş yıllık yaşamım... En sonunda arzuhalcilik yaptım, kurtuldum. Arzu-

halcilikte de yanıma iki adam dikeyorlardı. Bereket ortağım, Hacı Çavuş, çok dişli bir adamdı, çok tanınmış bir arzuhalci, o dikili adamları kimse dinlemiyordu. Ben de iyi biliyordum tarla hukukunu... *Zilli Kurt*, anı değil, roman olacak. Yaratım yoktur anıda. İnsan gerçeğine varmak için, hep yineliyorum, insanın yaratmaktan başka çaresi yok. En büyük gerçek, yaratma gerçeğidir. Eğer insanoğlunun gerçeğine yaklaşmak için bir miktar çabamız varsa...

— *Biraz da yazılma aşaması üzerinde duralım. Bir romanın baştan sona bütün kurgusunu, hatta –romanlarınızın özelliklerini göz önüne alarak soruyorum– her ayrıntısını önceden tasarlıyor musunuz? Yoksa yazılma aşamasında mı ortaya çıkıyor kimi karakterler, ayrıntılar, betimlemeler?*

— Romanın ana taslağı, başlangıcı, sonu, tiplerle birlikte biçimleniyor kafamda. Önce biçim doğuyor bende, konu doğuyor, her nedense. Tip de birlikte yaratılıyor. Ana eksen, yazacağım tiptir. Ben, 20. yüzyıl romancılarının dışında, ana tipe çok önem veriyorum. Sonra... Örneğin *İnce Memed IV* te, ilk düşündüğüm zaman, romana başlarken, “Çukurovada toprak da deniz gibi köpürür,” dedim. Bu, laytmotif gibi... “Torosun tepesine çıktığın zaman, Toroslarda ışık da deniz gibi köpürür.” Böyle bir şiirsel tarafı da ortaya çıkıyor kafamda. Örneğin, hep yazmak istedim, bir halk deyimidir, “Savrun Suyu öyle aydınlık bir sudur ki, dibine Kuran düşse okunur.” Böyle ayrıntılar kafamda yer yer doğuyor. Ayrıca yazarken de geliyor.

— *Her romanda konuya uygun değişik bir üslup kullanıyorsunuz. Böylece romanlarınız kendi dilini yaratıyor. Bunu nasıl başarıyorsunuz? Denemeler yaparak mı? Yoksa bu, yazılma aşamasında kendiliğinden mi gerçekleşiyor?*

— Gençliğimde şöyle bir şey denedim. Örneğin, bizim Kadırlı Abdülhakim Efendi adında yaşlı bir tapu memuru vardı. Erzurumluydu. Tefik Rüşti Arasın yakın akrabasıydı, çok da benziyorlardı birbirlerine. Ben on yedi, on sekiz yaşlarındaydım. Çok arkadaşımdı. Oturdum, sayfalarca onun konuşma biçimini yazdım. Diyalog olarak değil. Bu adam roman yazsa nasıl yazardı... Eski Osmanlıcası da var içinde... Kendisine okuduğum zaman, “Nasıl ezber etmişsin beni,” dedi.

Sonra Ali İlmi Bilgili vardı. Yüzellilikti. Babası Fani Bey bir divan şairiydi. Ali İlmi, İstanbul Darülfünununda Şark Edebiyatı müderris muaviniydi (doçent). Adanada *Ferda* gazetesini çıkardı. Sürgünden dönüşte bize komşu oldu. O roman yazsaydı nasıl yazardı? O da Abdülhak Şinasi Hisar gibiydi, onu da taklit ettim. Böylesine bir köylüyü, bir işçi, bir Alevi dedesini... Bu, yazış denemeleriydi. Dağlardan gelmiş Tanır Ağanın hikayesini yazdım, 30 sayfa kadar. 500 sayfaya yakın Ahmet Doğanın hikayesini yazdım.

Sonra benim kaynaklarım vardı. Köroğlu anlatıcıları arkadaşlarımdı, onlar gibi. Köroğlu anlatırdım. Biliyorsun, ağıtları toplamak için önce Köroğlu anlatırdım köylüye. “Aşık Kemal gelmiş,” diye sabahleyin herkes veryansın ederdi ağıtları, kadınlar başıma birikirdi, “ben de ağıt biliyorum, ben de ağıt biliyorum,” diye... Aşık Kemal olarak Toroslarda tanınmıştım bir zamanlar. Şiirlerim yakın zamana kadar söylendi. Bunlar bir nedenle değişmiş olarak geçti elime, ben bile tanıyamadım. Karacaoğlanın şiirleri kim bilir ne kadar değiştirilmiş. Ama iyisine değiştiriyorlar. Halkın dehası müthiş bir deha...

— *Bir şairin şiirinin başkasına mal edildiği de oluyor...*

— Herkes, kendi koşullarına göre epopeleri, türkölü halk hikayelerini, şiirleri değiştiriyor. Örneğin gidiyorsun, Sivasta Karacaoğlan, Pir Sultan Abdal olmuş. Örneğin şöyle dizeleri var Pir Sultan Abdalın: “*Yavru şahin pençesinde kuş gibi / Çığırta çığırta yedi dert beni.*” Çukurovada bir de bakıyorsun, Karacaoğlanın olmuş. İkisine de benziyor. Pir Sultan mı, Karacaoğlan mı, kimse seçemez. Ama Pir Sultanın Alevi şiirlerini mal etmiyorlar Karacaoğlana. Karacaoğlanın, “*Ak göğsün altında zemzem pınarı / Dayadım ağzımı kandırdı beni.*” Bunu Pir Sultana yakıştırmıyorlar.

— *Roman dili, sözlü edebiyattan gelen bu dilin dışında. Dilin olanaklarını kullanma çabalarınız üstüne neler söyleyeceksiniz?*

— Roman dili, kendi biçimini yaratıyor. Eğer gönül vermişsen, gece gündüz işin buysa, roman yazarken kendi kendini yaratıyor. Bunun üstüne düşünce düzenim var. Dili nasıl kullanmalı romanda, dil nedir, diye.

Rus romanı çok ilginç. Puşkin, Rus edebiyatına yeni bir şiir getiriyor. O şiir çok yeni... Bunu da eleştirmenlerden öğreniyor-

ruz, Nâzım Hikmetten öğreniyoruz. Nâzım Rusçayı çok iyi konuşmuyorsa da, Rus edebiyatını iyi bilen, okuduğunu çok iyi anlayan bir insandı.

Sonra Gogol geliyor. Bunlar eski Yunana da hayran. Örneğin Gogol, "Ben yeni bir *İlyada* yazıyorum," diyor. Tolstoy, *Gençliği* yazarken, "Yeni *İlyada* yazdım," diyor. Sonra vazgeçiyor, *Savaş ve Barış* için, "İşte yeni *İlyada*." diyor. Öylesine tanıyorlar ve öylesine hayranlar, eski Yunana. Çünkü Batıdan geliyor onlara roman düşüncesi...

Gogolün *Ölü Canları*nda, doksanıncı sayfasına kadar Türkçesinden belli *İlyadanın* etkisi. Oradan sonra da yeni bir yazar çıkıyor.

Benim düşüncem şu oldu: Nasıl bir roman dili, yeni bir roman anlatımı, yeni bir roman içeriği doğdu Ruslarda? Dostoyevski yeni bir roman içeriğiyle geldi, ama hala destanlara, masallara bağlı bir anlatım. Türkçesinden bile anlaşılır bu. Müthiş güzel anlatır. Tolstoyun anlatımı da öyle... Uzmanlar, Rus edebiyatı, en iyi Türkçeye çevrilmiştir, diyorlar. Doğru olabilir bu. Bozkır dili taze bir dil, yeni bir dil. Ondan yeni bir roman ve şiir dili yaratıyorlar.

Bizim dilimizde de Nâzım Hikmet gibi bir deha var. O da halkın dilinden, büyük kaynaktan geliyor. Hep söylerim, Anadolu'nun dili, bütün Türk dünyasında çok zengin bir dildir. Beni İngilizceye çeviren Thilda da, Fransızcaya çeviren Münevver Abla (Andaç) da söylüyorlar, "Çok zengin bir dil," diyorlar, "karşılığını İngilizcede, Fransızcada bulamadığımız kadar zengin bir dil," diyorlar. Nâzım da öyle diyordu. Türk dili, Rus dili, bunlar taze dillerdir; epope dili, masal dilidir. Büyük edebiyat doğabilir bu dillerden, doğmuştur da...

Ben bunun belki bilincinde değildim, şimdi bilincindeyim. Dilin özelliği romanın yapısını bile belirler. Eğer dilimize çok bağımlı kalabilmişsek, bu dilin adamıyız. Eğer sağlam bir edebiyat yapıyorsan, yeni bir dil, kendine has bir roman dili yaratmak zorundasın. Şiir dili ayrıdır, roman dili ayrıdır. Nâzım şiirde bunu yaptı. Ben de romancı olarak yapmaya çalıştım.

— *Bir romandan ötekine geçerken, araya uzun ya da kısa bir süreç koyuyorsunuz, yazma eyleminden uzak yaşıyorsunuz. Yazıp bitin-*

ce bir sonraki romana geçmeden önce zihinsel bir dinlenme dönemi yaşıyor musunuz, yoksa imgelemenizde yeni romanın kişileri, olayları, ayrıntıları hemen belirmeye başlıyor mu?

— Çok karmaşık bir iş bu. Örneğin, *Demirciler Çarşısını* düşünürken, aynı zamanda *İnce Memed*in ikinci cildini de düşünüyordum. Aynı sürede *İnce Memed*in üçüncü cildini düşünürken *Kimsecikleri* de düşünüyordum. Yani karmakarış oluyor, kim öne gelirse onu yazmaya başlıyorsun. Zaten yaratım bir bütündür, birini yaratırken öyle çalışıyor ki insan belleği, öyle imgeler yaratıyor ki, onu o romana veriveriyorsun. Biliyorsun, yürüyerek düşünüyorum. *İnce Memed*i düşünürken *Akçasazın Ağaları* gelip başıma bela oluveriyor, onu bırakıp ötekini düşünmeye başlıyorum. Ama ikinci gün zorluyorum kendimi, o roman yarım kalacak, diyorum. Örneğin *İnce Memed*lerden önce *Anavarza*ya başladım. *Kırmızı Leylekti* filan, birtakım isimler geldi geçti. Bir ara *Soylu Atlar Ağdıydı*. Sonunda baktım ki *Anavarza* hepsini kapsıyor. Yani karmaşık bir şey, tam olarak söyleyemeyeceğim. İnsan kendi belleğini, yaratımını da bilmiyor. Bilse onu da yazar.

— *Konuşmamızın başında, yazacağınız İstanbul romanlarından söz ederken, başlıca kişileri çocuklar ve ihtiyaçlar demiştiniz. Ayrıca cinayetler...*

— Babam öldürüldüğü için... Her cinayetin, aynı sebeplerden de olsa, ayrı bir karakteri var. Onu ispata çalışıyorum. Her cinayet ayrı bir şey. Hatta savaşta bile, yüz kişi birden öldürülüyor, bu yüz ayrı cinayettir benim için. Doğada da, her doğa parçasının ayrı bir özelliği var. Hatta bir daldaki yüz yaprak aynı değildir. Her cinayette de ölüm biçimi ayrı, öldürme biçimi ayrı. Bir yaşlı adam, yetmiş, seksen yaşında, ötekiler on bir yaşlarında küçük çocuklar. Sebep aynı, ama tamamen ayrı cinayetler. Psikolojik olarak ayrı, işleniş biçimi ayrı, hatta düşündüm ki, işleniş biçimi de aynı olsun, hepsi de hançerle öldürülsün... Cinayet üstüne birtakım düşüncelerim var, biliyorsun. *Yılanı Öldürselerin* bir bölümünü, çocuğun anasını özleyip gelişini yeniden yazacağım. *Kuşlar da Gittiye* ikinci bir son ekliyorum. Çünkü bitmiyor. Kafamda başka romanlar da var. *İnce Memed* macerası o kadar çoğaldı ki kafam-

da, neredeyse beşinci cildi yazacağım. Ama vaktim yok. Ayrıca, söyledim söyleyeceğimi.

— *Bir yazarın yarına kalması sorunu üzerinde uzun uzun düşündüğünüzü sanıyorum. Sizce nedir yarına kalmanın ölçütü, ölçütleri?*

— Doğrusu, pek uzun uzun düşünmüyorum bunu. Ben yazarken okuyucuyu bile düşünmem. Yazacağım romanı düşünürüm sadece. Elbette her insan yarına kalmak ister, “kalmak istemiyorum” demek, yalan söylemek olur. Bizim aslan Karacaoğlan, “Ben ölürsem söylenirim dillerde” diyor...

— *Peki, biraz önce adını andığınız romancıları, Stendhal’leri, Gogolleri, Tolstoyları, Dostoyevskileri, benzerlerini kalıcı kılan nedir?*

— Bütün mesele, insan psikolojisine neler getirdiği. Cervantes’i aldığımız zaman, feodal düzenden yeni bir düzene geçerken, şövalyelik bitip de yeni bir düzene geçmeye başlarken insan soyu, ne getirdi de insan psikolojisine yeni ufuklar açtı? Shakespeare’e geldiğimiz zaman, o hangi ufukları açtı? Kısaca söyleyim, insanın içindeki çatışmaları ilk veren Shakespeare’dir. Moliere’e gelince... Büyüklerdir bunlar, insan soyunun söz sanatını yapan büyükler. Bunlara Montaigne’i, Bacon’ı da katabiliriz. İnsan soyunun psikolojisinde ne kadar keşifleri olmuş, insan gerçeğine ne kadar varmışlar? İnsan gerçeği, insan psikolojisinde başlar. Bir de bu büyük ustalar, yeni yapı olanakları getirmişlerdir. Eski Yunan piyesleri değil, Shakespeare’in piyesleri. Cervantes’in romanları, eski şövalye hikayeleri değil. Modern romanın, modern oyunların başlangıcıdır bunlar. Ötekiler de insan psikolojisine yeni boyutlar getirmiştir. Yazarın büyüklüğü onunla ölçülüyor.

Elbette benim de kalma çabam var. Ne kadar başardım bunu? Karacaoğlan gibi söylemiyorum. “Ben ölürsem söylenirim dillerde.” Kendine en güvenli adamdır Tolstoy, “İlyadayı yeniden yazdım,” diyecek kadar. O bile, “ben şu kadar zaman eskimem,” diyememiştir. Kimse diyemez gibi geliyor.

Ben yalnız şunu söylüyorum: Romandaki maceram, insan gerçeğine varmak ve roman yapısını yaparken sağlam, insan psikolojisine uygun yaratmak... Bir yanımdır, ona güveniyorum gerçekten: Doğayı epik anlayış gibi yazdım ve yeni imge-

ler kurdum gibime geliyor. Ona biraz güveniyorum. İnsan psikolojisine bir şeyler getirdiğimi sanıyorum. Doğaya yeni bir bakış getirdim. Karacaoğlandan öğrenerek, *Ilyadadan* öğrenerek... Hatta Faulkner'dan, Sait Faikten öğrenerek. Bir şeyler de eklediğimi sanıyorum. Ne kadar yabancılaşırsa yabancılaşsın insan soyu, doğayla ilişkisi bitmeyecektir. Çünkü, doğanın bir parçası. Ondan kopması mümkün değildir. Doğanın kanında insan-
noğlu, insanoglunun kanında da doğa olduğuna göre, bir şeyler yaptığımı sanıyorum.

— *Biraz önce, Al Gözüm Seyreyle Salihî yalnız Amerikalılar anladı, dediniz. Romanlarınızda şimdiye kadar eleştirmenlerin anlamadığı ya da üzerinde durmadığı yönler var mı?*

— Yüzümü kızartacak kadar övgüler çıktı dünya basınında. Ama eleştirmenler beni anlamadı, diyorum. Örneğin *Binboğalar Efsanesinde*, göç meselesini işlediğim ortaya atıldı. Oysa ben, çok daha değişik bir şey ortaya atmıştım: Eşyanın koşullarla değerinin değişmesi, insana göre de değerinin değişmesi. Bunu ilk kez *Kaputunda* Gogol yazdı, sonra *Bisiklet Hırsızı* geldi. İlkinde kaput, ikincisinde bisiklet... *Binboğalar Efsanesinde* daha global bir şey yapmak istedim. Bir kılıç... Bizim Haydar Usta, otuz yıl çalışıp bir kılıç yapıyor. O kılıcı verip eskisi gibi obasına toprak alacağını sanıyor. Halk inanmıyor aslında. Ankaraya gidip İsmet Paşaya kılıcı verecek, toprak alacak... İsmet Paşa, Kasım Gülekle beraber. Bir şey elde edemedi, süklüm püklüm dönüyor. Sabaha kadar kıvılcımlar çıkıyor çalıştığı yerden. Sabah bakıyorlar ki, Haydar Usta örsüne sarılmış, ölmüş. Ortada da bir demir parçası. Kılıcı o hale getirmiş. Alıp Hemite Dağına, ziyaretin oraya gömüyorlar. Ben bunu getirmiştim. İnsan psikolojisinde yeni bir şeydir, romanda yeni bir olanaktır, romanda *Binboğalar Efsanesi* yeni bir biçimdir, yeni bir anlatıştır...

Bir yazar, eleştirmenlerce anlaşılmak ister. Övgü o kadar önemli değil. Bilmem, "Doğunun kapısına oturmuş düşlerin sultanı," diye manşetler atıyor Fransız eleştirmenleri. Sağ olsunlar. Ama *Ortadirek* üçlüsünün anlaşılmasını istedim, övgüden çok. O da şuydu: İnsanın iki dünyası var. Bir tanesi, bütün bize kadar gelen gerçek edebiyatçılarda bu var, insanın düş

dünyası, mit dünyasıdır. O dünyayı yaratır, sıkıştığı zaman o dünyaya sığınır. Bu iki dünya, yaşadığımız maddi dünya ile düş dünyası kesişmiyor. İç içe girmiş. İkisini birden yaşıyor insan. Onu vermeye çalıştım. Kimse bunu söylemedi. Bu kadar insan bu getirdiklerimi anlamamışsa, ben kendimi anlatamamışım demektir. Kimseyi de suçlamıyorum. Yani attığım taş, dediğim kuşu vurmadı biraz da... Belki anlamak istemediler, ya da üzerinde durmuyorlar.

— *Romanda nereye ulaşmak istiyorsunuz diye sorsam?*

— İnsan gerçeğine biraz daha yaklaşmak. Bir karanlıktan gelip bir karanlığa gidiyoruz. Homeros, *İlyadada*, “İnsanoğlu en acı çeken yaratıktır,” diyor. Çünkü ölümün bilincine varmış tek yaratık insandır. Şimdi, nedir bu dünyaya bağlılığımız? Dostoyevski, *Budalasında*, “İnsanoğlunu sonsuz bir uçurum üstüne ayağını koyacak kadar orada yaşamaya mahkum edin; yağmur altında, karda kışta, o acı içinde, açlıkta yoklukla yaşar da ölmeye razı olmaz, yaşamını sürdürmekte direnir,” diyor. Belki bu bir simge. Ama biliyoruz ki, insanoğlu açlıklar, yokluklar, sömürüler, sefaletler, aşağılanmalar arasında yaşamaya devam ediyor. Nedir bu? Varmak istediğim gerçek, insanın içindeki bu sevinç ne?

Ben, sevincin türkücüsüyüm. Onu söylüyorum boyuna. Bütün epopelerde, aşağı yukarı insanlığın macerasında, halkın yarattığı müziğinde, türküsünde, ne kadar acılı olursa olsun, şu var: “Geldik ya!” *Ortadirekte* “İndik ya, geldik ya!” macerası var ya, onun gibi. Bu dünyaya çok şükür geldik. Gelmeseydik ne olacaktı... O korkunç sevince varmak istiyorum. Nedir o sevinç, yaşama sevinci? Araştırdığım bu. Niye mit yaratıyor, düş yaratıyor da sığınıyor? Bu sevinci sürdürebilmek için, yaşamının ağırlığından kurtulabilmek için kendine yeni bir dünya yaratıyor. Bu dünya yetmiyor. Acılarıyla, hastalıklarıyla, ölüm korkusuyla, yok olmakla... Ama gene direniyor. Bu ne? Benim aradığım bu. İnsan gerçeğine biraz daha yaklaşmak. *Akçasazın Ağalarında*, bir miktar yaklaşabildiğimi sanıyorum. Daha insanın derinliklerine varabildiğimi sanmıyorum. Bir de *Kimseciklerde*, özellikle *Kanın Sesinde*, *Kale Kapısında*.. Hepsinde insan psikolojisinin derinine inme var. İnsan korku içinde. En büyü-

ğü de ölüm korkusu. Müthiş korkuyor ölmekten, çıldırıyor. Bu korkunun kaynağı ne? Bu sevinçten ayrılmak. Bunu anlattım mı anlatamadım mı, bilmiyorum. Ama insan gerçeğine en çok yaklaştığımı sandığım yapıtlar bunlar, bu üçlü, *Akçasazın Ağalalarından*, sonra.

Anavarzada daha derinleştireceğim. Kafamda çok büyük tasarılar var. Adam zengin oluyor, her şeyi elde ediyor, doymuyor. “Bir şey olacak, daha kazanırsam bir şey olacak...” Umudun arkasından koşuyor. En sonunda yatağa uzanıyor, ölecek, çocuklarını başucuna topluyor, “O kadar çalıştım çalıştım, hiçbir şey olmadı,” diyor. Bunu bilmesine karşın direniyor insanoğlu. Bir de insanın yeryüzünde kendi kişiliğini kanıtlamak için yapmayacağı şey yok. En yeteneksizinden en yeteneklisine kadar, en canavarından en uysalına kadar, insanoğlu “ben varım,” demek için. Milyonlar, milyonlar, milyonlar... Ben anlayamıyorum bu kadar parayı ne yapacak? En aptalı bile bilir ki, bir zenginin elindeki bir fabrika yedi sülalesine yeter. Bir fabrika daha... Bu, kapitalizmin kuralıdır, diyorlar. Bir yerde kalırsa, ilerlemezse, olmaz, diyorlar. Öyle bir hırs... Sakıp Sabancı kitabında da yazdı bunu. “Hiçbir şey olmadı Ömer Ağa,” diyor. Ben ondan önce yazdım *Al Gözüm Seyreyle Salih*te. Salih'in kuşu var ya... O iyileşince Salih dönüyor, dönüyor, dönüyor... Sevinmek istiyor. Temel Usta geliyor, martı da orada duruyor. “Neden suratın asık böyle?” diyor. Martı iyileşince bütün yeryüzünün sevinci onun olacaktı... Olmuyor. “Hiçbir şey olmadı, usta,” diyor.

— *Çeşitli ülkelerde eleştirmenler, sizi “epik” bir yazar olarak niteliyorlar. Siz bu yargıya katılıyor musunuz? “Epik” ne anlama geliyor sizce?*

— İnsanoğlunun hem sözlü, hem büyük macerasıdır epik. Hikayeyi şiirle tatmak... Epope üzerine çok şeyler söyleniyor. Doğa-insan ilişkisini veren büyük yapıtlardır bunlar ve insanoğlu yapmıştır bunu. Benim anlayışıma göre, tek kişinin eseri değildir, *İlyadayı*, *Gılgamış*, *Manası* tek kişi yapmamıştır. Bir ustalar zinciri yapmıştır. Tanık oldum, Köroğlu nasıl anlatılır biliyorum. Her epik anlatıcı, türkülü hikaye anlatıcısı, masal anlatıcısı kendine göre anlatıyor. Bir de anlattığı toplumla birlikte

yaratıyor, anlattığı anda. Sonra başka ustanın eline geçiyor. Bu böyle sürüyor. Onun için, benim epik bir yazar sayılmamam gerek. Yalnız doğayla insan ilişkilerini epopedeki gibi işliyorum. Bana epik yazar diyorlar, salt yapıtlarımı yüceltmek için. Yalnız benim için de söylemiyorlar, örneğin çağımızda hayran olduğum büyük yazar Faulkner'a da epik yazar diyorlar. Ben, böylesine büyük bir övgüyü, doğrusu kabul etmek istemem. Alçakgönüllülüğümden değil.

— *Avrupalı uzun süre yaşadınız. Bunu romanlarınıza aktarmayı düşünüyor musunuz?*

— Sovyetler Birliğine beş defa gittim. Sanıyorum beş buçuk ay kaldım. Bir tek satır yazmadım. İsveçte üç yıldan fazla kaldım, İsveç üstüne bir tek hikaye düşünemedim. Fransada kaldığım süreyi toptasam, bir yılı geçer... İnsanı yazıyorsam, gerçek insana varmak istiyorsam, kendi ülkemden de gerçek insana varabilirim. İskandinavya en çok okuduğum yerdir, orada sıfırın yirmi derece altında, Çukurovanın sıcaklığını anlatıyordum. Koşullarımız ayrı. Ama, orada okunacak kadar insanoğluna yaklaştıysam... İnsanoğlu her yerde insanoğludur, ona yaklaşabiliriz, her yerde. 16. yüzyılın Shakespeare'i babamın oğlu gibiyse şimdi, İsadın Önce bilmem kaç yılında yaşamış Sophokles babamın oğlu gibiyse, demek ki amaçlarına ulaştılar. Onun için, niye başkasını yazayım?

Çukurova dururken niye balıkçıları yazıyorum? Çünkü macerama girdi onlar. Otuz yıldır İstanbullu yaşadım. O "yaşadım" şudur: İnsanlıkla zenginleşmek, doğayla zenginleşmek. Yoksa, ben yaratmaya inanırım.

Benim doğaya öykünmek diye, insana öykünmek diye bir derdim yok. Ben salt yaratıcılığa inanır ve güvenirim. Şöyle bir şey söylemiştim. Sanıyorum 1957'ydi, Gagarin uzaya gitmişti. Teknik Üniversitede uluslararası konferanslar düzenleniyordu, beni de roman üstüne konuşmak için çağırmışlardı. Orada imge, zenginlik meselesini anlattım. Artık dünyamızın yazarları biraz daha zenginleştiler, dedim. Çünkü, Gagarin uzaydan dönerken, "Dünya mavi bir portakala benziyor," dedi. Daha önce bu mavi portakalı bilmiyorduk biz. Şimdi biraz daha zenginleştik, şimdi dünyamız üstüne yeni imgeler kurabilir insanoğlu,

yazarlar, dedim. Doğayla, tanımadığım insanlarla zenginleşmek... Ama sınırlıdır imgelem de. Her çağın imgelemi sınırlıdır. Bu sınırı aşmak, imgelem sınırını daha zenginleştirmek için, yaşamda zenginleşmek zorundayız.

— Gençliğinizden bu yana sosyalizmi benimsediniz, savundunuz. Biraz önce Zilli Kurt dolayısıyla bu yüzden başınıza gelenlerden de söz ettiniz. Sovyetler Birliğinin dağılmasından, Doğu Avrupa ülkelerindeki birtakım gelişmelerden sonra, sosyalizmin artık çöktüğü öne sürülüyor. Sizin görüşünüz nedir?

— İnsan, insan olduktan sonra doğayla dövüşmüş. Toplum haline geldiği zaman, sömürülen ve sömürenler her zaman olmuş. Efendiler olmuş, köleler olmuş. Feodal beyler olmuş, serfler olmuş. Burjuva olmuş, proleterya olmuş. İnsanoğlunun içindeki sömürüye karşı yanı kimse kesip atamaz. İnsanoğlu aşağılık bir yaratık değil, aşağılanmaya dayanamayan bir yaratıktır. Kandırılıyor falan, ama içinde öyle bir güç var ki... Her zaman büyük savaşım vermiştir.

Maonun Edgar Snow'la yaptığı çok ilginç bir konuşma vardı. Orada diyor ki: "Sanıyoruz ki biz, varılan ile bir noktadan sonra geriye dönülmez," diyor. "Hayır. Kısa sürede, kısa mesafede dönebilir. Bir gün Çini yitirebiliriz ve yaptığımız her şey geriye dönebilir." Ama insan soyu uzun sürede geri döremez.

1971'de Abdi İpekçi ile yaptığımız *Milliyette* yayınlanan konuşmamızda da söyledim. Sovyetler Birliği yanlış bir yoldadır, dedim. Biz bunu 1964'lerde, resmen de 1965'te söyledik. 68'de de Çekoslovak olaylarında Sovyetler Birliği düzenine karşı olduğumuz iyice ortaya çıktı. Yani, bizim mücadelemiz zor oldu. İnsanın kendi üstüne yürümesi en zor macerasıdır. Sovyetler Birliği resmi olarak sosyalist devlet kabul ediliyordu, biz onun üstüne yürüdük. Çok zor oldu. Ben bütün gençlik arkadaşlarımı kaybettim o sıralarda; Sovyetler Birliğine karşı olduğumuzu resmen açıkladığımız, bunu yazdığımız zaman. Türkiye İşçi Partisinin bölünmesi de bundan oldu. Çünkü arkadaşlarımız o düşünceye koşullanmıştı. Ama kimseyi suçlamıyorum ben. İnsanoğlu koşullanıyor. Bütün ömrünü koymuş adam nasıl geri dönüversin? Bana gelince, ben Sovyetler Birliğini görmüştüm. Görmeden önce de Nâzım Hikmetle karşılaş-

tım. Nâzım bana Sovyetler Birliğinin ne olacağını, nereye gittiğini anlatmıştı Pariste. Bu da Nâzım Hikmetin büyüklüğünü, kavga namusunu gösterir. O ne sosyalizmin yanlışlarıyla beraberdi, ne şununla, ne bununla... Sovyetler Birliğini görmüştü ve beni ikna için günlerce uğraştı. “Nasıl olur da Sovyetler Birliği senin dediğin şekilde olur, Koca Nâzım?” diyordum. “Olur evladım,” diyordu. Çok olgun bir adamdı. Mehmet Ali Aybar, ki baştan sona demokrat bir adamdır, sonuna kadar Marksist bir adamdır, Sovyetler Birliğinin yanlışını kitaplarıyla ortaya koydu, eylemleriyle ortaya koydu. Benim politik hayatımın en büyük onuru Türkiye İşçi Partisi ile beraber olmaktı, bu düşünce ile beraber olmaktı. Bugün haklı çıktım. Keşke haklı çıkmasaydım, Sovyetler Birliği bizim dediğimiz gibi olmasaydı. Ama oldu, ama öyleydi.

— *TÜYAP’ın anketi sonucu daha önce iki kez Halk Ödülüne değer görülmüştünüz. Bu yıl da Onur Yazarı seçildiniz. Bu konuda ne diyeceksiniz.*

— Geçenlerde bir televizyon programı için bir soru sordular. Herhalde yayınlanmayacak. “Sana çok baskılar yapıldı,” dediler. “Ülkedeki sana karşı davranışlardan dolayı kızıyor musun?” dediler. “Hayır,” dedim. Ben evliya gibi oturmadım, onlara karşı dövüştüm. Onlar da bana karşı dövüşeceklerdi. Doğal bir ortamda böyle olmazdı, onların bana yaptığı kötülükleri hak etmedim elbet. Ama o ortamda hak etmiş sayılıyorum. Bana düşüncelerimden dolayı çok çektiler. Düşüncelerimden dolayı zilli kurt oldum, ömrüm boyunca. Niye ülkeme kızayım, güceneyim. Biliyorsun, halkım beni seviyor.

— *Demirtaş Ceyhun anlatıyordu. Nüfus kaydınızı İstanbula almak istemişsiniz. Çukurovada engel olmuşlar.*

— Vermezler. O kadar mutluyum ki ülkemde... Yoksa gelmezdim, romanlarımın geliriyle istediğim ülkede istediğim gibi yaşayabilirdim. Fransadan büyük şeyler önerdiler, orada yaşamam için. Ama her şeye karşı, bugün de hapsetseler, zulmetseler, ülkemden ayrılmak istemem. Macerası neyse, katlanabildiğim kadar, gücümün yettiği kadar, romanlarımdan vakit kaldığı kadar, halkımın politik işlemleriyle birlikte olacağım. İşkenceye karşı olacağım, antidemokratik uygulamaların

karşısına elimden geldiğince çıkacağım. Daha da çoğunu yapmak isterdim, ama vaktim yok. Asıl işim romanımı yazmak.

Türkiyedeki genç yazar arkadaşlara da sonsuz sevgi duyuyorum. Gece gündüz çalışıyor bir eser yaratabilmek için. Ne para kazanıyor, ne bir olanak tanınıyor kendisine. Büyük özveridir bu bence.

Bizim kuşağımız hapisanelerden geçti. Girip çıkmayan yoktu. Nâzım Hikmetten başlayarak Sabahattin Alilere, Orhan Kemallere... Sait Faikin sağlığında kazandığı bütün para, 3 bin lira... Bu çağda hapisane bitti, diyelim. Bitti, ama ağır baskılar var hala. İnsanlar yazılarından dolayı suçlanıyor, kitap toplanıyor... Diyorum ki, demokrasi önce bir ulusun onurudur. Demokrasiye geçmek, demokrasiyi uygulamak en büyük onurlarından biridir. Ülkemizin demokrasiye geçmesi için biz bütün yazarların, bütün aydınların çok çalışmamız gerek.

Sonuçta, bana dostluk gösterenlerin hepsine sevgi doluyum. TÜYAP'a da teşekkür ederim.

Şovenler de var. Onların da kendilerince bir sebepleri vardır elbet. Boşu boşuna neden sövsünler ki?!

Kasım 1992

Yaşar Kemal Bir Bütündür

Doğan Hızlan

Türk edebiyatında geleneği yenileyen ustadır Yaşar Kemal. Çok büyük yazarların cesaret edebildikleri bir yöntemdir. Yazdıkları ulusal sınırları aşmış, uluslararası edebiyat dünyasında da aynı coşkulu okuru bulabilmiş. Edebiyat ülkesinin dünya yurttaşı Yaşar Kemal, her yeni kitabıyla yeniden var olmanın heyecanını yaşar. İlk kez kitabı çıkmış bir yazarın ürpertilerini duyar.

Yaşar Kemal benim için bir bütündür. Denemesiyle, hikayesiyle ve romanıyla. Benim için şehir çocukları, Yaşar Kemal'e Anadolu tarihi borçludur. Anadoluyu edebiyatıyla bana o tanıttı. Roman dilinin önemi, bizim olanı evrensel yazmanın bilinci Yaşar Kemal'le birlikte, edebiyat eleştirisinin gündemine gelmiştir.

— *Bu yıl TÜYAP Kitap Fuarının “Onur Yazarı” seçildin. Daha önce de halk tarafından iki kez yılın yazarı seçilmiştin. Bu da bize Yaşar Kemal’in okuruyla ilişkisinin hiç kesilmediğini gösteriyor. Sürekli okunan bir yazar olmanın ve okurla ilişkideki sürekliliğin gizi nedir?*

— Bu giz bilinseydi herkes okurla ilişki kurar, çok ve sürekli okunurdu. Yazık ki, bu bilinmiyor. Şu *İnce Memed* işi beni her zaman şaşırttı. Türkiyede birçok sebeplerden, örneğin dilinden, içeriğinden, dildeki şiirsellikten, sosyal durumları verişinden dolayı çok sattı, diyelim. Ya dünyada bu kadar okunması, birçok ülkede, Fransada, İngilterede bestseller olması, İskandinavya'da yıllarca kitapçı vitrinlerinden inmemesi. Her ül-

kede, beş aşağı beş yukarı Türkiyedeki gibi karşılanması... Bunun bir gizi var, var olmaya da, bunu ben de bilemiyorum, öbür yazarlar da sanırım...

— *İyi yazarlığın kuralı da, gizi de, bu giz olacak her halde. Yazarken okuyucuyu düşünür müsün?*

— Hangi okuyucuyu düşünebilirim ki, okuyucu kim, nerede, köylü mü, şehirli mi, dağdaki çoban, üniversitedeki profesör mü, işçi mi, kim? Bir de dünyanın, bildiğiniz gibi, birçok ülkesinde okunuyorum, kim bu okuyucular, onları bilemiyorum ki. Bizim ülkemizde sözlü edebiyattan yazılı edebiyata geçmek çok zordu. Romanın, hikayenin çok kısa bir geçmişi vardı. Bir hikaye, bir roman dili yaratamamıştık. Bizim halk edebiyatımız, halk dilimiz çok zengindi. Halkımızın sözlü anlatımı yüzlerce yıldır öylesine bir ustalığa erişmişti ki, inanılmaz. İnsan bunun karşısında şaşırıp kalıyordu. Bense, bu sözlü anlatımın içinde büyümüş, gençliğimde onlar gibi destanlar, türkülü hikayeler anlatmaya yeltenmiş, anlatım ustalarına çırak olmaya çalışmıştım. Yazılı edebiyatla karşılaştınca, bunun, benim bildiğim sözlü edebiyatla çok fazla ilişkisi olmadığını anladım.

Ulusal Rus Edebiyatının babası Puşkin, bu edebiyatı yaratabilmek, kendine bir şiir dili kurabilmek için Rus bozkırlarının halk diline destan, masal ve türkülerin kızıoğlankız diline başvurmaktan başka umar bulamamıştır. Ve arkadaşı Gogol bir yeni hikaye, bir yeni roman dili yaratırken, Puşkin de bir yeni şiir, bir yeni şiir dili yaratmıştı. Bizim ulusal edebiyatımızın babası Nâzım Hikmet de öyle. O da halkımızın zengin diline, destanların, masalların, Karacaoğlanların, Pir Sultanların, Yunusların diline başvurmuş, yepyeni, kendine has bir şiir dili yaratmıştı.

Biz de Nâzım Hikmetle başlayan yeni edebiyatı böyle bir yoldan giderek yapmak zorundaydık. Öykünme bir umar değil, bir yoksunluktur. Hiç kimseye öykünmemişti Nâzım Hikmet, önünde halkın sonsuz zenginliğini bulmuş, ona sarılmıştı, deha kıvılcımlarıyla.

Nâzım Hikmetten sonra biz bir talihli kuşak olduk. Önümüzdeki yol açılmış, dikenleri, karaçalıları, taşları, zehirli otları ayıklanmıştı. Üstelik biz bu dil, bu sözlü ustalık zenginliğinin

içinde büyümüştük. Yeni bir dili yaratmadan özgün bir şiir yaratamazdık. Yeni bir roman dili yaratmadan özgün bir roman yaratamazdık. Çünkü gerçek, zengin, işlenmiş bir dilin özelliği, yapısı, romanın da yapısını, içeriğini tayin eder. Bizim ulusal edebiyatımız böyle doğdu.

— *Ben senin yazılarını derinlemesine izlemeye çalışanlardanım. Her romanında ayrı bir dil, ayrı bir anlatım biçimi kullanıyorsun. Bunu da söylüyorsun her zaman. Bu kolay bir iş değil. Bunun için ne diyorsun?*

— Eğer ömrün boyunca, bir sürü adlar altında bir tek roman yazmaya razı olmayacaksan, her yazdığın yeni bir roman-
sa, içeriği yeniyse, anlatımı da, dili de yeni olmalı, değil mi?

İnce Memedlerin, Dağın Öte Yüzünün, Kimseciklerin dili aynı mı? Anlatım biçimleri aynı mı? Aynıysa, niçin bu kadar zahmet, niye yazayım bu kadar yaprağı, yazık değil mi bana, hem de okuyucuya? Diyeceksiniz ki, ne kadar çabalarsan çabala, dile vurduğun kendi damgandan dışarıya çıkamazsın. Benim dediğim, kişilik damgası olan şey değil, onun üstünde ya da dışında olan bir damga. Damga mı diyelim?

— *Diyelim gitsin. Eserlerinin birçok dile çevirisinin yapıldığını söyledik. Türk okuru ile yabancıların değerlendirmesinde nasıl bir fark oluyor?*

— En çok karşılaştığım sorulardan biri bu. Çeviride dilin güzelliği, dilin şiiri, zenginliği gidiyor, diyorlar. Doğru olabilir. Hani biraz önce demiştim ki, dilin özelliği romanın, şiirin yapısını oluşturuyor. Dil ne kadar özgün, işlenmiş, zenginleşmiş bir dilse romanın yapısı da ona uyuyor.

Çeviride dilin birçok özelliği elbette yitiyor. Çeviri güzelse çevrildiği dilden de bir şeyler kazanmıyor mu? Yapıtın şiiri eğer salt sözcüklerdeyse, sözcükler gidince o şiir de gider diyelim. Eğer romanın şiir yapısındaysa, yapıtlardaki temelli şiir de budur, daha çok da anlatımındaysa, o roman hangi dile çevrilirse çevrilsin şiir yitmez. Sözcüklerin şiirine de önem veriyorum. Ama daha çok anlatımdaki, yapıdaki şiire önem veririm ben.

Bu çağda da dünyayı saran kitaplar var. Okurun yürekten kabullendiği, dünyanın her yerinde kendince yeniden yarattığı. Bana öyle geliyor ki, bu yapıtlar insanlardaki birlikteliği, ölme-

yeni, değişeni, ama ölmeyecek olanı yakalıyorlar. Bir de evrendeki, doğadaki, insanın içindeki yaşam şiirini sımsıcacık duyuruyorlar insana. Beni şaşırtan *İnce Memed*lerdeki gizi, insanın içindeki o lmeyen –değişmeyen değil– şiire bağladım. Yapısındaki sevince. Her şeye karşın, ölüme, zulme karşın, dünyanın vazgeçilmezliğinin gizine dokunulmuşluğa bağladım. Bir de başkaldırıya...

Bir de edebiyatın gücü bütün sanatların gücünden daha çoktur. Hele romanın gücüne yetecek gc yoktur. Daha önce de söyledim ya roman olsun, şiir olsun, okuyucu bu yapıtları okurken onları yeniden kendince yaratıyor. Bir sözcük ne kadar toplumun malıysa o kadar da kişinin özel malıdır.

— *Türk ve dünya romanını epeyce tanıyorusun. Akımları, eğilimleri Türk romanı ve dünya romanının ilişkileri nasıl?*

— Başlangıçta epece yknmşz. Söyledim ya, bizim ulusal edebiyatımız Nzım Hikmetle başladı. Ondan sonra da dilimiz bize öykünmek olanağı tanımadı. Gene de, hiç gereği yokken bizim aramızdan da yknenler ıktı. Ne olursa olsun şairimizle, hikayeci, romancılarımızla edebiyatımız çeşitleniyor, gittikçe de sağlam kişilikler kazanıyor, kendisini buluyor. Dünya da yavaş yavaş bizim yeni edebiyatımızı tanıyor.

— *Doğayı bizim edebiyatımızda da, dünya edebiyatında da en iyi senin anlattığın biliniyor, yazılıyor. İştanbula gelince ne oldu, Çukurova doğasından ayrı kalınca?*

— İştanbul güzel, her bakımdan zengin bir yer. Sanırım, bütün dünyada İştanbul gibi görkemli bir doğa üstüne kurulmuş bir şehir daha yok. Düşünün ki yıllardır bu şehri bozmaya, yok etmeye çalışıyoruz da gücümüz yetmiyor. Bu da şaşılacak bir şey. İşte ben bu İştanbulda denizi buldum. İştanbula geleli bu mayıs ayında kırk iki yıl olacak. ukurova doğasını ne kadar bilinçli ve yoğun yaşadımsa İştanbulu da öyle yaşadım. Her yönüyle. ukurovadaki yaşamım yirmi altı yıl... İştanbulda kırk bir yıldır yaşıyorum. İşte bir İştanbul romanı olan *Deniz Kstiy* Çukurova romanları kadar seviyorum. Daha ok İştanbul romanı var tezgahda. Durun bakalım. İştanbul romanlarına has bir dil yaratmak gerek. Denizi en güzel bir biçimde anlatacak bir anlatımı yakalamak gerek.

— *İstanbulda seni çeken yerler var mı?*

— Neresi çekmiyor ki... İstanbulun her yeri bir tansıktır. Böyle bir şehirde, bu bela, bu pislik, bu yozlaşmış, bu yabancılaşmış şehirde bile yaşamak bir mutluluk. İstanbul bir tansık şehir. Keşke bu tansık şehri bu hale getirmeseydik. Gene bu şehirde kıvançlıyım, bu kıvıl kıvıl insan kaynayan, bu belalı yerde... Bu şehre insan kendini bir kaptırırsa, ömrü boyunca başka bir şehri, yeri yazamaz. İstanbuldan korkuyorum. Ama korkunun üstüne yürümek de benim işim olmalı. Durun hele.

— *Yeni romanını yazacak bir yer buldun mu?*

— Şimdilik, yeni romanım *Adayı* yazmak için bir yer arıyorum. Benim Abanttaki otelime, otuz yıldan daha çok yazdığım otele bir aklievvel müdür müzik koydu, sözümona müzik. Gece gündüz odamın içinde. Çalışabilirsen çalış. Yazık. Kendime başka, insanca yaşanabilen, yürüyebileceğim yeri olan bir başka otel arıyorum.

— *Bir folklor araştırmacısı olarak ağıtları derledin. Yakında da ikinci baskısı eklerle, geniş bir incelemeyle çıktı.*

— Gençliğimde, yani on altı, on yedi yaşlarımda masallar, türkölü hikayeler derliyordum. Baktım ki, ağıt hiç derlenmemiş, kimse böyle bir türü bilmiyor bile. Derlemeye başladım. Sonra öğrendim ki, gene benim bölgemden, benden önce Bela Bartok birkaç ağıt derlemiş. Ağıtların ikinci baskısını çıkarabilmek, ağıtlar üstüne, yetersiz de olsa, bir inceleme yapabilmek beni mutlu kıldı.

Hürriyet, 12 Kasım 1992

Ağıtlar Üzerine Söyleşi

M. Sabri Koz

— Elli yıl kadar önce derlemeler yaptığınız ve bu derlemeleri 1943'te küçük bir kitapta topladığınız biliniyordu. Elimizde aynı adı taşıyan ve birincisiyle birlikte yeni ağıtlar da içeren 250 sayfalık bir kitap var. Bu kitabın öyküsünü bir kez daha anlatır mısınız?

— On altı yaşlarında iken folklor çalışmalarına başladım. Şiir yazma maceram çok küçük yaşlarda başladı. Şiirden folklor-a geçtim. Ahmet Kutsi Tecer, Pertev Naili Boratavla bu yıllarda mektuplaşıyordum. Halk ürünlerini derleme üstüne bilgilerim oluşmuştu. İlk yayınlanmamış Karacaoğlan türkülerini derliyordum. Bu derlemelerde çok ilginç durumlarla karşılaştım. Örneğin, Çukurovada Karacaoğlanın diye bir şiir derliyordum, birkaç gün sonra o şiir ya başka bir Karacaoğlanın şiiri olarak karşıma çıkıyor, ya da başka bir şairin şiiri olarak... O yıllarda Çukurovada Karacaoğlanın şiiri diye epeyce Pir Sultan, Ruhsati, Kul Halil şiiri çıktı karşıma. Bir tanesini de Karacaoğlanın, diye yayınladım. Sonra baktım ki, bu şiir Ruhsatininmiş. Bir başka şiir derlemiştim Osmaniyenin Bahçe köyünden, birkaç gün sonra o şiir Gavur dağlı Aşık Hacı'nın şiiri olarak karşıma çıktı. Sonra düşündüm ki, hiç ağıt, çok tekerleme derlenmemiş. Çukurovada tekerlemeye sayıştırma, derler. Ben de ağıtları, tekerlemeleri derlemeye başladım. Ağıtları götürdüğüm Abidin Dino bunları okuyunca çarpıldı. Tekerlemeler de onu daha çok etkiledi. Dino yoluyla Ferit Celale ulaştım, o da ağıtların ilk kitabını Halkevi Yayınları arasında çıkarttırdı. Son-

ra geriye kalanlarını Türk Dil Kurumuna verdim. İlk ağıdı derleyen ben olduğumu sanıyordum. Sonradan öğrendim ki, otuzlu yıllarda Adnan Saygunla bizim oralara gelen Bela Bartok birkaç ağıt derlemiş, yayınlamış da. Yıllar sonra ağıtları, geriye kalanları da katarak yeniden yayınladım, yirmi altı yapraklık bir incelemeyle. Bu incelemeye çok çalıştım, ama gene de ağıtları anlatabildiğimi sanmıyorum. Sonradan bu işle uğraşacak daha yetkin kişiler belki ağıtların değerini, her yönüyle daha iyi anlayacak, daha iyi anlatacaklar. Babamın adı Hıdır, elimden gelen budur.

— *Halkevlere döneminden beri yurdumuzda halk kültürünün her dalında olduğu gibi “ağıt” konusunda da pek çok şey derlendi. Birçok yazı ve birkaç kitap da yayımlandı. Günümüzde bütün bu derlemeleri de kapsayan büyük bir ağıt kitabı hazırlanamaz mı?*

— Benden sonra birkaç kitap yayımlandı. Yetersiz çalışmalar, benimki de içinde. Ağıt geleneği Anadolu'da, daha çok Toroslarda, Uzun Yaylada, az da olsa Çukurovada daha sürüyor. Şimdi bile kapsamlı bir çalışmaya başlanılsa birçok ağıt kurtarılabilir, dilimiz büyük bir zenginliğe, yepyeni bir şiir diline, yapısına kavuşabilir. Nerede o gayret, herkes köşeyi nasıl dönerim derdinde. Üniversiteler de üniversitelikten çıkmış durumda. Bitmiş bir üniversiteden herhangi bir sağlıklı çalışma beklemek ölü gözünden yaş beklemektir. Gene de çabayı iyi niyetli, bu işi öğrenmiş kişilerden bekleyebiliriz ancak. Yazık, Anadolu halkının yarattığı ürünlere değerince eğilebilseydik, onları zamanında derleyip yayınlayabilseydik ya da arşivlerde toplayabilseydik, ulusal kültürümüzü temel yapabilseydik, bugünkü “kültür özürülü” toplum olmayabilirdik. Şu yeryüzünde böylesine kültür yoksulu bir ülke olmayabilirdik. Bundan sonra da bir şeyler kurtarılabilir. Ama nerede o insanlık, o kültürseverlik!

— *Kitabınızın baş tarafına koyduğunuz “Ağıtlar Üstüne” başlıklı uzun girişin bir yerinde (s. 26) bir “ağıt oyunu”ndan söz ediyorsunuz. Bu oyunun adını ilk kez sizden duyuyoruz. Nedir bu oyun? Nasıl, ne zaman oynanır?*

— 1939'da o zaman Kadirlinin olan Bahçe köyünde öğretmen vekiliydim. Bir de halay çekmeye çok meraklıydım. Aşağı

yukarı o yörelerdeki her düğüne çağrılır, ben de düğünlerde halay çekerdim. O düğünlerde benimle birlikte halay çeken İbrahim Poçulu vardı. Halayının çok ince, derinden bir iç ritmi vardı. Çok güzel bir türkü gibi, kusursuz halay çekerdi. Bir gün bana dedi ki, bir şafak vakti daha kimsecikler düğüne gelmemişken sana arkadaşlarımla bir halay çekeceğim, hiç görmediğin bir halay, öğrenirsen iyi olur. Her adam bu halayı çekemez. Öyle de yaptı. Kendi yaşında beş arkadaşıyla halaya durdu. Ritimleri belli belirsiz bir halaya durdu. Sonra birçok kez, arkadaşlarıyla birlikte ben o halayı ona çektirip seyrettim. Üstelik de her düğünde onlara katılıp o halayı çekmeye uğraştım, olmadı. Bu işe çocukluktan başlamak ya da o ritme derinden, yürekten, bütün sıcaklığını bedenine vererek, iliklerine kadar işleterek başlamak gerek. Bu halayın adı, “Avşar Ağıdı”ydı. İbrahim Poçuluya bunun hikayesi nedir, ağdını biliyor musun, diye sorduğumda, görmüyor musun her şey halayın içinde yazılı, dedi. Doğruydum, her şey halayın içinde, ince, derin ritimlerinde yazılıydı.

— Kitabınızda ilk kez görülen zenginliklerden biri de “Kürt destanları”ndan “Kürt aşıtları”ndan söz etmenizdir. Her türlü siyasal kaygıyı, önyargıyı ve resmi statüyü bir yana bırakarak bir aydın, bir yazar ve bir halk kültürü araştırmacısı olarak Kürt halk kültürüyle de ilgilenmiş olmanız, eserlerden örnekler vererek sanatçıları tanıtmamız bu konuda da çalışmalar yaptığınız izlenimini veriyor. Bu konuda Türk folklorcuları tarafından neler yapılmasını önerirsiniz?

— Ben Kürt asılıyım. Çukurovada Hemite köyünde doğdum. Köyde bir tek Kürt evi olarak bizim ev vardı. Gerisi Bozdoğan Türkmeniydi. Kürtçeyi de Türkçeyi de herhalde aynı anda öğrendim. Benim iki tane anadilim var. Fakat şimdi Kürtçeyi Türkçe kadar bilmiyorum. Benim için yeryüzü bin çiçekli bir kültür bahçesidir. Yüzyılımıza kadar kültürler birbirlerini hep beslemişler. Başka kültürlerden beslenmemiş hiçbir kültür yoktur yeryüzünde. Emperyalizm başladıktan sonradır ki, kültürlerin kültürleri yok etmesi başlamıştır. Şimdi de tüketim kültürü, buna kültür denirse, insanlık kültürünü yiyor, yok ediyor. Böylesine bir iletişim çağında, bu yele bu kar mı dayanıyor, ulusal kültürler darmaduman oluyor. Dünya korkulu, korkunç günler yaşıyor. Bir yandan doğanın yok olmayla karşı karşıya

kalması, bir yandan ulusal kültürlerin... Hani biraz önce bin çiçekli kültür bahçesi olan zengin bir dünyadan söz etmişim ya, böyle giderse o bin çiçek birden solmaya, yangına düşmüş gibi kavrulmaya mahkum. O bin çiçekten bir teki dünyamızdan eksik olursa insanlık görkemli bir rengi yitirecektir. İnsanlık yitmeye yüz tutmuş bir tek çiçek için canını dişine takıp onu kurtarmaya çalışmalı. Kürtlerin de folkloru Türkler kadar zengin, her yönüyle. Ağıtlar, başka halk ürünleri gibi Kürtlerde bütün yoğunluğuyla yaşıyor. Burada da üniversitelerimizden bir umut yok. İş Kürtlere kalmış durumda. Kürt Enstitüleri kuruyor Türkiyede ve dünyada. Epeyce eski kuruluş var. Onlar da Türkler gibi, bu can noktası olan ulusal kültürün farkında olmasalar gerek. Bir on, on beş yıl geçerse, Kürtlerin de halk ürünlerinden elde bir şey kalmayacak. Bin çiçekten birisi daha yitip gidecek. Oysa hem Türk, hem de Kürt halk ürünlerini derleyebilseydik, insanlığa iki görkemli güzellik, iki Anadolu rengi bırakabilir, insanlık kültürüne de katkımız olabilirdi. Çünkü insan yaratıcılığı ulusal, sağlıklı kültürden, temel kültürden geçer. Kendi kültürünü özümsemeyen, insanlık kültürünü hiç özümseyemez. Bu yüzden de yaratıcı olamaz. Ben maymunu küçümsemiyorum, onlar insan soyunun başka bir türüdürler. Maymun ırkı başka, insan ırkı başkadır.

Kürt ağıtları gereğince derlenebilirse, epopenin de temeline, yaratılışına belki varabiliriz. Ben epopeyle ağıt arasında yakın bir akrabalık buluyorum. *İlyada* Hektorla Akhilleusun ağıdı değil mi? Yıkılmış yakılmış Troya'ya bir ağıt değil mi? Böyle bir araştırma insan bilimine, sözlü sanata çok olanaklar kazandırır. Nerede yüzlerce, binlerce Kürt ağıdını, halk ürünlerini derleyecek babayiğit...

— *Türkmenlerde, daha genel bir deyişle Türklerde "ağıt geleneği" her ulusta, her halkta olduğu gibi çok eskilere dayanıyor. Öyle ki Divanü Lugat't-Türkte Alp Er Tonga adlı bir Türk büyüğünün ölümü üzerine söylenmiş 8 kıtalık bir ağıt var. Ne zaman söylendiği bilinmese de 11. yüzyılda derlendiği kesin. Bu kadar eski bir geleneği ve halk edebiyatı türünü bunun ayrılmaz bir parçası olan müziği ile birlikte yeteri kadar araştırmamış, derlememiş olmamız, Türkiyede ağıtlarla ilgili ilk kitabın yazarı olarak size neler düşündürüyor?*

— Allah Mustafa Kemal Paşadan razı olsun. Ulusal bilince varmamış olsaydı, biz şimdi çoktaaaaaan batmıştık. Bir Nâzım Hikmet olmayabilirdi. Bir Sait Faik, Orhan Veli, Orhan Kemal, Fethi Naci... Say sayabildiğin kadar. Bir Karacaoğlu, bir Dada-loğlu, bir Pir Sultan, yüzlerce halk şairi, şimdiye yok olup gitmişlerdi. Bugünkü zengin Türk dilinden kııntılar bile kalma-yabilirdi. Gene de çok az şey kurtarabilirdik. Türkler ve Kürtler hemen, şimdiden yeniden bir derleme seferberliğine başlamaz-larsa, vay başıma gelene...

— *Türkmen ağıtlarında söz sanatları çok yoğundur. Halkımız bu söz sanatlarında güzel olan her doğa parçasını, bir yolunu bulup ölenle özdeşleştiriyor. Ya onun bir özelliğini doğadan aldığı öğelerle anlatıyor ya da doğayı uygun bir şiirsellikle dizelerine yerleştiriyor. Ağıtlarımızdaki yalın, insanca söz sanatları konusunda neler düşünüyorsunuz?*

— O uzun “Ağıtlar Üstüne” adlı yazımda birçok gize karşılık sundum gibime geliyor. Şaşırdığım bir şey var, ağıtları aşıklar değil, kadınlar yakıyor; içlerinde aşık olanlar da var ya yüzde doksan dokuzu kadınlar. Şiirle öyle ilişkisi olmayanlar. Ama ortada bir şiir dili var, öbür şiir dillerinden ayrılan. Zengin betimlemeler, erişilmez insan, duygu anlatımları, şaşırtıcı. Müziği de çok ilginç. Ağlarken, biteviye giderken birden çabuklaşıyor, ritm bir sevince bile dönüşebiliyor. Bir halay olabiliyor. Kozanoğlu ağıdı, Aman Ayşem ağıdı oturak alemlerinde oyun türküsü olarak da söylenebiliyor. Şaşırtıcı, her şey çok şaşırtıcı. Bu insanoğluyla başa çıkılmaz. Başa çıkılmaz ya onunla uğraşmalı, onu anlamaya çalışmalıyız.

— *Sizin, Çukurova yöresinden başka derlemeler de yaptığınızı biliyor. Bunları da kitaplaştırmayı düşünüyor musunuz?*

— O derlemelerimin elimde kalanlarını arkadaşım Alpay Kabacalıya verdim. İnşallah bir gün, günışığına çıkarır. Yazık ki, elimde kalanlar o kadar çok değildi. Yani bütün derlediklerim değildi. Çünkü gençliğimde evim candarmalarca on beş günde, ayda bir basılır, kitaplarım, el yazılarım toplanır götürülürdü. Onlardan bir daha haber alamazdım. Kadırlıde o günleri bilen çok insan var şimdi. Folklor derlemelerimle birlikte, ilk hikayelerim, romanlarım da gitti. Ne yaparsın, böyle insanca olmayan yönetimleri yaşadık.

— Romanlarınızda insanları anlatışınız dış görünüşleri kadar, iç dünyalarıyla da veriyor. İnsanı doğadan, içinde yaşadığı toplumun gerçeklerinden başlayıp boş inançlarına varıncaya kadar her türlü gerçeklikten soyutlamadan veriyorsunuz. Bu gerçekliğin oluşturulmasında halk kültürü araştırmacılığımızın etkisi oldu mu? Sizce folklorun güzel sanatlardaki yeri nedir? Sanatçının içinden yetiştirdiği halkın kültüründen etkilenmesi yerinde bir şey mi?

— Halk dilinin zenginliğinden, sözlü edebiyatımızdan çok yararlandım. Öz kaynağımdır halkın ürünleri. Ama bu yetmez, insanlığın kaynaklarından da aynı ölçüde yararlanmazsan hapa yutarsın. Öykünme başka, özümseme başka. Her iki kültürü de, kendi öz kültürümüzü de, insanlık kültürünü de özümsemeden olmaz. Tek kanatlı kuş uçamaz.

Bütün sanatların kökünde halkın yaratıları, yaratı gelenekleri vardı. Hiçbir şey gökten düşmez, düşemez. Yağmuru, karı, bir gök taşlarını, bir de düşen uçakları, uyduları demiyorum. Her şey zincirin halkasıdır. Halktan kopanlar yok mu, varsa da onları kurt kapmıştır. Büyük müzikçileri alın, temalarını birazcık deşin altından halkın on binlerce yıl boyunca oluşturduğu melodiler çıkar. Barok müzik, Mozart, Beethoven, hele on dokuzuncu yüzyıl Rus bestecileri... İnsan hangi çağda olursa olsun insanlıktan kopamaz. Bilim olsun, sanat olsun, düşünce, felsefe olsun birikimlerin sonucudur hepsi. Müzik, mimari, şiir, roman, hiçbirisi gökten düşmedi, hepsi zincirin halkalarıdır. Ve halka sürüp gidecektir. Bundan sonra da uluslar birikimlerine, yerel kültürlerine, yani öz kültürlerine daha çok önem vereceklerdir. Gerisi lafûgüzaftır da onun için.

Uluslar, yaratıcı ulusal kültürler, tüketici kültürünün –buna kültür denirse– kuşatmasında sıkıştı. Kültürler yavaş yavaş kişiliklerini yitiriyorlar. Uluslar buna izin vermeyecekler. Bin çiçekli dünya kültüründen hiçbir çiçeğin eksilmesine de izin vermeyecekler. Dünya bu bilince doğru gidiyor. Biraz önce de söyledim ya, ulusal kültürler sıkıştı, savunmaya geçmek zamanı geldi. Yalnız bu ulusal kültür içinde de başka bir tehlike bizi bekliyor, halkın yüzlerce, binlerce yıl yarattığı ürünlere öykünmek... Bu da başka kültürlerle öykünmek kadar tehlikeli, insanın yaratıcılığını kısıtlayan, ya da yok eden bir olay. Bizde bir-

çok yetenekli şair, yazar halk ürünlerine öykündüler de güme gittiler, Batılılara öykünenler gibi. Halk ürünlerine öykünmek değil, özümsemek... Batı, Doğu kültürlerine öykünmek değil, özümsemek. Doğaya öykünmek değil, özümsemek... Böylece zenginleşerek, özümseyerek yaratıcılığa kavuşmak. Başka umar yok. Ağıtları derlediğimde, folklorla başladığımda bu bilinçte değildim elbet. Ama bir koku alıyordum, içimde gerçeğe ulaşmak diye de bir kıpırtı vardı.

Batı kültürünü özümsemek, ondan önce de kendi kültürünü özümsemek...

Dünya Kitap, Aralık 1992

Yaşar Kemalle Edebiyat ve Politika

Fethi Naci

Yaşar Kemalın ünlü Fransız şairi ve yazarı Alain Bosquet ile konuşmalarının Gallimard Yayınevince yapılan birinci baskısı biterken Türkçe ilk baskısı Toros Yayınları tarafından yayımlandı.

Yaşar Kemalle içki içmek ve sohbet etmek için yıllardır buluştuğumuz Kalyonda, bu defa *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor* dolayısıyla “ciddi bir konuşma” için buluşuyoruz. Bu “ciddi” konuşmanın, önceki buluşmalardaki sohbetlerden tek farkı var: İçki içmiyoruz. Yaşar Kemalle, “Konuşmaya başlamadan bir ön-soru sormak istiyorum,” diye başlıyorum. Yaşar Kemal, “Yani şimdi ciddi ciddi konuşacağız öyle mi?” diyor, “Bunca yıldan sonra!” diye ekliyor ardından. Konuşma başlıyor. Sonrası mı? Ben sordum, o söyledi:

— Bir iki yıl öncesine kadar günlük basın da, edebiyat çevreleri de pek anmıyordu adınızı. Yabancı ülkelerde kazandığınız başarılar bile ya hiç ya da gereğince duyurulmuyordu. Şu son bir yılda bu durum birden bire değişti: Basını, televizyonu, siyasal iktidarı “Kültür Bakanlığı Büyük Ödülü”, birden bağrına bastı sizi... Olumlu bir gelişme... Siz nasıl açıklıyorsunuz bu değişmeyi? (Aslında ben de, Yaşar Kemal de “sen” diye konuştuk, ama okurlara saygımızdan, sonradan “sen”leri “siz”yaptım.)

— Böyle bir soruyu çoktandır bekliyordum. Şimdiye kadar kimsecikler akıl edip de sormadı. Bir zamanlar basında adım, ister istemez, geçerdi. Buna dayanarak kimi arkadaşlar da adı-

mı reklamcıya çıkardılar. Kendi reklamımı öylesine usturuplu yapıyormuşum ki, böylesi bir kurnazlığa akıl sır ermezmiş. Oysa bu işlerin hemen hemen hiçbirinde sayım suyum yoktu. Beni yakından tanıyan arkadaşlarım, bu işin tam tersini yaptığımı bilirler. Dünya televizyonlarından olsun, Türkiyeden olsun birçok röportajcıyı geri çevirdiğimi çok iyi bilirler.

Dünyanın en büyük gazetelerinin yazarlarını da... Çünkü benimle konuşabilmek için birçok büyük gazete, ilişkileri olan gazeteci arkadaşlarımı araya koymuşlardı. Beş yıldır, en çok tanıdığım Fransadan hiçbir gazeteci, televizyoncuyla konuşmadım. Çocukluğumu çeken BBC televizyonuna izin verdiğimden dolayı da çok pişmanım. Konuşmak istemiyordum ya, İngiliz kitapçımı kıramadım, kimi arkadaşlarımı kıramadığım gibi.

Son yıllarda gazeteler, hemen hemen benim adımları anmaz oldular. Ya da anmak zorunda kaldıklarını sandıkları adımları gazetelerinde saklayacak yer bulamadılar. Sizinle bu ölü toprağı sorununu çok düşündük. Hepimiz de biliyoruz ki, bir yazarın ünü gündelik üne, gazete ününe, yani medyaya bağlı değildir. Medya ne yapar, yapsa yapsa kitabı biraz daha çok sattırır. İsteddiği kadar ünlendirir de. Yazar da şişirir. Şişmesin de ne yapsın, o ün dedikleri çok tatlıdır. Tatlı olduğundan daha çok da beladır. İnsanlar bu belaya seve seve can atarlar. Bir süre gelir ki iş işten geçmiş olur. Yazar yetenekli bir yazarsa, o baş belası ünün yeteneğini nasıl yediğini görür.

Gazeteler adımları andı ya da anmadı sorununu hiç konuşmak istemiyorum. Bir yazar, gerçek bir yazarsa, ansalar ne olur anmasalar ne olur! Bizim işimiz dünyayı, insan gönlünü zenginleştirmek değil mi en azından? Çanağında balın olsun, arısı Bağdattan gelir. Bu söze çok güvenmek gerek. Sen eserini olgunlaştır, gönlünce yap, arısı Bağdattan gelir. Bundan kuşku duymamak gerek. Üç bin beş yüz yıllık Homeros'un arısı yüzyılların ötesinden gelip onu arayıp bulmuyor mu? Ün için çalışsan çabalasan, ünlü olsan eline ne geçer ki, çanağında balın olmayınca ne fayda ki...

Bunu çok konuştuk. Bu değişimi hiç mi hiç anlamıyorum. Keşke değişim benim eserlerimi anlamalarından ileri gelse. Ne bileyim ben. Ben bu değişimi anlamıyorum. Türkiye değişti de-

sek, o da yok. Belki Kültür Bakanı değişti de biz başka şeyler mi değişti sanıyoruz? B ye bir yanlışlığın içinde miyiz? Olumlu bir gelişme mi, edebiyata, sanata bir saygı mı, bilemiyorum. Bu yel böyle eser mi? Adımı anmayan radyolar, televizyonların coşkusu sürüp gider mi, yel dönüp de tersine eser mi? Vallahi hiç kestiremiyorum. Umutsuz bir vaka. Her şey bir umutsuzluğu gösteriyor. Böylesine az kültürlü, böylesine az kitap okuyan bir ülkenin bir yazara sevgisi, coşkusu ne anlama gelir, bilemiyorum.  r meye başlamışken son bir soluk alış mı? Anlayamıyorum. Bu benim ülkemdeki durumuma, hangi dağda kurt öldü, derler.

— *Yaşar Kemal dendi mi “yeni bir roman dili” geliyor akla; bu dili nasıl yarattınız? Kaynaklarınız?*

— Yeni bir yaratım, ister şiir, ister hikaye, ister roman dili olsun zor. Hele roman dili, bin beter. Neden ki derseniz, bizim roman geleneğimiz yeni. Bizim kuşaktan önce de belirli bir roman diline ulaşmış kişi az ya da hiç yok. Kırık dökük bir şeyler ya da. O zaman halkın konuştuğu dili, sözlü edebiyatını kaynak almaktan başka hiçbir umar yok.

Anadolunun dili çok zengin bir dil. Büyük de bir sözlü edebiyatı var. Destanları, türküleri, ağıtları, masalları, tekerlemeleri var. Ben gençliğimde bir folklor meraklısıyım. Bir destan anlatıcısıyım. Sözlü edebiyatta bile her kişilik, yani şair, anlatıcı, kendisine başka yeni bir dil yaratmıştır. Gelenekten kurtulmak ne kadar zorsa da kişilikler bir destan, bir şiir, bir ağıt dili yaratmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Ben bunun ge liğimde tam bilincine vardım diyemezsem de kokusunu aldım diyebilirim. Veyselle Karacaoğlan, Pır Sultan Abdalla Dadaloğlu kendilerine has bir şiir dili yaratmışlardı. O geleneksel halk şiirinin kırılmaz anlatımını, sesini kırmışlardı. Her destan anlatıcısı da bölgesinin damgasıyla birlikte anlattığı destana, masala, tekerlemeye kendi damgasını vuruyordu. Sonraları, farkına vardığım bu başkalıklar, kişilikler, anlatımlar üstünde çalıştım, bilin lendim. Romana başladığım zaman artık hazırdım. Gençliğimden de biliyordum. Ustam G d men Ahmet, K  k Memet, Murtaza gibi anlatamıyordum Köroğlunu. Bende hikaye, başını alıp benim gönlümce başka

yerlere gidiyordu. Öğrendiklerimi tıptan anlatmak hoşuma gitmiyor, bana yavan geliyordu boyuna yinelemek. Beni dinleyenler de benimle birlikte yaratıyorlardı sanki. İnsan hikayeyi anlatırken onların bakışlarından, kıpırdanışlarından, onayladıklarından, onaylamadıklarından anlatımına, yaratımına yön veriyordu.

Bir kişi bir romanı yaratırken, önce dili yaratmak zorundaydı. Bu dil halkın dili olmazdı, destan, masal, şiir dili de olmazdı. Yazılı anlatım bambaşkaydı. Sözlü anlatımın geleneği, olanakları başka, yazılı anlatımunki bambaşkaydı. Yazarken bunun farkına vardım. Uzun romanları yazarken de başka bir şeyin farkına vardım, dilin yapısı romanın biçimini, içeriğini oluşturuyordu. Buna çok uzak bir olasılıktır diyenler var. Dilin yapısı nasıl olur da hem biçimi, hem de içeriği belirler? Roman yazarak bu işin derinine ulaşırsak orada dilin yarattığı biçimleri, içerikleri de buluruz gibime geliyor. Dilbilimciler işin bu yanılla da uğraşırlarsa iyi ederler.

Buradan yola çıkınca, bir yazarın yazdığı her romanın dili aynı olursa işin içinde bir yanlışlık var demektir. Anlattıklarımız da, anlatım biçimlerimizi belirler. Böyle olunca da bir yazar anlattığı her romanı aynı anlatımla yazarsa tatsız bir şey olur. Tatsız bir şey olduğu gibi, bir düş dünyası, bir mit dünyası, bir roman dünyası da kurulamaz. Ben, her romanını aynı anlatımla anlatan romancının romancılığına inanmam. Yeni bir dil yaratılmadan da, yani roman dili, şiir dili, doğru dürüst bir roman, şiir yaratılamaz. Yeni bir renk, çizgi dili de yaratılmadan doğru dürüst bir resim yaratılamaz.

— *Romanlarınızda hep –gelişmiş haliyle de olsa– aynı dili kullanıyorsunuz. Aynı yıl yazdığınız bir romanda başka dil, bir başka roman da başka dil kullanıyorsunuz. Nedenlerini açıklar mısınız?*

— *İnce Memede* 1947’de başlamış, yarım bırakmıştım. Bu romanı 1953-54’te bitirdim. Aynı yıl da, *İnce Memedi* bitirdikten bir ay sonra *Tenekeye* başladım. Onu da bitirdim. İki romanı arka arkaya okursak, o romanları ayrı ayrı yazarların yazdığını sanırız. Bilmem, bana öyle geliyor. Ama bütün romanlarımda bir anlatım bütünlüğü, bir kişilik bütünlüğü yok mu? Alçakgönüllü görünmeyi hiç sevmem, ama benim kişiliğim, benim de-

mek hiç hoşuma gitmiyor ya, ne gelir elden, epeyce şart. Bir maymun için diktiğimiz bir giyiti file giydirebilir miyiz? Her romanın başka başka koşulları var.

— *Çağdaş Türk romancılığında gelenekten yararlanan tek yazar sizsiniz. Bu konuda neler diyorsunuz?*

— Bu sorunu tartışmalıyız. Gelenekten, folklordan yararlanmak ne demek, bunun üstünde durursak kültürümüze çok faydası olur. Bizde yazık ki hiç kimse bir sorunun üstünde derinlemesine durmuyor. Gelenekten yararlanmamış bir yazar, bir müzikçi, bir ressam var mı? James Joyce bile gelenekten yararlanmış başlıca kişilerden biridir, diye yazıyor eleştirmenler, büyük bilim adamları. Gelenekten yararlanmayanlar, yararlanmak istemeyenler, dünyada da Türkiyede de birtakım gariban zıpcıktılar. Her zaman söylediğim gibi, birçok kişinin de söylediği gibi bilimde ve sanatta atlamalar yoktur. En son yaratış, zincirin son halkasıdır. Benim sanatımda ilk akla gelen, geleneğe daha çok yüklenmemdir belki. Burada haklısınız.

Ben halk içinde yetiştim. Okuryazarlığı öğrenmeseydim, şimdi Anadolunun bir köyünde, kasabasında destan anlatıyor, türkü söylüyor olurum. Yolumu ta çocuklukta çizmiştim. Bu etki doğaldır ki, bir kişinin yaşamından kolay kolay silinecek bir etki değil. Böylesi etkiler yazarlık yaşamında çok tehlikelidir. Bir insanı kötüye de götürür. Halkı, halk sanatlarını özümsemek, onu kaynak bellemek, temel kültür bellemek var, bir de ona öykünmek var. Bizde yerel kültür özümsemedi, ona öykünüldü. Osmanlılar da Batıyı özümseyememiş, işin kolayına kaçıp ona öykünmüşler.

Benim yeryüzünde akrabalarım var: Stendhal, Çehov gibi. Benim epik anlayışım onlara yakın. Özellikle Stendhal'a. Yereli anlamak, yerel dilden roman dili yaratmak, çağın gelmişini geçmişini özümsemek, anlamak... Ve yeni bir sanat biçimine, diline, içeriğine ulaşmak. Bilirsiniz, boyuna söylerim, herkesin bir Çukurovası vardır. Kafka'nın da, Dostoyevskinin, tek mil büyük ustaların da... Kimse gökten düşmedi. Yalnız öykünücü o tuhaf yaratıkların Çukurovaları yoktur. Onları bu yeryüzüne Anka getirmiştir, nereden getirmişse. Ya da Ankanın küllerinden varolmuşlardır, o çok değerli yaratıklar.

— Çukurovayı anlattığımız romanlarda 1950'lere kadar geldiniz. İstanbul'dan söz açan Deniz Küstü de artık epey uzaklarda kalan bir İstanbul'dan söz ediyor. Daha yakın günlerden söz açmamanız –“daha yakın günler”, ekonomik, sosyal, siyasal büyük dönüşümlerin yaşandığı günler– yaşantınıza, tanıklığınıza bağlı kalmaktan mı, henüz yaşantınızı, tanıklığınızı dilediğinizce yazıp bitirememenizden mi kaynaklanıyor, yoksa başka nedenleri var mı?

— Bir tek insanın macerasını anlatırken, onu gökyüzüne yerleştiremeyiz ki... Bir toprak üstündedir, birtakım ilişkiler içindedir, bir sosyal düzeni yaşamakta, bir yerel kültürü içermektedir... Daha böylesi ilişkileri uzatabiliriz. Bir insan, benim için koşulları içindeki insandır. Onun psikolojisini verirken onun koşullarını göz ardı edemeyiz. Onun koşullarını yanlış vermek de olmaz. Benim anlattığım Çukurova ellilere kadarki Çukurova değil ki, daha yakınlara kadar gelmemiz gerek. İstanbul da öyle. Ben *Deniz Küstü*'yü 1977'de yazdım. O kadar uzak değil. Bugünkü İstanbul elbette o günkü İstanbul değil. Ben İstanbul'un nasıl çürümeye başladığını, yabancılaşıp yozlaştığını yazmaya çalıştım. Ona göre de bir dil oluştu gibime geliyor o romanda. Şimdi İstanbul'u yazsam daha beter yazardım. İstanbul'u da, Çukurovayı da yeniden yazmaya başlayacağım. Nelerin değiştiğinin epeyce farkındayım. Benden sonra kimi bilimciler de, az da olsa, Çukurovanın, İstanbul'un üstüne eğildiler. O nostaljicileri bile bir şeyler getirmiş sayıyorum. Nostaljicilerin ayakları biraz daha İstanbul'un kaldırımlarına basabilse, belki biraz daha yardım edebilirler bilime de, sanata da... Demem o ki, bundan sonra Çukurovayı da, İstanbul'u da yazarken eskisi gibi değilim. Biraz daha zenginim.

— İnsanoğlunun zorda kalınca mit yaratarak, kurduğu düş dünyasına sığınarak zor koşullara dayanması üzerinde çok durdunuz. Ama Türkiye gibi artık “kapalı” ekonomiden kopmuş, pazar ekonomisine açılmış bir ülkede, sizin bir konuşmanızda belirttiğiniz gibi “çadırlarda bile televizyon izlenen bir ülkede”, insanların kendilerine düş dünyaları yaratarak bu dünyalara sığınmaları ne dereceye kadar olanaklı? Ya da artık gerekli mi? Artık başka çareler düşünemez mi insanlar?

— Her çağın bir mit yaratma biçimi var. Eski Mısır'da başka mitler var. Sümerlerde, Asurlarda, Hristiyanlarda, Müslü-

manlarda, kuzeyde, güneyde mit yaratma biçimleri hep değişiyor. Benim savım şu ki, kıyamete kadar insanlar mit dünyaları, düş dünyaları yaratarak o dünyalara sığınacaklardır. Bir karanlıktan gelip başka bir karanlığa karışırken, insanlar ne yapabilirler dersiniz. Bir de bunca doyumsuzluk varken... Bütün bunlar bitti, diyeceksiniz, bitti diyelim, yenileri çıkar, onlar da bizim aklımıza hayalimize gelmeyecek mitler yaratacaklardır. Günümüzün bu karmaşasında bile her gün ne mitler yaratılıp sınılıyor. Benim *Dağın Öte Yüzü* üçlüsünde bir topluluğun nasıl, niçin mit, düş dünyası yarattığını söylediğim gibi, bireyin de nasıl mit dünyası yarattığını anlattım. Ah, bir vakit olsa da bugün İstanbulda her gün yepyeni mitlerin yaratıldığını anlatabilsem! İnsanlar çare düşünemez mi, neyin çaresini düşünecekler, durum gittikçe kötüleşiyor. Korkarım ki, bu gidişle eski mitlere sığınacağız. Atalarımız gibi korku mitleri yaratacağız. Yel tanrıları, güneş, horoz, boğa, ay, toprak, toprak ana mitleri yaratıp onlara sığınacağız. Bir de insanoğlu düş gördükçe insandır. Düş görmeye, düş dünyaları yaratmaya bayılıyoruz. Mutluluğumuz düş dünyaları yaratmaktır. Aşk dediğimiz ulvi yücelme bir düş, bir mit değil mi? Kahramanlık da öyle değil mi? Öyle değilse *Don Kişot* yüzyıllardır kitaplığı-mızda ne arıyor?

Ben de kendimi azıcık bir yazar sayıyorsam, insan gerçeğine bilinçli olarak miti, düşü getirdiğimdendir. İnsanlar, sıkıştıkça kendilerine bir düş, bir mit dünyası yaratıp oraya sığınurlar. İnsan nereden gelip nereye gittiğini buluncaya, doyumsuzluğunu altedinceye kadar mit ve düşe sığınma süreçtir. Ondan sonra gene süreçtir. Çünkü insan yaşama sevincine, tükenip batsa bile, dünyanın güzelliğine doyamıyor ki... Şu İstanbulla bakalım: Öldürülmüş, kirletilmiş, şehirlikten, insanlıktan çıkarılmış, cehenneme döndürülmüş, soluk alınmaz olmuş, kötülükler, cinayetler almış başını gitmiş, bütün insanları birbirlerine düşman gibi bakan, bencil, çökmüş, çürümüş... Bütün bunlara karşın, daha da bin katı kötülöklere karşın bu şehirde bile yok edilemeyen bir güzellik kalmış. Yok edemediğimiz, belki yok edip de yeniden yarattığımız, üstüne bir mit, bir düş dünyası kurduğumuz.

— Yaşar Kemal Kendini Anlatıyorda İnce Memedden söz ederken şöyle diyorsunuz: “...Demek ki bu dünyada mecbur olan kişiler var.. Dünyamızı bu başkaldırmaya mecbur kişiler yapmış, yapıyordu. Bu başkaldıran kişiler insanlığın özüydü. Ve dünyayı onlar değiştirerek bu duruma getirmişlerdi. Bundan sonra da onlar dünyamızı değiştirerek, geliştirerek, kötülüklere karşı koya koya ileriye, daha insanca yaşanacak bir dünyaya götüreceklerdi. Üstelik de, her şeylerini, canlarını yitireceklerini, yenilgiyi bile bile savaşıma girecekler, bir de bakmışsınız ki, sonunda bunlar yengiye ulaşmışlar.” Sonra da, dünyanın kurtuluşunu “insanlığın özü” dediğiniz bir avuç insana bırakmak size de pek inandırıcı gelmemiş olmalı ki, “Çağımızda, günümüzde çok mecbur insan biliyorum, işi genelleştirsek insanlık başkaldırmaya mecburdur,” diyorsunuz. Kötülüğe başkaldırmak iyi, ama kötülüğe herhalde bu kötülükten zarar görenler başkaldırır, bu kötülükle beslenenler niçin başkaldırınsınlar? Onların çıkarları bu kötülüğün sürüp gitmesinde... Demek istediğim, “mecbur insan”, romanlarda iyi; ama dünyamızın daha iyiye doğru değiştirilmesi, galiba, “alelade insan”ın bu değişimi istemesiyle, bu değişim için savaşmasıyla olacak. Brecht’in bir sözü vardı: “Ne mutsuzdur o ülke ki, kahramanlara muhtaçtır!” (Belleğimde kaldığı gibi söylüyorum.) Sorudan çok, eleştiri gibi oldu, can çıkmayınca huy çıkmıyor; siz ne diyorsunuz?

— Biliyorsunuz, ben hiçbir zaman kahramanlara inanmam. Yazdığım başkaldırı romanlarında da, o kahraman dediklerimizin halkın elindeki araçlar olduğunu hep vurguladım. Bu araçları halk kendi yaratıyor, kendi de koruyor, onlarla birlikte de başkaldırıyor, onlarla birlikte yeniliyor, yeniyor. O mecbur insan tipini, kişiliğini, birtakım sebeplerden ötürü halk şıp diye buluyor. Ya da uzun aramalardan sonra buluyor. Ama buluyor. En azından benim roman kişilerim böyle. Siz yazdınız, Yörük kocasının İnce Memedin içindeki kurdun onu rahat bırakmayacağını söylediğini. Ben, her insanı yaratıcı saydığım gibi, her insanın içinde de bir başkaldırı kurdu olduğuna da inanırım. O başkaldırı “mecbur” insanı da yaratır. Fıkara, Sefil İbrahim’in oğlunun yakasını bir eline geçiren halk, yani köylüler bir daha onun yakasını bırakıyor mu? Fıkaracık çırpınıyor, çırpınıyor, bin ağa öldürse beş bininin geleceği bilinci var ya, ne yap-sın, yakasını köylülerin elinden bir türlü kurtaramıyor ki...

— Uzun süredir doğa-insan ilişkilerinden söz ediyorsunuz. Bir de Savrun Çayının gözesine, gençliğinizde haftada iki kere Çukurovadan inip çıkmanız var. Yaşar Kemal Kendini Anlatıyorda da uzun uzun yazdınız. Doğanın her ögesinin ayrı bir kimliği var diyebilir miyiz, ayrı bir kişiliği, her otun, her çiçeğin bir kendine özgülüğü var diyebilir miyiz? Ne diyorsunuz, kafanızı bu işe bu kadar taktığınıza göre?

— O kadar çok konuştum ki doğanın bu yanı üstüne, fazla uzatmayacağım. Savrun suyuyla maceramı belki otuz yıldır söylüyorum, yazıyorum. Doğanın en küçük parçasının bile bir kimliği, bir kişiliği var. Kişiliği derken, bir ad bulamadığım için böylesine bocalıyorum. Bir gün insanlar, bilim adamları, yazarlar bunun da adını koyacaklar, iş gündeme gelmiş gibi. Yıllarca ben Savrun Çayı kıyılarında dağlara yürürken, doğayla iç içe yaşadım. Pirinç tarlalarında yıllarca su kontrolörlüğü yaptım da... Ben su bekçiliği diyorum. Onlar o zamanlar kontrolörlük diyorlardı. Her neyse. İşte o zamanlar yavaş yavaş, bir daldaki bir çiçeğin öbürüne benzemediğini, bir çimenlikte hiçbir yaprağın, bir köredeki hiçbir karıncanın, bir pınarın, Toroslardan ovaya inen Savrun Çayı gibi birçok çayın hiçbirinin birbirine benzemediğini gözlemledim. Bunların hepsini de Savrun Çayından öğrendim. Sonra düşüncelerimi geliştirdim. Birkaç gün önce de UNESCO'nun *Courier* dergisinde astrofizikçi Hubert Reeves'le yapılmış bir konuşmayı okurken aşağıdaki satırlar gözüme çarptı. Çok sevinmedim dersem yalan olur. Bu konuşmadan uzun bir parça alacağım için okuyucularımız kusura bakmasınlar.

“Basit bir örnek ele alalım. Bugün yeryüzünde beş milyar insan yaşamakta ve bunların hepsi için de aynı fizik yasaları geçerli olmasına karşın, her biri birbirinden farklılıklar gösterir. Tümünün özgün kişilik, tarih ve çizgilerinin farklılığı doğa yasalarının ne kadar sınırlayıcı olursa olsun, belirli ölçülerde ‘oyun’ alanı, kısaca özgürlük bıraktığını açıkça gösterir. Diğer bir örnek de kar kristalleridir. Bu taneciklere mikroskop altında bakarsak, onların hepsinin altı uçlu olduğunu görürüz. İşte bu bir yasadır. Eğer altı uçları yoksa onlar kar kristalleri değildirler. Ancak onlara daha yakından bakarsak onların altı uçlu olmalarına karşın, birbirlerinden farklılık gösterdiği-

ni saptarız. Bu konuda harika kitaplar yayınlanmıştır. Bu kitaplarda, birbirinin bu kadar aynı olan kar kristallerinin ne sonsuz değişik örnekler oluşturduğu gözlemlenir. İnsanlar söz konusu olduğunda da durum gene kar kristalleri ya da kelebeklerdeki durumun aynıdır. Doğa iki işle aynı anda uğraşmaktadır. Bir yanda işleri organize edip yasalar koyarak düzeni sağlar, öte yanda düzenin sıkıcı tekdüzeliğini kırarak, belirsizliğe ve deterministik olmayan olgulara, yeni sapmalara olanak tanır.”

Beni doğaya, ayrıntılarına götüren Savrun suyudur. Büyük bilim adamlarının da derdi başka. Öyleyse son soluğuna kadar doğayı, insanları, ilişkileri son soluğuna kadar, mümkünse, yaşayabilmek, zenginleşmek dünyayla, evrenle. Doğa maceramı zenginleştirerek, benzemezliklerin gizine varmak...

Gençliğimde doğada birbirine benzer iki öge arıyor, bir türlü bulamıyordum. Meğer o altıgen kar tanecikleri bile birbirlerine hiç benzemiyorlarmış. Doğa çok çok zengin. Yazarlar da doğaya yardım etmeli, doğayla birlikte insanları zenginleştirmeli.

— *Biraz da politika konuşalım. Şu anda sosyalizm üstüne ne düşünüyorsunuz?*

— Gençliğimden bu yana ne düşünüyorsam, şimdi de aynı düşünüyorum. Yani şunu demek istemiyorum, gençliğimden bu yana aynı yerdeyim, demiyorum. Bilimsel sosyalizm düşüncesini, dünyayı, doğayı, insan ilişkilerini öğrendikçe, daha çok doğayla, insanla, kitapla zenginleştikçe daha iyi anlıyorum ve insanoğlunun başka bir umarı olmadığına daha çok inanıyorum. Siz bir yerde şöyle bir şey yazmıştınız, sosyalizm düşüncesi insan soyunun yarattığı en kutsal düşüncedir, demiştiniz. Ben de bir yerlerde buna benzer bir şeyler söylemiştim. İnsan soyunda bilimsel inanç elbette en sağlıklı inançtır.

— *Sovyetler Birliğinin çöküşü üstüne ne diyorsunuz?*

— Biliyorsunuz, benim tavrım her zaman açıktı. Sovyetler Birliği üstüne düşündüklerimi 1965'ten sonra her zaman yazdım söyledim. 1971'de Abdi İpekçinin benimle yaptığı konuşma epeyce kapsamlı bir konuşmadır. Sovyetler Birliği hakkındaki düşüncelerim açık ve seçiktir. Sovyetler Birliği çöktüğün-

de, hemen o anda Sovyet dūřmanı kesilip sosyalizmin yanlışlığını hemen o anda anlayan kişilerden değilim. Tūrkiye İşçi Partisinde sekiz yıl çalıştım. Yōneticilerden de biriydim. İşçi Partisinin, İşçi Partisi lideri Mehmet Ali Aybarın Sovyetlere karşı tavrı bellidir.

Size bir řey sōyleyeyim mi, Sovyetler Birliđinin ōkmesi, sosyalizmin de ōkmesi deđil, tam tersine dūnya sosyalizminin zaferidir. Bunun bōyle olduđunu da, būtūn sosyalizm ōktū, bitti yaygaralarına karřın, insanođlu çok yakında gōrecektir. İnsanın içindeki eřitlik, adalet, özgūrlūk duygusu var oldukça sosyalizm savařımını zafere kadar insanođlu sūrdūrecektir.

Sovyetler Birliđi dūnya sosyalizminin kamburuydu. Bunu yakında herkes ōđrenecek.

Aydınlık, 1-2 Mayıs 1993

Kaynakça

Bu kitapta yer alan yazıların hepsi ilk kez aşağıdaki süreli yayınlarda ve kitaplarda çıkmıştır.

Ant, 1967-1968

Aydınlık, 1993

Cumhuriyet, 1959-61, 1986-1992, 1995

Çağdaş Eleştiri, 1982

Dünya Kitap, 1992

Güldüşün, 1994

Hürriyet, 1992

Milliyet, 1995

Milliyet Sanat Dergisi, 1977

Sanat Olayı, 1981

Yön, 1964

Abidine, Paris 1994

Demokrasi Raporu I, İst. 1993

Alpay Kabacalı, Yaşar Kemal, İst. 1992

